

Ираф

**IV
2016**

ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ И
ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ЖУРНАЛ В ГОД ВЫХОДИТ 4 РАЗА

Учредитель
Министерство культуры РСО-Алания

Журнал издается с февраля 1991 года

Главный редактор
Васо МАЛИЕВ

Редакция
Ответственный секретарь – Виталий КОЛИЕВ
Редактор отдела прозы и поэзии – Эльбрус СКОДТАЕВ

Общественный совет
Тамерлан КАМБОЛОВ, Таймураз ТАМАЕВ, Борис ХОЗИЕВ,
Руслан БАБОЧИЕВ, Амурхан КИБИРОВ, Милуся БУДАЕВА

ВЛАДИКАВКАЗ, 2016

Ирæф

**IV
2016**

ЛИТЕРАТУРОН-АЙЙЕВАДОН ÆМА ÆХСÆНАДОН-
ПОЛИТИКОН ЖУРНАЛ

ЖУРНАЛ АНЗ ЦÆУЙ 4 ХАТТИ

Сæйраг редактор
МАЛИТИ Васо

Редакци
Бæрнон секретарь – КОЛИТИ Витали
Поэзи æма прози редактор – СКЪОДТАТИ Эльбрус

Æхсæни унафæ
ХЪАМБОЛТИ Тамерлан, ТАМАТИ Таймураз, ХОЗИТИ Борис,
БАБОЧИТИ Руслан, КЪИБИРТИ Амурхан, БУДАЙТИ Милуся

ДЗÆУÆГИГЪÆУ, 2016

НОМЕРИ ЕС:

Поэзи æма прозæ
Тамати Таймураз. Радзурдтæ 5
Колити Витали. Æмдзæвгитæ 33
Цъеути Замæдин. Радзурдтæ 54
Персати Эльвира. Æмдзæвгитæ 99
Уæдати Сулейман. Радзурд 106
Хайманти Антонина. Æмдзæвгитæ 122
Легкойти Геуæрги. Радзурд 128

Нæ юбиляртæ
 Дзасохти Музафер – 80 анзи. Æмдзæвгитæ 159

Драматурги
Даурати Александр, Цорионти-Таутти Эмилия. Комеди ... 186

Адæмон сфæлдистадæ
 «Нартæ». Мифологи æма эпос 240

Кæсгутæ финсунцæ
Тæгъати Еристау. Не 'гъдау æма нæ фарнæ 295

ПОЭЗИ ÆМА ПРОЗÆ

ТАМАТИ Таймураз

ЛЕНИНГРАДМÆ

Геуæргобай бæрæгбæнтти рæстæг мæ Ленинградмæ цæун багъудæй. Дзæуæгигъæуæй имæ поезд къуæре еу хатт ке цудæй, уомæ гæсгæ билет райстон г. Кисловодскæй. Кисловодскæй имæ æнцон цæуæн æй. Изæрæй рабадæ поезди æма дууæ æхсæви æма еу бони фæсте имæ, сæумæ раги, ни хъæртдзæнæ. Ардæги Кисловодскмæ ба рандæ ан автобуси. Автобуси ма Ленинградмæ ка цудæй, уæхæнттæ дæр адтæй. Еу дууæ лæгемæн ба сæ билеттæ мæн билетти хузæн еу къупемæ ист рауадæнцæ. Сæ еуемæн ба ма æ уæззау сумкитæ къупемæ бахæссунмæ, удта сæ къупей бæрзонд тæрхæгмæ исесунмæ дæр фæййанхос кодтон. Ку æрбунæттонтæ ан, уæд кæрæдзей хæццæ дæр базонгæ ан. Бунккаг тæрхæг-хуссæн æ билетмæ гæсгæ æрхаудтæй Дзæуæгигъæуггагмæ, дуккаг тæрхæг – хуссæн ба – мæнмæ, сæрккаг ба – Дур-Дуйрагмæ.

Феппайуйнаг

*Журнал фæлустгонд æрцудæй
Туйгъанти Мухарбеги конд графикон хузтæй*

Вагони кегъæре – проводницæ нин цайтæ ку æрбахаста, уæд горæттаг уотæ загъта:

– Гъæйдæ аци фæдбæл æхсæвæр дæр искæнæн. Мæнæ мæ хуссæни буни мæмæ дессаги хуарз фæндаггаг ес. Нæ синхи еумæйаг Геуæргобай кувдæй. Кувдмæ нисайнаг равардтон, фал мæ цæун ке багъудæй, уомæ гæсгæ кувди бадмæ нæ байзадтæн. Зелæнгæнгутæн ба загътон: – Идард балций цæун æма мин агкаг хай – гъома устур хай – ниввæретæ. – Цитæ ниввардтонцæ фæсæвæд, уой бæлвурд нæ зонун. Зонун уой, æма мин мæ дзурд исæнхæст кодтонцæ.

Æз горæттагæн уотæ загътон:

– Гъæйдæ Бæрæгбони хунæ исонмæ – рæфтадмæ уадзæн. Æхсæвæр ба мæнæ мæн фæндаггагæй искæнæн. Нæ фагæ æй, ес си кьеретæ, гъæуккаг карк бодæнæй гъæст æма æндæртæ.

Дур-Дуйраг ба уотæ:

– Мадта ниуæзтæ ба мæнæй.

Гъеуотемæй ниххуссуни размæ изæрхуар искодтан. Ме 'мбæлцонтæ Дур-Дуйраг арахъæй дæр баниуазтонцæ. Изæрхуари фæсте нæ хуссæнти ниллæстан. Горæттагæн уайтагъд æ хур-хур исигъустæй. Мæн хуссæг нæма ахæста æма газзеттæ кастæн. Еу сахатти фæсте цидæр цух-цух мæ гъостæбæл æруадæй. А ба зæгъун ци дессаг æй? Уотæ мæмæ фæккастæй, цума мæ сæрмæ Дур-Дуйраг агувзи донихулуй кæнуй...

Уалинмæ цух-цух фæссабур æй. Газзет æма мæ дууæ цæстей æхсæн, арахъæй идзаг, агувзæ февзурдæй. Агувзи хецау ба мæмæ бунмæ дзоруй:

– Æхсæвæ даргъ æй. Арахъ баниуазæ æма дзæбæх бафунæй кæндзæнæ. Дæ газзеттæ кæсун ба ниууадзæ.

Æз ин загътон:

– Арахъ нæ ниуазун, удта хуарз фæффунæй кæнун, еске мæ ку нæ хъор кæна, уæд.

Агувзи дзаг арахъ Дур-Дуйрагæн æхецæн ниуазгæ рауадæй. Еу дæс минутти нæма рацудæй, удта бабæй и зонгæ цух-цух мæ гъостæбæл рауадæй. Кæсун æма бабæй мæ цæстити рази и агувзæ æд арахъ. И агувзи хецау мæмæ дзоруй:

– Заманай арахъ æй! Æз си баниуазтон æма мæ фæллад цидæр фæцæй. Неци дин кæндзæй, ба си ниуазæ.

Æ заманай арахъ ин ку нæ баниуазтон, уæд бабæй æй æхуæдæг баниуазта.

Цæйбæрцæ рацудæй рæстæг, уой бæлвурд нæбал гъуди кæнун. Мæ цæститæ кæрæдзæбæл фæххуæцонцæ, зæгъгæ, уотæ бабæй мæ гъостæбæл и арахъи цух-цух рауадæй. Æз мæхе фарсмæ базилдтон æма цума бафунæй дæн, уотæ ниссабур дæн. Дур-Дуйраг мæмæ бунмæ дзоруй:

– Аци хатт ба дæ нæбал ниууадзæнæн. Цийфæнди рæуæнттæ ку кæнай, уæдæр дин æй гъæуама баниуазун кæнон.

Дзуапп ин ку нæ равардтон, æма мæ фунæй гæнгæ ку фæуидта, уæд бабæй и арахъ æхуæдæг баниуазта.

Ку нæбæл æрбон æй, уæд сехуар кæнуни фæндæ искодтан. Дур-Дуйраг фиди æгъзæл, къæбæр æма арахъ столæбæл æрæвардта æма нæмæ дзоруй:

– Арахъæн æ хузæмæ ма кæсетæ. Хъæбæр тъайлаг æй. Дæс анземæй фулдæр устур толдзæ боцикъай фæллæудтæй. Мæ хуæри лæгмæ ке лæвардтан, уомæ гæсгæ и боцикъа игонгонд æрцудæй. Æз мæхуæдæг Ленингради цæрун æма мæ хуæри киндзи ке рарвистон, уой фæдбæл гъæуама ме 'мзæнхонтæн фингæ исаразон. Ленингради закъуска хъæбæр берæ ес, арахъ ба си гæзæмæ ке æй, уомæ гæсгæ мæ хæццæ айдагъ арахъ ласун.

Дур-Дуйраги дзубандитæмæ лæмбунæг ку байгъустон, уæд ин, гиризгæнгæ, уотæ зæгъун:

– Дæ арахъæй уотæ ку ниуазæн, уæд цалинмæ Ленинградмæ хъæртæн, уæдмæ ма дин си ци байзайдзæнæй?

Дур-Дуйраг æ медбилти бахудтæй, удта мин уотæ:

– Мæнæ уæлæмæ – тæрхæгмæ ци уæззау цумæдæнттæ истан, уонæй алкæми дæр, 50 литри кæми цæуй, уæхæн медицина грелки ес. Грелкитæ ба еугурæй дæр арахъæй цъопидзæгтæ æнцæ. 300 литри ласун æма мах фагæ дæр æй æма уони фагæ дæр. Ма сæбæл тухсæ.

Мæ зæрдæ ку нæбал æхсайдта, гъома Ленингради цæрæг – не 'мзæнхонти фагæ дæр рауодзæй и арахъ, уæд сехуар дæр искодтан. Бонидзаги поезд дæр æма рæстæг дæр сæ цуд кодтонцæ.

Рæфтад кæнуни афонæ ку æрхъæдтæй, уæд нæмæ горæттаг дзоруй:

– Фингæмæ хæстæгдæр æрбацотæ. Рæфтад мæн харзæй

кæнæн, – зæгъгæ. Æхуæдæгга устур сумкæй къеретæ, ниуæзтæ æма гæгъæдий тухт дудагъгондæй цидæр исиста. Гæгъæдий тухт рараст кодта æма уотæ бакодта – мæнмæ гæсгæ и фиди хунæ ами æй, æма 'й ихалун райдæдта. Газзеттæ еу инней фæсте ихалдта. Куд фулдæр ихалдта, уотæ и хуни бæздæе листæгдæр гæнгæ цудæй, æ дæргъæ ба уотемæй лæудтæй.

Фæстаг газзет ку райхалдта, уæд си разиндтæй, æ дæргъæ метр кæмæн адтæй, уæхæн къæдзелæ. Горæттаги цæсгон ниссурх æй. Еу минутти бæрцæ æ цъухæй еунæг хъипп дæр не 'схаудтæй. Мах балæдæрдтан, æ синхонтæ ин, гиризгæнгæй, ци фæндаггаг ниввардтонцæ, уой.

Уалинмæ «къæдзели» хецау уотæ:

– Ниххатир мин кæнетæ. Мæнæ мæ мæ синхæнттæ куд фæхходуйнаг кодтонцæ. Фæстæмæ сæмæ ку æрæздæхон, уæд син лæг фæууинун кæндзæнæн, е ба зононцæ, хестæрæй куд гириз гæнгæ 'й, уой.

Мах имæ дзорæн:

– Алци дæр хъæбæр хуарз æй. Хуни туххæй ба син дæхуæдæг нæ загътай: – Над даргъ æй æма мин мæ надмæ гæсгæ аккаг хай ниввæретæ, – зæгъгæ.

– Мæхуæдæг син бæргæ загътон, фал мин мæнæ аци – æфсæддон БТР-и антенни хузæн хай ниввæрдзæнцæ, уой æнгъæл ба ка 'дтæй? Удта æй хæдзарæмæ гæгъæдий тугъдæй исхастонцæ. Уæхæн устур хай æнгон тугъдæй ку фæууидтон уæд мæ зæрдæмæ фæццудæй æма æй нæбал райхалдтон. Нур ба уотæ бакæнæн, дзоруй нæмæ горæттаг:

– Мæн фудæй фидæй фудæнгъæл фæцан æма уæ вагон-ресторанмæ зæрдиуагæй хонун.

Мах ин ресторанмæ нæ бакумдтан, загътан ин:

– Ресторанмæ нæ цæуæн. Мæнæ БТР-и антеннæ ке хонис, е ба хъæбæр хуарз хунæ æй. Англиси премьер министр Черчилль дæр, дан, хъæбæр берæ уарзта гали къæдзелæ, æма си кæд мах губунтæ дæр нæ фæрресиуонцæ.

ЛЕНИНГРАДÆЙ

Ленинградæй нæхемæ мин поезди цæугæ рауадæй. Билет райстон къупей фиццаг тæрхæг-хуссæнмæ. Нæ поезд, куд

æмбæлуй, уотæ афонадæбæл рараст æй. Ку раталингæ æй, уæд идардмæ ци бæлццæнттæ цудæй, етæ сæ хуссæнти ниххустæнцæ. Æз дæр мæхе мæ хуссæни æруагътон æма газзеттæ кæсгæй, рæхстæн. Еу афони къæразæй кæсун æма уинун, цидæр станцæмæ хæстæг нæ поезд æрлæудтæй. Æз тамбурмæ рахизтæн. Æфсæнвæндаги къартæмæ гæсгæ зæгъун базонон, цума ци рауæн ан. Кæд си киоск уа, удта нæуæг газзеттæ дæр райссæнæн. Къупейæй ку рахизтæн, уæд мæ дуари рази еу лæг, æ къохи цумæдан, уотемæй лæудтæй. Мæнмæ гæсгæ, æнæзонгæ лæг станций рахезунмæ гъавта, фал поезд ку рараст æй, лæг ба æ бунати лæугæ ку байзадæй, уæд ин уотæ загътон:

– Кæд тагъд нæма хезис, уæд къупемæ рахезæ æма мæ хуссæнбæл æрбадæ, уæддæр æз фунæй нæ кæнун.

Æнæзонгæ бæлццон мæмæ цидæр æнахур каст æрбакодта, удта мин уотæ:

– Спасибо, так мне и надо.

Æз мæ меднимæр уотæ рагъуди кодтон – кæд нæ цæуис, уæд къах дæ рони – æма медæмæ бацудтæн. Мæ фæсте дуар дæр бахгæдтон.

Еу дууæ сахатти ку рацудæй, уæд нæ поезд устур станци æрлæудтæй. Æз тамбурмæ рацудтæн. Кæсун æма бабæй еци лæг нæ дуари рази æд цумæдан лæууй. Вагони кæрон æфсæнвæдаги къартæмæ æркастæн. Базудтон кæми ан, уой. Киоскæй нæуæг газзеттæ райстон æма фæстæмæ мæ къупемæ æрбаздахтæн. Куддæр и æнæзонгæ бæлццони размæ æрбахъæрттæн, уотæ ба мæмæ дзоруй:

– Извините, что я так резко ответил. Я сам себя наказываю.

Æз æ цори æрлæудтæн æма ин уотæ загътон:

– Кæд нæмæ цæуис, уæд табуафси. Поезд ба, фæнди лæугæ кæнай, фæнди ба – бадгæ, уæддæр æ цуд нæ ниуадзздæнæй, тагъддæр дæр нæ цæудзæнæй. – Æнæзонгæ бæлццон бабæй къупемæ нæ бакумдта, фал цæмæннæ кумдта, уой туххæй ба мин мæнæ ауæхæн хабар радзурдта.

Ай размæ къуæрей, дан, цуппæрæни Мæскуйæй поезди рацудтæн. Поезд Мæскуйæй Бакумæ Харьковбæл цудæй. Æз ба гъæуама Харькови рахизтайнæ æма Киевмæ электрички рандæ адтайнæ. Киеви мæ хестæр фурт гъæуама сабати гъуддаг бакодтайдæ. Сæ киндзæхсæвæрмæ лæвæрттæ дæр

мæнæ мæ цумæдани æнцæ. Мæскуй поезди ку рабадтæн, уæд проводницæн загътон, цæмæй мæ Харькови райгъал кæна. Мæхуæдæгга, зæгъун, дзабæх рафунæй кæнон. Зудтон, киндзæхсæвæри мæ фунæй кæнунмæ нæ раевдæлдзæнæй, уæлдайдæр ба ескæмæ æма еске горæти. Цæйбæрцæ фæффонæй кодтон, Хуцау æ зонæг. Ку райгъал дæн, уæд проводници бафарстон:

– Харьковмæ ма нæ берæ гъæуй?

Проводницæ ба мин уотæ:

– Извините пожалуйста, Вашу остановку прозевали. Мы уже в Армавире.

Идарддæр ма кумæ цудайнæ? Гæнæн нецибал адтæй æма Армавири рахизтæн. Еу аст сахаттей фæсте, Бакуйæй Ленинградмæ ци поезд цæуй, уомæ Харькови уæнгæ билет райстон. Рабадтæн поезди. Проводницæн лæмбунæг мæ хабар ку радзурдтон, уæд уотæ бакодта:

– В нашей работе и такое бывает. Вот Ваше белье и можете спокойно одышать до Харькова. В Харькове я Вас обязательно разбужу.

Мæхецæн уат никкодтон. Киндзæхсæвæри туххæй ба уотæ рагъуди кодтон: – Лучше поздно, чем никогда, – зæгъгæ, æма с горя уруссаг водкæ никъкъирхгæй, бафунæй дæн. Цæйбæрцæ бабæй фæффонæй кодтон, Хуцау æ зонæг. Ку райгъал дæн, уæд фиццагидæр проводници бафарстон:

– Дорогая, Харьков еще далеко?

– Дорогой, я дико извиняюсь. К сожалению, Харьков уже далеко! Мы с тобой прозевали Харьков. Скоро мы в Ленинграде будем.

Цалинмæ Ленинградмæ хъæрттан, уæдмæ проводницæн, ци æнгъизтæй æма ци не 'нгъизтæй, уæхæн æнаккаг «арфитæ» фæккодтон. Ленинградмæ нихъхъерттан. Харьковмæ хæстæгдæр рæстæг ци поезд цудæй, уомæ райстон билет. Мæнæ мæ уинис, дæ хæццæ цæун. Мæхе ба «наказать» искодтон – цалинмæ Харьков иссерон, уæдмæ поезди нæдæр бадгæ, нæдæр хусгæ кæндзæнæн. Кæд уотемæй Харьков иссеринæ. Уотæ кæсун мæмæ райдæдта, цума уæхæн горæт зæнхи цъарæбæл æппундæр нæййес. Истори æма географий урокти ба нин скъолай æ кой кæниунцæ. Нур мæбæл фæндзай anzi цæуй æма си некæд ма адтæн. Ду ба си ескæд адтæ?

Уæхæн горæт æцæгæйдæр ес? – зæгъгæ, мæ бафарста мæ нæуæг зонгæ.

Æз ин загътон: «Æнæмæнгæ, ес уæхæн горæт. Æз проводник нæ дæн, фал дæ Харькови ба рахезун кæндзæнæн. Нур ба бал медæмæ рахезæ æма еу минкъий бауолæфæ».

Мæ нæуæг зонгæ бæлццон ба мин уотæ:

– Гъенур ма мæ ду нæ басайдтай. Еума хатт дин æй зæгъун, – цалинмæ Харьков мæхе цæститæй фæууинон, уæдмæ мин уолæфуни кой мабал искæнæ. И киндзæхсæвæри хабæрттæ дæр мæ цох нæ уадзунцæ. Еуемæй сæ лæвæрттæ – къохдарæн, гъосицæгтæ, сугъзæрийнæ сахат æма æндæртæ мæнмæ байзадæнцæ, иннемæй ба мæмæ къуæрейæй фулдæр æнгъæлмæ кæсунцæ. Æвæдзи мæнмæ æнгъæлмæ кæсгæй сæ цæститæ ниууорс æнцæ, удта мæ, ка 'й зонуй, æгас Советтон Цæдеси «розыск» – фæдес равардтонцæ. Æз ба и æнæхари Харьков Ленинградæй Бакуй æхсæн дууердæмæ гæнгæй, агорун æма мæ гъуддаг нæ рæстмæ кæнуй. – Æ дзубандитæ мæ ин ку байгъустон, уæд ин нигки хъæбæрдæр æртæрегъæд кодтон æма дууемæй дæр, мæнæ кадæр фури æйкитæ мæ æрхаун æнгъæл куд кастæй, мах дæр уоййау Харьковбæл исæмбалдмæ уотæ æнгъæл кастан.

ФАРСТА ÆМА ДЗУАПП

Еу изæр ЦУМ-и бакомкоммæ æрлæууæни лæудтæн. Трамвай кенæ зæгъун автобуси нæхемæ цæуон. Еци рæстæг мæ размæ дууæ лæги игъæлдзæг дзубандитæ гæнгæ æрбацудæй. Бæрæг сæбæл адтæй, фингæбæл ке бабадтæнцæ, е. Хæстæг мæмæ ку æрбацудæнцæ, уæд кæрæдземæн саламтæ равардтан, æнæзонгæ лæгтæ куд фæддæдтунцæ, уотæ. Сæ еу æ дзоруйнаг кæронмæ нæма фæцæй, уотæ дуккаги маршруттон автобус æрбацудæй æма уоми фæммедæг 'æй. И дзорæг æмбал еунæгæй ку райзадæй, уæд бахъурхъур кодта æма ма автобуси фæсте фæлгæстæй, цалинмæ имæ зиндтæй, уæдмæ. Бæрæг ибæл адтæй, радзубандитæ кæнун ма æй хъæбæр ке фæндæ адтæй, е. Мæнмæ дæр еу дууæ хатти æрбакастæй, удта фæйнердæмитæ кæсун райдæдта. Е 'нгæс фулдæр дардта, циуан хедæй æрлæууæн æрдæмæ ци рæуæг

машинттæ æма автобустæ цудæй, уонæмæ. Еу афони мæмæ и лæг æхе фæззилдта æма мæ уотæ бафарста:

– Двадцать два нæу? – зæгъгæ.

Æ фарста ин дзæбæх балæдæрдтæн, фал мæ фæндæ адтæй æ зæрдиуагæ ин минкъий фæннилæгдæр кæнун. Уомæ гæсгæ ин бæлвурдæй нæй, зæгъгæ, загътон.

Цубур рæстæгмæ нæ рæзти, æнææрлæугæй, маршрутон автобус 22-аг номер кæбæл адтæй, уæхæн раевгъудæй. Æнæзонгæ лæг мæмæ æ бæзгин æрфгути бунæй уозгал – каст æрбакодта æма мин уотæ:

– Гъенур дæу фудæй ами нæ байзадтæн?

Æз ба ин нидæнгомау загътон:

– Мæн туххæй ба цæмæ? Ци фудгин дæн æз?

– Æз дæ уотæ нæ бафарстон – двадцать два нæй, – зæгъгæ.

Æз ин сабургай загътон:

– Бафарстай æма дин дæ фарстайæн дзуапп равардтон – Двадцать два нæй, – зæгъгæ.

Кæд дæ фæндуй, уæд ма дин æй еума хатт зæгъун:

– Двадцать два нæй, удта двадцать три дæр нæй, фал æй – инсæй! Автобуси кой ба си æппундæр на 'дтæй, имисгæ 'й кæнис, хуарз лæг.

Æнæзонгæ лæг гъудити ранигъулдæй. Еу хатт ма мæмæ æрбакастæй. Арф ниууолæфтæй æма маршруткити номертæмæ листæгдæр кæсун райдæдта.

ИНСАДИ ГОЛЛАГÆ

Донифарси тукани рази цалдæр лæги хорбадæни бадтæнцæ. Тукангæс дæр сæ хæццæ уолæфтæй. Уалинмæ Бекмæрза кæцæйдæр фæззиндтæй æма тукангæсмæ дзоруй:

– Инсади голлагæ мæ гъæуй æма рацо дæ кустмæ.

Тукангæс фестадæй æма æ кустмæ иссудæй.

Еци рæстæг хорбадæни бадæг лæгтæ гъудитæ кодтонцæ. Бекмæрза, дан, æ голлагæ сæхемæ кутемæй хæссæнæй – æ рагъи, хæрæгбæл имæ æрцæудзæнæй æви æй кæстæртæй ескæмæн хæссун кæндзæнæй.

Бекмæрзабæл уæд цудайдæ 80 анземæ хæстæг. Цæргæ

ба кодта гъæуи сæри. Туканæй Бекмæрзай хæдзари уæнгæ адтæй еу 300 метри. Тукангæс Бекмæрзай инсади голлагæ фендæдуар кодта, æхуæдæгга ма медæгæй цидæртæ мурхтæй. Хорбадæни бадæг лæгтæ ба сæхе барæй нигъгос кодтонцæ – хъæбæр сæ фæндæ адтæй базонун, цума Бекмæрза æ голлагæн ци кæндзæнæй.

Цалинмæ лæгтæ рагъуди-багъудитæ кодтонцæ, уæдмæ сæмæ Бекмæрза уотæ дзоруй:

– Игъосетæ! Ка уи лæгдæр æй, е рацæуæд æма мин мæ голлагæ мæ рагъмæ исæргъувæд.

Хорбадæни лæгтæй, уотæ æнгъæл ка на 'дтæй æма Бекмæрза голлагæ æ рагъи хæссæй, е рагæпп кодта æма имæ исуадæй. Æ зæрди адтæй зæронд лæги бæсти инсади голлагæ фæххæссун дæр. Фал куддæр Бекмæрзай цормæ бацу-дæй, уотæ ин гиризгæнгæй уотæ:

– Бекмæрза! Æз дæу карæни ауæхæн голлæгутæ мæ дæлуагиси хæссæнæн.

Бекмæрза рамæстгун æй æма ин уотæ:

– Игъосис! Æз дæ фидæй цуппар анзи хестæр дæн æма дæ фидæ ку нæбал бæззуй. Нæ мæ гъæуй дæ анхос дæр æма дæхуæдæг дæр, – зæгъгæ, æма и голлагæ æ рагъмæ фелваста. Кæд æй надбæл хæрдмæ цæун гъудæй, уæддæр Бекмæрза и голлагæ æ рагъæй зæнхæмæ нæбал æруагъта. Айдагъдæр æй еу дууæ хатти хурдастбæл банцойнæ кодта, уотемæй æй сæхемæ исхаста.

СÆДÆ АНЗИ

Мæрддзогойнæ ласæг автобуси Лескенæй фæстæмæ горæтмæ цудан. Чиколамæ ку æрбахъæрттан, уæд си Хæтæгти Бекмæрза рахизтæй. Автобус ба, идарддæр, æ цуд кодта. Сурх-Дигори æздæхæнмæ нæма бахъæрттан, уотемæй автобуси фæстаг бадæнтæбæл бадæг адæн хъæлæба кæнун райдæдтонцæ. Куд идарддæр гæнгæ цудан, уотæ сæ хъæлæба дæр гъæрдæрæй-гъæрдæр кодта.

Æз разæй бадтæн æма уидтон, сæ хъæлæбамæ шофери зæрдæ куд æхсайдта, уой. Æ фæндагмæ – размæ куд кастæй, хъæлæбагæнгутæмæ дæр, айдæнæмæ, уотæ кæсун райдæдта.

ЦЪÆХ ХÆРÆГ

Æрæдонæй ку рахизтан, уæд сæ гъæр фæссабурдæр æй. Хъæлæбагæнгутæй дууæ лæги нæ размæ–раззаг бунæттæмæ æрбацудæй.

Аци дууæ лæгемæй сæ еу Тамати Авраммæ дзоруй:

– Аврам! Хестæр дæ æма нин хатир никкæнæ. Еу фарста дæмæ ратдзинан æма нин ибæл раст дзуапп ратдзæнæ?

Аврам неци ма загъта, уотемæй имæ и дуккаг дзоруй:

– Игъосис! Дæ дзуапп гъæуама уа хъæбæр цубур, зæгъдзæнæ нин кенæ нæгъ кенæ ба – гъо. Аврам еу минкъий расагъæс кодта удта син уотæ:

– Табуафси. Зæгъетæ мин уæ фарста æма ин мæ бон дзуапп раттун ку уа, уæд уин æй цубурæй зæгъдзæнæн.

Фæрсгутæй æй и фиццаг уотæ бафарста:

– Аврам, Устур Фидибæсти тугъди рæстæги, дан, ду Донифарси скъолай ахургæнæгæй кустай, æма е раст æй?

Аврам ин цубур дзуапп равардта:

– Гъо, кустон. Е адтæй уæ фарста? Уобæл хъæлæба кодтайтæ?

Атæ ба Аврамæн уотæ:

– Е нæ сæйраг фарста на 'дтæй. Мæнæ нин нæ сæйраг фарстамæ байгъосæ:

– Хæтæгти Бекмæрзабæл 100 анзи цæуй æви нæ?

Аци фарстайæн дзуапп раттун мæн бон дæр адтæй. Бекмæрза Донифарси нæ синхон адтæй, удта нæ хæстæг дæр адтæй æма æ 100 анзи ке исбæрæг кодта, уой дæр зудтон. Фал мæн нæ фарстонцæ, удта мæмæ цæмæдес кастæй, Аврам син ци дзуапп ратдзæй, е дæр.

Аврам æ медбилтæ байдзулдæй, удта син уотæ:

– Бекмæрзай уæ дууæ дæр рагæй зонетæ?

Атæ ба ин уотæ:

– Гъо. Рагæй. Минкъийтæ ма ку адтан, уæдæй ардæмæ. Уотæ нæмæ кæсуй, цума уæддæр атæ зæронд адтæй – еци хузæнæй лæууй.

Аврам ба син уотæ:

– Мадта æй æз дæр биццеуæй гъуди кæнун. Мæнæ абони цæхæнæй, мæ биццеуи дзамани дæр, уæхæн адтæй. Мæнбæл ба нур цæуй 80 анзи æма Бекмæрзабæл 100 анзи ке цæуй, уой ба, мæнмæ гæсгæ, цубурæй зæгъун дæр нæбал гъæуй.

Евгъуд æноси 60-аг æнзти Хрущев ма Советон Цæдеси хецау ку адтæй, уæд е рух рахатта нартихуари кустмæ. Гъæуон хæдзаради косгутæй домдта, цæмæй хъазауатондæрæй архайонцæ нартихуари æрзадбæл æма тиллæги æрзад еу гектарæй дзæвгарæ фæффулдæр кæнонцæ. Райком æма обкоми косгутæн ба байхæс кодта, цæмæй зæнхкосæг адæмæн балæдæрун кæнонцæ, нартихуари берæ æрзад син се 'сони цард ке фæххуæздæр кæндзæй. Аци куст ка къулумпитæ кæна, етæ ба æфхуæрд куд æййафонцæ.

Куд æгас Советон Цæдеси, уотæ нæ республики районти хецауæдтæ дæр Хрущевуи пълæнттæбæл архайун райдæдтонцæ. Унаффæ рахастонцæ – нартихуари æрзад къулумпи ка кæнуй æма ин æзнагадæ ка хæссуй, уобæл нимад æрцудæй хæрæг. Хæргути нихмæ куст рапарахат æй. Сæ фесафунти фæндитæ дæр адтæй.

Райкомтæй къамистæ æрвистонцæ гъæутæмæ. Уæхæн къамис æрвист æрцудæй Донифарси зилди гъæутæмæ дæр. Къамиси адтæй Тамати Хаджи-Морат дæр. Хаджи-Морат раздæр Къумбулти цардæй æма Донифарси зилди цæрæг адæни хуарз зудта.

Къамиси иуæнгтæ фиццаг фембалдæнцæ гъæусоветти косгути хæццæ. Загътонцæ син, цæмæй æртæ гъæуеми цæрæг адæни исон клубмæ æрæмбурд кæнонцæ. Уой фæсте къамиси иуæнгтæ æхсæвеуат кæнунмæ Къумбултæмæ иссудæнцæ. Хаджи-Морат нæ фидæ Азийхани æнсувæр адтæй æма къамиси иуæнгтæ еугурæй дæр нæхемæ æрфусун кодтонцæ. Иуазгутæн куд æмбæлуи, уотæ косарт дæр ракодтан. Цалинмæ фид фунхтæй, уæдмæ не 'уазгути æрфæндæ адтæй гъæуи хестæртæй еске хæццæ бадзубанди кæнун, цæмæй син æмбурди сæ сæрбæл радзора. Хаджи-Морати фæндæ адтæй Хъазийи фæууинун. Е дан нин ку исарази уа, æма æмбурди ку радзора, уæд нæ гъуддаг фæррæстмæ уодзæй, нæ размæ æвæрд ихæс ба исæнхæст кæндзинан. Азийхан Хаджи-Моратмæ байгъустæ удта ин уотæ:

– Хъазий уин ку не 'сарази уа, уомæй тæссаг æй. Куройнæмæ дæр, хуаси кустмæ дæр, согмæ дæр æ хайуанæй пайда кæнуй. Уотæ фæззæгъуй – мæ галеу къох (Хъазий галеуæг

адтæй) æма мæ хæрæг мæ бийнонтæ дарæг æнцæ, – зæгъгæ. Цæугæ ба имæ фæккæнетæ, балигъстæ ин кæнетæ.

Иуазгутæ Хъазийи ку бабæрæг кодтонцæ, уæд еу сахатти фæсте нæхемæ æрбацудæнцæ æма Азийханæн уотæ загътонцæ:

– Хъазийи фæууидтан æма ин балæдæрун кодтан не 'рбацуди сæр æма нæ курдиадæ. Лæмбунæг нæмæ ку байгъуста, уæд нин зæрдæ байвардта, æмбурди ести ке зæгъдзæнæй. Нур ба, бафунæй кæнуни размæ нæ бон æй фæйнæ арахъи баниуазун дæр... – Дуккаг бон адæн клубмæ æрæмбурд æнцæ. Гъæусоветти сæрдар адæни ку базонгæ кодта иуазгути хæццæ, уæд иуазгутæн дзурди барæ дæр равардта.

Иуазгутæй сæ еу адæнæн балæдæрун кодта се 'рбацуди сæр. Лæмбунæг радзурдта, нартихуари берæ æрзад адæни цард куд фæххуæздæр кæндзæй, уобæл.

Дуккаг иуазæг ба адæнæн уотæ загъта:

– Кæд нæ хецауади пълæнттæ еугурей зæрдитæмæ нæ цæунцæ, уæддæр æнхæст гæнгæ 'нцæ, гæнæн нæййес. Хæрæги туххæй ба мæ сæрмагондæй ци зæгъун фæндуй? Гъуддаг уой медæгæ 'й æма нæ устур хецауадæ хæрæги нартихуари фудголдæр æзнагбæл ке банимадта, уомæ гæсгæ, æвæдзи, исафгæ дæр æрцæудзæнæй. Фастагмæ иуазæг æмбурдмæ æрбацæуæг адæнæн арфæ ракодта удта син уотæ:

– Нур ба нæ фæндуй, сумахæй дæр еске нæ абони гъуддагбæл æ гъудитæ ку зæгъидæ. Хуарз уидæ, коммунистти разæй уи еске ку зæгъидæ, зæгъæн, мæнæ аци хуарз лæг (æ къохæй Хъазиймæ байамудта).

Хъазий æ бунатæй фестадæй æма син уотæ зæгъуй:

– Нæ устур хецауади устур пълæнттæн адæн ескед аргъ искæндзæнæнцæ. Хæрæги туххæй ба уин нур дæр мæ бон æй зæгъун:

– Мæ хæрæгбæл нур 15 анзи цæуй æма будури некæд ма адтæй. Фæндаг дæр имæ нæ зонуй. Æма хонхæй будурмæ и нартихуари будуртæн ци æзнагадæ искодта, е мæбæл незæй бафтуйæд. Иннемæй ба Хрущев цæмæй зонуй, Цъеути Хъазиймæ цъæх хæрæг ес, уой, мæнæ ин сумах ку нæ зæгъайтæ (æ лæдзæгæй иуазгутæмæ амонуй), уæд.

Æмбурди æнкъард бадт ци адæн кодта, етæ еугурæй дæр æмхузонæй ниххудтæнцæ. Иуазгутæ сæхуæдтæ дæр худтæн-

цæ. Гъеуотемæй, ходгæ-ходгæй, иуазгути фембæлд адæни хæццæ фæцæй.

БОДÆНИ ХÆЦЦÆ

Уартæ раздæр Аграрон университеттæн Хъаспийи денгизи билæбæл, Дербентмæ хæстæг, фæллад уадзæн лагер адтæй. Еу сæрдæ си æз дæр хецауи хуæдæйивæгæй бакустон. Бунæттон колхозтæ æма совхозтæй рæзæ, уорсаг æма халсартæ арæх æлхæдтан. Еу колхози сæрдар нæбæл, иннетæй уæлдай, берæ æхцулдæр адтæй. Æвæдзи ин æ пæмидортæ, хуæргæнæстæ æма сæнæфсерæ арæх ке æлхæдтан, уомæ гæсгæ. Сæхемæ дæр нæ арæх хонидæ, фал ин аллихузон рæуæнттæ æримисианæ. Еу бон ба нæмæ сæумæй фæззиндтæй æма нин уотæ зæгъуй:

– Ацибон мин фæсарæфтæ мæ хæдзарæ ку нæ бабæрæг кæнайтæ, уæд уæмæ дзоргæ дæр нæбал искæндзæнæн.

Мах ин аразий дзуап равардтан. Фæсарæфтæ ба рæуæг машиини рабадтан æма сæ бабæрæг кодтан. Хæдзари хецау нæ ку фæууидта, уæд нæбæл уотæ бацийнæ кодта, цума нæ рагæй нæбал фæууидта.

Медæмæ нин еблагъуæ загъта æма нæ разæй хæдзарæмæ бараст æй. Куддæр дуармæ бахъæрттæй, уотæ нæмæ фæстæмæ дзоруй:

– Уæ еугурæй дæр уæ къахидарæс раласетæ.

Мах ибæл фиццаг нæ баууæндтан. Кавкази иуазæгбæл алкæми дæр æхцул фæуунцæ æма кæд гириз кæнуй, зæгъгæ. Уалинмæ æхуæдæг æ къахидарæс раласта æма медæмæ бацудæй. Мах дæр, æнæбари, нæ дзæбуртæ раластан æма æ фæсте медæмæ бацудан. Медæгæй хæдзари еугур фæрстæ дæр æма пьолтæ дæр гаузтæй æмбæрттæ ку фæууидтан, уæд балæдæрдтан, нæ къахидарæс нин цæмæ раласун кодта, уой. Бийнонтæй хæдзари адтæй айдагъдæр æ зæронд мадæ. Зæронд уосæ нæ ку фæууидта, уæд æ бунатæй фестадæй. Бадгæ ба кодта, хæдзари сæмæ ци еунæг къела адтæй, уобæл.

Хæдзари хецау нин, хæдзари бæрæг астæу, горцъебæл, фингæ райвардта – таси дзаг салат, къæбæр, сæнæ, коньяк, минкый тæгæнагонди фуси фид æма нæмæ дзоруй:

– Æфсæрми ма кæнетæ. Мæнæ цума уæ хуæздæр лимæнмæ айтæ, уотæ уæхе даретæ. Корун уи æма фæрзеуи алфанбулай уæхе æруадзетæ. Æхуæдæкка æ къæхтæ æ буни фæддудæгътæ кодта, æма сæбæл æрбадтæй.

Ме 'мбæлттæ ба горцъей «финги» рæбунтæ сæ къæхтæ даргъ рауадзгæй аллиæрдæмитæ æрхъæнттæ 'нцæ. Мæнæн си æрхъан кæнунмæ бунат нæбал адтæй æма фусуни хузæн мæ къæхтæ мæ буни фæккодтон æма сæбæл æрбадтæн.

Еци рæстæг и зæронд уосæ хатиагау (сæхе æрдигонау) цидæртæ дзурдта. Æ фурт ин дзуапп ку равардта, уæд махæн ба уотæ:

– Мæ мадæ мæ бафарста, не 'уазгутæй, дан, еунæг раст бадуй, æвæдзи, нæхе адæнихаттæй æй? – зæгъгæ.

Æз бæргæ балæдæрдтæн, и фусунтæ мæн кой ке кодтонцæ, уой. Фал мин æндæр хузи æрбадунмæ фадуат ке на 'дтæй, уомæ гæсгæ мæ къæхти тæрегъæди бацудтæн. Хæдзари хецау агувзитæ ниуæзтæй байдзæг кæнун кодта æма нæмæ дзоруй: – Зонун æй, сумахмæ фиццаг кувд Устур Хуцауи туххæй ке фæууй, уой – æма нин Хуцауи туххæй ракувта.

Мах нæ фæйнæ агувзи дзаги баниуазтан. Искомидзæг кæнунмæ фиди хунтæмæ ку бавналдтан, уæд нæ фусун уотæ бафарста:

– Кæд фид бодæни хæццæ уарзетæ, уæд æй рагъæцун кæнон?

Ме 'мбæлттæ æмцъухæй загътонцæ:

– Бæгудæр уарзæн! Фид бодæни гъæстæй тъайлаг фæууй.

Хæдзари хецау нин нæ цорæй фиди амæнтаен исиста. Æз амæнтаенæй еу фиди хунæ фелвастон æма ин уотæ зæгътон: – Бодæнæй езгард фæккæнун æма мин мæ хай уадзæ.

Хæдзари хецау фиди хунтæ къæбецмæ бахаста æма сæ æ мади евгед бакодта. Æхуæдæкка æ бунат иссердта æма дуккаг кувд ракодта. Ме 'мбæлтæ ку баниуазтонцæ, уæд мин мæ фиди хуни кæрæнттæ закъускайæн ратудтитæ кодтонцæ. Фид æрæгæмæ ку хастонцæ, уæд иуазгутæ фусуни зæрди æрæфтудтонцæ, фуси фид гъарæй хуæргæ ке 'й, уазалæй ба къæтæр ке кæнуй, уой. Фусун ба æ хъазар иуазгутæн уотæ:

– Мæ мадæ зæронд æй, удта ибæл цалдæр дæндагемæй уæлдай нæбал ес. – Æ бунатæй ба æзмæлгæ дæр нæ фæккодта.

Ме 'мбæлти хестæр мæнмæ æрбакастæй æма мин уотæ:

– Цалинмæ дин дæ фиди хунæ нæма бахуардтан, уæдмæ нин нæ фиди амæнтаен рахæссæ. Кæд еугур фидтæ гъæст нæма æнцæ, уæддæр сæ рахæссæ, уойбæрцæ рæстæг нин нæййес удта ма нæ изæйрон денгизи раæтайун дæр гъæудзæй. – Æз фестадтæн æма къæбецмæ бацудтæн. Кæсун, æма и зæронд уосæ фиди хунæбæл æ дууæ къошемæй хуæцуй, цума æй хуæргæ кæнуй, уотæ.

Æз мæ къохтæй фиди тæгæнамæ амонун – гъома, хæсгæ æй кæнун, зæгъгæ. И уосæ, æнæ истаус гæнгæй, æ къохтæ æма сæр нæ дæдтунитæ тилд бакодта. Лæмбунæг имæ ку бакастæн, уæд бафеппайдтон, æ бунккаг æфсæрæ ракæнæ-бакæнæ гæнгæй, цидæр тухæууилд кодта. Мæхе нимæр уотæ рагъуди кодтон, æвæдзи, фиди комидзаги хæццæ æ гъæлæси гæркъуртæ бахаудтæй æмæ уомæй тухæууилдтитæ кæнуй. Дзоргæ дæр мæмæ уомæ гæсгæ не 'скодта.

Уалинмæ и зæронд уосæ фиди хунæ æ гъæлæсмæ фæххæстæгдæр кодта æма ибæл «бæркадгун» тутæ кæнун райдæдта. И фиди хунæбæл æууилд бодæни цъæлтæ æ сæти хæццæ æмхузон игъæнста. Æз балæдæрдтæн, фид бодæнæй ке гъæста, уой, удта æ фурт уотæ цæмæ гæсгæ фездæх кодта – мæ мадæ зæронд æй, дæндæгутæ дæр ибæл нæбал ес, зæгъгæ, уой дæр. И зæронд уосæ хеваст разиндтæй. Цалинмæ еугур фиди хунтæ дæр тутæй исгъæста, уæдмæ мин сæ нæ равардта. Еу дууæ хатти сæ райсунмæ дæр багъавинæ, фал мин мæ къохтæ фæййеуварс кæнидæ.

Зæронд уосæ фиди хунтæ гъæст ку фæццæй, уæд ма сæмæ тæгæнамæ лæмбунæг æркæститæ кодта. Цалдæр хатти ма сæбæл тæгæнамæ ниттутæ кодта, удта мин сæ равардта.

Æз фидтæ рахастон æма сæ горцъебæл лæгти астæу æрæвардтон. Иуазгутæ берæ кæмæ фенгъæлмæ кастæнцæ, еци бодæнæй гъæст фиди хунтæй ку исахуститæ кодтонцæ, уæд сæ фусун бафарста:

– Куд æй? Бодæни хæццæ хуæздæр æй? – Ме 'мбæлттæ ин æмцъухæй загътонцæ:

– Уотид хуæздæр нæ, фал берæ хуæздæр!

Ме 'мбæлттæ бодæнæй гъæст фиди хунтæ зæрдиуагæй ке 'хсидтонцæ, уомæ гæсгæ син не 'ской кодтон, ци амалæй гъæст æрцудæнцæ, уой.

Кæд горцъебæл фингæвæрди уæлгъос, ратолæ-батолæ кæнгæй бадт зин адтæй, уæддæр æй иуазгутæ кæронмæ рахастонцæ. Ку райзæр æй, уæд фусунæн зæрдибун арфитæ ракодтан æма лагермæ рафардæг ан. Фæндагбæл мин, мæ фарсмæ ка бадтæй, е уотæ:

– Игъосис, ду ниуазгæ ку нæ кодтай, уæд уотæ игъæлдзæг цæмæ дæ?

Æз ин уотæ:

– Еуемæй мин æхсидзгон æй сумах игъæлдзæгдзийнадæ, иннемæй ба мæ зæрди цидæр æрæфтудæй æма мæ медни-мæр уобæл ходун.

Ме 'мбæлццон ба мин уотæ:

– Гъæйдæ, мæнæн дæр æй зæгъæ. Мæнмæ дæр ходун цæуй, удта цæмæннæ ходæн. Ци нин нæ фагæ кæнуй?! Æвæдзи, мæхе дæр ке фæндæ адтæй, хъæбæрдæр уомæ гæсгæ исарази дæн æма ин радзурдтон и зæронд уосæ и фиди хунтæ бодæнæй куд гъæста, уой. И лæг мæнмæ игъосгæй мæтъæлæй-мæтъæлдæр кодта. Фæстагмæ, дзурд ку фæдтæн, уæд мæмæ уозгалæ каст æрбакодта æма шофермæ дзоруй:

– Тагъд дæ машийнæ аци сæнæфсерæ будури рази бауорамæ. – Шофер фæстæмæ ракастæй æма ин уотæ:

– Сæнæфсерæ ма цъæх æй. Дæ зæрдæ тауæг агоруй?

Ме 'мбал ба ин уотæ:

– Тагъддæр бауоромæ! Мæ бон нæбал æй.

Куддæр машийнæ фæллæудтæй, уотæ си ме 'мбæлццон рагæпп кодта æма æ артæн-бунтæ калун райдæдта. Умдæй-умди æхсæн ба мæмæ æрбакæсидæ æма мин «сволочь» – зæгъгæ, зæгъидæ. Иннæ æмбæлттæ ба мæ хинц фарст кодтонцæ:

– Аци лæг ци кодта? Дзæбæх игъæлдзæг ку адтæй. Ци ин кодтай? Ци ибæл æрцудæй, – зæгъгæ.

Æз син бодæни хабар барæй нæ ракодтон. Тарстæн. Фусуни фæллæнттæ фæснаедтæ ку фæккалонцæ, нæ цуд ба – дзæгъæл ку фæууа.

ТÆФИРФÆС

Цалдæр анзей размæ Дигорай не 'рваддæлтæй еу лæг рамардæй. Йе 'вæрæн бони горæтæй зианмæ цæуæг адæн Æрхонки æздæхмæ æрæмбурд æнцæ. Автобус нæхстæр кæнунмæ ку гъавта, уæд нæхе Ларæ шофермæ дзоруй:

– Минкый ма бахезетæ. Дзирæт дæр цæуйнаг адтæй. Телефонæй мæмæ дзурдта æма кæд фæззиннидæ.

Еу дæс минуттемæ хæстæг Дзирæтмæ ку бангъæлмæ кастæнцæ, уæд Дзирæти æнсувæр шофермæ дзоруй:

– Гъенур æй кæдмæ хеззинан? Еунæгей туххæй автобуси

дзæг адæн гъæуама байрæгæмæ кæнонцæ. Гъæйдæ райвазæ, – зæгъгæ.

Автобус рараст æй æма афонадæбæл Дигорамæ нихъхъæрттæй. Цалинмæ мæрддзогойни адæн ратæфирфæс кæнунмæ хестæргай рæнгитæ æнхæст кодтонцæ, уæдмæ базудтонцæ, гъæунгæн æ иннæ фарс дæр зиан ке 'йес, уой.

Мах адæн ку ратæфирфæс кодтонцæ, уæд си беретæ тургъæй гъæунгмæ рацудæнцæ. Уони хæццæ адтæй Ларæ дæр. Лари зæрдæ Дзирæтмæ æхсайдта – ци бацæй, зæгъгæ, удта Дзирæт бостæ гæнагæ 'й æма ибæл æ зæрдæ ку фæехода, уомæй дæр тарстæй. Дзирæти хабар ба уотæ рауадæй. Æрхонки æздæхмæ ку æрхъæрттæй, уæд Дигорамæ (иннæ зианмæ) ци автобус нæхстæр кодта, уоми рабадтæй. Автобусæй ку рахизтæй æма фæндаги рæбунтæ хеонти лæугæ ку фæййидта, уæд æнæгурусхæй, æнæзонгæ адæни хæццæ кедæр зианмæ бараст æй.

Еци рæстæг æй Ларæ бафеппайдта æма æ фæсте тургъæмæ бауадæй. Лари зæрди адтæй Дзирæти раздахун, фал уæдмæ Дзирæт марди сæргъи балæудтæй æма гъæрæй кæун райдæдта. Кири рази лæууæг уоститæ ба ма кæрæдзей дæр фарстонцæ – а, дан, ин ка 'й? Ци хъæбæр ибæл хъурмæ кæнуй, – зæгъгæ.

Дзирæт æ кæунæй ку æрæнцадæй æма мардбæл æ къох байварунмæ ку гъавта, уæд куддæр фæкъкъех æй. Фæкъкъех æй, кири æ зонгæ æрвади бæсти æнæзонæ силгоймаги ку фæууидта, уæд, фал ибæл уæддæр æ къох ба байвардта.

Уой фæсте Дзирæт æхе кирæй идарддæр ласун райдæдта, Ларæ ба æхе – Дзирæтмæ хæстæгдæр. Кæрæдзæбæл ку исæмбалдæнцæ, уæд Ларæ Дзирæтæн балæдæрун кодта, нæхе зианмæ дæр æй цæун ке гъæуй, уой.

Дзирæт æхемæ ку 'рцудæй, уæд Лари хæццæ дуккаг зианмæ бацудæй. Аци зианбæл дæр Дзирæт фагæ фæккудтæй, фал фиццаги хузæн ба нæбал. Тæфирфæси фæсте Ларæ Дзирæтæн уотæ:

– Нæ дæ балæдæрдтæн. Уотæ мæмæ фæккастæй, цума кедæр зианбæл дæ зæрдæ хъæбæрдæр фæрристæй. – Дзирæт ба Ларæн уотæ загъта:

– Дæ бонæн уай. Еудадзуг 20 минуттей дæргъци дууæ зианеми ку фæккæуай, уæд мæ хъæбæр дзæбæх балæдæрдзæнæ.

ДУМЕТОНГ

Горæти, базармæ хæстæг, æрлæууæни маршруткæмæ æнгъæлмæ кастæн. Мæ цори ма кадæртæ дæр лæудтæй. Уони æхсæн адтæй зæронд лæг æма уосæ дæр. Сæ дзубандитæмæ гæсгæ базудтон, хуæнхæгтæ ке адтæнцæ удта Дзинагъамæ ци автобус цæуй, уомæ ке цудæнцæ, уой. Маршруткæ æрлæууæни ку бауорæдта, уæд си цалдæремæй рабадтан. Шофери хуæд фæсте уруссаг дууæ силгоймаги æрбаадтæй, уони фæсте ба – и зæронд лæг æма уосæ. Æз бахезæни расабур дæн, цалинмæ надихарз лæвардтон, уæдмæ.

И хуæнхæгтæ дæр сæ надихарз шофермæ радтун мæн барæ бакодтонцæ. Шофер мæмæ листæг æхцати уæлдæйттæ ку равардта, уæд сæ райурстон, мæхуæдæгга фæстаг бадæнбæл исбадтæн. Разæй ци дууæ силгоймаги рабадтæй, уонæй и кæстæр æ бунатæй фестадæй. Шофермæ надихарз радтунмæ æхе размæ рагубур кодта. И рагубури рæстæг æ джинсити ком фæстегæй уотæ æрлæстæй æма си æ нарæг трусик æ лæбæзти æхсæнæй разиндтæй.

И зæронд лæг трусик фæййингæй æ уосæмæ бакастæй æма гъæрæй уотæ загъта:

– Дæ хуæздæри фæййинæ! Кæсай имæ, æ думетонг куд разиндтæй, – зæгъгæ.

И уосæ ба ин сабургай уотæ:

– Гъæрæй ма дзорæ! Ходуйнаг æй, – зæгъгæ.

Зæронд лæг ба уотæ:

– Арт æ хæдзари! Ходуйнаг кæмæн æй? Мæнæн æви нæмæ æ думетонг ка равдиста, уомæн!?

ИТАЛИАГ ДЗАБУРТÆ

Ме 'мбали хæццæ Уæлахези фæзи æрлæууæни рази лæудтан. Адæн нæ рæзти дуурдæмитæ кодтонцæ. Кадæртæ ба, мах хузæн, æрлæууæни лæудтæнцæ. Еу дзамани мæмæ ме 'мбал дзоруй:

– Дæлæ еци дууæ кизгемæ кæсай (æ цæстæнгасæй сæ байамудта). Сæ дууæ дæр хуæрзарæзт æнцæ, фал æ дзикко-

бид даргъ кæмæн æй, е æ комнатон дзабурти æй. Æвæдзи си сæ баййевун феронх æй.

И кизги къахидарæсмæ лæмбунæг ку æркастæн, уæд ба-феппайдтон – кизги къæхтæбæл хумæтæги комнæтон къахидарæс на 'дтæй, фал рагон дигорон тунин дзабуртæ. Дзабуртæ адтæнцæ цилле хæлттæй рæсугъд худ. Адтæй сæбæл федæгтæ дæр æма салин къелонтæ дæр. Сæ уæлфæдтæ ба алдæнбидт. Сæ уæфстæ нæ зиндтæнцæ æма нæ зонун – галдзарми æркъейагæй адтæнцæ æви æндæр естæмæй, уой. Мæхе нимаер уотæ рагъуди кодтон – и кизгæ, зæгъун, кæд кафгути къуари хæццæ фæсарæнти фæууй, æма æ дарæс дæр æвдесуй, удта ма си сæндтадæ дæр кæнуй. Æхцæуæн мин адтæй, æгайти ма нæ Дигорæ-Иристони силгоймæгтæй ма кадæртæ дзабуртæ хуйуни дæсниадæ зонуй. Раст зæгъгæй, и дзабуртæ кæд хъæбæр рæсугъд худ адтæнцæ, уæд-дæр сæмæ еу гъæндзийнадæ ба бафеппайдтон. Силгоймаги дзабуртæн сæ уæлфæдтæбæл, рæсугъди туххæй, худтонцæ мулийнæ хæлтæй æмбурдгонд гоцоратæ. Нæлгоймæгти дзабуртæбæл ба гоцоратæ нæ худтонцæ. Аци кизги дзабуртæбæл дæр на 'дтæй гоцоратæ худ. Уотæ рагъуди кодтон – дзабуртæ бахуйæг силгоймагæй феронх æй, дзабурти рæсугъддзийнадæ æвдесæг гоцоратæ бахуйун, кенæ ба æй нæ зонуй. Гъе, уомæ гæсгæ, мæхе нæбал бауорæдтон æма и æнæзонгæ кизгæн уотæ загътон:

– Дæ дзабуртæ æнæуагæ рæсугъд æнцæ, удта дæбæл дзæбæх федаунцæ. Ка дин сæ бахудта, еци дзæбæх уосæн ба, уотæ зæгъæ – сæ уæлфæдти сæрмæ сæбæл рæсугъд, мулийнæ хæлттæй гоцоратæ бахуйæ, е ба æцæг-рагон рæсугъд кизги дзабурти хузæн уонцæ.

Дзабурти хецау мæмæ æнæнвæрсон каст æрбакодта æма мин уотæ:

– Циуавæр уоси кой кæнис? Обижаеш. Аци дзабуртæ, лично мæхуæдæг, Италий фирменный тукани ку балхæдтон, уæд!

ÆВГÆРДÆНИ КУЙ

Советон паддзахадæ ку нæма фехалдæй, уæд еу сабати нæхемæ – Хæзнидонмæ ниууадтæн. Сæумæ ку раистадтæн

уæд гъæуон хæдзари куд фæууй, уотæ цидæртæ мурхтан. Рæфтæмæ хæстæг нæ колдуари рази совхоз «Уæлахез»-и директори машиннæ æрбалæудтæй. Машиннæй нæхе Олег рахизтæй æма мин уотæ:

– Совхози хецау – Ким мæ дæумæ æрæрвиста. Айразмæ хуцаубони дæр дæ агурдта, фал дæ нæбал феййафта – горæтмæ ниффардæг дæ. Нур ба мин Ким загъта – аци хатт æй æнæ исласгæ ма фæууо. Ци ди кæнуй, уой ба бæлвурд нæ зонун. – Æз Олега фарсмæ бабадтæн æма мæ къанторæмæ исхъæртун кодта. Къантори рази Кими хæццæ фембалдан. Кæрæдземæн салам ку равардтан, уæд мин Ким уотæ:

– Не 'вгæрдæн нур дууæ къуæрей бæрцæ нæ косуй. Электрон токкæй ке цæвуй, уомæ гæсгæ 'й нихгæдтан. Совхози косгутæ æма рæвдауæндони сабийтæн ба, хуæруйнаг искæнунмæ, фид Чиколайæй ласæн. Корун ди æма ин ести бакæнæ, цалинмæ ести бæлах нæма æрцудæй, уæдмæ. Æвгæрдæни дæгъæлтæ, уартæ æ цори ци дууæ лæги бадуй, уонæмæ æнцæ. Кæд дæ еске анхос гъæуа, уæдта мин æй зæгъдзæнæ.

Æз æвгæрдæни размæ бацудтæн. Æ рази ци лæгтæ адтæй, етæ мин æвгæрдæни дуар ку байгон кодтонцæ, уæд сæ бафарстон:

– Ци æрцудæй? Уе 'вгæрдæн цæмæннæ косуй?

И лæгтæй мин сæ еу уотæ:

– Æвгæрдæн дзæбæх куста. Æ фадуæттæ дæр хуарз æнцæ, фал æнæнгъæлæги æ зæнхæ æма тæрхæгутæ электрон токкæй цæвун ке райдæдтонцæ, уомæ гæсгæ æхгæд æрцудæй. Куд цæвуй, уой ба «æвгæрдæни» куй æхебæл бавзурста. Мæхе цæститæй æй фæууидтон. Гъуддаг уой медæгæ æй, æма и куй æвгæрдæнæй æндæмæ лæдзæгæй тæрун дæр нæбал кумдта. Æхсæвæ дæр æма бонæй дæр, удта хуæргæ дæр æма хусгæ дæр уоми кæнидæ, цалинмæ æй ток нæ ниййахæста, уæдмæ. Токæй ку ниййахæста, уæд фиццаг низзир-зир кодта, æ гъунтæ ба хъел ислæудтæнцæ. Удта æ рагъ, къæллæти хузæн, уæлæмæ истастæй æма къес-къос кæнун райдæдта. Æ къес-къос цидæр æнахур богъ-богъмæ рахизтæй. Æвæдзи, æ батухсти сахат и æвгæрдæни нивгарст фонси богъ-богъ æ зæрди æрæфтудæй æма уони фæнзта. Фæстагмæ ба мæмæ уотæ фæккастæй, цума нæ еу гулвзæг косæги хузæн дæр исдзурдта, удта цума кедæрти ба ма æлгъетгæ дæр кодта. Фæ-

стагмæ и куй куддæр – муддæртæй фæууæгъдæй. Хæрдмæ бæрзонд исгæпп кодта æма цæсти фæнникъулдмæ фендæдуар æй. Ледзгæ ба, æнæрлæугæй, ардæгæй уалæ нартихуари 3-аг хумæмæ цуппæрвадæй фæккодта. Уæдæй абони уæнгæ не 'вгæрдæни куй уордæгæй дæлæмæ рæйуй. Ардæмæ æй кадæртæ сайун дæр æвзурстонцæ, фал син нæ бакумдта. Нæ бухгалтерий косгутæ ба ин тæрегъæд кæнунцæ æма ин аллибон дæр уордæмæ хуæруйнаг хæссунцæ.

Куйи хабармæ ку байгъустон, уæд сæ уотæ бафарстон:

– Æвгæрдæнмæ уалæ ци дууæ тели цæуй, уонæмæ еске бавналдта?

Æвгæрдæни косгутæ ба мин уотæ:

– Неке сæмæ февналуй. Удта сæмæ æндеугæ дæр ка кæнуй. Айдагъдæр, мæнæ æрæги карз дунгитæ ку адтæй, уæд ратудтонцæ æма сæ кадæр баеу кодта.

Балæдæрдтæн гъуддаг цæй медæгæ адтæй, уой. Æвгæрдæнмæ ци дууæ тели цудæй, уони сæ бунæттæй баййивтон æма и косгутæмæ дзорун:

– Гъенур, табуафси, уæ бон æвгæрдунмæ бацæун æй, мабал тæрсетæ.

И косгутæ медæмæ бацæун нæ кумдтонцæ, цалинмæ мæхуæдæг сæ разæй бацудтæн, уæдмæ.

ТÆРХЪОС ÆВГÆРДÆГ

Нæ фæсæвæд къапекк бакосунмæ Советон Цæдеси рæстæги арæх цудæнцæ Уæрæсемæ. Сæ фулдæр кустонцæ арæзтæдти. Цæргæ ба, арæхдæр, кодтонцæ æмдзæрæнти. Еу уæхæн арæзтадон къуари хæццæ адтæй Заурбег дæр. Сæумæ косгутæ кустмæ ку рандæуиуонцæ, уæд ма си еу ба æмдзæрæни хъалагъурæй байзаидæ. Косгути æрбацудмæ хъалагъур гъæуама æмдзæрæн бафснайдтайдæ удта син хуæруйнаг дæр искодтайдæ. Заурмæ хъалагъури радæ ку æрхаудтæй, уæд фæсарæфтæмæ хæстæг сæ цæрæн бунат бафснайдта. Салд фиди хунæ узалгæнæнæй æртæфсунмæ райста æма картофтæ æстъегъун райдæдта. Еци рæстæг имæ, бунæттон гъæуи цæрæг, еу силгоймаг бацудæй. Кæрæдземæн бонхуарз ку загътонцæ, уæд и силгоймаг Заурбегæн уотæ:

– Хуарз лæг! Æвгæрдунмæ куд дæ? Дæ бон тæрхъос равгæрдун æй?

Заурбег æ картофтæ кæдзос кæнуни куст ниууагъта. Раистадæй. Æ сæр бæрзонд исиста æма æ астæутæбæл дууæ къохемæй æрхуæцгæй, силгоймагæн уотæ:

– Æз хуæнхаг лæг дæн. Мæнæ мæ фарсбæл цæхæн кард ес, уой уинис. Аци кардæй мæ бон айдагъ тæрхъостæ нæ, фал ма гогузтæ, хъæзтæ, сæгътæ, фустæ, галтæ æма къамбецтæ æвгæрдун дæр æй.

И силгоймаг бацийнæ кодта, мæнæ ци хуарз æй, зæгъгæ, æма æ хурдзинæй тæрхъос исиста. Заурмæ 'й бадаргъ кодта æма ин уотæ:

– Галтæ æма мæмæ фустæ нæйис, фал дин мæнæ тæрхъос æма мин æй равгæрдæ.

Заур æ ронæбæл баст кæрдбадзæй кард исласта. Тæрхъос æ къохтæмæ райста æма и силгоймаги бафарста:

– Зæгъай мин хорискæсæн уæмæ кæци æрдигæй æй, уой.

Силгоймаг ба Заурæн уотæ:

– Хорискæсæн ба дæ цæмæн гъæуй? Географий ахургæнæг дæ?

Заурбег силгоймагмæ бакастæй æма ин уотæ зæгъуй:

– Æвгæрдуйнагæй тог рауадзуни фæткæмæ гæсгæ æ сæр гъæуама хорискæсæн æрдæмæ уа. Æ фид уæд адгиндæр фæууй.

Тæрхъоси хецау Заурæн байамудта хорискæсæн. Заур æ кард æ къæхти рæбун æрæвардта. Тæрхъос хорискæсæнмæ разилдта æма 'й æ къæхти буни кæнуй. Мæнæ цума карк æвгæрдунмæ гъавуй, уотæ ин æ къæхтæ æ цулухъи буни цæвуй. Тæрхъоси даргъ фæстаг къæхтæбæл Заур æнцонæй æрæфсарстæй, фал æ цубур раззаг къæхтæ ба фæстæгти хæццæ еу цулухъи буни нæ цудæнцæ.

Тæрхъоси хецау балæдæрдтæй Заур ин æ кролик карки хузæн æвгæрдунмæ ке гъавуй, уой, æма ин уотæ зæгъуй:

– Игъосис! Кролик уотæ нæ февгæрдунцæ. Æ тæрегъæддаг хъес-хъесмæ адæймаги зæрдæ исхъурмæ уй.

Заур силгоймагмæ лæмбунæг байгъуста удта æй бафарста:

– Мадта æй куд февгæрдунцæ?

– Æ нивгæрдуни размæ ин æ тæрних естæмæй ниццæвæ,

цæмæй фегуппæг уа. Еци рæстæг ба æй равгæрдæ. Уотемæй æвгæрдгæй æстуф дæр не 'скæнуй тæрхъос, – загъта силгоймаг.

Заур ба ин уотæ:

– Кæд уотæ æвгæрдгæ æй, уæд е ба æнцондæр ку æй, – зæгъгæ, æма тæрхъос æ къохтæмæ исиста. Æ галеу къохæй ин æ дууæ устур гъосебæл фæдар æрхуæстæй. Æ рахес къох ба истумбул кодта, идард æй фæххаста æма си тæрхъоси тæрних, æ бон куд адтæй, уотæ ниццавта. Заури уæззау рахес къохи цæфæй тæрхъоси гъостæ æ гурæй фæххецаен æнцæ æма æ галеу къохи райзадæнцæ. И тæрхъос ба, цалдæр метри фæттæхгæй, фæрсрæбун къуми нигъгæдæг æй. Заур фиццаг æ къохи ци дууæ гъоси райзадæй, уонæмæ æркастæй удта и силгоймагмæ къæндзæстуг каст бакодта. И силгоймаг ба æнæдзоргæй еу минкъий рæстæг ралæудтæй удта соги фадæггаг раскъафта æма Заури æ разæй искодта. Заур, и уосæй тилефтæ гæнгæй, еуварсмæ ледзуй. И уосæ ба имæ согæй æвзиститæ гæнгæй, дзоруй:

– Нур ма мæ бийнонтæ ци бахуæрдзæнцæ? Ци син зæгъдзæнæн?

Заур ба имæ фæстæмæ æхе разелгæй дзоруй:

– Дæ тæрхъоси нихмæ дин гъоги фид дæдтун æма син уомæй исхуæруйнаг кæнæ.

Силгоймаги зæрдæмæ Заури фæндон бацудæй. Æ соги фадæггаг дæлæмæ æруагъта æма Заурæн уотæ:

– Мæ бийнонтæ мæ ку бафæрсонцæ – тæрхъос нин фицуйнаг ку адтæ, уæд дин гъоги фид кæми адтæй, зæгъгæ, уæд син ци зæгъдзæнæн?

– Зæгъдзæнæ син – тæрхъоси фидæй уæ зæрдитæ исцъæх æнцæ æма уин, зæгъун, ацибон уæ меню баййевон. Гъе, уомæ гæсгæ базармæ фæццудтæн æма мæ тæрхъос фидбæл баййивтон.

Силгоймаг æрсабур æй. Соги хъуæл рагæлста æма хезуй, Заур ин æ тæрхъоси нихмæ цæйбæрцæ фид ратдзæй, уой. Заур цæлæмбуд на 'дтæй, удта и тæрхъоси «хабар» сабурæй ке рахецаен æй, уомæ гæсгæ ин дзæбæх фиди хунæ равардта æма 'й рафæндараст кодта. Уалинмæ и æнæгъостæ тæрхъос æрæскъиттæй. Заур бацийнæ кодта. Куд зудта уотæ æй нивгарста æма си е 'мбæлттæн изæрхуар исцæттæ кодта.

Изæрæй кустфæллæд фæсевæд, мийнасæ гæнгæй, Заури бафарстонцæ:

– Аци хуæрзадæ хуæруйнаг цæмæй искодтай?

Заур ба син уотæ:

– Фиртони фидæй уæ зæрдитæ исцъæх æнцæ æма уин, зæгъун, уæ меню баййевон. Уомæ гæсгæ, еу фунхи фагæ фид райстон æма æй базари тæрхъосбæл баййивтон. Хуарз æма уæ зæрдæмæ фæццудæй. Хæлар уин уæд.

НÆУÆГ АНЗ

Куд æгас дуйней адæн, уотæ Заури бийнонтæ дæр сæхе цæттæ кодтонцæ Нæуæг anzi бæрæгбонмæ. Бийнонтæй горæти ци кæстæртæ фæууй, етæ дæр сæхемæ æрцудæнцæ. Бæрæгбони размæ куд фæууй, уотæ гъæубæсти адæн кæрæдземæн арфитæ кодтонцæ. Беретæ ба Нæуæг anzi ралæуди агъонмæ, сæ хæдзæртти, Зæронд анзæн фæндараст дæр загътонцæ. Заур дæр синхбæсти лæгти хæццæ Зæронд анз цалдæр хатти рафæндараст кодта. Хъæбæр æневдæлон ке адтæй, уомæ гæсгæ хæдзари фонс багъуд кæнуни ихæстæ ба, горæтæй ци кæстæртæ æрцудæй, уони бæрнæхсти бакодта. Изæрдалини синхбæсти лæгтæ Нæуæг anzi бæрæг кæнунмæ сæ фæйнæ хæдзаремæ рандæ 'нцæ. Заур дæр æ хæдзари Нæуæг anzi туххæй æртæ къерей искувта. Æ уарзон бийнonti Устур Хуцау æма изæдтæбæл бафæдзахста. Финги бадтæн кæрон ку искодта, уæд е 'хсæвхуссæн хъæппæлтæ искодта æма æ гъар хуссæни ниххустæй. Хæдзари кæстæртæ ба гъæуи клубмæ рандæ 'нцæ. Заур еу дууæ сахатти ку рацъундæ кодта, уæд æй æ бийнойнаг райгъал кодта æма ин тарст гъæлæсиуагæй уотæ:

– Цума нин нæ фонс кадæр æзгули кæнуй. Сæ катыйи и цæгиндзинтæ ку бакъуæрунцæ, уæд нæ хæдзарæ базмæлуй (се 'скъæт хæдзари бунккаг адзуги адтæй, сæ цæрæн хæдзарæ ба – сæрккаги). Игъал дæр мæ етæ ракодтонцæ. Къæрнихтæ ма уæнтæ?

Заур хуссæнæй сонт гæпп ракодта. Спичкитæ райста æма скъæти размæ ниццудæй. Скъæти дуар æхгæдæй ку фæййидта, æ рази метбæл ба фæдтæ дæр ку н 'дтæй, уæд гъудити

ранигьулдæй – къæрних скъæтмæ кæбæлти бацудæй? Еу-нæг дуарæй уæлдай имæ бахезæн ку некæбæлти ес æма е дæр æхгæд ку æй. – Дуар байгон кодта æма спичкæ иссугъта. Спички рохсмæ фæййидта æ фонси тарст – хъоппæгъ цæсти-тæ æма сæ тухуолæфтгæнгæ фийти устур цъæсгитæ. Дуккаг спичкæ ку иссугъта уæдта ма фæййидта – æ зæронд хæрæ-ги кæвдæси хурфи уæлгоммæй, зæнхи уорс пакъутæ, фонси астæу ба – хъаз. Хъази базуртæ ба хæлеу-итигъд адтæнцæ. Цалинмæ хæдзари хецау æ фонсмæ ракæсæ-бакæсæ кодта, уæдмæ и хъаз æ устур базуртæ исцагъта. Фонс хъази базур-ти æзмæлдтитæй уотæ фæттарстæнцæ, æма минкъийтæбæл Заури сæ къæхти бунæ нæ никкодтонцæ. Заур балæдæрдтæй – мæргътæ æма фонс сæ хатæнти конд ке не 'рцудæнцæ, уо-темæй сæбæл и кæстæртæ скъæти дуар ке нихгæдтонцæ, уой.

Заур æ зæрод хæрæги кæвдæсæй ку раргъувта, уæд уотæ исфæндæ кодта – хъази фонси астæуæй ку рандæ кæнон, уæд фонс æрæллау уодзæнæнцæ æма син сæуми уæнгæ не-цибал уодзæнæй. Иссугъта спичкæ æма тергадигай æхе хъаз-мæ хæстæгдæр баласта. Архайдта, цæмæй хъаз, фонс нæбал фæттæрсун гæнгæй, æ къохи ку бафтуидæ, уобæл.

Спичкæ кæронмæ ку басугъдæй, уæд Заур зæрдидаргъæ-вæй æхе хъазмæ фехста, мæнæ футболæй гъзти дуаргæс къозомæ æхе куд фехсуй, раст уоййау. Хæдзари хецау и та-лингæ скъæти уорс хъазмæ «тæхгæй» æ тулæ скъæти астæ-уккаг цæгиндзæбæл ниццавта. Заур æхуæдæг куд дзурдта, уо-темæй нæбал гъуди кæнуй, цæйбæрцæ рæстæг февдулдæй фагуси, уой. Гъуди ма кодта айдагъдæр уой, æма ку исуазал æй, уæд ин æ фарс цидæр багъар кодта. И гъарбæл æ уазал фæрстæ фæгъгъар кодта. Уой фæсте куд рабæрæг æй, уоте-мæй и гъар ба адтæй – тарст гъоги тæнæг лæхæ. Хуарз æма æй еци рæстæг галтæ сæ къæхти бунæ нæ никкодтонцæ. Заур кæми æй, уой ку æрлæдæрдтæй, уæд бабæй спичкæ иссугъ-та. Спички рохсмæ æ тæккæ рази фæууидта, минкъийтæбæл ке туххæй исавдæй æма бийнонти фунæй кæнун ка нæ уад-зуй, еци хъази. Æ дууæ къохемæй ин æ хопъалæ райахæста æма ин æ сæр хъурæй истудта. Æнæсæр хъаз тургъæмæ ра-гæлста. Скъæти дуар рахгæдта æма хæдзарæмæ исхизтæй.

Æфсийнæ Заури фадæварцитæ ку фæууидта, уæд фæт-тарстæй æма 'й бафарста:

– Ци бæлах нæбæл æрцудæй? Дæ тог æма дæ фагуси ка февдулдта?

Заур æ бийнойнагмæ бакастæй æма ин уотæ:

– Алцидæр хуарз æй. Исуазал дæн æма цалинмæ мæ хъæппæлтæ æййевун, уæдмæ мин арахъи цумд цивзи хæццæ багъар кæнæ.

Æфсийнæ арахъ багъар кодта. Заур гъар арахъ баниуазта, æ гъар хуссæни ниллæстæй æма бафунæй æй.

Нæуæг анзи фиццаг бон ивайун ку райдæдта, уæд бабæй æфсийнæ Заури райгъал кодта æма имæ дзоруй:

– Ракæсай æндæмæ. Нæ данкъа–куй æхе цæбæлдæр рай-унæй маруй.

Заур ба ин уотæ:

– Дзатмайæй имæ дæхуæдæг ракæсæ æма базонæ, цæ-бæл рæйуй, уой.

– Ракастæн æндæмæ. Нæ тургъи цидæр ес. Æ сæр æргъув-дæй даруй. Талинги мæмæ сурх хелаги хузæн фæккастæй. Ку æй зонис, хелагæй ба куд тæрсун уой. Нæ куй дæр имæ не 'ндеуй.

Хæдзари хецау бабæй æ гъар хуссæнæй раистадæй æма уотæ:

– Нæ зонун, куд уодзæнæй нæ анз. Кæд æ райдайæни ати-тæ ан, уæд идарддæр ба кудтитæ уодзинан?

Заур æндæмæ ку рахизтæй, уæд фæййидта, æмбесæх-сæви скъæтæй тургъæмæ ци хъаз рагæлста, е мети бунæ куд ниццæй, уой. Турусай гъæди хузæн ма си хъелæй зиндтæй айдагъдæр æ тогæйдзаг даргъ хъур.

ÆРТÆ КЪЕРЕЙ

Изæрдалинги мæ архъангонд бæхи бунат раййивун багъ-удæй. Бæх архъангонд адтæй Къумбулти гъæуи Хуцаузæнги ковæндонæмæ хæстæг. Бæх нæуæг хезни ку ниййархъан код-тон, уæд нæхемæ ковæндони рæзти къахнадбæл рацудтæн. Къахнадбæл синдзитæ æма дортæ ке на 'дтæй, уомæ гæсгæ ибæл мæ къохтæбæл æрцудтæн. Гъæумæ ку æрхъæрттæн, уæд мæ къохтæбæл цуд къæхтæбæл цудæй раййивтон. Фæй-нердæмæ ку ракæститæ кодтон, уæд мæсуги рази Даукуйи сæхемæ цæугæ фæууидтон.

Дуккаг бон мæмæ нæхе Мишæ, нихæси бадæг, лæгти размæ фæдздзурдта æма мæ уотæ бафарста:

– Æзинæ, изæрæй бабæй дæ къохтæбæл ци рауæн цудтæ? – зæгъгæ.

Кæд мин хестæртæ арæх дзурдтонцæ – сæрмесиндзæгмæ ма цо, дæ ахсæн дæ хъури рабаддзæнæй, зæгъгæ, уæддæр хестæри сайун нæ бандиудтон æма ин загътон, мæ къохтæбæл кæми цудтæн, уой.

Мишæ гъæрæй ниххудтæй æма нихæси лæгтæмæ дзоруй:

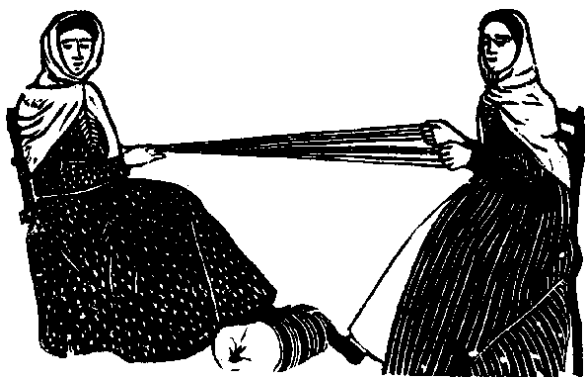
– Нæ уин загътон, æз еци «изæди хаййи» зонун, зæгъгæ.

Уой фæсте куд рабæрæг æй, уотемæй Даукуй сæ гъог агорунмæ рацудæй. Ковæндони æрдæмæ ку фæццæйцудæй, уæд ковæндони рази æнахур æндарг (къохтæбæл цæуæг) ку фæууидта, уæд гъог агорун фæууагъта æма сæхемæ рандæй. Хæдзари хестæртæн ба уотæ:

– Ковæндони рази цидæр фæййидтон. Минкъий лæги хузæн мæмæ фæккастæй, æрмæст ибæл цума сæр на 'дтæй. Æ къохтæ дæр мæмæ тилдта (къохтæбæл цæугæй къæхтæ зæболæ фæккæнунцæ) – рацо, зæгъгæ, фал имæ цæмæдæр гæсгæ нæ бандиудтон. Нæ гъог агорун дæр ми феронх æй.

Хæдзари бийнонтæ æнахур изæдæн æртæ къерей ракодтонцæ æма ин сæ æртикъахуг фингæбæл искувтонцæ.

Аци æнахур изæди хабар нихæси лæгти унаффæмæ гæсгæ Даукуйи хестæртæй басосæг кодтонцæ.

КОЛИТИ Витали

МÆ ГЪУДИТÆ, МÆ БÆЛДИТÆ

* * *

Рохси цъита зиннуй æрвгæронæй,
Евгъуйуй иронхуатмæ изæр.
Раст цума еци рохс римæхст рони
Æрхæсдзæй цидæр нифс мæнæн дæр.

Ку нæ дæн арфæгонд исонбонæй,
Æзинæй ку нæ уодзæй хуæздæр.
Уæд имæ ци цæун зæрдигонæй,
Уæд имæ цæмæ кæсун æнгъæл...

Хори тунæ сæумæй ке кæсдзæнæй,
Кедæр уод ке рæвдаудзæй фæлмæн.
Кæмæндæр нæуæг уарзт ке хæсдзæнæй,
Уомæн æй мæ уодæн æхцæуæн...

* * *

Æ рантæстæй боззаг ка нæбал æй,
Ке ниннет æй мæлæт æрмæстдæр.
Раст уæхæн ургæфтуд цапу галау,
Æз мæхемæ кæсун цæмæндæр.

Фæууæгъдæ 'й мæ къохтæй мæ дзуларæ,
Мегъæмбæрзтæй уинун мæ хорбон.
Мæ уолæвд нæбал æй мæхе барæ,
Зæнгитæбæл нæ дæн лæуунгъон.

О, Хуцау, дæ гъос мæмæ æрдарæ,
Ма ракъуæрæ дæхе мæ бæлдбæл,

Хуссæни мæ, корун, ма рамарæ,
Кæд мæлгæ, уæд лæугæй, къæхтæбæл.

Фæккодтон дзæгъæлуайæ фæдеси,
Мæ зæнхон цард бæлгæй, басугъдæй.
Кæд мæлгæ, – силгоймаги гъæбеси,
Уарзтæфсесæй æма расугæй...

КУРДИАДÆ

Мæ катый æма мæ гæдзи
Мæ Хуцауæй корæг дæн.
Уæхæн фуд нæбæл ма 'ргæлдзæ,
Æнхуæрсунгъон ке нæ уæн.

Дæ цæстæ нæмæ æрдарæ,
Куд не 'рветæн цард тæссæй.
Рæстуод лæги барæвдауæ
Де 'стур фарнæ, дæ уарзтæй.

Нæ агорун, нæ ди корун
Еугур хуæрзтæ æгасæй.
Æрмæст хедæй ке бакосæн,
Уой куд хуæрæн æдасæй.

Авд дæлзæнхи ниннигæнæ, –
Ка нæ бахуардта хомæй.
Ци куйдони зелдогъ кæнæн, –
Куд фæййервæзæн уомæй.

Кæдзос къохтæй нæ истахæ,
Куд феронх уæн не 'стур маст.
Фæстæмæ нæмæ раздахæ
Кæрæдземæ зæрдæй уарзт.

Корæг ма дæн мæ Хуцауæй,
Фарнæфсес уæд нæ кæстæр.
Фалæ арвæй дор ку 'рхауа, –
Æргъæвæд мæн æрмæстдæр...

* * *

Ке уиндæмæ æдзох фæттаинæ,
Кæбæл кодтон æноси æрхун.
Ци къахнадбæл æсхъиугæ уаинæ,
Æппундæр сæ нæбал æстæфун.

Ци дон мин æмбарзта мæ уæргутæ,
Ци уæлдæфæй идзаг уолæфттæн.
Цох кæнунцæ уомæй мæ рæугутæ,
Ниццапу дæн куддæр... идæфт дæн...

Цæсти синдзæй кæсун æрбабонмæ,
Цума дæн еуварс гæлст æстæгдар.
Æвæццæгæн, цардæн æ кæронмæ
Бонæй-бонмæ кæнун хæстæгдæр.

Æрмæстдæр ма думгæ ку рагъазуй,
Хор зæнхæн ку райдайуй дзорун,
Æрфæндуй мæ гъеуæд æнæлазæй
Мæ Хуцауæй усмæ ракорун:

Мама рацо мæнмæ тæвдхæлæфæй,
Цæрун ма мæ фæндуй – Иронхуат!
Кæддæрау ма фæндон исуолæфон.
Кæддæрау бауарзон ма еухатт...

ДУГЕ

Рахецæн æй Дуге цардæй,
Неци си зудтан фудæй.
Æнæуой ин неци адтæй,
Фалæ садæй æ зудæй.

Даргъ æхсæвæ, цубур бон дæр
Æрæнцойнæ нæ зудта...
Сауæнгæ ма æ метдон дæр
Тæгæнати æвгæдта.

Е кæрдæги хали номбæл
Некæд ниввардта сæгътæн.
Фæсæргъæвстæ мæгъæл дон дæр
Не 'сгъар кодта æ къæхтæн.

Нæ æрвадæ, нæ ба хуæрæ,
Неке уарзта уой хъæбæр.
Гæбæр н' адтæй æ бауæрæй,
Адтæй зæрдæй е гæбæр.

Фæллигъдæнцæ фæйнердæмæ
Æ дугъ-дугъæй æ зæнæг.
Нæ сæ хаста æ зæрдæмæ,
Нæдæр кодта æрхæндæг.

Æ ниуæзтæ – сулуй къоппа,
Æ комидзаг – сор къæбæр.
'Ма куд фулдæр гъæздуг кодта,
Уотæ кодта гæбæрдæр.

Æрцардæй Дуге зæруæмæ,
Æнæбæрцæ æ ес-бес...
Фалæ дессаг, æ кирæбæл
Еу исхуæцæг дæр нæййес...

ЭЛЕГИ

Кæд а дуйнебæл ести ес лæвар.
Уæд е фæууй нæ мади арми гъар.
Нийерæг мадæ алкæмæндæр ес.
Æ фæлмæн уарзтæй бафсес уæн нæййес.

Æма циртбæл ку бафтуйуй еу бон,
Ниббадуй уæд нæ уодти сау фæсмон.
Уæд банкъарен, ке цардæй зæнхæбæл,
Уæд райдайуй æндзæвун зæрдæбæл.

Æнæ сумах нин–талингæ дуйне,
Байневæн уин æндæרבæл куд нæййе.
Сумахæй нин нæййес, нæ, æртæсæн,
Æнгъæлмæ ма уе 'здахтмæ фæккæсæн.

Нийергутæ! Уæд табуйаг уæ ном,
Нийергутæ! Фæрсун уæ æз æргом.
Кæд алкæд æй бæдолæ уæ цибæл,
Кæугæй нæ куд ниуагътæ уæлæбæл...

НÆ МАДÆ АНФИСÆН

(Æ анзи бони)

Анзи размæ дæр ма æгас адтæ,
Нур ервæзт дæ дæ незти уаргъæй.
Рæсог цади дзæнæти банадтæ,
Мæнбæл ба мæ тар бон ниддаргъ æй.

Æрæллау дæ де 'носон ингæни,
Ниддæвдæг æй сикъит дæ реубæл.
О, Хуцау, цæмæннæ мæ нигæни,
Цæмæн ма мæ цари уæлæбæл.

Мардæй дæр, ду мæнæн мæ уоди дæ,
Æнæ дæуæй мæ рист æнсæндуй.
Кæд дæумæ нæ кæнун тæходуйтæ,
Кæд дæ цормæ мæн дæр нæ фæндуй.

Æнæ дæуæй мæ цард ци инод æй,
Кæддæри нифс надбæл нимморæ 'й.
Дæ хузæй мæмæ ду бæргæ ходи,
Мæн зæрдæ ба кудæй ниддор æй.

О, мæ мадæ, гъæйдæ, ци зæгъдзæнæ,
Лæдæрун дин уогæ дæ усхъæз.
Ду мæнмæ ку нæбал æрцæудзæнæ,
Цæмæ бæллун дæ цормæ уæд æз...

Æз мæ цард дæ уиндæбæл баййевдзæн,
Еци гъуди хуæруй мæн бæлвурд.
Æрмæстдæр ма банкъарæ табедзæ,
Æрмæстдæр ма фегъосæ дæ дзурд...

МÆ ГЪАРÆНГÆ

(Гæбæйрати Æхсæртæгæн)

Æма бабæй нæбал дæ ду дæр,
Мæ рахес цонг цæфæй ниббуройнæ 'й.
Барезуй цагъанабæл сифтæр,
Бауасуй æнкъард бæх гъæугæронæй...

Биццеуæй дæр адтæ æцæг лæг,
Æнккæтей ку уарзтай устур уарзтæй...
Æтт, кæми дæ, кæми, Æхсæртæг,
Чи къæйæ дин дæ реубæл нимбарзтæй.

Зæнхон цард, о, куд тагъд исæфис,
Хор дæр мæ нæбал тавуй æррæстæ.
Уæд дæ цирти æнцад куд хуссис,
Дæ кирæн куд нæ тонис æ фæрстæ...

Рæстдзийнадæ – дæ царди къума,
Некæд бæлсттæ æппун хæрæуæрæ,
Ку ниттадæй дæ уод, уæддæр ма
Дæ фæдонтæн кодтай зæрдæвæрæ...

Чи нифсбæл дæ барстон, еци нифс,
Аци сæуми фæхстæбæл нискъудтæ 'й,
Æви мин ести кийнæ хатис,
Кæд рандæ дæ мæнбæл зæрдихудтæй?..

Нæбал ес нур мæ фарсмæ лæууæг,
Ку фæттонуй зæрдæ содзгæ мастæй,
Уæд кæми дæ, кæми, Æхсæртæг,
Чи къæйæ дин дæ реубæл нимбарзтæй?..

МÆ ГЪЕНЦЪУН

(Мæ кизгæ Людмилæн)

*«Цы уыдзæн нæ фидæн, нæ фæстаг».
Къоста*

1

Зæрдæ уарзун нæбал комуй,
Нæдæр ба дзорун æргом.
Нæ сомигъон – Дигоргомæй
Байззадæй ма æрмæст ном.

Нæ фидтæлтæ сæ тогкалдæй
Чи аразтонцæ фарнæй,
Е абони æрæгъзалдæй,
Æгъиццаг ба нæ карнæ 'й...

Сæ кунайуаг исист хуарæн
Кадæ адтæй æд æгъдау.
Нур байдзаг ан хамасхуарæй,
Тонунцæ нæ æнæвгъау.

Гæзæмæ дæр ка 'схецау уа, –
Нæбал фæййеруй æфсес.
Фæсмæгурæй ка исхъал уа,
Уомæн, дан, æмбал нæййес.

Адæммæ ма ка æркæса,
Ба сæ æнцæ мæрдиронх.
Мæнæн фулдæр бантæсабæл,
Æй абони уони тох.

Нæ будуртæ, нæ хуæнхтæ дæр
Æнцæ нерæнги уæййаг...
Тæрсун, есгæд нæхуæдтæ дæр
Ку басгухæн – уæууæййаг...

Аци догæ, аци цардæй,
Цæмæй раппæлæн, мæ бон.
Ци къæлæт нæбæл ниввардæй,
Нæбал ан уой æргъувдгъон.

Нæ цъæх фæзтæ 'ма нæ кæмтти
Нæбал ес лæууæн къахæй.
Нæ фиддæлтæн сæ гъæдгæмттæ, –
Нецибал си ес махæй.

Алкæми ба алли хатти
Реу ниххуайæн – «мах – Алан».
Уотемæй ба «Устур бадти»
Нимади дæр нæбал ан.

Неке 'ндавуй нæ уотæхсæн,
Устур ком лæууи не 'хсæн.
Кæмæн ба уæд нæ уодæнсæн,
Цæмæн ба уæд нæ бухсæн.

Лæууæн къагъди еци гъосæй,
Нæ ервæзт иссæй нæ кой,
Нæрсуй кадæр æ фæсхъосæй,
Кæнуй иннæ дзедзæлой...

Ниггубур ан кедæр лазæй,
Зæнхи æмуæзæ не 'ргъом.
Нæдæр мæлун нæ фæразæн,
Нæдæр ба ан цæрунгъон.

ФÆММÆ ХОНÆ...

Тар-талинги, рохси цъита,
Цæмæй фесæфа ме 'нод.
Цæмæй зæрдæ æрæскъита, –
Фæдзæхсун дæбæл мæ уод.

А мæйдарæй мæ фæххонæ
Куд æнгъезуй – идарддæр.
Раздæр кæми æрбабон уй,
Кæми райгъал уй цард дæр.

Фæммæ хонæ а мæйдарæй,
Уæхæн ма кæд ес къæсæр.
Лæг е 'фсарæ кæми даруй
Æхе цæсгонæй уæлдæр.

Ис мин ерæ уæхæн рауæн,
Фæммæ хонæ дæ фæд-фæд.
Кадæр кедæр фудазарæй
Кæми нæ цæуй æфхуæрд.

Фæммæ хонæ, кæддæр раги,
Ка мин адтæй бæгъдауон, –
Гъе уой цормæ, – мæ уæрагбæл
Хатиргорæг æрхауон.

Фæммæ хонæ уæхæн къуммæ,
Кæми нæма 'й лæг – сирдау.
Мадæ – фидæн аргъ кæнунмæ
Кæмæ ма ес тоги 'ртау.

Еу рæстаг лæг, еу рохс рауæн
Фæлабулай нæбал ес...
Уарзт ке зæрди исæнтауон,
Кæмæ гъæр кæнон фæдес.

Дондзæстæй кæсун бæстæмæ,
Усмæ дæр си цæргæ нæ 'й.
Æвæццæгæн мин фæстæмæ
Талингæмæ цæугæ æй...

ФУДАГ ХЪИБИЛ

(Хетæг æма Геуæриккæн)

Гъæди сæрмæ
Тæрсæндзæрмæ
Фудаг хъибил исхизтæй...
Еци уагæй
Хъосдæндагæй
Уедагæбæл исхуæстæй...
Æ фæххуæсти,
Æ исхуæсти
Дæндаг хъæбæр фæрристæй.
И уæлбилæ
Тумбул билæй
Байдзаг кодта хъиллистæй.
Уой Фирузæ
Фæлмæн урзæй
Медæфсæрæ æсгарста.
Фудзунд фудаг
Æ хъосдæндаг
Сæйгæдони ниууагъта.
Сæумæрдæмæ
Тар гъæдæмæ
Нæбал цæуй тæрсæдзау.
Æ губунмæ
Нивгæнунмæ
Сулумæ æй æнгъæлдзау.

КОНТРАСТ

Мæлуй, мæлуй минкъий сабий
Æ фидæбæл æрхунæй.
Æриггал æй æма бабæй
Æхе маруй кæунæй.

Рандæ 'й раги лæг цауæни,
Ревæд цуд ин некæд е.
Æй айфонмæ æ рауæни
Дзæбодур, кенæ сикъе.

– Ма ко, ма ко, – бони радæ,
Æ гъæбеси æй дардта.
– Æрхæсдзæнæй дин дзиссатæ, –
Мадæ зæрдæ æвардта.

Батохгæй ин сæр дæлмуси,
Æ фиди æрцуд хизта.
Æ фидæ ба еци усми
Кедæр мади цард иста...

ÆХСÆРИСÆРИ ЗАР

Мæ уарзон гъæу, Æхсæрисæр,
Ду дæ мæ зарæгæн æ сæр.
Дæубæл æзнаг кæд æндзарста,
Дæ уод дæ хъурæй дин ласта,
Уæддæр нæ бакумдтай сæттун,
Дæ бартæ ескæмæ дæттун.

Базард.
Дæуæй нæййес мин адгиндæр,
Дæуæй нæййес мин кадгиндæр –
Æхсæрисæр мин ка фауа,
Уой мæ фудæнхæ æрбауа.

Фæууæд æвдесæн мин Хуцау,
Нæ дæ ескæмæ æнгæлдзау,
Æнцæ дæ адæм косунгъон,
Сæхе фæллойнай цæрунгъон,
Ан нæ тугъдонтæй сæрустур,
Бæрцæй берæ – кадæй устур.

Базард.
Дæуæй нæййес мин адгиндæр,
Дæуæй нæййес мин кадгиндæр.
Æхсæрисæр мин ка фауа,
Уой мæ фудæнхæ æрбауа.

Сæ нæмтæ син æримисæн,
Нæ зæрдити сæ ниффинсæн,
Нæ фидибæсти сæрвæлтау,
Сæ цард нæ бакæнгæй æвгъау.
Ци Кобекатæ авдемæй,
Ци ба Дзоблатæ фондземæй.

Базард.
Дæуæй нæййес мин адгиндæр,
Дæуæй нæййес мин кадгиндæр.
Æхсæрисæр мин ка фауа,
Уой мæ фудæнхæ æрбауа.

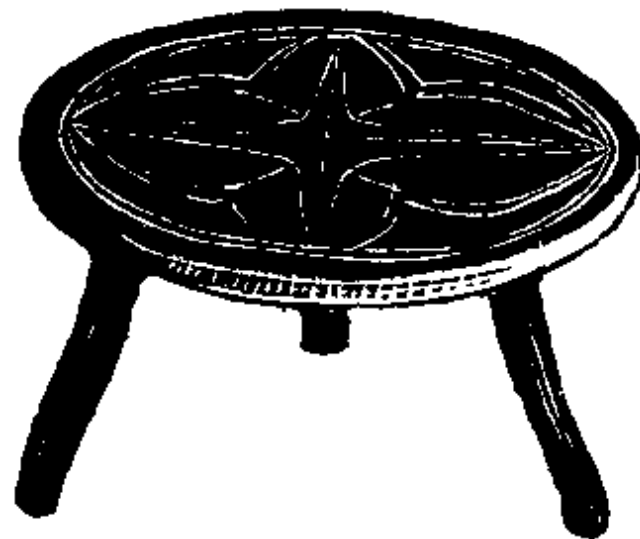
Полий Боллоти – силгоймаг, –
Кусти Бæгъатæрти фиццаг.
Ци Агубе, ци ба Сократ,
Кæнгæй нæ цардмæ фæндараст.
Гъæубæстæ боз æй Анфисæй,
Æ фæрци гъæу гъæухуз иссæй.

Базард.
Дæуæй нæййес мин адгиндæр,
Дæуæй нæййес мин кадгиндæр.
Æхсæрисæр мин ка фауа,
Уой мæ фудæнхæ æрбауа.

Æнцæ беретæ ахургонд,
Сæ ном, сæ кадæ игъустгонд.
Æй уоди хуасæ Сæхолдон.
Кæнæд рæсугъддæр исонбон.
Дæ фæхстæ æма бæлæстæй,
Дзæнæти хæццæ æнгæс дæ.

Базард.
Дæуæй нæййес мин адгиндæр,
Дæуæй нæййес мин кадгиндæр.
Æхсæрисæр мин ка фауа,
Уой мæ фудæнхæ æрбауа.

Устур Хуцаумæ баковæн,
Устур фарнæ си ракорæн.
Дæ цæрæццаг фæсæвæдæн,
Куд уа рæсугъддæр сæ федæн,
Дæ кадæ арвмæ куд нæра,
Кæстæр зæруæмæ куд цæра.

ЭПИГРАММИТÆ АЕМА ГЪУДИТÆ

Поэт-философæн

Бæргæ хуарз æй философ ун,
Фал де 'мдзæвгæ æй инод.
Нæдæр си цард нæ уолæфуй,
Нæдæр ба си тæлфуй уод...

МÆ ЛИМÆНÆН

Дæ финст кæсун тæрегъæд æй,
Айдагъ пухцæ 'ма гæнæ...
Гъудитæй е куд ревад æй,
Уотæ ревад цард кæнæ...

* * *

Уæлæрвтæмæ нин истахттæ,
Поэт исун æнгъудæй.
Дæ финст рæсугъд бæргæ тахт æй,
Фал æ хъаппæ æмбуд æй...

* * *

Макæд кæсæ лæгæн æ хуæрзкондмæ,
Разиннуй лухгæнагæ – цъизау.
Макæд есæ сæргъæни бæрзондмæ,
Е ба дæбæл бунмæ ма меза.

* * *

Æ пайда ци 'й мæ артæн, –
Баймæ тавун мæ артæн.

* * *

Æнæбафæрсгæй, – аргъбæл,
Макæд рабадæ саргъбæл.

* * *

Ци губун ес уæ сияхсæн, –
Губун нæ, фал уæси ахсæн.

МАДИ ТУХХÆН

Макæд дзорæ фæстæмæ мадæмæ,
Ци нæ уа, уомæй дæр æй ма дæмæ.

* * *

Зуст дзурд, дугъ-дугъ æма дæбæл, –
Ма кæнæ макæд мадæбæл.

* * *

Е 'стур хуæрзтæ нæ мадæн
Бафедунгъон нæ бадæн.

* * *

Ци ма зæгъон нæ мадæн, –
Рохс дзæнæт уæд æ бадæн...

* * *

Хуарз ка кæнуй æ мадæн,
Гъе уомæн æз æмбал дæн.

* * *

Устур поэт ке дæ, е дæхецæй куд æруагæс
Кæнуй, адæмæй дæр ма уотæ ку æруагæс кæнидæ,
Уæд дин аргъ нæ уидæ...

* * *

Некебал фæрсуй адæми,
Уæд ма сæ, ду, цæбæл дæми.

* * *

К.С.
Ир! Ир! Ци фæккæни æдзох дæ финстити,
Корун ди, – цæститæ бакæнæ игон.
Нæ зæнхæ æд дæнттæ, æд хонх, æд миститæ –
Уæууæй! Хъæбæр раги фæцæй уæйæгонд...

ЕУ ДОХТУРАЕН

Фæххастай марг арф дæ зæрди,
Нимад ба адтæ растбæл.
Цалей бастъалдтай дæ царди,
Уал сункъи мин дæ фарсбæл.

ЕУ ХЪАЛДЗÆСТÆН

Æз кæд цийфæндуй дæн мæгур,
Уæддæр дæуау нæ дæн – гæггур.

ПОЭТ ДЗАНДАРАЕН

Дзандар! Афонæ æнсæндуй,
Уадзис киунугæ-киунугæбæл.
Поэзи 'ссерун мæ фæндуй,
Фал си не 'ссерун æ ругæ дæр.

ДОНÆФСЕС КИУНУГИ АВТОРАЕН

Накæ кæнун исахур уо,
Дæхецæн е хуарзæн æй.
Дæ финсти дон ку сагъуйа,
Уæд дæ еубон ласдзæнæй...

ЕУ ХЕЦАУАЕН

Реуи цар æстъихсгæй,
Куд ес рагъмæ 'сбурæн.
Сидзæгбæл æхснисгæй,
Ес уотæ æргурæн.

* * *

Арви реубæл ирд æстъалу
Изæрдарти фæззингæй,
Нæгъæуаги мæ ци стъали
Идæрдадæй дæ уиндæй.

Дæхебæл мæ цæмæн бæтти
Æнæуингæ рæхистæй.
Дæумæ бæлдæ арф мæ сæнтти,
Арф мæ реуи ниххизтæй.

Рафецаугæй, нæ тургъæмæ,
Куддæр дæмæ искæсун.
Ниттæдзуй æвваст зæрдæмæ
Зин бауорамæн æрхун.

Æнæкæрон итигъдадæ
Цæстингасæй рæтъозун.
Æвæццæгæн, исæрра дæн,
Æндæр уотæ ци содзун.

Ке нæ дæмæ ес хъæртæнтæ,
Бæргæ уой дæр лæдæрун.
Мæ цæститæ фæрристæнцæ,
Нæ ди уæддæр æфсæдун.

Ме 'дули уод дæумæ гъарун,
Дæ дæлбарæ дæн мæнæ.
Ма мæ марæ гъезæмарæй,
Ести мадзал мин кæнæ.

Ци мин фæдтæ, ци нæ фæдтæ,
Мæ зæрдæ ди фæрристæй.
Зæрондæй мæ мабал бæттæ
Æнæуингæ рæхистæй...

МАЕ ДЗАЕЦЦАЕ

Нæ дæбæл бухсун æрхуæцмæ,
Æдæ дессаг зæрдæмбæл.
О, мæ Дзæццæ! О, мæ, Дзæццæ!
Кæдмæ ма кæсон æнгъæл.

Ду мæ цорти ку æруайи –
Ес æвзагмæ никъкъинзун.
Мæ зæрди ба мин байтауи
Дузæрдуг æма æрхун.

Фæррохсдæр уй æрвгæрон дæр,
Фæййирддæр уй хори каст.
Ци изæдбæл рабарон дæ,
Цæмæй банкъарай мæ уарзт.

Мæ тухстæй мæхе ци 'лгъетон,
Ци нифситæ æвæрон.
Мийнæвар дæмæ барветон,
Æви бал гæдзæ кæнон?..

Ку бацæрай еске хæццæ,
Æстьæлфун уомæй, мæ бон.
О, мæ Дзæццæ! О, мæ Дзæццæ!
Кæдмæ ма æнгъæл кæсон?

Исабугътæй арт мæ реуи,
Исунгæг мин æй зæнхæ.
Дзорун дæр дæмæ не 'ндеун,
Зæгъуйнæгтæ дæр хæрхæ...

САЕНТТАЕ

Мæйи тунæ æ идзирдæй
Мæ къæразгæ æрцæвуй.
Мæ ревад уод цæрдбизирдæй
Дæ бауæрбæл æндзæвуй.

Фæммедæг æй зелгæ думгæ,
Раст цума курдтон æфстау, –
Барвæндонæй уати къумтæ
Æ цъилинæй расæрфта.

Рæвдауис мæ азгæ къохæй, –
Мæ кæддæри зæрдæмбал.
Æтт, тæходуй, аци оххæй, –
Ци нæбал æруон игъал...

Æртагъдæй суг мæ ростæбæл,
Æрцудæй мæмæ цæрун.
Дæ дзурд бабæй мæ гъостæбæл
Дудзигъæрæй ниннæруй.

Сæнттæ! Сæнттæ! Гъæуæддæр ма,
Цидæр æнахур æнцон...
Ба мæ уадзæ, дæ реубæл ма
Хуæрзгæ æмæ рарæхцон...

БАЕЛДТ

Бæлдт ниххизтæй арф мæ зæрди,
Æ фæрци дæн цæрæццаг.
Фæнди сор, фæнди лæкъæрдæ,
Нæ раййевдзæн мæ фæндаг.
Ниффедар æй сæри хъанзи,
Нæ мæ уадзуй æзмæлун.
Уой рæуаги ауал анзи
Мæ нисанбæл æмбæлун.
Ку мæ фехсуй хонхи цъоппмæ,

Ку мæ къагъди ниггæлдзуй.
Алли хатт ба мæ тухст уодмæ
Æнæфæрсгæй æнсæндуй.
Æ хæссун мин – зин фæразæн,
Нæбал ми кæнуй хецæн.
Мæ бон ин нæй æ ниуадзун,
Нæдæр фехсун мæхецæй.
Ку æруатон уон ме 'нсæдзи,
Уæддæр ма сонтæй бæлдзæн.
Мæ циртбæл дæр æз, æвæдзи,
Бæлгæ-бæлгæй, æмбæлдзæн...

* * *

Ирæзтæй къотæррæбун лискъæф,
Бæргæ кодта адæй мудæмдæф.
Арф кæрдæги, сифтæрти бунæй
Хори рохсбæл мардæй æрхунæй.
Адтæй зæнгæ листæг, – техалæг,
Нигки хъамил уомæн æ марæг.
Тухамæлттæй уæддæр ислæстæй,
Фуррæсугъд. Исцæттæ 'й. Исбæзтæй!
Æхецæй бакастгиндæр н' адтæй,
Кадæр ба 'йбæл къахæй ниххаттæй.
Нæбал зиннуй кæрдæги бунæй,
Нæбал мæлуй хорбæл æрхунæй.
Æ техалæг лæууй зæнгсастæй,
Нæ рæвдауй цæстæ æ кастæй.
Æ мæстæй ма æз дæр басугъддæн,
Аргъ кæнун нæ зонæн рæсугъдæн.
Лæги конд цæмæн уотæ 'й, цæмæн?
Нæ уинæн æ рæсугъд лискъæфæн.
Синдзи астæу цæугæй, æмтурæй
Æ фæдбæл фæззелæн дзæбурæн...

ДЗАКО

Мæнгард цардæй – фур сæлæтæй
Рацох æй сæумæй Дзако.
Уæхæн лæги рамæлæтбæл
Марауадзæ, цо, фæкко.

Æфсæригон æ рæстæги,
Адтæй тасагæ е 'взаг.
Хуарз фæццæргæй, – дууæ лæги
Искæнидæ фудæзнаг.

Ку нæ кодтайдæ æхсилкъæ,
Уæд æррæстæ агъудæй.
Кæрæдзей тудтонцæ силтæ
Дзакой цъухи ардудæй.

Мæнгæ фауæй, мæнгæ цауæй
Ци нæ дзурдта, уæ – дæдæй.
Нæдæр тарстæй æ Хуцауæй,
Нæдæр тарстæй изæдæй.

Февдулгæй фагæ æ рæдзи,
Царди е 'хæс бафиста...
Уодесгæ й дæр ма, æвæдзи,
Кæд есгети авинста...

Фæххæссунцæ 'й, нур, е 'мгæрттæ,
Еу хъипп-супп си нæ цæуй...
Тæрегъæддаг, о, нæ мæрдтæ,
Дзако кæмæ фæццæуй...

ФИНСТАЕГ РЕДАКЦИМАЕ

Эльбрус!

Мæ киунугæ «Ивулд»-и дууæ радзурди «Зæрди тæгтæ» æма «Уарзти надбæл» кæронмæ финст не 'рцудæнцæ æма се 'рдгутæ, æнæ мухури рацæугæй, байзадæнцæ. Корун ди, æма дин гæнæн æма мадзал ку фæууа, уæд мæ киунуги ка 'й, уонæбæл ма бафтауæ, мæнæ дæмæ нур ке 'рветун, уони æма сæ рауадзæ «Ирæф»-и, радзурдтæ куд «исæнхæст» уонцæ, уотæ. Хъæбæр мæ фæндуй мæхе цæститæй ма сæ куд фæууинон мухури рацæугæй, уотæ. Е дин мæ фæстаг курдиадæ.

Саланти хæццæ Замæдин.

29.04.16. Лескен.

PS. Кæдзосдæр исфинсун син мæ бон нæбал иссæй æма сæмæ лæмбунæг æркæсæ.

Дæ салан берæ, Замæдин!

Цардмæ ци хауй, уомæй – мæ фиди рагон лимæн дæ, æма е ба мæнæн хъæбæр ахсгиаг гъуддаг æй, е æй хецæн дзубандий агкаг. Финстмæ ци хауй, уомæй ба – Дигори скурдиадгундæр финсгутæй еу дæ, гъема мæ дæ курдиадæ не сæнхæст кæнунæй барæ дæр нæййес. Æрмæст æй «фæстаг курдиадæ» ке хонис, уой хæццæ ба арази нæ дæн, зин мин æй. Хуцау зæгъæд, æма ма нæмæ берæ æзти дæргъци куд ферветай дæ цæмæдессаг уадзимистæ.

11.10.16. Дзæуæгигъæу

Скъодтати Эльбрус

PS. Æнгъæлмæ кæсæн дæ нæуæг æмдзæвгитæ æма радзурдтæмæ.

ЗÆРДИ ТÆГТÆ

Саукуй базæронд æй. Царди уæззау цалх æй æрæлхъивта. Зинтæ 'ма 'й нез уатмæ батардтонцæ. Зæрдæ истæнæг æй. Цæстисуг нæбал лæууй. Хъаурæ кумæдæр фæллигъдæй.

Эх, æдта, сæйгæ ци мæгур æй, уæлдайдæр ба уæтдонуг сæйгæ, лæдæргæ-лæдæргæй æ адзали бæнттæ еугайæй ка нимауй!

Саукуй дæр, мæгур, дзæгъæли зæрдитæ æхецæн рагæй дæр нæбал æвæруй. Байлæдæрдтæй: цард фæцæй. Фал ма уæддæр дуйней рохси къусумæнттæ зелдогъ кæнунцæ сæри магъзи, царди фæлхъæзæнтæ гъазунцæ æ цæститæбæл æма 'й кумæдæр изолмæ фæххæссунцæ. Уæд еу æрдæмæ, уæд иннердæмæ рандæ уй сæ фæдбæл, фæххæтуй, фæззелдогъ кæнуй æма æрæги-дурæги сæ разæй фæстæмæ æрæздæхуй зæрдунгæгæй, хатгай ба – æ медбилти байдзулгæй.

Ци дессаг æй, æдта, цардæй куд неке æфсæдуй! Донгони дор фестун дæр ма æрфæндуй Саукуйи рамæлуни бæсти! Æгас æхсæвæ ах-охæй раветгæй дæр, сæумон рохси цъита-мæ æ уод фæддаруй, хори фиццаг тунтæ ба ин æвдадзи хуасæ фестунцæ. Æрцæруй, æ нез дæр си феронх уй, еске имæ сæйгæфæрсæг бацæугæй. Æ гъæлæси уаг фæббæрзонддæр уй, æ фæлорс фудхуз цæсгонбæл уайтагъддæр цидæр ирд тæлмитæ фæззиннуй.

Мæнæ нур дæр мæ бацуди сæйгæ æ медуат рабадтæй. Е 'вад рæсуд къæхтæ зæнхæмæ æруагъта. Уæргутæ гъæццоли гæбазæй бамбарзта æма мæ æ цæстингасæй къахæй сæрмæ рабарста, цума мæ фиццаг хатт уидта, уотæ æма, рагæй дæр мæнæн дзубандигæнæгау, æ гъудити зилд изолдæр кодта, мæ саламæн мин æ сæрæй салам ратгæй.

Мæ загъд дæмæ гъулæг ма фæккæсæд, фал рагон адæм кæд æнахургонддæр адтæнцæ, уæддæр нури фæлтæрæй æнæзунддæр æма æнæ дзуапгиндæр н'адтæнцæ.

– Мæнмæ дæр уотæ кæсуй, – исарази дæн сæйги хæццæ æма æнгъæлдзауи бадт бакодтон æ хуссæнрæбун ести нæуæг хабар фегъосунмæ.

– Нæхе Гагуй гъуди кæндзæнæ. Гъай-гъай æй гъуди кæндзæнæ, – ду дæр биццеу нæбал дæ, – райдæдта Саукуй æ дзубанди. – Гагу æнæ зунд лæг н’ адтæй.

Æз имæ алкæддæр хицæ кæнинæ. Ци зундгин, ци хъаурæгин адтæй, æдта! Дæу фидæ дæр, æнахургонд уогæй, ци ацъ-агъуæгун, ци хъаурæгин лæг адтæй! Кусти «гъæйдæ» зæгъун ке некæд гъудæй! Кенæ фингæ куд рæсугъд хаста! Нур дæр ма мæ гъостæбæл уайунцæ, дæлæ ’й Кæсæгмæ тоги цити ку фæххудтон, уæд уоми ци зунди дзубандитæ никкодта! Адæм имæ сæ гъæлæстæй игъустонцæ... Ци берæ хуарз адæмтæ баевгъудæй и ’намонд дуйнемæ, цитæ бахуæруй сигит, – еу усмæ нецибал исдзоргæй, загъта Саукуй, æма æ тæнуадæлтæбæл ци цæстисуг æрфæд кодта, уой æ уæлармæй расæрфгæй, бафтудта:

– Мæн каритæй некебал ес... Тугъди зинг сæ басугъта... Фæцæнцæ еугурæй дæр... Мæн кезу дæр æрхъæрттæй... Ду дæр мæ уæхæн сагъæстæ кæнгæ æрбаййафтай...

– Тæрсгæ ма кæнæ, радзæбæх уодзæнæ... Хуцау хуарз æй, – зæрдæвæрæгау бакодтон сæйгæмæ.

– Ка дæ нæ уарзуй, е æндæр ку нæбал радзæбæх уидæ, – дзуапп равардта Саукуй, дæлиауæй нийнæфгæй. – Мæ фуни дæр, мæ асæги дæр мæрдти хæццæ архайун. Рагæй мæмæ дзорунцæ, рацо, мах дæу хезæн, зæгъгæ.

– Дæ дзурд ма феронх уо: Гагуй дзубанди кодтай. Цæмæ гæсгæ ’й æримистай? – æндæр гъудити фæккодтон сæйги.

– Гъо, гъо, нæма ми феронх æй. Мæхебæл уотæ ба нецæмæй ма гурусхæ кæнун... Гагуй цæмæн æримистай, зæгъис? Лæгдзийнади туххæй, лæгдзийнади! Е раги адтæй.

Цæветтонгæ, нæ мугкаг гъæуама исон Хъудæбердийæн бийнойнаг æрхононцæ, зæгъгæ, уæд Гагуйæн ба æ кизгутти хуæздæр, Зæйрæт, сæри талуйæй æваст рамардæй. Абони хузи м а’й гъуди кæнун: адæм æрæмбурд æнцæ, фæхъхъонц кодтонцæ æма мард æгъдауæй байвардтонцæ. Изæрдæрдæмæ, куд фæууй, уотæ мæрдудзи рæнгъитæ тæнæг кæнун райдæдтонцæ. Сагъæси бадт кодта Гагу дæр цъизæй æмбæртт уæрдундони къуми, лæгти æхсæн. Æ цæстæй мæмæ райамудта. Бацудтæн æ размæ. Еуварсмæ мæ рахудта æма мин уотæ ку зæгъидæ: «Кæсун уæмæ æма уи, æнгъæлдæн, еунæг дæр исонмæ нæ киндзæ æрхонунуи гъуддаг нæ кæнуй.

Е куд æй?! Кæмæ æнгъæл кæсетæ?!»

– Гæр, мах ба адæм нæхебæл ходун кæнæн, нæ кизгутти хуæздæр рамæлгæй, зæгъун, мах ба киндзитæ хонæн? – не сарази дæн æз æ хæццæ.

– Цийнæ ’ма хъонц æнсувæртæ æнцæ, дугусси... Исон ци уодзæнæй, уомæн дæр Хуцауæй уæлдай неке неци зонуй... Киндзæ хонгæ ’й æма ’й æрхонетæ. Салла-уалла кæнун си нецæмæн гъæуй! – цæхгæр ралух кодта Гагу.

– Мах бон уой бакæнун нæ бауодзæй, – зæгъгæ, бабæй имæ бакодтон, мæ цæстисуг калгæй.

– Уинун уæ, уинун, – загъта е, – лæгдзийнадæ коргæй нæй, уæдта æхе къахæй цæугæ дæр нæ кæнуй! Цо, – загъта, ’ма мæмæ Дзекъойти Тæрхъани рахонæ. Уой бон исуодзæнæй мах гъуддаг исаразун.

Ци ма исдзурдтайнæ æз дæр. Æрбахудтон Тæрхъани Гагуй размæ.

– Тæрхъан, – зæгъгæ, имæ æхе бахатта Гагу. – Хуцауи ни-мади фæууотæ, мах зинбæл кадæр зин кæнуй... Нæ фарсмæ балæудтайтæ, нæ мард нин искадгин кодтайтæ, нæ зин фен-цондæр кодтайтæ... Нур ба мæ балæдæрæ, – Гагуй фæнзæгау дзурдта Саукуй, – ис-мæ арази кæнæ, Хуцауæй корæгау ди корун æма нин нæ гъуддаг феррæстмæ кæнæ – нæ киндзæ нин нæ меддуар фæккæнæ. Уæларвæй уæхæн дор ма ’рхаун кæнæд Хуцау, адæм ке нæ раргъувонцæ... Мардæн, Тæтæрхъан – марди æгъдау, цийнæн ба – цийни æгъдау. Кафгæ дæр кæнтæ, заргæ дæр кæнтæ, цæстæ мацæмæй бахезетæ.

– Тæрхъан ездон лæг адтæй, – æ дзубанди изолдæр кодта Саукуй, – нецибал исдзурдта, исарази æй Гагуй хæццæ. Æрхудта нин нæ киндзæ. Уæдæй нурмæ берæ дон раевгъудæй. Хъудæберди бийнонти сæр иссæй æма мудæвдулдæй цæруй устур Чиколай. Гагуйæн ба, æвæдзи, айфонги е ’стгутæ дæр ма ниттадæнцæ... Кæсай, цæйбæрцæбæл хъаурæгин разиндтæй Гагу! Æхецæн æ цæстити тог калдлæй, æ зæрди тæгтæ æскъудæнцæ æма ма уæддæр еске сагъæс кодта! Мæн æма уой ду ба еу тæразæбæл æрæвæрæ! – бафтудта ма æ дзубандитæбæл Саукуй, мæ цæститæмæ комкоммæ никкæсгæй, æма æхе сабургай хуссæни рауагъта.

Дзæвгарæ рæстæг æнцæд лæудтæй сæйгæ хуссæни. Æр-мæст æ цæсгони хатт æхе рафæлевæ-бафæлевæ кодта: бæ-

рæг адтæй, цидæр гъуæдитæ 'й мæстæймарæ кодтонцæ æма æ дууæ били, еске хæццæ хилæ кæнæгау, еудадзуг æй æз-малдæнцæ.

Кæд дæ рауолæфун фæндуй, æз ба дæ гъигæ дарун? – мæхе бахаттон сæйгæмæ.

– Тобæ, æндæр ба адæймаг цитæ нæ бавзаруй дуйнебæл, цитæ нæ фæууинуй лæг! – мæ фарстæн мин дзуапп нæ ратгæй, нæуæгæй райдæдта Саукуй, æхе зустрогомæ фергъувгæй. – Зундгин æма хъаурæгин адæмтæмæ хицæ кæнгæй, мæ цард раевгъудæй. Уогæ æз мæхуæдæг дæр æфсæйнаг адтæн, æфсæйнаг! Цæй æфсæйнаг?! Æфсæйнагæй дæр фæдардæр! Мæн бунати æндæр айфонгæмæ цæхбурæнттæ ниццайдæ! Æз ба ма уæддæр цæрун!!! Айдагъ немуц мин ци бавзарун кодтонцæ, нæхеуонтæ мин æхсунуи суд ку искодтонцæ, уæд ци зинтæ фæууидтон, етæ дæр лæг фесафуни фагæ адтæнцæ!..

– Фиддæлтæ дзæгъæли нæ зæгъиуонцæ: зин ка нæ фæууина, е æнцон не ссердзæнæй, зæгъгæ. Кæд берæ зинтæ фæууидтай, уæддæр ма Хуцауи фæрци абони сæрæгас дæ... Сæйгæ ба алкедæр кæнуй, – фæццавтон бабæй Саукуйи дзубандий мæ дзурд.

– Цитæ дзорис? Зинтæ зæгъис? Седзæрæй байзадтæн...

Нæдæр хуæри, нæдæр æнсуæври адæ балæдæрдтæн... Мæ фидæ ци хузæн адтæй, уой нæ базудтон... Раги рамардæй, æз игурд дæр нæма адтæн... Куд дзурдтонцæ, уотемæй мæ мадæн сувæллон нæ цæфстæй. Игурунбæл, кенæ уой фæсте уайтагъд æрбамæлиуонцæ. Сайтани хай сæ бахуæридæ. Уомæ гæсгæ мæ мадæ мæнбæл лигъз хъæпбæл некæд искодта. Къегъоратæ 'ма дивилдунтæй ирæзтæн... Саукуй ном дæр мæбæл ибилис соруни туххæй ниввардтонцæ. Ма мадæ ба мæ бустæги дæр Къæбис худта, – дзурдта Саукуй æ зæрди хæртæ. – Фæнди æууæндæ, фæнди ма 'ууæндæ, дæ барæ дæхе, фал æз, æвæдзи, мæ мадæн мæ номмæ гæсгæ ниццæфстæн. Бæргæ ку нæ ниццæфстайнæ, фал махæй аразгæ нæ 'нцæ царди амæндтæ. Нури седзæр – седзæр нæй! Еци рæстæги седзæрæй ба Хуцау ме 'знаги дæр багъæуай кæнæд. Еунæгæй мæ мади хæццæ, æгудзæг рæстæги, æнæ еу фæккæсæгæй, ци зинтæ ба уæд нæ бавзурстон! Фал дин æз мæхе туххæй дзорунмæ нæ гъавун.. Мæн хузæнттæ уæди рæстæги бæрæ адтæй. Мæ царди медæгæ берæ хуарз адæмтæбæл

исæмбалдтæн, берæ æверхъау адæмтæ фæууидтон! Уони æримисгæй, адæймаг æхемæ нецæййаг æркæсуй. Рохсаг уæнтæ, беретæ си æгас нæбал æнцæ, фал мæ цæститæбæл ба алли сахат дæр гъазунцæ, – зæрди бунæй дзурдта Саукуй. – Уæртæ и 'намæндти къохмæ ку бахаудтæн, уæд базудтон, æцæг лæг ци 'й, уой. Дæуæй уотæ ходтæ ка даруй, етæ еугурæй лæгтæ æнцæ. На-а! Лæг зинти рабæрæг уй. Мæхе дин æз дæр цæмæй бастауон? Нæ 'й базудтон, немуци къохмæ куд бахаудтæн, уой. Еу бон, атаки бацæугæй, раст мæ тæгкæ рази цидæр фæццирен кодта. Мæ цæститæ æрттæ рацагътонцæ æма нецибал балæдæрдтæн. Кæдмæ фæллæудтæн уотемæй, ка 'й зонуй. Еу афони мæ кеми æрцудтæн. Мæ цæститæ сабургай базихъир кодтон... Де 'нæуарзæги зæрдæ хуæздæр ку нæ ракæнидæ – мæ сæргъи лæудтæй немуцаг салдат æма мæ æ къахæй гиззит кодта. Байлæдæрдтæн: æзнаги къохмæ бахаудтæн... Немуцаг лагерти ци зингтæ фæууидтон, уони дзубанди дæр дин нæ кæнун... Уазал, æстонг, незтæ æма нæ систæ бахуардтонцæ. Уогæ æртæ хатти ледзун фæндæ дæр бæргæ ракæнинæ, фал, – ци мæрдтаг адтæй, – уайтагъд дæр немуц куйти хæццæ нæ фæдбæл фæууиуонцæ: не 'хсæн цъуххæсгутæ адтæй. Æртиккаг хатт ма мæ ку æрахæстонцæ, уæд мæхецæн загътон, фæддæ, Саукуй, зæгъгæ, фал адæймагæн, æвæдзи, æ нивæ рагацау конд фæууы: еци фæдбæл мæ нæ фехстонцæ, фал мæ мæхе хузæнтти хæццæ акъопбитæ къахунмæ ракодтонцæ.

Еу æхсæвæ мæ Хуцау Гаглойти Миши хæццæ исеу кодта.

– Гаглойти, зæгъис? Мишæ? Е ирон мугкаг ку æй. Ци 'рдигон адтæй? – цæмæдесæй рафарстон Саукуйи.

– Уой дин нæ зæгъдзæнæн, фал, куд балæдæрдтæн, уотемæй Хонсар Иристойнаг адтæй. Бор хелæ, хуæрзконд, æцæг лæг ке фæххонунцæ, уæхæн. Хидирти Дзаболайæй дæр устурдæр. Е къохтæ – уæйуги къохтæ, æ къæхтæ – æгас арчинтæ, немуци ба еминæн уидта. Эх, уæддæр ма си мæ разæй еу ку бакæнинæ, цалинмæ мæ нæма рамадтонцæ, уæдмæ, зæгъгæ, ракæнидæ.

Еу бон нæ немуц сæумæ раги фезгули кодтонцæ. Ци сæ зæрди адтæй, Хуцау зонуй. Фæццæуæн. Мишæ мæ разæй. Нарæг рацæуæни кæронмæ лæудтæй еу къæсхур немуцаг æд автомат. Машæ ин честь нæ равардта. Немуцаг рамæстгун

æй æма Миши сагæхтæ æ цулухъи фиййæй æнауæрдон цæф никкодта. Мишæ фиццаг фæггубур æй, уæдта фæггæпп кодта. Райлæдæрдтæн, æма имæ дзорун: «Мишæ, ма 'й ниццæвæ! Ма 'й ниццæвæ, Мишæ!»

«Ау, куыд æй ма ныццæвон, куы ма амардта куыдзы къæбыла!» – фæггъæр кодта Мишæ, æма заманай уæйуги хузæн лæг немуцаги æ дæлмустæй райахæста, дивили пъæстуй хузæн æй хæрдмæ фелваста æма 'й агори фарсбæл еци еу цæф никкодта.

Ка дæ нæ уарзуй, е уæхæнмæ ку 'ркæсидæ. Немуцаги тог айдагъ æ гъæлæсæй нæ, фал æ гъостæй дæр ма фелвæстæй æма бетонгонд зæнхæмæ мардæй куреси хауд æркодта. Немуц уайсахат æрбамбурд æнцæ æма Миши сау надæй рамардтонцæ.

Саукуйи зæрдæ рахъурмæ 'й, æ цæститæ донæй райдзæг æнцæ.

– Уæдта дин Мишæ дæр лæг æма дин æз дæр лæг! Сталин дæр дин лæг æма дин Горбачев дæр лæг! На-а-а! Лæгæн æ номæй нæ цардæуй! – æрæгиау ма бафтудта Саукуй æ дзубандитæбæл æма бабæй нæуæгæй æхе хуссæни рауагъта.

* * *

Исистадтæн «цæуон», зæгъгæ, фал мæ Саукуй фæууорæдта:

– Кæд хъæбæр некумæ хæлæф кæнис, уæд ма мæмæ минкъий байгъосæ... Лæг алкæд не 'сæмбалуй, ка дæ балæдæра, уæхæнбæл...

– Некумæ хæлæф кæнун... Кæд бауæгæ дæ, зæгъун... Æндæра ку мæ хæлæф кæнун, – мæхе рæститæ кæнгæй, мæ къелабæл фæстæмæ æрбадтæн.

– Гъе, мадта хуарз. Кæд нæ хæлæф кæнис, уæдта ма мæмæ минкъий байгъосæ. Сталин мæнмæ бæрзонди æвæрд æй, кæд æй нур берæ кæмидæрти фудгин кæнунцæ, æвудæй берæ адæм фесафта зæгъунцæ æма мæнæн дæр æхсунуи суд уой рæстæги искодтонцæ, уæддæр. Айдагъ æ 2 фуртей тугъди цæхæрмæ ке рарвиста иннæ адæми хæццæ нæ райгурæн бæстæ знагæй багъæуай кæнуни сæраппондæй, е дæр æй гъæуама адæни цæсти ниллæгмæ ма 'руадза. Цæмæ уотæ гъуди

кæнун, зæгъгæ, уæдта мæмæ лæмбунæг байгъосæ æма мин мæ дзубандитæй уæд ду дæр еу æздæхи, æвæдзи, уæхæн хатдзæг искæндзæнæ. Плени кутемæй бахаудтæн, уой дин ку загътон. Æ къахæй мæ ци немуцаг гиззит кодта, е мæ туххæй дæр исистун кодта. Мæ гъостæй неци игъустон, мæ къæхтæбæл дæр дзæбæх нæ лæудтæн, фал мæ, æнсудтитæ кæнгæй, æ разæй искодта. Цæф н' адтæн, тогфæд мæбæл некæми зиндтæй, фал куддæр ниддæн, кæсун: алкæми дæр немуц, зæнхи – нæхе уонти мæрдтæ. Уæлдæри ма разиндтæй мæн хузæнттæ нæхеуонтæй. Ра – нæ æмбурд кодтонцæ æма нæ тæргæ фæццудæнцæ цаменмæ нæ синдзинтелæй горенгонд пленнæйти лагермæ батардтонцæ, уæдмæ. Мæ къоси бунуи никкудтæй, «фесафтдæ, Саукуй, мæнæ дæ кумæ батардтонцæ», зæгъгæ. Мæгураг, ами æвæдзи рагæй ка бадтæй, уæхæнттæ... Фулдæремæн айдагъ сæ уиндæй дæр адæймаги зæрдæ ратудтайдæ... Никъкъæдзтæ, ниггубуртæ 'нцæ... æнæдæститæ, фуцъулзтæ... ба 'й думæ 'ма рахъан адтайдæ... Сæ цæсгæнтти тоги тъинг нæбал адтæй... Сæ дарæс сæ уæле нимбудæй... Лæгъуз æсмаг ба кæцæйдæр уæхæн цудæй æма дæ артæнбунтæ фæккалдтайсæ...

– Ци рауæн адтæй, ци хундтæй и лагер? – мæ дзурд бабæй багæлстон Саукуймæ.

– Уой ба дин нæ загъдзæнæн, некæд ибæл бафарстон, уæдта ин цума ном дæр 'н адтæй... Концлагер æй худтонцæ, æндæр ном ин некæд фегъустон, фал имæ ку бахаудтæн, уæд фиццагидæр мæ зæрди ци 'рбафтудæй, е адтæй нæхе 'рдигæнттæй еске иссерун. Ардигæй лæг æнцонæй ке нæ рæрвæззæнæй, е бæрæг адтæй, – фæйнердæги вышкитæбæл лæудтæнцæ немуц æд автомæттæ, æма гъуди кодтон, «ескæмæн мæхе ку базонун кæнинæ, уæд лæгъуз нæ уидæ», зæгъгæ. Уæхæн рауæн, – ба ди æруагæс уæд, – дæ рагон знаг дæр де 'стур лимæн исодзæнæй, еу æвзагæй ку дзорайтæ, уæд.

Саукуй æрлæудтæй, еу усмæ нецибал исдзурдта, уæдта фæстæмæ æ дзубандимæ æрздахтæй. – Кастæн ахæститæмæ... Бафæсмæринæ кавказæг лæг, фал, радзубанди кæнгæй ба, балæдæринæ, нæхе 'рдигонбæл ке не скъобалæ дæн, уой æма мæхе раеуварс кæнæнæ. Уогæ, ка ци адтæй 'ма кæцæй адтæй, уой сæ фулдæр нæ гъæр кодтонцæ, – æрæгиау æй балæдæрдтæн, – ку дин æй загътон: пленнæйти æхсæн цъух-

хæсгутæ адтæй 'ма алке тарстæй «оххай уотемæй ма æндæр ести бæлахи дæр ку бахауон», зæгъгæ.

Еу æхсæвæ ба мæ фарсмæ зæнхи бадгæй ка хустæй, уонæй кæмæйдæр æ фуни дигорон дзурдтæ исервазтæй. Æхсæвигон цæмæй базудтайнæ, ка си 'й дигорон, уой. Сæумон фæррокси ба фæккастæн æма æхе дæр ка нæма даста, уæхæн лæппо иссердтон. Е ба дин Киристонгæулкаг ку разинидæ! Цар æма стгутæ. Æ цæститæ бахудтæнцæ. Æ цинел ибæл цума мехбæл конд адтæй...

Саукуй мæмæ æрбакастæй æма, хатир корæгау, загъта: æ мугкаг дин нæ зæгъун... Цæбæл æй адæми цъухи æфтаун... Уæдта дæ æ мугкаг гъæугæ дæр цæмæн кæнуй... Нур дæр ма æгас æй... Нæхе горæти цæруй... Устуйради туххæй æй нæ загъун, фал æстонгæй рамардайдæ, æз ин ку 'н адтайнæ, уæд... Æ берæ зинтæй е дæр мæн хузæн фæйервазтæй, иссудæй нæхемæ, бийнонтæ иссæй. Æ уоси хæццæ мæ ардæмæ, гъæумæ, еу анз устур хунти хæццæ бæрæг дæр бакодта. Концлагери ба, æдæуагæ, рамардайдæ. Уоми уæхæн пленнæйтæ берæ рамардæй.

Саукуй æ гъæццоли гæбазæ фæрсæрдæмæ рагæлста цума 'й дзорунбæл е хъор кодта, уотæ, æма æ дзубандимæ фæстæмæ æрæздахтæй:

– Уотæ рауадæй, æма и лæппой ку базудтон, уомæй цалдæр боней фæсте мæ немучæгтæ фæккодтонцæ пленнæйтæй еу хъауни хæццæ æма нæ бакалдтонцæ машини. «Кумæ нæ ласунцæ», зæгъгæ, фарстан кæрæдзей, фал ин неке неци зудта. Æркалдтонцæ нæ еу вакзали. Еци бон дæр, и 'хсæвæ дæр, иннæ бон рæфти уæнгæ нин машинтти фæццурхун кодтонцæ цидæр ассигутæ. Сæ уæзæмæ гæсгæ тохæн дзаумау. Æвæдзи, минитæ, гранæттæ, дзармадзан æма æнæуой топпи фæттæ куд адтæнцæ, уотæ. Немуч гæппæрвонгæй нæ сæргъи лæудтæнцæ. Минут дæр нæ исолæфун не 'руагътонцæ. Минкый ка ракъулумпи уидæ æ кусти, уобæл дæр исуайиуонцæ æма имæ автомат ниддариуонцæ, «косгæ кæнæ», зæгъгæ. Рæфти, куст ку фæцан, уæдта бабæй нæ машини бакалдтонцæ æма нæ фæстæмæ лагери балæуун кодтонцæ. «Æвæдзи, лæгæн æ нивæ Хуцауæрдигæй финст фæууы», зæгъгæ, мæмæ фæрсæги каст æрбакодта Саукуй æма æ дзубанди изолдæр кодта.

– Еугурей дæр медæмæ, медсеткæмæ батардтонцæ, мæнмæ ба нæ хæццæ вакзали ци немучаг афицер адтæй, е е 'нгулдзæй райамудта «мæ фæсте рацо», зæгъгæ. Лæг тæрсагæ 'й. Фæттарстæн «иннетæй уæлдай а мæнæй ци кæнуй», зæгъгæ. Фал ци ракодтайнæ. Фæфæди æ фæдбæл æрлæудтан, цалдæр бæхи кæми лæудтæй, уæхæн конюшни рази. Немучагау и афицерæн ци лæдæрдтæн, фал ин фулдæр æ къохи амундтитæй балæдæрдтæн, бæхтæ мин ке гъуд кæнун кæнуй, уой. Сæ косæн дзаумауттæ кæми адтæнцæ, уой мин байамудта æма и немучаг рандæй. Æстонгæй мæлгæ кодтон, фал æнæбари косун райдæдтон. Мæ нивæн косгæ-косгæй стойнæй минкый цохдæри иссердтон, æвæдзи, бæхтæн хуæрунмæ ке дардтонцæ, уæхæн зæхти голлаги къуми къохидзаг зæтхи нæмгутæ æма уони муди къæрттау феууилдтон, уонæй ме 'стонг еу минкый басастон. Уой адæбæл уоми бæхтæ гъуд кæнун райдæдтон. Бæх ба мæ дуйней дæр берæ уарзтон. Рæсугъддæр æма зундгиндæр хайуан Хуцау зæнхæбæл не 'сфæлдиста æма син æз дæр сæ бунтæ дзæбæх никкæдзос кæнинæ, сæхе ба син авгау исæрттевун кæнинæ, сæ еуетæн ба ма сæ барцитæ дæр ниффасинæ. Бæхтæ ба уæхæнттæ адтæнцæ! Махмæ уæхæн бæхтæ нæййе. Устур реутæ, устур сæфтæг. Зæлдагæ барцитæ. Сæ зæнгитæ – пили зæнгитæ. Кæми сæбæл еу рандæ уидæ, кæми ба къуаремæй дæр рандæ уиуонцæ, фал мæн ардæмæ ци афицер æрбакодта, уой бæх ба хецæн адтæй, устурдæр æма рæсугъддæр, уобæл ба æхецæй фæстæмæ неке бадтæй. Саргъ дæр ибæл æз æвардтон... Æвæдзи, и афицери зæрдæмæ фæццудæй, сæ бæхтæ син дзæбæх ке гъуд кæнун, е, æма мин сæхе хуæрæндонæй рахæссун кæнидæ дзоли къæбæртæ, хуæруйнаги уæлдæйттæ. Хæсгæ ба мин сæ ракæнидæ, хуæрæндони ка куста, уæхæн немучаг силгоймаг. Æ ном дæр ма ин гъуди кæнун – Марта хундтæй. Бонæ бæхдонæ бафснаинæ, бæхтæй уоми ка байзаидæ, уони багъуд кæнинæ, изæрæй ба мæ нæуæгæй иннæ пленнæйти размæ лагери бакæниуонцæ.

Саукуй мæмæ æрбакастæй, æ цæсгон фендæр хузæн æй. Æма, цидæр æфсæрмитæ кæнгæй, загъта:

– Хатир ба кæнæ... Хъæбæр устур хатир ди корун... Ду мæнæй кæмити кæстæр дæ... фал дин уой дæр æнæзæгъун нæййе... цæгæр æ ходæ ку исеса, уæд, дан, æфсæрми нæбал кæ-

нуй... Гаццатæ алкæми дæр ес. Немуцмæ дæр. Марта мæнæй хестæр адтæй, æз ба уæд мæ тæгкæ лæхъуæн-лæги кари адтæн... Силгоймаг налат æй. Ци адтæй, магъа, фал, æвæдзи, æ зæрдæмæ фæццудтæн æма мæ хæццæ фæллимæн æй. Хуцау дин уæхæн хуарз радта: мæ æмбуд уæледарæс мин раййивта нæугутæй, хуæруйнаги 'гъдауæй ба æ йарм цæбæлдæр хуæстæй, уой мин хаста сауæнги консерви къалай уæнгæ дæр. Куд Хуцау хуæрзгæнæг, немуцæгти хуæрæндонæ мæн кустуатмæ хæстæг адтæй æма мæмæ Марта алли бон дæр фæззиннидæ. Ци мин рахæссидæ, уомæй мæхе фæууининæ, изæрæй ба мæ дзиппители Киристонгъæугкагæн еститæ фæххæссинæ. Уотемæй и лæппой æ къæхтæбал æрлæуун кодтон. Иннæ пленнæйти хæццæ рабаргæй, мæн уавæр кæмити хуæздæр адтæй, фал ахæст – ахæст æй æма еу æхсæвæ æртемæй ралигъдан лагерæй. Нæ нæмæ компас адтæй, нæ и рауæнтæ зудан æма нæ немуцæгтæ уайтагъд гъæди къохи раирдтонцæ – куйтæ нæ фæдбæл фæцæнцæ. Мæ дууæ æмбалей мин еци фæдбæл фехстонцæ, мæн ба, ке бæхтæ гъуд кодтон, еци афицер фæййервæзун кодта, нæ мæ бауагъта фехсун.

«Е нивæ кæд нæй, уæд ци æй», – зæгъгæ, мæмæ Саукуй æрбакастæй.

– Æвæдзи ес нивæ, – исарази дæн бабæй сæйги хæццæ.

– Цудæй рæстæг, – æ дзубанди изолдæр кодта Саукуй. – Ци лагери адтæн, е фæстегæй кæмидæр байзадæй. Фронт æрбахæстæг æй. Немуцæн се 'змæлдæй дæр бæрæг адтæй, сæ гъуддаг хуæрзтæй ке нæй, е. Нæ сæрмæ арæх фæззиннионцæ нæхе самолеттæ. Игъусун нæмæ райдæдтонцæ дзармадзани гъæртæ, бомбиты гуппитæ. Бæргæ мæ бæддæнтæ туттон нæхеонтæмæ, фал ма мæ раледзгæй нур ку æрахæстайуонцæ, уæдта мин æнæфехсун н' адтæй, æма мæ уод мæ къохи даргæй, мæ адзали тæссæй мæ немуц, сидзæнсудтитæй, уæд еу рауæнмæ, уæд иннæ рауæнмæ фæккæниуонцæ. Акъоппитæ, блиндажтæ, тохæн дзаумау цурхунмæ æма æндæр уæхæн кустити батæриуонцæ. Куст мæ дуйней дæр мæ сидзæбæл хаттæй, кустæй некæд тарстæй, æстонгбæл дæр, фецеунбæл дæр ахур адтæй, фал мæ немуцæн косун ба хъæбæр нæ фæндадтæй. Уой бæлахæй мæбæл еунæг немуцаги цæф нæ рауадæй. Еуæй-еу хатт ба хъæбæр ресгæ цæф дæр.

Фал уод хъазар æй, мæлун зин æй, æндæра акъоппитæ къахунбæл еуей сæр си белæй цæмæннæ рахаун кодтон, еуей си мæ разæй цæмæннæ бакодтон Гаглойти Миши хузæн. Немуц уæд еу минкыйдæр фæцайуонцæ... Уæдта уотæ гъуди кæнун: махæй немуцмæ плени ка адтæй, уонæй дæсемæй уæддæр еу фашист ку мардтайуонцæ, уæд тугъд раздæр фæцайдæ æма ни уæд 27 миллиони нæ фæгъгъудайдæ...

– 27 миллиони ни фæгъгъудæй, зæгънцæ, нæ? – фæрсæги каст мæмæ æрбакодта Саукуй.

– Гъо, официалон æгъдауæй нимауонцæ 27 миллиони, – исарази дæн Саукуйи хæццæ.

Сæукуй нигъгъос æй, æвæдзи, æ гъудитæ куд æмбурд кодта, уотæ, æма цидæр æндæр гъæлæси уагæй райдæдта:

– Фæстаг хатт ба ралигъддæн еу кæсгони хæццæ. Берæ нæма рацудан, уотемæй нæ немуцаг часовойтæ райахæстонцæ. Мах хузæнттæ ма разиндтæй иннæ пленнæйти æхсæн дæр æма нæ рамбурд кодтонцæ. 20-ей бæрцæ иссаййанæ. Фæн-нæ тæрунцæ сæумæ раги рæнгъæй, нæ фæрстæмæ автоматчиктæ, нæ разæй сæ афицер, уотемæй. Марунмæ нæ ке тардтонцæ, е бæрæг адтæй æма, «ци кæнæн», зæгъгæ, нæ медастæу къускъус кодтан. Æцæг лæги туххæй дин дзæгъæли нæ дзурдтон. Аци хатт дæр нæ хæццæ уæхæн æцæг лæг фæцæй. Мæ тæгкæ фарсмæ цудæй рæнгъи. Нæ къускъус нин ку æригъуста, уæд загъта: «Цалинмæ нæ фæрстæмæ автоматчиктæ цæуонцæ, уæдмæ мацæмæй тæрсетæ, – кæрæдзей рамарунæй тæрссæнæнцæ, – сæхе еу æрдæмæ есун ку райдайонцæ, уæдта 'й лæдæретæ: æхсгæ нæ кæнунцæ æма алке фæйнердæмæ ледзæд! Уæддæр ма ни ескетæ фæййервæззæнæй, зæгъгæ». И лæги полковник худтонцæ, фал æцæгæй полковник адтæй, е ба ибæл некæци хузи бæрæг адтæй: фуцъулузтæ, фудконд, бундзуд, фал, æвæдзи, дзæбæх ка æрæууилдта, æ сæр мæн сæрæй хуæздæр кæмæн куста, уæхæн. Уой унафи хæццæ бахъæрттан гъæдикъохмæ. Фæццæуæн просекæбæл. Дзæвгарæ ку бацудан гъæди, уæдта, разæй ци афицер цудæй, е æрлæудтæй еу ставд бæласи бунгарди рæбун. Æ къохæй нæмæ райамудта, «æрлæууетæ», зæгъгæ, æма мах дæр æрлæудтан. Нур фæууидтон æгалеу къох цонги гъолæбæл хаудт ке адтæй, уой. Афицер æ ходæ исиста, сабургай æ ронæ æд дамбаца райхалдта, бæласи бунгардбæл сæ

æрæвардта æма æ къохæй дæр ма амудта, уотемæй дзурдта: мæнæн адтæй сумах фехсуни приказ, фал æз тохæг лæг дæн, лæгмар ба нæ дæн. Мæ нихмæ ку лаудтайайтæ, уæд уæбæл нæ байаурстайнæ, фал нур ба æнæбон айтæ æма уæ æз мæхе фæндонæй уæгъдæ кæнун! Цотæ, ке уи ци 'рдæмæ фæндуй, еци 'рдæмæ, æрмæст фæййеугæйттæ уотæ: немуц уæ тумугъæй ку иссеронцæ, уæд уæ ниццæгъддзæнæнцæ. Еци загъди фæсте фæдздзурдта иннæ немуцæгтæмæ дæр æма етæ дæр сæ автоматтæ бæласи бунгардбæл æрæвардтонцæ. Уæддæр махæй ба нæма æруагæс кодта, ке иссæребарæ ан, е, æма кæрæдземæ ракæсæ-бакæсæ кодтан. И афицер нæ ралæдæрдтæй æма зуст æ къохæй амудта «фæххæлеу уотæ», зæгъгæ, æма мах дæр гъæди фæппурх ан. Дууæ бони фæддæн гъæди. Хорискæсæнмæ ме 'рух рæхаттон, кæд ести мадзалæй нæхеунтæ иссеринæ, зæгъгæ. Æстонг хъæбæр исдæн æма мæ Хуцау æртигкаг бон гъæдæй рахезун кодта æма еу гъæугкаг хæдзарæмæ исаразта. Кæсун, æма дин сæ дзæхæрай немуцаг зæронд лæг цидæртæ архайуй. Сæ горенрæбунмæ фахъæрай цуд бакодтон. Зæронд лæг мæ æруидта. Æз дæр имæ кæсун, е дæр мæмæ кæсуй. Æвæдзи мæ мæ гурикондæй базудта, ка дæн 'ма ци дæн, уой æма мæ размæ горенрæбунмæ æрбацудæй. Е 'нкъард цæстингасæй бæрæг адтæй, ке мин æртæрегъæд кодта, е. Калиткæбæл мæмæ рацудæй гъæунгæмæ. Бахудта мæ тургъæмæ. Багъæр кодта хæдзарæмæ æма нæмæ рацудæй æхе кари тæнæг силгоймаг. Ци радзубанди кодтонцæ и дууæ сæ медастæу – нæй балæдæрдтæн, фал мин мæхе нихснун кодтонцæ, мæ хъæпбæл мин сæхе хъæпбæлæй раййивтонцæ, ба мин хуæрун кодтонцæ. Йи 'хсæвæ дæр уонæмæ байзадтæн. Мæ хабæрттæ син ку 'ркодтон, уæдта мин, æвæдзи, никки хъæбæрдæр æртæрегъæд кодтонцæ æма мин нецæбæл бал аурстонцæ, мæнæ цума сæхе бæдолæ адтæн, уотæ. Куд базудтон, уотемæй син еунæг фурт адтæй, – æ хузæ дæр мæмæ бавдистонцæ, – е ба син тугъди фæммардæй. Зæрдхæлардæр адæнбæл лæг не сæмбæлдзæнæй, уæхæнттæ разиндтæнцæ, и лæг дæр, æма, и уосæ дæр. Лæг Диц хундтæй. Мæхе агроном исхудтон æма сæмæ ци дууæ къуæрей фæдтæн, уоми сæмæ сæ дзæхæрай кустити фæккæсинæ. Дицæн æ цæститæ донæй дæр ма райдзаг æнцæ, мæ цæунбæл æй мæ хъури ку ракодтон, уæд.

Сухой паек мин исцæттæ кодтонцæ, «хуæрзбон» син зæгъуни агъонмæ.

Саукуй мæмæ æрбакастæй, æ къæхтæ гъæццоли гæбазæй бамбарзта æма загъта: «Æгæр берæ дæ дарæн кæнун æма мæ дзубанди фаццубур канон». – Дици хæдзарæй рацудтæн æма къуæрей фæсте, цийнæгæнгæй, нæхеунтæ иссердтон, фал мæ особый отдели исмедæг кодтонцæ. Рафæрсæ-бафæрсæ мæ фæккодтонцæ, уæд еу рауæн, уæд иннæ рауæн æма мæ этапбæй Сибири равзурун кодтонцæ. Æхсуни суд мин искодтонцæ, – Саукуйи цæститæ донæй райдзаг æнцæ, фал æхе фæхъхъæбæр кодта, – къарцери дæр еу рæстæг рабадтæн. Уæдта мин мæ фиццаг судгонд 10 анзи ахæсдонæй раййивтонцæ. Æртæ хатти ниффинстон курдиадæ Калининмæ, мæ гъуддагмæ мин лæмбунæгдæр æркæсетæ, зæгъгæ, æма мæ исуæгъдæ кодтонцæ.

– Æз дæ некæми ма нецæмæй фудгин кæнун, мæнæ мин ке радзурдтай, уомæ гæсгæ. Æртæ хатти ледзунвæндæ искæнисæ немуцаг пленæй, минкъийбæлти дæ нæ фехстонцæ. Кæми фудгин дæ? Мæнмæ гæсгæ – некæми, – мæ сæр батилдтон Саукуймæ.

– На-а, æнхæст уотæ нæй. Æвæдзи ескæмити фудгин адтæн. Кæсай: немуцæн акъопитæ къахтон, блиндажтæ син аразтон, кæд мæ хъæбæр нæ фæндадтæй, уæддæр. Е ба уотæ уайуй, цума немуци гъауай кодтон нæхеонти фæттæ 'ма осколкитæй. Мадта мин тохæн дзаумау цурхгæ дæр рауайидæ, нæхеонти нихмæ æрветгæй. Кæд мин еци куститæ туххæй кæнун кодтонцæ немуц, уæддæр сæ фæстеугутæ ба нæхеонти нихмæ адтæнцæ. Цæбæл син лакейеуæг кодтон сæ бæхтæ гъуд кæнунбæл дæр? Мæхе берæ хæттити бафæрсун «цæбæл мин иссуд кодтонцæ», зæгъгæ, æма кæмидæрти мæхе бафудгин кæнун. Мæ цард мæнæн фæцæй æма ма мæ радудтитæ кæмæй æма цæмæн римæхсун?! Уод хъазар æй æма мæ уой фæлмастдзийнадæ æцæг лæгги бафæнзун нæ бауагъта. Ку дин загътон: ходтæ беретæ дарунцæ, фал се 'хсæн æцæг лæгтæ ба ефстагмæ разиннуй. Дæхе уод багъæуай кæнуни лæгдзийнадæ хъæбæр минкъий ес. Акъоппи дæхе нилхъевæ, иннетæ атаки ку бацæуонцæ, уæд 'ма сæрæгасæй байзайдзæнæ. Лæг гъæуама айдагъ æхе уодбæл ма сагъæс кæна. Дæ фарсмæ ка лæууй, уой сагъæс дæр дæмæ гъæуама

уа. Уæдта ма дин еу гъуддаг зæгъон. Лæг арæх рæдуйуй: а хуарз лаг æй, зæгъгæ, бангъæлдзæнæ, е ба нецæййаг разиндзæнæй. «А неци 'й», зæгъдзæнæ, е ба æцæг лæг разиндзæнæй. Мæ дзубандитæ дæ, æвæдзи, еугурæй гъæугæ дæр нæ кæнунцæ, фал дин сæ, цард куд дессаг конд æй, уомæ гæсгæ фæккодтон. Æцæг лæгтæ царди ефстагмæ разиннуй, – æ дзубандитæ балхий кодта æма бабæй сæйгæ æхе хуссæни рауагъта.

УАРЗТИ НАДБÆЛ

I

Заремæ скъола каст фæцæй, институтмæ ба нæ бахаудтæй: нæдæр уоми ахургæнгути агкаг зонундзийнæдтæ бавди-ста, нæдæр си æхцай фæрæзнитæ некæмæ бадаргъ кодта, нæдæр ба ин си сæрбæл дзорæг разиндтæй. Гъеуотемæй кизгæ æ хæдзари бадгæ æризадæй. Фал, Хуцауæн табу: уæртæ кедæр суйни саст, дуккаг хауд ракæнгæй, куд фæррæстмæ 'й, уотæ царди рæсугъддæр къæпхæнбæл ба Зареми нивæ æнæсхезгæ нæбал фæцæй, æма минкъий рæстæги фæста сæхе гъæуи æ амонд иссирдта æ уарзони хæдзари. Берæ кизгутти хузæн, Заремæ дæр æ цæстæ Сафарбегбæл раги æрæвардта, рагæй имæ гъардта æхе, рагæй æнæхуссæг æхсæвтæ æрвиста уой бæлахæй, æма нур æ адгиндæр бæлдæ зæрди фæндон ке рауадæй, е имæ еугур институттæй дæр хъазардæр кастæй. Уогæ, уæлдæр ахургонддзийнадæ райсуни гъуди Зареми сæрæй некæд цох кодта, горæтмæ ма æ лæги фæдбæл ку исæфтудæй, уæдта – бунтондæр.

Горæт, мæ лимæн, горæт æй, æма, Бабочити Руслани загъдау, «æ къæбæлдзуг гъæунгæ» берæ кæстæрти рæвдау-й, берæ лæхъуæнтæ æма кизгутти сайуй æхемæ, фазæласæ дæр æ фæдбæл берети кæнуй.

Хуцауи фæрци, Зареми фазæласæ кæнун нæ багъудæй. Сафарбегæн Зареми æной цидæр нæ хъæрттæй, цидæр ин нæ фагæ кодта. Æ рæбун æй нæ раирдта, зæгъгæ, уæд тингун кодтайдæ, е 'нгулдзитæ къæрцитæ кæнун байдайдæ. Со-суарзæ дæр æй берæ фæккодта, берæ 'й фæххизта радæр

байлæгъ уни уæнгæ æма 'й нур, æ мондæгтæ исуадзунмæ, горæтмæ райвазта æ фæсте. Худта æй, дууæ анзей размæ æфстау æмхæцитæй ци хæдзари къумбæл фæххуæст æй, уой лæгæфснайд хебæраги уатмæ.

– Ходуйнаг æй ардигæй уотæ тагъд кæнун. Къуæре нæбæл ку нæма цæуй. Гъæуи адæм, бийнонтæ ни ци зæгъдзæнæнцæ? Багæдзæ кæнæ минкъий. Кенæ ба бал дæхуæдæг еунæгæй цо, – идзулгæй къулумпитæ кодта Заремæ æ лæги, фал Сафарбег æ дзурд нæбал раййивта.

– Куст ба, куст? Мæн уоми куст хезуй, дугула.

Адæм мæмæ æнгæл кæсунцæ заводи... Уæдта, ци римæхстаг æй, нæ хæдзарæ дæр рафснайуйнаг æй. Силгоймаги къох си гъæуй, дæу къох.

Еске нæмæ уоми дæр æнæзингæ нæ уодзæнæй. – Сафарбег æ дзубандити бунитæ фæккодта Зареми.

Адтæй дзæбæх игъæлдзæг сæрдигон изæр. Хори фæстаг тунтæ гъæу æрдæмæ ниллæгути кастæнцæ гъæди сæрти æма хорауæнтæ зæнхæбæл дæргъæмитæй лæудтæнцæ. Сатæг хуæнхаг ирдгæ иуæнгти гъазта.

Сафарбег е 'рдхуард синхонтæй ци «Жигули» ракурдта, уой гъæунгæ ракодта, æ фæстаг дуйней гæлæмæнттæ, бæститæ, сумкитæй ниллæг æрбадгæй.

Усми фæсте Сафарбеги хуæрæ Зæлине, æ цонгбæл ин хуæцгæй, рахудта Зареми машини размæ. Киндзæ – æдта куд! Фæндараст зæгъунмæ рацудæнцæ сæ фæдбæл Сафарбеги кæстæр æнсувæр Ромик æма сæ мадæ Мæдинæ дæр. Салла-уаллати фæсте, æфсæрмитæ кæнгæй, Заремæ машини фæстаг бадæнбæл исбадтæй. Сафарбег ма бæхтæрæги бадæнæй, цæй бал, зæгъгæ, æ къох фæхъхъел кодта, æма зæронд «Жигули», æ хъуæцæ калгæ, гъæунги тегъæй æхе раримахста. Машинæ зингæ нæбал кодта, фал горæт æрдæмæ ихæлд асфальтбæл ба ма еу рæстæг æ дæрæгъдзæгайæй нæ банцадæй.

Сафарбег æ цæуни куст кодта, надмæ лæмбунæг кæсгæй. Заремæ ба машини еци-еу æнхузон гъæрмæ арф гъудити рандæй. Фал уотемæй дæр уидта размæ æ лæги фæсонтæ, æ саудзигго сæр, гæмæх даст рахес уадолæ, ахæста ин æ алли æзмалд дæр. Мæнæ æ еу фæккасти Сафарбеги сæри ниуидта уорс æрдой халæ. «Дессаг, цанæбæрæг хестæр ми æй

– фондз-æхсæз анзи, кенæ ба – минкъий фулдæр, уорс дзигго æ сæри цæмæн фæззиндтæй?»

Ратонун æрвонгæй æ къох бадаргъ кодта Сафарбеги сæрмæ, фал æхе бауорæдта, кæд е æ ниви æрдо æй, уæдта, зæгъгæ. И дзиггой хали æ цæститæ ниццæвгæй, Заремæ æнай-æной æ лæги сæри астæу æруидта дзигготи дууæ зилди. «Гæр, мæн æной ма ин æндæр уосæ дæр уодзæнæй? Уотæ ку фæззæгъунцæ, сæри астæу цал зилди уа, уал уоси хонуй лæг, зæгъгæ. На, етæ, æвæдзи, адæми æримисгæ дзубандитæ æнцæ. Дзубандитæ, фал ци нæ фæууй, адæм дæснидæр æнцæ» – гъудитæ кæнгæ цудæй Заремæ сауæнгæ горæтмæ исхъæртуну уæнгæ дæр. Сафарбег ин хатгай æ гъудитæ фæххæлхъой кæнидæ, ести гъазæн дзурд имæ багæлдзгæй, фал бабæй Заремæ минкъий рæстæги фæсте Сафарбеги сæри зилдитæмæ фæстæмæ æрæздæхидæ æма уæд еухузи, уæд иннæхузи бæгънæг силгоймаг, æ лæги рæбун лæугæй, æ цæститæбæл рагъазидæ.

«Æллах! Мæнæ кумæти рандæун, мæнæ! Сафарбег мæнæй фулдæр а дуйнебæл неке бауарздзæй. Зонун уой, æма дуккаг уосæ дæр ин некаед уодзæнæй...

Некæмæн æй ратдзæнæн», — æхе æрсабур кæнидæ Заремæ.

Изæрмелтæ кодта, бæлццонти «Жигули» горæти астæу дууæуæладзугон хæдзари рази ку æрлæудтæй, уæд. Заремæ æ дуйней дæр аци рауæн некаед ма адтæй, æма машинæй рахезгæй, æ цæститæ рахаста фалдзостæбæл. Хæдзарæмæ бахезæни, зæронд нæзи дуармæ хæстæг, раст тротуари астæуæй, кастæй цонги æстæвдæн сæнæфсери бæласæ æма æ берæ цæнгтæй уæладзуги балкъон уосонгау æрæмбарзта. Гъæунги иннæ фарсæй, сосхъæдти буну зиндтæй, сæ рохситæ калгæй, цалдæр минкъий машини.

– Аслан, кæми дæ? Мæнæ дæ хуæрæмæ ракæсæ. Исхъæрттан! – гиризгæнгæй гъæргомау дзурдта Сафарбег хæрдмæ, хæдзари балкъон æрдæмæ æма машинæй уæргътæ есунмæ фæцæй.

Мæнæ цума еци гириз дзурд хизта, уотæ гъæунги бæлцæнтти рази равзурстæй Аслан, ниллæгутæ арæзт сау цъарæ лæхъуæн, Сафарбеги æрдхуард, Зареми къохбæлхуæцæг.

– Ци берæ ма расабур айтæ уоми, Хуцауи туххæй! – идзул-

гæй рахуæстæй хæдзарæ 'рдæмæ Зареми къохбæл Аслан.

– Барæн, барæн, мæ лимæнтæ! Мæнæ сумкитæ хæссун гъæуй! Еунæг мæнæн сæ ци фæууагътайтæ? – фæууорæдта сæ Сафарбег.

Рацудæй уобæл дууæ анзи. Заремæ институти экономикон факультетмæ бацæуни фæлварæнтæ дзæбæх равардта. Уогæ, дзæбæх равардта, зæгъгæ, зин зæгъæн адтæй, математики финсгæ кустбæл ин «3» ниввардтонцæ, æма æ гъуддаг ехбæл лæууæгау æрлæудтæй.

Заремæ дес кодта: «Кæми фæррæдудтæн», – зæгъгæ, æма æхемæ неци къæмæ ирдта. Куд Хуцау хуæрзгæнæг, æ фæлварæнти саугуститæ цалдæр боней фæсте дæр ма æ сумки адтæнцæ æма сæ дессагæн, институтмæ 'й ци силгоймаг цæттæ кодта, уомæ бавдиста, рæдуд кæми рауагътон, зæгъгæ.

Нина Федоровна, Зареми репетитор, лæмбунæг фæккастæй æ енцеги куститæмæ, æма сæрустурæй загъта: «Ами рæдуд некæми ес».

– Ес си! Мадта мин институт «3» цæмæн ниввардтонцæ?! – гурумухъ лæуд имæ фæккодта Заремæ. Нина Федоровна расурх æй. Силгоймаг дзæвгарæ рæстæг нæуæгæй фæккастæй Зареми куститæмæ, сагъæси лæуд кæнгæй, дæлиауæй нийнæфтæй æма æ рахес къох фæрсæгау фентъухта:

– Дессаг, æцæгæй дæр дин «3» цæмæн ниввардтонцæ?! Кæд дæ хинцуйнæгтæ, ами куд æй, уотæ конд æрцудæнцæ, уæд дин «5»-æй ниллæгдæр бæрæггæнæн гъæуама ма адтæйдæ! На, гæнæн нæбал ес, «5» æвæрун сæ хъæбæр нæ фæндуй, зæгъгæ, уæдта «4».

– Мæ хинцуйнæгтæ, ами куддæриддæр æнцæ, институтмæ дæр еци хузи кондæй лæвæрд æрцудæнцæ!

– Мадта е куд æй? Ами дæ саугустити рæдуд ку нæййес, уæд дæмæ етæ уоми ци рæдуд иссирдтонцæ? Нæ, Заремæ, хабæрттæ куд цæунцæ, уотемæй, æнгæлдæн, гъуддаг æндæр цæмидæр æй. Кæд æхца агорунцæ етæ дæр? Мæ еугур гурæй дæр æй лæдæрун; ами хайладæн æнæ ун нæййес. Рацæуай мæ хæццæ деканатмæ, мах ба дин уоми хуæздæр æркæсæн дæ кусти аргъмæ, – мæстгунхузæй рахуæстæй репетитор æ енцеги къохбæл.

Цурд уадæй математики ахургæнæг институти даргъ дзатмабæл, карз фæззелæнтæбæл Зареми æ фæдбæл давгæй.

Уадæй æнæ фæрсмæ ракæсгæй, æнæ еске бафæрсгæй, мæнæ цума æ цæргæ цæрæнбæнттæ уоми рарвиста, уотæ, æма деканати исмедæг æнцæ.

Нарæг тарбун косæн уати уæллæй, игон къæразæмæ хæстæг бадтæй дзæбæх хуæрзконд нæлгоймаг. «Декан?» – зæгъгæ, расагъæс кодта Нина Федоровна, æма фæрсæги каст бакодта, дæлдæр стъолæбæл гæгъæдити хæццæ ци бордзик-ко кизгæ архайдта, уомæ.

– Æз дæн декан. Ци уæ фæндуй хуарз адæм? – райгъу-ста Нина Федоровна и хуæрзконд лæги дзурд. Гъо, фал еци хуæрзконд, дзæбæх лæг, экономикон факультети хецау, æ цæстæ дæр не 'рфæлкъуæрдта, Нина Федоровна ин, хæсту-олæфт кæнгæй, се 'рбацуди сæр ку балæдæрун кодта, уæд.

– Мах ами агæла-догæла кæнунмæ нæ ан! Ка ци бакосуй, уой райсуй! Æндæр неци! Уæ гурусхитæ æнæбунати æнцæ æма нин нæ рæстæг дзæгъæли ку не 'сафияйтæ, уæд хуæз-дæр уидæ. Мах косун гъæуй, хуарз уосæ! – æ дзурд кæцæй-дæр бæрзондæй æнтъохгæй, декан æнæнвæрсон зилд æхе фæрсæрдæмæ ракодта æма стъолæбæл е 'нгулдзитæй ниб-барабан кодта, гъома, «дзубанди фæцан», зæгъгæ.

– Не 'ууæндун! Æз ци кизги туххæй æрбацудтæн е, зонун æй, «3»-й хуæздæр ниффинста! Мæнæ æ саугуститæ уобæл дзорæг æнцæ. Æркæсетæ анæмæ дæр, уæдта ин сумах «3» цæбæл ниввардтайтæ, еци куст дæр нин фæууинун кæнетæ, – фетингдæр кодта æ дзурди уаг Нина Федоровна, æ къох За-реми кустити хæццæ деканмæ бадаргæй.

– Еума хатт дæр уин зæгъун: мах косун гъæуй, гæгъæдитæ ракалæ-бакалæ кæнунмæ нæ нæ евдæлуй, – цæхгæр ралух кодта декан.

– Ра уæ евдæлдзæй!!! Кенæдта... – æвзедæгау бакодта Нина Федоровна æма комкоммæ никкастæй декани цæститæ-мæ. Еци касти адтæй устур рæстдзийнади тухæ æма 'й косæн уати хецау нæ ниуорæдта.

– Хуарз, кæд уотæ 'й, уæд гъуддаг нуртæккæ исбæрæг кæндзинан, – зæгъгæ, декан бордзигго кизги кумæдæр фер-виста.

Усми фæсте косæн уатмæ æрбахизтæй рацæргæ уорс бецъогин лæг æма фæрсæги каст бакодта фиццаг деканмæ, уæдта силгоймæгтæмæ. Заремæ 'й уайтæгкæ дæр рафæс-

мардта – математики фæлварæнтæ си ка иста, е лæудтæй æ рази.

– Мæнæ аци хуарз адæми фæндуй, авдисæри ци фæл-варæнтæ цудæй, уонæй сæхе куст фæууинун. Хуарз, дан, ниффинстан, хуарз бæрæггæнæн ба, дан, нæ ниввардтайтæ. Мæнбæл нæ баууæндтæнцæ. Мæ хорхи рабадтæнцæ... ра-хæссай син сæ куст, мах ба сæ баууæндун кæнæн, дзæгъæли ке хæлхъой кæнунцæ, уобæл, – æ бадæнæй фестгæй, декан стъоли рæбун æхе ниссета кодта.

– Мæнмæ берæ абитуриенттæ ес, æма сæ еугурмæ «æр-кæсай-æркæсай» ку фæккæнон, уæд ма æз косгæ кæд кæнд-зæнæн? – рамаестгун æй уорс бецъогин.

– Мах дзæгъæли «æркæсай» кæнунмæ не 'рбацудан! Зонун æй: мæ енецг Сæхолти Заремæн мин раст бæрæггæнæн æ финсгæ кустбæл нæ ниввардтайтæ! Топпи цъухмæ дæр ба-цæудзæнæн...лæдæрун æй, кизгæн хайладæгонд æрцудæй! Цалинмæ, раст ке нæ дæн, уобæл мæ баууæндун кæнайтæ, уæдмæ æз ардигæй нæ рацæудзæнæн! Раст ку нæ уон – устур хатир уи ракордзæнæн, фал æй зонун – æз раст дæн! – фе-дарæй загъта Нина Федоровна, æма стъоли рæбун къелабæл æрбадтæй.

Декан æма уорс бецъогин кæрæдземæ бакастæнцæ. Ци загътонцæ сæ цæститæ кæрæдземæн, Хуцау зонуй. Нина Фе-доровна син неци балæдæрдтæй, фал рахес æрдиги скъаппи къупп фæццудæй, æма уорс бецъогин еу усми фæсте Зареми куст стъолæмæ изолæй æрбантъухта: «Гъа, мæнæ кæсетæ». Нина Федоровна, æнæ неци дзоргæй, æркастæй æ енецги кустмæ æма æ медбилти байдзулдæй: гъуддаг, е куд гъуди кодта, уотæ рауадæй. Æ рази адтæй кæдзос, рæсугъд куст. Устур рæдуд си некæми адтæй, фал æй кедæр къариндаси ханхæ ба рауорæдта.

– Ами рæдуд кæми ес?! Уæ сурх къариндаси ханхæ ци амо-нуй? – нидæн гъæлæси уагæй бафарста Нина Федоровна, За-реми куст стъолæбæл бецъогинмæ банхуæрсгæй.

– Бæрæг æй, хинцуйнаг цубурдæртæй искæнун æнгъиз-тæй, ами ба, – расурх уогæй, загъта уорс бецъогин.

– Арази дæн, æнгъизтæй, фал си атемæй дæр рæдуд ку нæййес, «3» ин цæмæ ниввардтайтæ? – Нина Федоровна аци хатт ба æ цæсти цъасæгæнæн каст уорс бецъогинмæ исаразта.

– Рæдуд си нæййес, фал...
– Ци «фал»?
– Æгæр дæргътæбал конд æй...
– Æз æй цубурдæртæй дæр искодтайнæ; мæнæн уотæ æн-
цондæр дæр ма адтайдæ, – æ дзурд багæлста Заремæ дæр.

Еу рæстæг хъипп неке цъухæй бал исхаудтæй. Игон къæ-
разæй æрбатахтæй устур сау биндзæ, æма, дув-дув кæнгæй,
зелдогъ исаразта адæми сæрти. Æвæдзи, тарбун косæн уати
æнхъуæт уæлдæф уой зæрдæмæ дæр нæ фæццудæй, æма,
фæстæмæ гъæунгæ над агоргæй, æхе фæрстæбæл хуаста.

– Куд уинун, уотемæй куст бустæги æназум нæй, фал рæ-
стæмбесæй ба хуæздæр финст æй æма ин «4» æвæрæн! –
æрæгиау райгъустæй декани дзурд, биндзи дув-дув æ буни
фæккæнгæй.

Уорс бецъогин неци исдзурдта. Нецибал исдзурдта Нина
Федоровна дæр.

Декан фæйнердæмæ ракаес-бакæс ракодта. Зареми куст
æрбаскъафта, сурх къариндасæй «æртæбæл» фæхханхæ
кодта, æ фарсмæ ин агъазиау «4» фæссагъта, кауи мехи ху-
зæн, дамугъатæй «исправленному верить» – бафинста, бу-
нæй æ къох февардта æма, кизгæ ахур кæндзæнæй, зæгъгæ,
уæлахез æрхæссагъау бакастæй силгоймæгтæмæ.

Уобæл гъуддаг рахецæн æй. Заремæ æцæгæй дæр инсти-
тути ахур кæнун райдæдта. Еци хабар Сафарбегæй æхцæу-
æндæр некаемæн адтæй. Заремæ кæд æ уарзонмæ хъæбæр
бæлдтæй, уæддæр æ корунбæл ба рæуæнттæ кодта, æнæ
институт фæууогæ лæгмæ нæма цæун, зæгъгæ. Сафарбег ин
устур зæрдитæ æвардта; æ фæндон ин æнæргъудийæй ке нæ
ниууадздзæнæй: «Æгайти ма дæ ахур кæнун фæндуй» – зæгъ-
гæ, æма нур дууæ анзи архайдта æ дзурдлæвæрд исæнхæст
кæнунбæл. Репетитор ин байхуæрста, гъæугæ литературæ ин
агурдта, хатгай æнафæнтти уæнгти æ хæццæ кæсæндæнтти
бадгæ байзаидæ. Хæдзарæ кæд цæмæдæрти гъæуагæ ад-
тæй, уæддæр Зареми ахур рараст унбæл ба Сафарбег нæ-
дæр е 'хца, нæдæр æ рæстæг, нæдæр ба æ уоди хъауритæ-
бæл аурста, æма сæ дууей хъиамæт дæр нæ фæдздзæгъæл
æй: Заремæ экономикон факультети студенткæ иссæй.

Рæстæг цудæй. Заремæ институти уавæртæбæл рафæл-
тæрдтæй. Зин ин н' адтæй ахур кæнун æма архайдта хуарзи

ном райсунбæл. Бадтæй лекцити, лæмбунæг игъуста ахургæн-
гутæмæ, бæзгин тетрæдти конспекттæ кодта, уæгъдæ рæстæ-
ги кастæй гъæугæ литературæ, æхе баста уæлдæр курсити
хуæздæр студентти хæццæ æма уонæй æхецæн уроктæ иста.

Еу бон Заремæ, лекцийæй рацæугæй, институти дзатмай
æ зонгæ кизгæ Альбинæбæл фембалдæй, æма син дзубанди
ахури фæдбæл раеудагъ æй. Заремæ лæмбунæг игъуста Аль-
бини зунди урокмæ, фал æй цума кадæр фæрсæй багъигæ
дардта, уотæ æваст уæлæрдæмæ фæккастæй. Дзатмабæл се
'рдæмæ устур ампъезтæй цудæй, сæрти Заремæй математи-
ки фæлварæнтæ ка иста, еци рацæргæ уорс сæр æма уорс
бецъогин лæг. Рагæй дæр æй Заремæ нæбал фæууидта, æма
ибæл нур æ фæззинд цидæр æнахур уазал æрбахаста. Бецъ-
огин, æнæ неци исдзоргæй, сæ рæзти ку раевгъудæй, уæд
Заремæ æ реуидзаг исуолæфтæй æма Альбинæн цибæлæй
æркодта, еци лæги бæлахæй æнæ институт ке изадæй, уой
хабар.

– Ох-хо-хо! Уой кой дæр кæнис?! Гъе уæхæн идол æй!
Дзæгъæли «Двести» æй нæ хонунцæ!

– Уæд е ци «Двести» æй?! Æз ин ку неци зонун, – фудгин
скъоладзау ахургæнæги рази куд æрлæууй, уотæ Заремæ
дæр Альбини рази ислæудтæй.

– Дессаг, «Двести»-й нæ зонуй! Фиццаг хатт уинун дæу ху-
зæн студент, – фæййагайдта Альбинæ. — Е, мæ хор, аннетæй
æй, куд ин бафедай, еци лæг уомæ гæсгæ æвæруй фæлва-
рæнти бæрæггæнæн: «æртæн» агоруй сæдæ доллæри, «цуп-
парæн» – сæдæ 'ма 'рдæг, «фондзæн» ба – дууæ сæди. Две-
сти. Лæдæрис? Двести цъæх гæгъæдий, мæ хор. На 'ма ин нæ
бафистай, зæгъгæ, уæлдайдæр ба дæу хузæн, институтмæ
бацæунбæл, уæдта дин дæ фæлварæнти зонундзийнæдти
бæрæггæнæн ниллæгмæ æргæлдздзæнæй æма дæ институ-
тæн «хуæрзбон» зæгъгæ. Ба ин фистай – æгас цо! Нæ бафи-
стай – фæндараст кæнæ институтæй. Уомæ уæхæн принцип
ес. Хуарз зонундзийнæдти хæццæ дæр берæ æнæхца лæхъу-
æнтæ 'ма кизгуттæ байзайунцæ æндæ къанц, æхцагинтæ ба,
æнæ неци лæдæргæй дæр, уой фæрци бацæунцæ институт-
мæ. «Двести»-тæн уотæ пайдадæр æй: мæгур студенттæй
ци ратондзæнæй? Неци. Æхцагинбæл бабæй сесси æрхъær-
тдзæнæй æма бабæй си «Двести» æ хахъ райсдзæнæй. «Две-

сти», мæ хор, двести æй. Зонæ 'й, – фæллук кодта æ дзубанди Альбинæ, фал ма цидæр расагъæс кодта æма æ дзубандитæбæл бафтудта, – уогæ «Двести» еунæг нæ 'й. «Двести»-тæ нæмæ гъæди къозотау фулдæргæнгæ цæунцæ.

Дзæнгæрæг ниццагъта, æма Альбинæ фæййаууон æй. Заремæ ба арф гъудити бацудæй, къæрази рази лæугæ байзадæй æма радон лекцитæмæ байрæгæмæ кодта. Еци бон Заремæ, æвæдзи, лæвардта æ тæккæ зиндæр фæлварæнтæй еу, куд цæргæ 'й, зæгъгæ, еци фарстабæл, фал ин бæрæг бæлвурд дзуапп æхемæ не ссирдта. Изæрæй æ лæгæн «Двести»-й хабар дæр, æвæдзи, уомæн ракодта. Зареми фарстай дзуæппитæ Сафарбеги сæри дæр Елиай къалеути хузæн фæйнердæмæ цудæнцæ, æреу кæнун син æ бон н' адтæй, æма заводи инженер æхсæвæ-бонмæ хуссæни фур сагъæсæй еу фарсæй иннердæмæ æхе разелæ-базелæ фæккодта.

II

«Де 'нсур ме 'нсур ку уайдæ, уæд адæми ниссæлун кодтайнæ», – зæгъгæ, комахсæн арæх ранседуй æ размæ æнсури мæйи, æхе бон нин, уалдзæги коми тулфæ имæ ке бахъæртуй æма уотид равзиститæ кæнунæй фæстæмæ ке нецибал фæууй, æвæдзи, уомæ гæсгæ. Фал æнæ ранседгæй дæр æнсур гъиггаг æй. Бæрæг ефстаг æнзтæй фæстæмæ, мах рæбунти, æ дæндаг æнæ дзæбæх радаргæй некæд фæууй. Зареми институти фиццаг анз дæр уæлдай цъоро не сцумун кодта адæмæн. Мæйи æмбеси фадигъолæй бæрзонддæр ниуардта мет æма, къахи буни къæс-къæс кæнгæй, алцæмæн дæр æ ном разæгъун кодта. Бамбæлæн нецæбæл бал адтæй, ниддæвдæг æй, дор-гъæдæ фестадæй. Арв гъунгъузæй лæудтæй, хори цъита неке уидта. Узал дæр бонæй-бонмæ карздæр кæнгæ цудæй, æлхъивта, цъæсгитæ кодта, лæстæй адæймаги фæрсти, циренау сугъта цæсгом, билтæ кæрæдзæбæл фæннихасидæ.

Сæумæ æма изæрæй ба бустæгидæр исæрра уидæ. Сæр радарæн нæбал адтæй е 'гæрон содзгæ цъус-цъусæй. Адæм хъæбæр батухстæнцæ, æма алке хæдзари гъармæ æхе ласта. Фал фуд лæг æма фуд бон берæ нæ хæссунцæ. Мæйи

фæстаг майрæнбони рахор æй. Цидæр гъар æрбахæттæй цæгат æрдигæй. Адæми дæрæз-бæрæз, сувæллæнтти цъахбах нæуæгæй гъæунги исберæ 'й. Сафарбег дæр фегъæлдзæгдæр æй. Айфиццаг Зареми гъæумæ рарвиста, æ зуймон каникулти кæд еу минкъий Мæдини рази фæууидæ, зæгъгæ. Æхе ниууайуни равгæ уæд нæ фæцæй – кустæй æй нæ раевдалдæй, æма 'й мæнæ нур, узалти фæсте, æ мади фарсмæ бабадун, уой къохæй гъар къæбæр бахуæрун цидæр дессаг хъæбæр æфæндадтæй. Æ хъуæцæмæ соргонд цигъдмæ ин, эх, æдта, ци мондаг иссæй!

Ромик æма Залинæ дæр æ зæрди æрæфтудæнцæ, мæнæ сæ цума анз нæма фæууидта, уотæ. Уæдта æ уодæмбал Заремæ! Заремæ – еугурей уæзæ ин ка ласта! Куд æй феронх адтайдæ, куд æй нæ рабæрæг кодтайдæ, равгæ ин фæууогæй?! Бæргæ, бийнонтæй алке ном дæр сæрмагондæй ести хунæй ку иссирдтайдæ, фал æ арм уойбæрцæ нæ хуæстæй: ци ракодтайдæ, мæгур æ бон, æртæ мæйей дæргъци æ кустбæл заводи æхцай капекк ка нæма райста.

Фал лæг мадзалæн конд æй. Сафарбег бийнонтæн еумæйаг хунæн – апельсинтæ, мандаринтæ, банантæ, адгийнæгтæ æма æндæр листæг цидæртæ ралхæдта.

Адтæй хуцаубон. Зуймон хор лæдзæгæмбæрцæ истулдæй сурх арвгæрони, Сафарбег гъæумæ машини, Аслани фарсмæ бадгæй, ку фæннæхстæр æнцæ, уæд.

Рæуæг уадæй нæуæг цалцæггонд «Жигули» зуймон надбæл. Цидæр игъæлдзæг адтæнцæ æрдхуæрдтæ дууемæй дæр æма кæрæдзæбæл айуан кæнгæ цудæнцæ.

– Нур кунæг цидæртæ не 'фтуйуй дæ зæрди. Зареми цалдæр бони ку нæма фæууидтай? – зулунти кæсгæй, фесхуста Аслан Сафарбеги. – Дæ цæстити финст æнцæ де 'дзæсгон гъудитæ.

– Уанцон нæй! Ци финст си бакастæ уагæр? Заремæ мæ гъудитæй хъæбæр изол ку æй! – расурх уогæй, загъта Сафарбег.

– Нæ мæ расайдзæнæ! Бæрæг дæ, хъæбæр бæрæг, мæ хæнцъойлаг, æма дæ дæ фунтæ расайдтонцæ! Мæ хуæрæмæ дæ хæстæг не 'руадздзæнæн!

– Уæд е куд «не 'руадздзæнæн»-æй? Кæд дæ гъæуй коньяки авгæ?!

– Гъо! Æвæдзи дин алкаш дæн! Дæ авгæ дæхецæн уадзæ!

– Симбуцусс! Гæр, уотæ дорзæрдæ дæ? Коньяки авгæ дин уарзондзийнади бæрæггæнæнæн ку ниввæрон, уæддæр ма ести дзордзæнæ? – е 'рдхуардмæ фæлмæн байдзулгæй, Сафарбег е 'стур армитъæпæнæй æркъуæрдта Аслани усхъæ.

– Ду гириз кæнис, фал фæууиндзæнæ, æз дæ мæ хуæрæмæ дзурдмæ дæр не 'руадздзæнæн. Кумæ дæр цæуай, æз дæр дæ фæдбæл, – нæ састæй Аслан.

– Хуарз, фæууæд уотæ. Уобæл бафедаудзинан, мæнмæ æндæр сагъæстæ ес, нæ заводи сагъæс, – феннердæмæ кодта Аслани гъудитæ Сафарбег. – Косæн, æма ци косæн, е ба бæрæг нæй. Æма дин бæрæг дæр куд исуа?! Завод ци æрмæг уадзуй, уой æлхæнæг нæбал ес, хуæцæг ибæл нæйис. Раздæри бадзурдтæ фехалдæнцæ. Æхцай æфтуйæггæгтæ имæ некуцæй бал хаунцæ, æма завод æ фæстæгутæбæл æрбадтæй. Мæн куйтæ дæр бахуæрæнтæ, мæхе сагъæс мæмæ нæйис, æз ести кæндзæнæн, фал нур æртæ мæйи заводи косгутæ дæр æхцай каппекк нæма фæууидтонцæ. Нæхъæртондзийнæдтæй ба косæг лæг тингун кæнуй. Æма нæмæ заводи арæх рауайуй хъаугъатæ. Бæлæхти бæлах ба е æй æма не 'сон дæр рæвдзæдæр ке нæй, – мæстгунхузæй дзурдта Сафарбег, цума уоми Аслан фудгин адтæй, уотæ.

– Цæй инженер дæ, кæд уæхæн «минкый» гъуддæгтæ размæ ракæнун нæ фæразис, уæд? – фехсилкъæ бабæй кодта е 'рдхуарди Аслан. – Æгас къуæре Уæрæсей дæр ма ку фæххаттæ. Гæр, уæ заводи конд æрмæг кæмæн рауæйæ кæнайтæ, уæхæн а-дуйнебæл некæми бал ес?

– Нæй лæдæрис! Дæу сæр уобæл конд нæй! Ду сæудегер дæ, листæг сæудегер, æма 'й нæ балæдæрдзæнæ! Е дин банантæ уæйæ кæнун нæ 'й. Завод раздæр æ конд æрмæг ци бæсти хæйттæмæ æрвиста, етæ «æрбадтæнцæ», нур нæбал косунцæ. Мах уæййæгтæ сæ некæци зилди бал гъæунцæ, – æхе рæститæ кодта Сафарбег. – Нæуæг экономикон бастдзийнæдтæ исаразун ба хъæбæр зин иссæй. Кустуæттæй ка фехалдæй, ка æрдæгуали ниццæй, ка ба æндæр уагбæл косун райдæдта. Алкæми дæр адæми ес-бон хæлæйфаг фæцæй. Ка куд æдзæсгондæр, уотæ устурдæр хъуæлбæл æрхуæстæй, æма 'й ци фæндуй, уой кæнуй, мæгур адæм ба мæнæ кæсалгæ донæй исгæлдзæгау, зурæбæл хормæ æризадæн-

цæ. Уомæй бæлахдæр ма ци уа? – карздæр гæнгæ цудæй Сафарбег æма минкыйгай заводи хабар политикæмæ рахизтæй. Дууæ æрдхуарди æмхузон карз дзурдтонцæ хецауади нихмæ, æлгъистонцæ берæ кедæрти. Еци æнæпайдай даргъ дзубандитæ æма карз æлгъститæ син сæ над хъæбæр рацубур кодтонцæ æма æрдхуæрдтæ уайтæгкæ дæр гъæуи балæудтæнцæ. Уоми ба хъуритæ 'ма батæй байдзаг æй. Мæдини хæдзарæмæ, æвæдзи, а-фæстæг рæстæги уонæй уарзондæр адæм нæма æрфестæг æй.

Цийни ходæзмолæ фусунтæ æма «иуазгути» цæсгæнттæй дзæвгарæ рæстæг нæбал цох кодта. Æнгом къæрæзгитæй гъæунгæмæ дæр ма гъардта сæ ходунгъæр æма цийни дзахъула, фал айдагъ ходунæй дæр ци рауадайдæ? Иуазæг хинцуйнаг фæууй. Мæдини фингæ дæр берæ хезун нæ багъудæй, æма бийнонтæ еугурæй дæр æ уæлгъос тумугъ исбадтæнцæ. Æнæ исбадгæ нæ ниууагътонцæ Зареми дæр. Кæд, «иуазгути» фæндонмæ гæсгæ, фингæбæл ниуæзтæ æвæрд не 'рцудæй, уæддæр гъæуккаг хуæруйнæгтæй ба хæдзари æфсийнæ неке зæрдихудт æрхаста. Куд фæззæгъунцæ, фингæ бунмæ тастæй аллихузи хуæруйнаг, рæзæ æма адгийнагæй.

Хуардта æма фæрсæй кастæй Сафарбег æ уарзонмæ: «Дессаг, æ кизгон догæй Заремæ нур берæ фæррæсугъддæр æй», – гъуди кодта Сафарбег æма æхе цæттæ кодта æ фарсмæ горæтмæ ранæхстæр унмæ. Заремæ дæр лæдæрдтæй æ лæги цæстингас æма æ къæлæт æрфгути бунæй хуаста Сафарбеги æ зинг цæстити кастæй, цæй бæрцæ нæ разиндтæ, зæгъгæ. Мæдинаæ кæд æхе нецилæдæргæ хузи дардта, уæддæр си æнæргъудийæй ба нæ байзадæй, æ киндзæ 'ма бæдоли кæрæдземæ уарзон каст, лæдæрдтæй син сæ гъудитæ æма æ медбилти идзулдæй. «Хуцау мæ берæ бауарзта, ци устур лæвар мин ракодта не 'рцæуæгкагæй! Ци уод ибæл ес, ци хуæрзтог разиндтæй!» – дзурдта æхецæн Мæдинаæ Заремæмæ кæсгæй, фал æнай-æной е 'досиггон фун æ зæрди æрбафтудæй, æма силгоймаги цæсгонбæл цидæр тар тæлмæ рабадтæй. Сафарбег æ мади фуни лæпъæдай цади фестадæй æма бунмæ лæсгæ цудæй. Заремæ æ рази цади билæбæл бæргæ архайдта æ лæги исласунбæл, фал имæ æ къох неци хузи хъæрттæй. Минкый ма, уæдта киндзæ æхуæдæг дæр æ фæккиуди лæпъæдай цади рандæ адтайдæ. «Ту-ту, мæ фудфунтæ сайтани хай фæ-

ууэнтæ», – зæггæ, Мæдинæ æ каст нæуæгæй æ бæдолаемæ раздахта, е 'нкъард гъудитæ æхецæй соргæй.

– Биццеу, æз ди куд арази дæн, уотæ ди Хуцау исарази уæд! Ци хуарз бакодтай, ци хуарз нæбæл æрцудæй, мах хæд-зарæмæ ауæхæн изæд ка æрбахудта! Мæрдти дæр мæ кинд-зæ мæ фиццаг уиндæ фæууæд! Ци берæ 'й бауарзтон, нæ си рафсастæн. Хъæбæр мæ фæндуй, мæ рази ма ку фæууидæ, фал æхе нийерæг мадæ æма фидæ дæр тæрегъæд æнцæ: кæд гæнæн ес, уæд, æ каникултæй ма ци дууæ бони байзадæй, уоми 'й уонæмæ рауадзæ. Дæу æной æй, уотид рабæ-рæг кæнунæй фæстæмæ, куд рауагътайнæ цалдæр бони, – цума æхуæдæг нæуæг киндзæ адтæй, уотæ æфсæрмихузæй дзурдта Мæдинæ.

Ци ма загътайдæ Сафарбег æ мади фæндонбæл? Исара-зи æй, кæд æй, Зареми фарсмæ бадгæй, горæтмæ рандæун хъæбæр фæндадтæй, уæддæр.

– Нæ дин загътон? – æ цæстæ фæккодта Аслан Сафар-бегмæ æма дууæ æрдхуарди кæрæдзей ралæдæрдтæнцæ, – уарзæнттæн сæ фæййеу радæр изол æй.

Рæфтæй ракиудтæй, Аслан æма Сафарбег гъæуæй го-рæтмæ ку ранæхстæр æнцæ, уæд. Над хори тунтæмæ цидæр дессаг исæрттивта, куддæр ракъæйнаг æй, æма Аслани «Жи-гули» мæнæ цума семгæ цудæй, уотæ дуурдæмæ кодта. Æ нæуæг цæлхитæ дæр ин нецибал агъаз кодтонцæ. Минкый фæссабур кæнгæй дæр сæ над рахæссидæ фæрсмæ. Фал Аслан æма зæронд «Жигули» кæрæдзей рагæй зудтонцæ, æма æдæрсгæй цудæнцæ. Тасдзийнадæ н' адтæй Сафарбе-ги гури дæр, фал фидбилиз тæрсун æма нæтæрсунбæл нæй. Аслани «Жигули», уæллæй ци уæзласæн машинæ рацудæй, æнай-æной уой бунисæдæг æй. Фæццудæй æнахъæл устур гупп. Бæлццонти гъостæ ракъуру æнцæ, сæ цæститæ æрттæ рацагътонцæ, æма дууемæй дæр нецибал ралæдæрдтæнцæ. Адæм дес кодтонцæ, уæхæн лихъæ машинæй ма лæг уодæ-гасæй куд фæййервазтæй, уобæл. Фал Хуцауæн зин неци ес. Сафарбег мæлун нæ бакумдта, Аслани ба æртиккаг бон горæ-ти уæлмæрдти байвардтонцæ.

Зуймон хор зæронд къæразæмбæрзæнти цъæсгитæй æ сæр палатæмæ 'рбадардта æма сæйги хуссæнмæ исарæз-тæй. Сафарбег æ цæститæ базихъир кодта. Ракастæй. Сау æндарг, æнахаир сау æндарг лæудтæй æ рази. Кæцæйдæр имæ изолæй игъустæй кедæр нидæн дзурд, игъуста æ ном, фал ка æма ци дзурдта, уой ба æ сæр нæ ахæста, æма ка-тай кодта. Бæрæг адтæй, сæйгæ цидæр зæгъунбæл архайдта, фал ин не 'нтæстæй – æ билтæ имæ не 'гъустонцæ – æма, æвæдзи, æ цæсгони хатт рафæлевæ-бафæлевæ уой мæстæй кодта. Ци ракодтайдæ, мæгур æ бон, нур мæйи æндæргъци цард æма мæлæти æхсæн ка тох кодта, еци æверхъау Са-фарбег.

– Ракасай, Сафарбег, ракасай дзæбæхдæр. Мæнæ дæн, Заремæ дæн. Нæ мæ уинис? Ракасай, мæ дуйней рохс! Мæнæ дæн, мæнæ, – æ цийни цæстисуг сæйгæдони æскъуд-тæ пьолмæ æрæгъзалгæй, Заремæ Сафарбеги хуссæнмæ æхе фæггубур кодта. Кæдæй-уæдæй ма æ уарзони цæсгони царди фæлмæ бафæсмардта. Кæдæй-уæдæй ма ин æ цæсти-ти игон фæууидта. Зареми зæрдæ, къæразæй сæмæ зулунти ци зуймон хори цæстæ бакастæй, уой тунти хузæн унгæг реуи истæбар-тубур кодта.

Адæм дзæгъæли нæ фæззæгъунцæ, «фæлмæн дзурд дори губунмæ дæр игъусуй», зæггæ. Дессаг, фал Зареми уарзон гъæлæси уагæй Сафарбеги цæсгони дæр царди халæ исæрттивта. Цæстити сæрггаг тъæфæлттæ фæббæрзонддæр æнцæ, билтæ базмалдæнцæ æнахур ходæзмоли æма «За-а-ре-е-», зæггæ, дæргъæскъудтæй æ цъухæй исхаудтæй.

– Ци кæни, мæ дуйней рохс, ци дæ фæндуй? Зæгъай, Са-фарбег, ци дæ фæндуй?! – Заремæ æ сæр фæххæстæгдæр кодта сæйги цæсгонмæ.

– Кæ-ми дæн? – райахæста Сафарбеги нидæн дзурд сил-гоймаг, æвæдзи, хъæбæрдæр æ билти æзмæлдмæ гæсгæ.

– Мæнæ ами дæ, мæ хæццæ дæ, ма тæрсæ, радзæбæх уодзæнæ. Сафар, æз дæр ами дæн, дæ рази дæн, мæ дуйней рохс, – кæунгъæлæсæй дзурдта Заремæ, æма æставд цæсти-сугтæ æ ростæбæл нæуæгæй æрфæд кодтонцæ.

Сафарбеги цæсгон куддæртæ рацæй. Сæйгæ нецибал исд-

зурдта. Æ цæститæ фæстæмæ æрæхгæдта, æвæдзи, балæдæрдтæй, ци уавæри адтæй, уой, æма æ зæгъуйнаг ниннихъуардта. Заремæ дæр æй нецæмæй бал бахъор кодта. Палатæй фендæдуар æй, реанимаций дзатмай кæронмæ æндæдуар ци хеунтæ лæудтæй, уони размæ, сæйгæ исдзурдта, зæгъгæ, еци хуарз хабар син фегъосун кæнунмæ. Киндзæбæл æрба-теголæ æнцæ.

– Куд æй? Ци сдзурдта? – фæрраздæр æй Зурапп, Сафарбеги æмхуæрифурт.

– Æллах, Зурапп! Зæгъун дæр æй не 'ндеун, ку фæццæстуд уа. Кæддæр-некæд ма ракастæй! Бамæ фæсмардта, мæ номæй мæмæ исдзурдта, æ цæстисугтæ æрæгъзалгæй. – Заремæ æ цæстæ рахаста еугуребæл дæр.

– Æндæр ма ци загъта? – æ дзурд фæццавта Зæлинæ, – тæходуй нур уой нæ мадæ ку зонидæ, телефонæй имæ ниддзорун гъæуй.

– Бамæ фарста «кæми дæн?», зæгъгæ, æндæр нецибал загъта, кæд ма 'й ести зæгъун фæндадтæй, уæддæр. Бæрæг æй, æхе минкъий æрлæдæрдтæй æма тингун кæнуй, – дзуапп равардта Заремæ æма фæстæмæ палатæмæ цæунбæл фæцæй, сæйгæн еунæгæй уадзæн нæййес, зæгъгæ.

Сафарбеги хæстæгутæ, цума сæ рагъæй тугулдор рахаудтæй, уотæ исуолæфтæнцæ. «Хуцау хуарз æй, нур ба ести уодзæнæй», – зæгъгæ, кæрæдзей нихъхъуритæ кодтонцæ.

– Дувæлтæрæй æхца ку нæ равардтайанæ, гъæдæг ку нæ фæллæудтайанæ, Мæскуйæй дохтир ку не сластайанæ, уæд айфонмæ... – æ дзурд æ хъури рахастæй Ромиккæн... – Минкъий æхца 'йбæл нæ никкалдтан.

– Нур уотæ иссæй. Дохтири къохмæ æхца ку нæ бадаргъ кæнай, кенæ дин хъæбæр хæстæг дохтирти æхсæн ку нæ разинна, уæд дæбæл куй рæйæг дæр нæ фæууодзæнæй банхус кæнуни æгъдауæй. Гъуди дæр дæ неке æркæндзæнæй, уотид фæлдемæни миутæй фæстæмæ. Зæфци фудæй рамæлдзæнæ, – бафтудта Ромикки дзубандибæл Хизир æма дорфæткъу лæдзæг пълмæ æ дууæ къохемæй нилхъивта.

– Эх, æдта! Ци цард фесафтонцæ и гиаур хамасхуартæ, ци цардбæл фæххаттæнцæ сæ цъумур къæхтæй! Хуасæ æлхæнуни мæтæ дæ ма уæд, дохтирæн æхца фæдун дæ ма гъæуæд, дæ сæйгæн хуссæнтæ сæйгæдонæмæ ма ласæ, æрмæст

дæр æй дохтири къохтæбæл исæмбæлун кæнæ! Уомæй хуæздæр ма лæги ци гъудæй? – фетингдæр кодта æ дзубандий уаг Анзор, Зареми мадирвадæ.

– Уæддæр уотæ нæ дзорунцæ. Нур, дан, адæймаг иссæребарæ 'й: фæндуй дæ – косæ, фæндуй дæ – ма косæ. Ци дæ фæндуй, уой дзорæ. Æма дæ дзорунæй ци пайда ес?! Хонхбæл хъуæлæг æйкитæй тохæгау – мæгур лæги дзурд кæмæ гъаруй? – Хизирмæ æ каст исаразгæй, фæййагайдта Авдан дæр.

– Æной ба хуасти æргътæ кумæ истардтонцæ! Балхæнæн дæр син нæбал ес, уотемæй ба, дан, сæ фулдæр сайд хуастæ æнцæ – нæуæгæй æ дзурд багæлста Хизир.

– Ци римæхстаг æй, зонетæ 'й уæ еугур дæр, фарæ аци афони æз дæр сæйгæдонæмæ бахаудтæн. Хирургтæмæ. Мæ ургтæ 'ма, ниххатир кæнтæ, нæлгоймæгти незæй. Раст мин уоми ба мæ рагон куст мæ зæрди æрæфтудтонцæ: цума бойний адтæн, уотæ мæмæ кастæй. Сæйгитæ еу инней фæдбæл операцитæ кодтонцæ, нур амæн неци уодзæнæй, нæ рамæлдзæнæй, зæгъгæ, уони фиццагидæр æма син сæ хæстæгутæй цуппæргай, фæндзгай минтæ истонцæ операцигæнæггаг. Хуастæбæл дæр дæхуæдæг фæдæ, уотемæй. Уæззаудæр сæйгитæ ба изайгæ цудæнцæ, мæнæ дзоги æхсæнæй уотари кæлотæ куд æризайунцæ, уотæ, кенæ, бабæй сæ сæйгæдонæй фæйнæ рауæнемæ рафинсиуонцæ. Æнæ уони æной дæр син хъæрттæнцæ, ке равгарстайуонцæ, етæ. Æхца, мæ хортæ, дуйней сæр иссæй. Рæстдзийнадæ, уарзондзийнадæ, адæмлимæн æма иннæ уæхæн хотухтæ нури доги нецибал æнцæ. Æнæ тæрегъæдæй æз, – Анзори дзубанди æрдæгбæл фескъудæй, реанимаций хайади дуарæй æ сæр радардта уорс бæрзонд ходгин, æнæ неци исдзоргæй дзахъулагæнгутæмæ æ кæсæнцæстити сæрти ниууозгалдта æма сабургай æ фæдбæл дуар бахгæдта.

Дохтирти кой уой фæсте некебал искодта, æвæдзи син сæ фудæнхæй фæттарстæнцæ, кенæ бабæй сæхемæ дæр сæ гурумухъ бæрзонд дзурд фудконд æркастæй. Цидæр адтæй, Сафарбеги хæстæгутæ еугай-дугæйттæй минкъий рæстæги фæсте фæйнæ рæуонемæй фæххæлеу æнцæ. Заремæбæл ба еци бонæй рохсдæр бон а-фæстаг рæстæги некæдбал æркодта. Сæйгæ æхе æрлæдæрдтæй, ракастæй, дзорун райдæдта. Зареми уарзондзийнадæ мæлæтбæл фæхъхъæбæр-

дæр æй. Уарзт мæлæти басаста. Дууæ мæйей фæсте ба Сафарбеги сæйгæдонæй рафинстонцæ.

IV

Дæргъæмæй лæудтæй Сафарбег гъæдин хъæбæр хуссæнбæл, æ армитъæпæнтæ æ сæри бунн базбæл дзиуарæфтуд кондæй. Галеу æрдигæй фарс æма тугур кæми фæййеу æнцæ, сæйгæ сæ хæдзари уатæн еци тарбун къуми æ цæститæ ниццавта, мæнæ цума æ зæрдæресæн фарстати дзуаппитæ уоми финст адтæнцæ, уотæ. Ци кæна, æдта, æндæр, мæгур æ бон: æхе уод дæр имæ къуми цавдæй зиндтæй. А дуйнебæл ма нур ке гъæуй æ сахъат, æ æнæпайда къæхти хæццæ?! Ке гъæуй, ке, фæлхассæгæн?! Мæдини? Æнсувæри? Хуæри? Æви, æ уоди бæрцæ ке уарзта, еци Зареми? Фæлхассæг зин дарæн æй. Уайтæккæ дæр ибæл рауæгæ унцæ, хæстæгдæр имæ ка фæууй, етæ дæр, æма некебал фæгъгъæуй. Уæдта, кæд Сафарбег бийнонтæй еунæгемæй дæр рагæлдзунмæ нæ адагъта, уæддæр Заремæ æхуæдæг ба гæлсти хузæн зиндтæй, æ уавæрмæ гæсгæ. Æгæр мæгур Сафарбегæй æй сувæллони нивæ дæр ма нæ фæцæй. Тæрегъæдтаг, устур тæрегъæдтаг! Цитæ кæндзæнæй нур е 'взонг уодæй е 'нæкъæхтæ лæги хæццæ?! Уатмæ имæ кæдмæ кæсдзæнæй?! Дохтиртæ дæр ин ку неци уоййасæ зæрдæ æвæрунцæ æ къæхтæбæл æрæвæрунмæ ... уомæн æхца миллионтæ гъæуй, миллионтæ... Ка ин сæ кæцæй æрхæсдзæнæй?! Æви кедæрти хузон е дæр мæгургори хигъд байгон кæна банки?! Фахъæрай хурдзинтæ райса æма æхца-гор фæххæтун кæна хæстæгута 'ма дзиллитæбæл?! Æ зин кæмæ багъардзæнæй аци æгъатир рæстæг? Мæскуй, уæлдайдæр ба – Германий... операци искæнæггаг кунæг монитæбæл нæ ниллæудзæнæй. Мæнæ нур дæр Сафарбеги бæлахæй бийнонтæ дон ниуазунгъон ку нæбал æнцæ: æфстæутти бунн ку ниццæнцæ. Изолдæр ма уæд ци фæууодзæнцæ. Уæдта, Хуцау зонуй, операци дæр куд рауайдзæнæй? Æхца донмæ калд ку 'рцæуонцæ? «Аслан нивгундæр разиндтæй... уæхæн сагъæстæй ка фæййервазтæй. Рамæлун Хуцауи салам æй. Æз ба уæлæбæл гъезæмарæ кæнунмæ байзадтæн. Æной ма мæ æрдæгмардæй лихъæ машинæй ласгæ ци ра-

кодтонцæ», – зæгъгæ, зæрдунгæгæй æхецæн дзурдта Сафарбег, æма ставд дууæ цæстисуги æ фудхуз ростæбæл æрфæд кодтонцæ. Уæхæн тæнуодæй Сафарбег æхе фиццаг хатт уидта, æма мæстгун кодта е 'нæхъаурæдзийнадæбæл: «Гæр, нур, мадта, абæл мæ цард фæцæй?» – фарста æхе.

«На-а, уомæн уæн нæййес: адзалай фæстæмæ мадзал цæмæн нæййес, уæхæн адæм ку неци хонунцæ. Æз ба... Мæн ба... Уод уадзун ми нæ гъæуй. Рагацау мæхе цирти ци тьунсун», – зæгъгæ, Сафарбег æ фарсмæ ниллæг стъоли сæрæй минкъий айдæнæ æрбаиста, æхемæ бакастæй. Æ цæсгони, фудхуз уогæй дæр, зиндтæй цард, æма Сафарбег æхецæн мæгургомау байдзулдæй.

Еци усмæ æндегкæй бæрзонд гъæдин къæпхæнтæй кедæр къæхти гъæр æма нидæн дзубанди æрбайгъустæнцæ. Сафарбеги æнкъард гъудитæ фæццидæр æнцæ. Ромикки æ хъури хаттæй рафæсмæргæй, сæйгæ æ медуат рабадтæй. Уæдмæ дуари зихъирæй æрбазиндтæнцæ Ромик æма Мæдинæ дæр.

Фудбони мадæ, дуйне уорамæг, æдта цæмæнти ниббухсис, цитæ ниннихъуæрис æнæбари дæр?! Цо, мæ лимæн, Мæдини зæрдæмæ ду дæр никкæсæ, е ба базонай, бæдоли адæ ци æй, уой. Бæргæ æхсилкъитæ кодта фæлмæн мади зæрдæ, уæхæн уавæри æ бæдоли уатмæ бауингæй, фал Мæдинæ хъæбæр хуарз зудта, æ цæститæ Сафарбеги царди барометр ке адтæнцæ, уой, æма æ цæсгонбæл еунæг мегъи пъæсту бабадун дæр нæ бауагъта.

– Æллæх, æллæх, биццеу, ку мæ æрцардтай... Аци бон мæ зæрдæмæ ци хъæбæр цæуис... Дæ цæсгон еубонæй аци хатт берæ ирддæр æй. Хуцау ку зæгъа, уæд нур ба ести уодзæнæй... Æгайти ма дзæбæхдæр кæнгæ цæуис! – Мæдинæ æ хъури ниттухта Сафарбеги. — Мæ цийни цæстисугтæ мæмæ, æнгъæлдæн, нæбал игъосунцæ! Ракæнай, ракæнай, æз ба дæмæ дзæбæхдæр æркæсон, – зæгъгæ, Мæдинæ Сафарбеги дууæ къохи æ къохтæмæ æрбайсгæй, комкоммæ никкастæй æ бæдоли цæститæмæ. Сафарбеги цæсгонæй нæма рандæ æнцæ æ раздæри æнкъард гъудитæ æма сæ Мæдинæ, айдæнæмæ кæсæгау, бауидта, фал бабæй æхе нихъхъæбæр кодта æма, ци хуарз æй ке фæдздзæбæхдæр дæ, зæгъгæ, сæйги къæхтæмæ хуссæнбæл сабургай æхе æруагъта!

Ромик еци усми сах лæугæ байзадæй, мадæ 'ма е 'нсувæри

цийнæбæл цийнæ кæнгæй, фал нур Мæдини фæсте е дæр Сафарбеги æнæ нихъхъуритæ нæ фæууагъта æма, гъæйдæуай, куд дæ, зæгъгæ, Сафарбеги комкоммæ хæбæццæ бадт æрбакодта, æ хурст раги кæмæн иссудæй, уæхæн къелабæл.

Сафарбег ци загътайдæ, уой нæ зудта, æма æрæгиау, неци мин æй, зæгъгæ, бакодта.

– Бæргæ, ку неци дин уайдæ.. Не Скæнæгмæ берæ хъаурæ ес, æма дин е агъазгæнæг уæд! Атæ æрун дæ некебал æнгъæл адтæй, фал, Хуцауæн табу, фæдздзæбæх кæнис, — Сафарбеги къахи уæлфæдтæ æ армитъæпæнæй радауæбадауæ кæнгæй, Мæдинæ гъæуи рагацау æхе меднимæр ци гъудити 'здæхтæ исцæттæ кодта, уони нур ба еугайæй æргом кодта сæйги рази, кæд син сæ рæстдзийнадæбæл æхуæдæг хæзна не 'ууæндтæй, уæддæр – Хуцауæй фæстæмæ дохтиртæ... Этæ дæр...

– Гъо-гъо! – раскъафта Мæдини дзурд Ромик. Марк Абрамовичи хæццæ дзубанди кодтон телефонæй... Гъуди ма 'й кæнис, Сафарбег? Марк Абрамович... Мæскуйæй дæмæ ке исластан... Е хъæбæр зæрдæ æвæруй... Æрмæст æхца гъæуи ... Берæ æхца...

Дуар æрбайгон æй, æма уатмæ æрбахизтæй Заремæ, æ хæццæ духи æма афтекки тæф æрбахæсгæй. Сæйгæ æма е 'уазгутæ сæ дзубанди фескъунгæй, сæ каст Заремæбæл æрæвардтонцæ, мæнæ 'й, цума, фиццаг хатт уидтонцæ, уотæ. Заремæ еци æргом кастæй хъæбæр нифсæрмитæ 'й, устур фудгинау ниссурх æй æма сæ хæдзари цума æхецæн бунат нæбал ирдта, уотæ, катайтæ кæнгæй, ци хуарз æй, ке 'ссудайтæ, æз ба 'й нæ зудтон æма афтекмæ рандæ дæн, зæгъгæ, Мæдини хъури буни æ цæсгон раримахста.

– Киндзæ, æдта куд? – расагъæс кодта Мæдинæ æма Зареми дзигготæ æ дирзæг къохæй æрдауæ-æрдауæ кæнунбæл исхуæстæй, Сафарбег ба деси бафтудæй Зареми катайбæл æма цидæр æнахур тас фæммедæг æй æ зæрди, фал æ цæсгонбæл неци исбæрæг æй.

– Мæн ба гъуди дæр не 'ркодтай, нæ?! Ескæми дæн, некæми дæн... А-лæппой хузæн теу ба мири дæр не ссердзæнæ! – гиризгæнæгау батхалдта Ромик æ киндзæмæ. Еци уарзон загъдæй Заремæ никки хъæбæрдæр батухстæй, цидæр исзæгъунбæл райархайдта, фал хъипп æ цъухæй не схаудтæй.

– Фæууæд уотæ! Æз бухсагæ дæн, Заремæ, фал дин иннæ хатт уотæ æнцонæй нæбал рауайдзæнæй... Хуарз пьолци дин мæнбæл! – æ гириз 'здæх фергомдæр кодта Ромик æма е 'гас цæсгонæй байдзулдæй. – Нур ба мин еугурæй дæр мæ зæгъуйнагмæ лæмбунæг байгъосетæ: мæн ма ами горæти кедæрти фæууинун гъæуи... Рæстæг нæййес. Хуарз адтæй, Заремæ афонадæбæл ке фæззиндтæй, – æ раздæри дзубанди, нæевдæлон лæги хузæн, изолдæр кодта Ромик. – Даргъ таурæхътæ нæ кæндзинан... Еубонæ дæр ма нæмæ адтæй аци хабар, фал кæрæдзей кæронмæ ку балæдæрæн, уæд е хуæздæр æй. Ци 'й римæхсæн: уæззау уавæри ан, – æ каст уæд еуемæ, уæд иннемæ исаразгæй, арæхсгай дзурдта Ромик.

– Кæд нæ сæйгæ æ къæхтæбæл æрлаууа, е уæ фæндуй, уæд операци гæнгæ æй. Дохтиртæ хъæбæр зæрдæ æвæрунцæ, Сафарбег æхуæдæг дæр цæттæ 'й операцимæ. Фал æхца гъæуи... Берæ æхца, Марк Абрамович куд зæгъуй, уотемæй сæйгæн бунат искæнæггаг гъæуи мин доллæри, операциæн æхецæн – 20, уой уæлæнхасæн ба ма гъæуи федун алли бонæн дæр 500 доллæри, цалинмæ Сафарбег сæйгæдони уа, уæдмæ. Минкъий æхца нæ 'нцæ етæ мах хузæн бийнонтæн. Зонис æй, Сафарбег, – Ромик æ каст сæйгæмæ разилдта, – нæ равгитæ уотæ фæндон нæ 'нцæ. Мугкаги хестæртæ куд баунаффæ кодтонцæ, уомæ гæсгæ мах гъæуи банки дæу номбæл счет райгон кæнун, дзиллитæмæ нæхе бахатун, хæстæгутæмæ фæдздзурон...

– Ци-ци, уомæн ба уæн нæййес! – æ тог æ цæсгони рабадун кæнгæй, фæгъгъæр кодта Сафарбег, мæнæ си цума æгирид-дæр неци ристæй, уæхæн гъæлæси уагæй.

– Барæнæ, Сафарбег, ма тæвдæ кæнæ. Æфсæрмидзийнадæ махæн нæ тоги 'й, хеуарзондзийнадæ дæр, æвæдзи, æцæг лæги бæрæггæнæн æй, фал махæн нуртæккæ æндæр фæггæнæн нæййес. Кенæ – кенæ. Кенæ нæ дæу атемæй ниууадзун гъæуи, – æма уæд ци фæууодзæнæ, кенæ ба нæ ести мадзæлттæ аразун гъæуи дæу дæ къæхтæбæл æрæвæрун кæнуни туххæй. Дæу цардæй хъазардæр мулкитæ неке æрæмбурд кæндзæнæй, уæдта, а-дуйнебæл, уæхæн мулкитæ уогæ дæр некæми ес... Мадта мугкаги хестæрти унаффæ дæр нæ къæхти буни куд фæккæнæн?... Æнæзунд унаффæ некæд кодтонцæ... Еунæг мах нæ ан ауæхæн уавæри... Мах хузæнттæ – берæ, фал

алке фæйнæ мадзали кæнуй нæхъæртонæй дæр. Давуни надбæл нæ бахаудтæ фидбилизи... Зин дин ке 'й нæ фæндæ, уой лæдæрæн, фал нæ хæццæ исарази уо! – фæллук кодта Ромик æ дзубанди æма Сафарбеги цæститæмæ уарзон каст бакодта.

– Гъо-гъо, биццеу, уотæ кæнгæ 'й, – æрæгиау Мæдинæ дæр æ дзурд багæлста.

Заремæ еци рæстæг æнцæд лæудтæй, Ромикки дзубандитæмæ игъосгæй, æма Мæдини рæбунæй кастæй Сафарбеги цæститæмæ, цума ци зæгъунцæ, зæгъгæ, фал си бæлвурд неци дзуапп исирдта.

Æнæхуссæг фæцæй Заремæ æгас æхсæвæ. Æ цæститæбæл гъазта Хетæг æма ин рандæ нæбал адтæй. – «Дæ лæги дин æ къæхтæбæл æрлæуун кæндзæнæн... Ба мæбæл æууæндæ: Мæскумæ 'й ласайтæ, Берлини 'й операци кæнонцæ – æз цæттæ дæн уой хæртæ æнæсайд мæхемæ райсунмæ... Мæнæй фæгъгæуæнтæ еци æхцатæ... Цæйдæр бæрцæ дæр уæнтæ!» – кæцæйдæр имæ талингæй игъустæй Хетæги бæрзæндти скъæрд дзубанди. «Цæмæй адæм æма хеуonti цæсти æнæгурусхаг уай, Заремæ, уомæй ба æз уоми дохтиртæн уæхæн таус рауадзун кæндзæнæн, цума уин уæ сæйги гумани тарон æгъдауæй, æнæ æхца дзæбæх кæнунцæ, уотæ, фæдгæ ба син æз бакæндзæнæн сосæгкай дæу хæстæгути бæсти... Ис æй операци кæнун кæндзæнæн, мæхе харзæй, æма Сафарбег нæуæгæй, раздæрау, адæми тонхи цæуи райдайдзæнæй... Кæд мæбæл не 'ууæндис, кæд басайунæй тæрсис, уæд дин нуртæккæ дæр дæттун, цæй бæрцæ зæгъай, уой бæрцæ 'хца. Æрмæст, ку гъæуай, ку дæ агорон, уæд мæ ма фæссайæ! Хецæн аварæ нин уодзæнæй горæти еу рауæн, фудцъухтæй римæхсти, – æргом æнæфсæрмæ здæх кодта Хетæг Заремæн, æ сугъæрийнæ дууæ дæндаги фæвдесæ-фæвдесæ кæнгæй. – Зонæ 'й, дзæгъæли æхцатæ мæмæ нæййес», – зæгъгæ, ба ма имæ æвзедæгау фæккæнидæ фæстагмæ.

Æгас æхсæвæ дæр Хетæги аци æнæконд фæндæ æма зæрдæлхæнæн дзубандитæ сæртæ-бунтæ кодтонцæ æригон силгоймаги гъудити, æма ин уотид æррæхцунуи барæ дæр нæ лæвардтонцæ.

Заремæ мæстгун кодта æхемæ: цæмæн мæмæ бандиудта уæхæн æдзæсгон ецихузи, зæгъгæ, фал, е 'золдæри цардбæл сагъæс кæнгæй, минкыйгай æхе æрсабур кæнидæ. Еуемæй

ин Хетæгæй æнæуинондæр адæймаг еци сахат, æвæдзи, неке адтæй, иннемæй ба Сафарбег, æхе уодæй фулдæр ке уарзта, еци Сафарбег ци фæууа, æ къæхтæбæл æй кутемæй æрлæуун кæна, сæ корæгкаг æхцатæ ку нецæй фагæ кæнунцæ, мæскуйаг дохтиртæ Сафарбеги операцийæн ци æнгъуд искодтонцæ, е ба ку æрхъæртуй?! Ци фæууонцæ, ци фæдеси гъæр ма никкæнонцæ изолдæр нæхъæртон бийнонтæ?

Зареми гъудитæ кæрæдзей сæрти гæппитæ кодтонцæ, æреу кæнун ин нæ кумдтонцæ, æма 'й уотемæй сæ хæлхъойи кумæдæр идард, цидæр æнахур рауæнмæ, хастонцæ. Æвæдзи, фиццаг хатт бахаудтæй Заремæ уæхæн уавæри, æ зунд æма æ зæрдæ еу надбæл нæ лæудтæнцæ, фал кæрæдзей æсхустонцæ билæй, «æз растдæр»-бæл. Зунд берæ цæбæлдæрти исарази æй, фал зæрдæ нæ кумдта сæттун, æнгæрон дæр нæ уагъта Хетæги, сурдта æй æхецæй, æнæцъæппæ куй сорæгау.

Хетæг ба уæддæр къæрттæй цъола нæ гæлста, туххæй дæр лæстæй Зареми гъудити æма ин рандæуон некумæ кумдта.

– Дæ лæги дин æ къæхтæбæл æрлæуун кæндзæнæн... Æрлæуун кæндзæнæн... дæ лæги ... Æрмæст-мæст-мæст, – дудзи гъæрау уадæй Зареми гъости æ зæрди гупп-гуппи хæццæ Хетæги дзурд.

– О Хуцау, ци дин кодтон, ауæхæн азапби мæ цæмæн бæфтудтай?! Сæдæ-мин хатти арази дæу тæрхонбæл... Æз Сафарбегæн мæ уод дæр нæ бавгъау кæндзæнæн, фал ин кутемæй фæййагъаз кæнон æнæнæз исунмæ? Корун ди, цитгин Еунæг Хуцау, æрмæмæ кæсæ æма мæ раст надбæл ниййаразæ, – æ реу арвмæ гъæццоли буну исхатгæй, кувта Заремæ е Скæнæгмæ æма æ цæстисугтæ æставд цæпбæртæй æ сæри буну базмæ æгъзалдæнцæ.

– Хуцау дæ æвзаргæ кæнуй, Заремæ, æвзаргæ. Дæ лæги æцæгæй æви дæ били кæрæнттæй уарзис, зæгъгæ. Æма кæд Сафарбеги зæрдæй уарзис, уæд алцæбæл дæр исарази уодзæнæ, уой æнæнæздзийнади туххæй... Дæхе уод хестæр не скæндзæнæ, кæд нæ, уæдта, – талингæй имæ бæлвурд игъустæй Хетæги дзурд, æма Зареми цæстисугтæ никки æставд дæр цæпбæртæй æрæгъзалдæнцæ.

– Гиаур, ци налат ба æй, ци, – æ меднимæр тухтæй Заремæ

Хетæги хæццæ. – Æхе мин фиццаг ба Сафарбеги æнхуæрифурт исхудта. Хъазар гъосицæгтæ, французæг духи æма мин деденгути баст балæвар кодта, уæддæр, дан, де 'ргом кæнуни не 'сæмбалдтæн, зæгъгæ. Фудгин кодта æхе, нури уæнгæ æ сæйгæ хæстæги ке нæма бабæрæг кодта. Фагæ æхцагин уогæй син ке нецима фенхус кодта, хъæбæрдæр ба – уомæй. Хецоуау гириз кодта мæ хæццæ, дæу хузæн рæсугъд силгоймагæн, дан, гъæуама æнæненз лæг уа, æма айдагъ уой туххæй дæр Сафарбеги æ къæхтæбæл æрæвæрун гъæуй, зæгъгæ.

Нур ба имæ нæ кæсис, кумæ æрзилдæй! Нæ мæгур бон нин балæдæрдтæй, æма си пайда кæнуи. Уомæн æхцатæ неци æнцæ... миллионтæй имæ кæлунцæ, æнæ 'хцайæй галауантæ не саразта. Дзæгъæли гъæуайгæстæ нæ даруй æхецæн... Мæнæй ба гъæуама гъазæн исараза...

– Заре, хусгæ цæмæннæ кæнис? Дæ хъус-хъус рагæй ку цæуй! – райгъустæй имæ иннæ хуссæнæй Сафарбеги дзурд.

Заремæ, æнæсдзоргæй, айдагъ медæггаг хæдони балæудтæй Сафарбеги сæргъи, æма ибæл æ цæстисугтæ бунмæ æрæгъзалдта.

– Ци кæнис, Заре, цæбæл кæуис? Æз нæма рамардтæн, – Сафарбег æхе фергъувта хуссæни. Заремæ, дзуапп радтуннæ бæсти, хæкъурццæй кудтæй. Æ зæрдæ имæ дзурдта, зæгъгæ, дан, ци кæнис, уой Сафарбегæн, зунд ба – маци зæгъгæ, зæгъгæ.

V

Силгоймаг «силгоймаг» нæ уидæ, æ лæгæй дæр еститæ ку нæ римæхсидæ, уæд. Заремæ дæр еци 'хсæвæ нæ рагом кодта æ уоди катæй, нæ разæгъта Сафарбегæн, æ цæстисуг ибæл цæмæ 'гъзалдта, уой, кæд æй сæйги комкоммæ фарстæ хъæбæр истухсун кодтонцæ æма 'й æ лæгæй неци римæхсун фæндадтæй, уæддæр. Фал æргом дæр куд рацайдæ, куд загътайдæ, кедæр лæхъуæн-лæг æй æ хæбæраги уатмæ ке агоруй, Сафарбеги æ къæхтæбæл æрлæуун кæнуни аргъæн, уой?! Æ уоди бæрцæ ке уарзта, еци лæги зæрддзæф куд фæккодтайдæ уæхæн хабарæй, ходуйнаг æма аллайæги хабарæй?! Æ нези хæццæ ма ин устурдæр нез куд искодтайдæ?! Уæдта

еци æверхъау гапп – сосæгкæй еске лæги хæццæ фембæлун – æ кæдзос уодæн дæр куд исаггаг кодтайдæ?! Уой бæсти ин зæнхæ дæр ку ниттудтайдæ! О фал ци кæна, мæгур æ бон, дувудонвуди ку бахаудтæй: ардæг дæр, уордæг дæр зæрдресæнтæ ку æнцæ?! «Операци?.. Фал уой аргъ æхца кæми ес? Ролик уотæ ку зæгъуй «минкый æрæмбурд æй...» Хетæг?.. Хетæги хæццæ?.. 'Ма ма уæд Сафарбегмæ ци цæсгон бавдесæн?! Туасæн голлаги римæхсæн нæййес... еци æдзæсгони фæндон ку нæ бакæнон... мæ мæгур лæг æносмæ хуссæни гæлстæй ку байзайа... Адæми 'хсæнмæ ку нæбал рацæуа... Æндæр ести мадзал?.. Æндæр фæрæзнæ?.. Фал ци? – æхе рафæрсæ-бафæрсæ кодта Заремæ, æма куд фулдæр сагъæс кодта æ фарстæн дзуæппитæ агоргæй, уотæ 'й етæ дæр къуммæ арфдæр цæвгæ цудæнцæ æма мæнæ нур, и 'хсæвон таруги, цæстисуг калгæй, æ берæ катæйти фæсте е 'гудзæг уод исарази æй зунди хæццæ – е 'ууæнкæ бахуæруй, Сафарбеги æ къæхтæбæл æрлæуун кæнуни сæрæппондæн, кæд ин еци фæндæ херамаруни хузæн зин адтæй, уæддæр.

Еци зундрахæсти хæццæ æрбон æй Заремæбæл, фал æй уæддæр медæггæй ба устур гурусхæ æхсилкыитæ кодта «мæ сæр мæ кумæ 'скъæфуй, ци 'ссæрра дæн», зæгъгæ.

Рæфти уæнгæ дæр æй не суæгъдæ кодтонцæ еци ресгæ сагъæстæ æма силгоймаг æхе гъаунгæмæ рагæлста, «кæд мин уоми фенцондæр уидæ», зæгъгæ. Бæрæг балвурд нæ лæдæрдтæй, кумæ цудæй, уой, фал, фунæййау, еукъах-дукъахай нирраст æй еци еу æрдæмæ. Горæти астæумæ æнхæст нæма бахъæрттæй, уотемæй æй цæргæ уодау фæууорæдта æ талаæфтуд ниллæг къадотæй, тротуаррабун ци бундзуд бæласæ ниггæллеутæ 'й, е. Зареми зæрди гупп-гупп исервазтай, «кумæ цæун», зæгъгæ. Тарст тæрхъосау файнердæмæ рагъæуæйттæ кодта æма æ фидбилизæн минкый уоддæри, фуни уинæгау, бауидта телефони будкæ. Цидæр дессаги æбæрæг тухæ 'й бахаста уой размæ. Бахизтæй æ дуарбæл. Еске къохæй æвналæгау, зир-зиргæнгæй исиста телефони хæтæл. Зæрдиаргъæвæй æвзарæгау æрзилдта, уартæ ин кæддæр, æхе ма Сафарбеги æнхуæрифурт ку худта Хетæг, уæд ци номертæ равардта, уони.

– Хетæг! – райгъустæй телефонæй.

Заремæ куддæртæ рацæй, фал æхе фæхъхъæбæр кодта...

– Ɛз... Заремæ дæн... дæ фæууинун мæ фæндуй... Изæри 5 – ебæл мæ хезæ... Горæти сæйраг библиотеки...

– Заремæ, Заремæ! – райгъуста Хетæги цийнæйдзаг дзурд Заремæ, фал ибæл æ цæститæ ратар æнцæ, сæр разилдæй, æма, ацацæнтæ кæнгæй, будгæй фендæдуар æй, телефони хæтæл æ босæй гæллеугæнгæ фæууадзгæй. Цалдæр ампъези ма кеутæ-меутæй искодта уæлæрдæмæ, уоми ба 'й æ сæр бунтондæр фæрсмæ рахаста, зæрдæ радзæгъæл æй æма «оххай, хаун», зæгъгæ, агори хæдзари фарсмæ фæллæбурдта, фал æй е дæр нæбал ниууорæдта.

Еци усми æ рæзти, сувæллони къохбæл хуæцгæй, цуд ци зæронд уосæ фæцæй, уой дугъ-дугъ исервазтæй:

– Мæнæ ци догæ никкодта, мæнæ! Исæвди догæ! Исæвди дуйне! Бун бауайтæ! Ɛма нæ кæсетæ... Заманай рæсугъд... Ɛнгъæлдæн нæхе 'рдигон... кизгæ... Ɛ къæхтæбæл нæбал лæууй... Нинниуазта... Ɛфсæрми нæбал ес... радæргъæмæ 'й, æдзæсгон...

Заремæ кæд зæронд уоси дзубандитæ еугурæй нæ ниййæхæста, уæддæр, уой ке 'фхуардта, уой ба ма балæдæрдтæй, фарсрæбун тротуармæ хаугæй. Будки игон дууарæй ба ма уаддæр телефони ауиндзæг хæтæлæй цудæй Хетæги хæстуолæфт дзурд, фал æй Заремæ нæбал игъуста.

Сæхемæ кæбæлти 'ма куд æрбацудæй, силгоймаг уой нæбал балæдæрдтæй, фал Сафарбеги хъанæй хуссæни бауингæй ба æрбарвонг æй æма æ лæгбæл æхе фæддæлгоммæ кодта: «Мæ уод ци унгæг æй, уой ку лæдæрисæ, Сафарбег, уæд еунæг минут дæр хъанæй нæ фæллæууисæ», зæгъгæ.

Сафарбегæй æнæлæдæргæ нæ райзадæй æ бийнойнаги катый. Ɛ дууæ къохемæй ин фергъувта æ сæр, «æрæйæллау кæнон», зæгъгæ, фал е 'мбали цæстити дзæгъæл кастæй æхе уод дæр æрбантъуссæг æй:

– Ци кæни, Заре?... Заре, ци кæни?... Цæбал тухси?... Мæнбæл?... Мæнбæл ма тухсæ, Заре... Ɛз радзæбæх уодзæнæн... Фæууиндзæнæ, Заре... Арв куд нæруй, уотæ нæ цæвуй... Фæууиндзæнæ, радзæбæх уодзæнæн... 'Ма бабæй...

Заремæ Сафарбеги еци еухузон зæрдæвæрæн дзубандитæй æрсабур æй æ катыйæй æма лæги къæхтæмæ хуссæнбæл æхе æруагъта...

«Уарзондзийнадæй адгиндæр æма хъаурæгиндæр тухæ

а-дуйнети дуйнетæбæл Хуцау æвæдзи неци исфæлдиста зæнхæбæл. Уарзондзийнади адæ ка нæ бавзурста, е дуйней искондæн дæр неци балæдæрдзæнæй. Дæуæн ба... Мæ уод дæр дин цæруни хуасæ ку фестидæ, Сафарбег. Нæ дин æй бавгъау кæнинæ!, – Заремæ еци дзоргæ-дзоргæй фæууæлæй æ бадæнæй æма сæйги узал тæрнихæн фæлмæн ба никкодта.

Еу усмæ дууемæй дæр нецибал исдзурдтонцæ. Заремæ листæг кастæй Сафарбеги цæститæмæ, «цума ми ци зæгъунцæ», зæгъгæ, фал си æ уоди катыйæй фæстæмæ неци бауидта æма, еци сагъæсхузæй, нæуæгæй фыйагайдта:

– Матъæл ку фæууис, Сафарбег, уæд мин хъæбæр зин фæууй... Куд дин æй зæгъон... Хъæбæр зин... Иди ба... Куприни «Гранатовый браслет» ескæд кастæ? Нæй кастæ? Шекспири «Ромео и Джульетта» ба? Уой дæр нæ? Ци дессаг дæ... еститæ дин кæсунмæ ку 'рбахæссинæ... Кæд де 'нкъард гъудитæй еуварсдæр уисæ... Ɛз ма уæддæр мæхе естæбæлти фæккæнун... ме 'нкъурсон кизгуттæй лекцити конспектæ райсун... Ахур кæнун... Киунугутæ кæсун... Университети ба рагæй дæр нæбал адтæн. Ку нæ мæ рацох кæниуонцæ... Деканæй мæхе мæйæ 'нгъудæй ракурдтон... Нур ба 3-аг мæйæ фæууайуй... Мæхебæл бæргæ архайун... Кæд сесси дзæбæх нихгæнинæ, зæгъгæ. Кæд ме 'нкъурсонтæй нæ фæххецæн уинæ... Зонун æй: хуæрзти хæццо ку нæ уон, уæддæр лæгъусти хæццæ ба нæ уодзæнæн... Ду дæр... Кæд уæдмæ дæ къæхтæбæл æрлæууисæ... Дæ операций рæстæг ку 'рхъæртт æй... Ци? Рæхцгæ ку кæнис? Хуссун дæмæ цæууй?! Мæгурæг, æвæдзи, гæлстæй ниффæлладтæ... Хуарз... Уолæфæ бал... Ɛз дæр уæдмæ естæмæти æркæсон, – æ дзубанди фæллух кодта Заремæ, еума хатт нибба кодта Сафарбеги тæрнихæн æма хæдзари иннæ уатмæ фæммедæг æй.

Фезæр кодта. Рагуалдзæги хор арвгæрони еугай уорс мегъти фæсте, æхе римæхсгæй, раурдуг æй, Заремæ горæти сæйраг библиотекæмæ хæстæг гъæунги иннæ фарси, Хетæги немуцаг машинæ ку бауидта, уæд. Абони хузæн нур дæр бабæй æ зæрдæ æхе фæрстæбæл ниххуаста, «кумæ цæуи», зæгъгæ, фал æй зунд фассабур кодта «æнцад лæууæ», зæгъгæ, æма Заремæ æндиуд ампъезтæй бахизтæй библиотеки дуарбæл. Медæгæй, кæсæндони зали стъолтæбæл фæйнæ рауæнеми бадтæй цалдæр адæймаги, бæгъдауондæй студенттæ, фул-

дæр кизгуттæ. Кæмæндæрти æ рази игон киунугутæ, финсæн дзæумæуттæ. Галеу æрдигæй, разæй дуармæ хæстæг – Хетæг æд газзетти баст. Зареми хæццæ фенгаст æнцæ. Хетæг фæггæпп кодта, фал æй Зареми уазал цæстингас æ бунати фæстæмæ æрбадун кодта: «Мæнæ дин ами, гæгъæдий финстбæл мæ зæгъуйнæгтæ... Уони бал исæнхæст кæнæ» – еци цæугæ-цаугæй Заремæ Хетæги рази февардта хузгунцъарæ киунугæ æма баевгъудæй, устур æнгъæл имæ ка кастæй, уой рæзти библиотеки косæги стъоли размæ.

Хетæг исцæфстæй, Заремæ æ рæзти уæхæн æнæнвæрсони цуд ке ракодта, уомæй, фал минкыйгай æхе æрсабур кодта: «Фудцъухти коми бахаунæй ин æвæдзи æ уотæ дарди хуæздæр æй», зæгъгæ. Кæд æ фæлдемæни каст е 'стъолабæл ци газзетти баст лæудтæй, уомæ адтæй, уæддæр æ гъудитæ 'ма зæрдæй ба рандæй Зареми фæдбæл. Æ рази ин ци киунугæ февардта, уоми силгоймаги сосгъудитæн æнæун ке н' адтæй, уой лæдæрдтæй æма нæ хæлæф кодта сæ бæлвурдæр базонунмæ, хизта бал Зареми фæстæмæ раздæхт библиотеки косæги разæй, цума ма изолдæр ци уодзæнæй, зæгъгæ.

Фал дессагæй неци 'рцудæй. Дууæ киунуги æ къохи, уотæмæй Заремæ минкый рæстæги фæсте æнæсдзоргæй раевгъудæй Хетæги рæзти, рахизтæй кæсæндони дуарæй, нæбал зиндтæй, уæддæр ма е ба æцæг уарзгæ уоди каст кодта æ фæсте. Рагæй ин тæходуйгай адтæй Заремæ, фал, дессаг, аци хатт ба имæ никки рæсугъддæр æма сæрæндæр фæккастæй æма æ кæддæри æнæфсæрмæ фудконд гъудитæй æ цæсгон иссугъдæй: «На-а, Заремæ, кæбæл рагириз кæнай, уæхæн силгоймаг нæй. Заремæ, мæн ка гъæуй, тæгкæ уæхæн æй... Æма гъæуама мæн уа, æндæр неке», – æ реумæ æ йа-монæн æнгулдзæ фæббуцæу кодта.

Æнай-æной Зареми хуæрзконд гури фарсмæ æ цæститæбæл рагъазта Аидæ, æ цардæмбал æма, и дууæ силгоймаги Хетæги гъудити фæрсæй-фарсмæ испæудтæнцæ. Аидæ. Бæргæ хуарз адæймаг, бæргæ рæсугъд силгоймаг, фал æй фудæнгъæл фæккодта еци рæсугъд силгоймаг: сувæллон имæ не 'фтудæй. Кæмити нæ фаззелæн кодта Хетæг æ хæццæ, ци хузи устур дохтиртæн æй нæ фæууинун кодта! Мадта ибæл минкый æхцатæ дæр нæ никкалдта, фал, – некуд æма неци, – сувæллон æнгъæлдзау дæр ма 7 анзей дæргъци

некæд фæцæнцæ. Хетæг арæх бафтуидæ уæззау сагъæсти: еуемæй æй нæ фæндадтæй Аидæй рахецæн ун, иннемæй ба æвæстаг кодта, ниууæгæ 'й «æндæр æрхонæ», зæгъгæ, хе-уонти дзорунæй дæр æма сæгъæсти бунити ниццæй «ци киндæ уа», зæгъгæ. Мæнæ 'й нур дæр бабæй райахæстонцæ еци сагъæстæ æма Зареми мæтæйдзаг уазал цæстингаси хæццæ зелæн кодтонцæ Хетæги сæри æма 'й еу рæстæг æ къелайæй исистун не суагътонцæ.

«Заремæ... Тæходуй, уомæй дæ сувæллон фæууæд... биццеу», зæгъгæ, æ медзæрдæ æ хъунхъун исервазтæй.

Еци сагъæсхузæй Хетæг фестадæй стъоли сæргъæй, рацудæй Зареми киунуги хæццæ библитекæй æма гъæунги иннæ фарси æ машини фаббадтæй. Нур æй ами, хебæраги, хуæздæр равгæ фæцæй Зареми «загъуйнæгтæмæ» æркæсунмæ æма ин æ киунугæ фæххæттитæ кодта. Иссердта си гæгъæдий гæпбæли ребуси хузæн римæхст гъудитæй финст профессор Марк Абрамович Кутерман æма уомæн æ мæскуйаг клиники координаттæ, Сафарбеги операций æнгъуди бон æма Ромикки адрес.

Хетæг цалдæр касти бакодта Зареми финститæ æма «ани бал исæнхæст кæнæ», зæгъгæ, Зареми дзурд уадæй æ гъостæбæл. Фæрсаг адæймаг и финститæн неци хузи балæдæрдтайдæ сæ римæхст гъудитæ, фал Хетæгæн ба зин рартасæн н' адтæнцæ, уæлдайдæр ба сæ фулдæрей туххæй Хетæг æхуæдæг Зареми хæццæ еунæг хатт ке нæ дзурдта, уомæ гæсгæ. Цæугæ ин адтæй Мæскумæ Марк Абрамовичи клиникæмæ 2-3 боней фæсте, гъуддæгутæмæ куд нæ ферæгæмæ кæна, уотæ. Гъудæй æй уоми дохтири хæццæ бадзубанди кæнун, цума Марк Абрамович Сафарбеги гуманитарон æгъдауæй, æнæ 'хца бафедгæй, операци кæнуй, уæхæн таус рауадзунбæл æма еци хабар дæр, уадта 'й ци бон операци кæна, уой бæрæг дæр Марк Абрамович æхуæдæг Ромиккæн куд фегъосун кæна, уобæл. Операций аргъ ба гъæуама æхе-мæ райса Хетæг, Зареми хæццæ куд дзубанди кодта, уотæ.

Хетæг Зареми туххæй нецæбæл ауæрдуйнаг адтæй, нæдæр æ уоди тæф, нæдæр мулки здæхæй æма ин мæнæ нур, цийнæгæнгæй, æ финститæ цалдæр касти уомæн бакодта – гъауама ин кæронмæ балæдæра æ фæндон æма 'й куд хуæздæр æй, уотæ бакæна. «Ани бал исæнхæст кæнæ», зæгъгæ,

уадæй Хетæги гъоси Зареми дзурд, и «ани бал» ци амудта, уой ба Хетæг «æхердигонау» лæдæрдтæй æма æ цийнæн кæрон нæбал адтæй.

Еци игъæлдзæгæй æрцæфсун кодта æ машинæ, цалдæр æлхъивди ин ракодта æ уасæни цæпбæр æма дууизæрей æхсæн горæти думæги Терки билæбæл равзурстæй. Ардæмæ цæмæ ниййаразтæй, уой æхуæдæг дæр дзæбæх нæ лæдæрдтæй, фал æй æвæдзи хебæраги бабадун фæндадтæй дони унæрмæ е 'золдæри цардбæл хуæздæр басагъæс кæнун.

Хетæг рахизтæй машинæй æма тæгкæ донгæрони фиццагидæр æ рази ци тугулдор фæцæй, уобæл сагъæси бадт æркодта, «Аидæ æви Заремæ», зæгъгæ, фал ин æ еци гъуди Терки дони гулфæнтæ æ сарæй фæййеуварс кодтонцæ æма мæнæ цума нур райгурдæй, дони фæлхъæзæнтæ фиццаг хатт уидта, уотæ ин е 'нгæс сæхемæ раздахтонцæ. Кастæй æма уидта еу цæхъал инней рагъи, хæрæггæлти гъазæгау, куд фæббадидæ, устурдæр фæлхъæзæнтæ минкхийдæрти арф ранихъолгæй, размæ куд тунстæнцæ, уомæ æма ймæ се 'змæлд адæми фæнзæгау фæккастæй. «Царди дæр раст уотæ 'й: хъаурæгиндæртæ – сæрæй, фæлмаститæ – бунæй. Сафарбег дæр сæрæй некæдбал фæууодзæй... Уомæн бунæй изайгæ 'й. Бунæй ба 'й ци фæндуй, уой кæнæд», – сагъæстæ кодта Хетæг, дони цæхъалтæмæ кæсгæй.

Æхсæвæй дзæвгарæ иссудæй, уæддæр Хетæг æ сагъæстæй нæма фæууæгъдæ 'й. Æрæгиау ба фезгули æй. Æ машинæ æрцæфсун кодта æма сахати 'рдæги фæсте бахизтæй сæ хæдзари дуарбæл, нур дæр ма «ани бал исæнхæст кæнæ», зæгъгæ, æ гъостæбæл уадæй Зареми дзурд.

Аидæ нæма хустæй. Бæрæг адтæй, æ лæги ке хизта, е. Игон къæрæзгитæй калдæй уалдзигон ирдгæ æма æ сатæг æхсидзгондзийнадæй гъазта адæймаги гури, фал Хетæгæн ба хили хуасæ фацæй:

– А ци 'й?! Æндегæй заманай дзæбæх ку æй, уæд мах хæдзарæ уазал æсмаг цæмæ кæнуй?! – æ цæф Аидæбæл фæккодта.

– Цæй уазал æсмаг?! Æз нæ къæрæзтæ барæй ку байгон кæнун кодтон, уадзæ 'ма, зæгъун, е ба нæмæ кæдзос уæлдæф æрбакæла. Цæй уазал æсмаг? – урух идзулгæй, фæрсæги каст бакодта Аидæ æ лæгмæ.

– Нæ уинис, дууердæмæ нæмæ ке думуй, уой?! Æви æгириддæр нецибал лæдæрис?!
– Нæ зонун, ду ами ци уазал думгæ иссердтай... Æз уазал нæ дæн...

– Æгъа-а æдта! Нæ фал, ду уазал ке дæ, нæ хæдзарæ дæр уазал æсмаг уомæн кæнуй! – мæстгуни æхст фæккодта Хетæг æ дзурд Аидæбæл æма иннæ авари æ хуссæнмæ фæрраст æй.

Аидæ æгас æхсæвæндæргъци нæбал бафунæй æй, Байлæдæрдтæй: Хетæг æндæр силгоймаг иссердта.

VI

Дууæ анзи хуæздæр цудæй, кæдæй Сафарбег æ къæхтæбæл æрлаудтæй, уæдæй ардæмæ, фал, – къагъд идзаг некæд кæнуй, æ кæддæри лæгигъæдтæй цидæртæ сæ уасæ нæбал иссердтонцæ. Уой уæлæнхасæн ба ма базудта, æ оперази Зареми фæрци Хетæги æхцайæй конд ке æрцудæй, уой, æма 'й гурусхи цалх инсун райдæдта, «кæд мæ бийнойнаг Хетæги хæццæ фæххæлаæмулæ 'й», зæгъгæ.

Фиццаг рæстæги ин хъæбар зин адтæй еци гъудий хæццæ исарази ун, фал куд фæстагдæр, уотæ 'й медæгæй цидæр фæссаста, – «æз» зæгъун нæбал зудта æма, «Заремæн хуарз ка 'й, е мæнæн дæр хуарз æй», зæгъгæ, ракæнидæ æ медзæрди. Кæд æ къæхтæбæл æрлаудтæй æма кæмидæр кедæр тапгай бунуи аллихузи саст мотортæ цалцæг кодта, уæддæр ибæл бæрæг адтæй, цидæр ин ке нæ хъæртуй, е. Æхуæдæг дæр æй лæдæрдтæй, Зареми агкаг лæг ке нæбал æй, уой æма «æз ци фиддæн, уой фæддæн, фал ма дæу цæмæ æнамонд кæнун», зæгъгæ, ракæнидæ Заремæн æхцæен дæр. Нæбал мæстгун кодта, æ бийнойнаг æхсæвгæйттæ æнафæнттæмæ ку нæ разиннидæ, уæддæр. Фæрсæй бакæсгæй нæ загътайсæ, Заремæ Сафарбегбæл исустурзæрдæ 'й, зæгъгæ, – уарзта ма æй, нецæмæй гъæстаг æй уагъта, æнæходгæй имæ дзоргæ дæр нæ кодта, æ фæндон ин æнæбакæнгæ дæр некæд фæцæй. Мадта ин æ бийнонтæ дæр уарзта. Не 'ронх кодта Зæлини, имиста Ролики, Мæдини ба æхе мади хузæн нимадта, фал ин етæ сæ еугур дæр нур ба Хетæги уæзæ нæбал ластонцæ: æ зæр-

ди буни ци минкый уод æзмалдæй, е ин уой лæвар адтæй. Хетæг ин нур ба æндæр адæ кæнун райдæдта æма ин «нæгъ» нецæмæйбал загъта. Уогæ Хетæг ке нæ бауарзтайсæ, уæхæн лæппо-лæг н' адтæй. Е спортивон гурæ, æ цæсгони рæсугъд æвæрд, æ гъæздугдзийнадæ берæ силгоймæгти сæртæ зелун кодтонцæ. Аиди хæццæ ма ку рахецæн æй, уæдта, «кæд мæн æрхонидæ», зæгъгæ, имæ сæхе хъæбар беретæ гъардтонцæ, фал си Хетæги зæрди Зареми бунат неке нийяхæста еци силгоймæгтæй.

Еу, изæр, Сафарбеги фарсмæ диванбæл æнгон æрбабадгæй, Заремæ игъæлдзæгæй фæййагайдта:

– Ци дин зæгъон, уой зони... абони дессаг адтæй. Экзамен ку равардтон, уæд дæубæл фездæхуйнаг адтæн, куститæ – экзамен дзæбæх ке равардтон, уой хабар дин ракæнуйнаг адтæн. Фæццæун гъæунгæбæл ама мæ цигайнаг уосæ фæууорæдта: «Рахæссай дæ къох, рæсугъд кизгæ, æз ба дин бафæрсон, æнаæмæнгæттæй дин зæгъон нур куд æй æма дæ цард изолдæр куд уодзæнæй, уой», зæгъгæ. Нæ мæ фæндадтæй, фал мæ нæбал ниууагъта. Бадардтон мæ къох. Фæккастæй имæ 'ма загъта: «Хъæбæр нивгун, дан, дæ. Трефовый къарол дæ хъæбæр зæрдæй агоруй бийнойнагæн æ гъæздуг хæдзарæмæ. Æрцæудзæнæ имæ æма хъæбæр рæсугъд цард кæндзæнæ æ хæццæ. Биццеу уин исæнтæссæнæй, дæ нури лæг ба, дан, æндæр уосæ æрхондзæнæй». Дессаг дæмæ нæ кæсунцæ Сафарбег еци цæстфæлхатæги дзубандитæ?! Кæсай уомæ! Нæ йбæл баууæндтæн, фал мæ зæрди æрбафтудæй, дæ сæри астæу дзиккоти дууæ злди ке 'йес, е. Дууæ зилди, значит, дууæ уоси. Æцæгæй дугкаг уосæ ма хондзæнæ?! На-а, æз дæ некæмæн раддзæн, – Зæремæ еци дзоргæ-дзоргæй фæууæлæ 'й æ бадæнæй, æ кæрзхурст билтæй æнгон ба никкодта Сафарбеги уазал тæрнихæн æма, «хъисмæти хæццæ зин дзорæн æй», зæгъгæ, æ лæги рахес усхъæ æ къохæй æркъуардта.

Сафарбег кастæй Зареми идзулд цæсгонмæ æма æ медзæрдæ идзулдæй æ кæддæри дзæбæх бийнойнаг Заремæмæ.

Лескен

ПЕРСАТЫ Эльвирæ

МÆ РУХС БÆЛЛИЦ

Мæхи æмбарын куы райдыдтон, уæдæй фæстæмæ фыстон æмдзæвгæтæ. Æхсæзæм-æвдæм къласы иу мын бабар кодтой бæрæгбонтæм ныффыссын чысыл æмдзæвгæтæ. Алкæй зæрдæмæ дæр-иу цыдысты.

Уæдæ мæ фыд дæр фыста радзырдтæ, фельетонтæ, æмдзæвгæтæ. Йæ къухфыстытæ абон дæр ма сты. Газеты-иу сæ мыхуыр кодтой. Уæдæ мæ хистæр хо æртын азы фæкуыста газеты журналистæй. Иудзырдæй, диссаг нæу, кæй фыссын, уый. Дæс къласы фæдæн Джызæлы фыццæгæм скъолайы, каст фæдæн 1-æм техникон училище, фæстаг фондз æмæ ссæдз азы кусын сæрæлвынæгæй.

Алы адæймаг дæр хъуыды кæны йæ цардыл, дунейы сомбоныл, уарзондзинадыл æмæ а.д. Фæлæ алкæй бон нæу æмдзæвгæтæ æмæ уацмыстæ фыссын.

Æхсызгон мын уыдзæн, адæмы зæрдæмæ куы фæцæуой, алыхуызон æнкъарæнтæ куы райгуырын кæной мæ хуымæтæг æмдзæвгæтæ, уæд.

Автор

БАЛЦЦОН

Цæй, цæмæ мæм кæсыс дардæй?
Рацу ма хæстæг.
Абон æз цæудзынæн балцы,
Нал мын ис рæстæг.
Рагæй дæм кæсын, мæ зæрдæ,
Ма мын байс мæ ныфс.
Уарзын дæ фылдæр мæ цардæй,
Цæй, цы мын зæгъыс?
Даргъ цæстыхаутыл фæзынди
'Рттивгæ цæстысыг.
О, мæ уарзон, тынг фæнды мæ,
Ма ку, ма кæн хъыг.
Уый бæсты мæм мидбыл бахуд,
Барухс кæн мæ цыд.
Уарзон цæсты тас фæндагыл
Хъарм кæндзæн мæ уд.
Рагуалдзæгмæ фездæхдзынæн,
Банхъæлмæ мæм кæс.
Амондимæ дæм тæхдзынæн,
Мацæмæй фæлмæц.

* * *

Йæ зæрдæйы цин мадæн сты хъæбултæ,
Йæ фидæны цард, амонд æмæ кад.
Уæ фæндагæй уын афæлдахдзæн дуртæ,
Йæ сæр нывондæн бафæдзæхсдзæн мад.
Фыды фарнæй нæ уыдзыстут рæдиаг,
Кæмфæнды дæр æххæст кæнут йæ фæнд.
Уæ хоты кад уын алкæддæр – зæрдиаг.
Æфсымæры ныфс алкæйы дæр уæд.
Нæ цоты-цотæн амонды тых радтæм,
Уадз хуры хъармы мин азтæ цæрой.
Стыр Хуыцауæй арфæйаг дзырд райсæм,
Цæмæй нын царды раствæндаг фæуой.
Нæ куывды сæр Хуыцауы ном ссарæм,

Фылдæр куыд кæна адæмы бærкад.
Æнгом æрлæууæм, иу зарæг ныззарæм,
Уæд амондджындæр рауайдзæн нæ цард.

МАДÆН

Æз ныллæг мæ сæрæй кувын мадæн,
Цингæнгæ æххæст кæнын йæ фæнд.
У нæ хуыздæр зарæг мады кадæн,
У хъæбул йæ зæрдæйы æвæрд.

Бирæ зынтæ бавзæрстай дæ царды,
Рагон 'гъдæуттыл не 'систай дæ къух –
Хистæртæн – лæггаддзинад, æфсæрмы,
Кæстæртæн – дæ мидбылхудт æдзух.

Ма кæнут 'стырзæрдæ уæ мадыл,
Райсом ыл фæсмон кæндзыстут тынг.
Кæд цæуат уæ дард балцы фæндагыл,
Уемæ айсут мады цæсты зынг.

МАЕ ИРЫСТОН

Хъæбатыртæй хъæздыг дæ ды, Ирыстон,
Дæ кæстæртæй зæрдæрухсæй цæрыс.
Æдзард хъæбулты мæлæтæй фæрыст дæ,
Фæлæ дæ царды фæндагыл цæуыс.

Нæ рох кæныс нæ фыдæлты æгъдæуттæ,
Рæвдауыс мадау фидæны фæлтæр.
Цъæх арвæй дæм нæ дауджытæ, нæ зæдтæ
Сæ сæртæй кувынц, мин азты фæцæр!

Ирыстон, ды дæ кадджындæр хъæбултæй
Сæрыстыр дæ, сæ нæмттæ сты хъуыстгонд:
Къоста, Дæбе, Васо æмæ Бимболат,
Секъа, Бало, Иссæ æмæ Арсен.

Тæхынц æнустæ, рæстæг размæ згъоры.
Нæ абоны дуг алцæмæй бæстон,
Фæлæ мæ зæрдæ удæнцой нæ зоны:
Фæнды мæ фенын райдзаст Ирыстон.

Дæ горæтты, дæ хъæуты адæм зарæнт,
Сæ рæсугъд цардæй разæнгард кæнæнт.
Æмæ нæ ирондзинады æгъдаумæ
Æндæр бæстæтæ дисгæнгæ кæсæнт.

Мæ чысыл Ир, дæ хъæбысы мæ дарыс,
Кæмфæнды дæ фенынмæ бæллын.
Нæ урс хæхтæй бæрзонддæр у дæ намыс
Æмæ дын абон зарджытæ кæнын.

ЗАРÆГ

Йæ цæстыты 'нгасмæ лæмбынагæй касттæн,
Йæ рæсугъд ныхæстæй зæрдæйæ хъуыстон,
Фæлæ йæ кæм зыдтон, уый райсом æндæрæн
Йе ацы ныхæстæ кæндзæни æргом.

Базард.
Цæмæ мæ фæсайдтай?
Куы нæ дæ æмбарын.
Мæ зæрдæ æнæ дæу
Куы фехæлд бынтон!

Уый никæйы уарзта, йæ гæдыныхæстæй,
Йæ рæсугъд ныхæстæй æгомьг фæдæн.
Фæлæ йæ æз уарзтон, уæддæр æй æз уарзтон,
Гæлæбуйау, артмæ йæ фæдыл цыдтæн.

Базард.
Æрыгон чызджытæ, уæ царды фæндагыл
Уæ ныйарæг мадæлтæн арфæ кæнут.
Æрмæстдæр фырцинæй уæ цæссыгтæ калут,
Зæрдæйæ-зæрдæмæ æргомæй цæрут.
Æрыгон чызджытæ,
О, мады хъæбултæ.
Уæ уарзондзинадæн стыр аргъ кæнут,
Æрцæудзæн та уалдзæг, уый царды къæсæр у.
Уæ зæрдæты судзæн æхсидгæ цæхæр.
Æстъалыты рухсæй уæ хуыссæг фæлидзæн,
Æмæ та уæ бæллицтæй разилдзæн сæр.

УАРЗОН

У мæ уарзон, стъалыйау, цæхæрцæст.
У мæ уарзон саудзыкку, хæрзконд.
У йæ зæрдæ рухс æмæ æнæтыхст.
У йæ уд рæсугъд æмæ бæрзонд.

Базард.
Никæимæ дæ фæбарын.
Никæмæ кæнын хæлæг.
Ды мæ зæрдæйы æнкъарæн.
Демæ цард уыдзæн хъæлдзæг.

Изнæ чызджытæй ды дæ рæсугъддæр.
Алы куысты рагæйдæр–бæрæг.
Боны рухсæй у дæ худт, дæ дзырд дæр.
'Нæ дæуæй мæ цард уыздæн æрдæг.

Тавыс ды мæнæн мæ зæрдæ хурау.
Нал фæзанын дзурын дæр дæ разы.
Цавæрдæр тыхджын, æнахуыр низау,
Нæй дæуæй фæхицæн цалдæр азы.

УАРЗОНМÆ

Дæс азы æз кæсын дæумæ.
Дæс азы – сусæгæй – æргомай.
Æви дæ риуы нæй зæрдæ?
Æви нæ баззæди хъæдгомæй?

Нæ фембæлдтæ вæййынц цыбыр,
Дæ цæстытæ фæкæсынц дардмæ,
Æндæрмæ, чи зоны, бæллыс.
Æз та кæсын дæумæ æнкъардæй.

Дæс азы дæргы уарзын дæу,
Кæд бамбардзынæ ды мæ сагъæс?
Тæхуды, иу хатт мæм фæлæу.
'Мæ мын мæ цæстытæм æрбакæс.

Ды амонд агурыс кæмдæр.
Æз та дæ уарздзынæн æнусмæ.
Мæн никуы хъæудзæни æндæр.
Дæуимæ æз цæудзынæн рухсмæ.

ФЫДÆН

Æссæдз азы куыд атаhti, нæ зонын,
Фæлæ нæ кæны рох мæнæй мæ фыд.
Æз алы бон хъуыды кæнын бæстонæй –
Кæд ма дын исты баххуысгæнæн уыд?

Куыд зын уыди æмæ уыздæн, æнæ дæу.
Дæ фæстаг нывмæ 'дзынæгæй кæсын:
Дæ цæстæнгас уæззау æмæ æдзæрд у,
Фæллад цæнгтæй мæ хъæбулыл хæцыс.

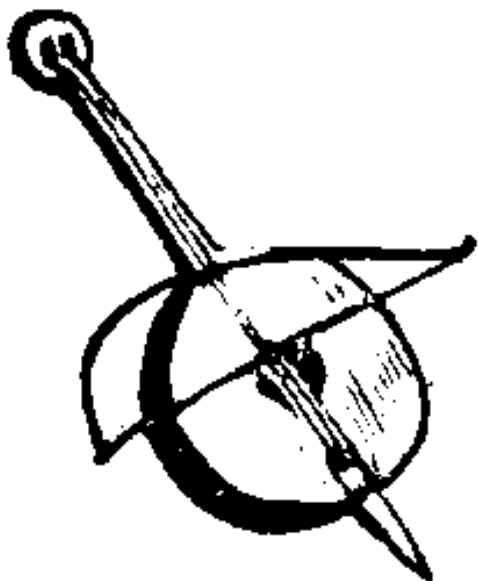
Уæд уалдзæг уыд, тæмæнтæ калдта бæстæ,
Ды та дæхи цæттæ кодтай мардтæм.
Куыд зын уыди. Нæма 'рцыди дæ рæстæг,
Фæлæ æрцыд кæрон дæ рухс фæндтæн.

МÆЙ

Мæй, куыд рæсугъд у дæ ракаст.
Хъарм нæ дæттыс ды, уæддæр,
Талынг бæстæ скæныс райдзаст.
Уымæй ма цы ис хуыздæр?
Æрдз ныхъхъус, ныссабыр бæстæ
Курын дæ, тымбыл фæрдгæ:
Афæлгæс дæ фæлмæн цæстæй,
Кæд чызгæйы фенис, ды.
Уæд цæуыл у ныр йæ сагъæс?
Ацы 'хсæв цæуыл тыхсы?
Мæй, мæ зæрдæ уымæ ахæсс,
Зæгъ, кæй уарзын, 'мæ мысын.
Ракæс-ма, кæдæм фæхизыс?
Мæй, куы нæ 'рхастай дзуапп.
Тæргайгæнгæ арвæй лидзыс, –
Райсоммæ та у мæ каст.

* * *

Бæласы сыфтæ хуры тынтæй хъазынц,
Йæ уидæтæй зæххы цъарыл лæууы,
Йæ хъарм хъæбысмæ адæймаджы 'лвасы,
Йæ аууонæй йын удæнцой дæтты.
Цъæх арвæй мæргътæ бæласмæ æртæхынц,
Бæркаджын дыргътæй минæстæ кæнынц,
Рæсугъд зарджытæ иумæйагæй зарынц,
Бæласы арфæ адæмæн хæссынц.
Хъæддыгъ бындзæфхад æлкæмæн – фæндиаг,
Фыдæлтæй уый æмбисондау цæуы.
У адæймаг цæрæнбонты рæдиаг,
Фæлæ йæ цотæй а зæххыл хæцы.
Æнæфæсмон цард адæмæн цы дæтты?
Уый Стыр Хуыцауы арфæйæ цæуы.
Нæ Уастырджи, нæ дауджытæ, нæ зæдтæ,
Уæ рухс ном махæн не 'хсæны цæры.

УÆДАТИ Сулейман

ФИДХУАРТÆ

– Азумгингонд, Рябов, ци гъуддаги дæ нимайунцæ фудгинбæл, е дин лæдæрд æй æви нæ? Дæхе фудгинбæл нимаис?

– Алци дæр мин лæдæрд æй, мæ фудбæл дæр сæттун æнхæстæй.

– Хæтæги-фурт. Ци гъуддаги азумгингонд цæуис, е дин лæдæрд æй? Дæ фудбæл сæттис?

– Лæдæрд æй, сæттун ибæл.

Рябов æ бунатæй фестадæй æма еци изæр ци цаутæ æрцудæй, уони æ зæрдæбæл æфтаугæй, нидæндзубанди кæнуй.

Къума уайтæккæдæр ломи састæй фегон кодтан, æ зæлланг дæр ма нæ райгъустæй. Нæ бидон сæнæй байдзаг кодтан, райстан æхца, 15240 соми æма рацудан. Сæнæ дугкаг бон баниуазтан, æхцатæ ба бахарз кодтан.

– Уойбæрцæ дууемæй баниуазтайтæ?

– О!

– Хæтæги-фурт, ба нин лæдæрун кæнай, уойбæрцæ æхцатæн дууæ бонемæ сæ буни рохс куд исугътайтæ.

– Киномæ дæр цудан, тæксий дæр тезгъо кодтан, ресторани дæр рабæдтитæ кодтан.

– Ресторани цал хатти адтайтæ?

– Еунæг хатт.

– Гæгъæдити æхсæн ес ресторани хæрзти гæгъæдий хигъд, уоми æрмæстдæр 312 соми æма 60 къапекки бафистайтæ. Киномæ тæккæ зинаргъдæр билети аргъ æй 2 соми. Ду ба нæ æууæндун кæнис, уойбæрцæ æхца дууемæй бахарз кодтайтæ, уобæл. Зинтæй дæбæл ес баууæндæн.

Аци æвзаруйнаг гъуддаги адæмон тæрхонгæнæг Тотойти Нинæ Владимири-кизгæмæ берæ æнæлæдæрд фарстатæ исæвзурдæй. Слестгæнæн кусти рæстæг прокурори æргом

раздахта, финддæсанздзуд биццеутæ æндæр лигъз дзубандитæ æма æфсæнттæй рафæлевунмæ ке гъавунцæ тæрхондони косгути, уомæ.

– Рябов, æхцатæ кæцæй райстайтæ?

– Дууæ къалай къаробкеми æвæрд адтæнцæ æма лæудтæнцæ бугъдони.

– Карзинки æндæр нецибал адтæй?

– Сæрæй ма ибæл цидæр хæцъилттæ гæлст адтæй.

Киоск басгæрсти протоколæй бæрæг адтæй, фудгæнгутæ æхца уайтагъддæр ке раирдтонцæ, е. Стъоли раласгитæ игонгонд н' адтæнцæ, уæдта къасси ассик дæр æхгæд адтæй. Карзинкæ дæр цæсти бунæ æвæрд н' адтæй, стъоли бунæ 'й бакодта уæйгæнæг.

Уотемæй бæлвурд адтæй, аци дууæ биццеуи киоски æвæрæнтæ бустæги хуарз ке зудтонцæ, еци гъуддаг.

– Аци æнагкæгтæ, цума сæхе хæдзарæмæ бацудæнцæ, уотæ исмедæг æнцæ киоски, – ниффæлорсуогæй, дзурдта уæйгæнæг.

– Мæхуæдæг дæн фудгин, ци æхца æрæмбурд уй, уой алли изæр дæр дæттун фæгъгъæуи, æз ба сæ æнæгъæнæ къуæре фембурд кодтон. Нигги ба ма сигнализаци дæр нæ куста. Æртæ хатти сæмæ мæхе бахадтон, фал мæ гъуди дæр не 'ркодтонцæ. Æма аци дууæ ба, æвæццæгæн, еци хабæрттæ балæдæрдтæнцæ.

– Абæгауон, – æхе рахадта уæйгæнæгмæ адæмон бадгутæй еу, – аци дууæ биццеуей некæд æрæстæфттæ киоски цори разелæ-базелæгæнæгæй?

– Нæ сæ гъуди кæнун.

– Дæ зæрдæбæл æрлæуун кæнай, некæд дæ неке фарста, де 'хцатæ кæми раримæхсис, уобæл?

– Нæ, неке. Уогæ мæмæ киоски радавди хуæдразмæ æрбацудæй ме 'мхуæрифурт Кобегкати Зинæ Ивани кизгæ. Уомæн иской кодтон, мæ киоск мин ку нæ никъкъахионцæ, зæгъгæ. Е бахудтæй æма уотæ бакодта: – «Дæ сæнæмæ дин неке бахицæ кæндзæнæй. 'Ма мæ хуæрæбæл ба куд не 'ууæндон?

– Кæми цæруй де 'мхуæрифурт?

– Нарти гъæунги 80-аг хæдзари.

Тæрхонгæнæг Нинæ Владимири-кизгæ æ цæстингас ра-

хаста тæрхондони гæгъæдитæбæл æма бафеппайдта, дууæ биццеуи дæр еци гъæунгæбæл ке цæрунцæ, уой.

– Сумах ба куд гъуди кæнетæ? – æхе разилдта тæрхонгæнæг адæмон бадгутæмæ.

– Мæнмæ гæсгæ атæ кедæр авинстæй архайдтонцæ æма бал нæ фиццагидæр исбæлвурд кæнун гъæуи сæ фæндагамонæги, – загъта тæрхони бадгутæй еу.

– Æз дæр уотæ гъуди кæнун, – æ дзурд багæлста иннæ дæр, – бæрæг æй, сæ «ахургæнæги» ке æмбæрзунцæ, е. Фарста сæмæ нæма ратдзæнæ, уонæн ба сæ дзуапп цæттæ фæууй: «Неке нæ исардудта», «неке зонæн». Мæлæти тъæлланггъæлæсæй радтунцæ дзуапп.

– Унаффæгæнæн уати тæрхонгæнгути къуар æрцудæнцæ уæхæн гъудимæ: «Гъуддаг фæстæмæ æздæхт æрцæуæд прокуратурæмæ, фарстатæ ниггидæр ма исбæлвурддæр кæнунмæ».

Рацудæй дууæ мæйи. Æма мæнæ тæрхонгæнæги стъоли уæлгъос нæуæгæй лæуунцæ æртæ устур папки, сæдæгай фарстати, фембæлдтити æма хузистити хæццæ. Нинæ Владимири-кизгæ прокурори хæццæ раунаффæ кодта æма бадзубанди кодтонцæ гъуддагмæ æндæр рауæн æркæсунбæл.

Федæни тæрхони кустуи туххæй игъосунгæнуйнæгтæ ауигъд æрцудæнцæ косгути поселоки гъæунги, Рябов ци профтехучилищей ахур кодта, уоми æма Хæтæги-фурт ци астæуккаг скъола каст фæцайдæ, уой зали.

Тæрхонгæнгутæ залмæ сæ бунæттæмæ ку рацудæнцæ, уæдмæ культуры хæдзари азгъунст цъопъпидзаг адтæй адæмæй.

Тæрхони къелабæл бадтæнцæ Рябов, Хæтæги-фурт, Кобегкати Зинæ æма æ фурт Виктор. Биццеутæ сæ æлвид сæртæ уæлæмæ исесун дæр не 'ндиудтонцæ, æфсæрми кодтонцæ сæ æмкъласонтæй, хеунтæй. Æрмæстдæр Кобегкаон еци æнæмæтæ бадт кодта æма æ цæстингас аварбæл хаста, цума æппундæр неци æрцудæй, уотæ.

Сауæнгæ ма тæрхонгæнæг азумгингæнæн хатдзæгтæ ку бааргъудта, уæддæр еци æсхъæлæй æ сæр исæргъувта æма загъта:

– Гæгъæди алцидæр уорамуй.

Фалæ сæрæсхъæлдзийнадæ уайтæккидæр фæццидæр æй, Нинæ Владимири-кизгæ имæ фарста ку равардта, уæд.

– Дæхе фудгинбæл нимаис, æви нæ?
– Æппундæр нæ нимаюн, кадæр мæбæл цидæртæ имисуй,
– мæстæлгъæдæй гъæртæ кодта æ бунатæй Зинæ.

Æвдесæнтæмæ ку рахизтæй тæрхонгæнæг, уæд тæккæ фиццагдæр райдæдта фæрсун Кобегкати синхони.

– Æвдесæн, Кунина, ци зæгъун æй дæ бон аци гъуддаги фæдбæл?

– Кобегкати Зинæ æ фурти хæццæ мах цæрæн азгъунстмæ зумæги æрбайивтонцæ. Фиццаг рæстæгути сæ фатерæй си-биртт дæр нæ игъустæй, арæх-еу фембæлианæ тургъи дæр, радзубандитæ кæнианæ æма Зинæ алкæддæр гъаст кæнидæ æ цардæй.

Раст зæгъун гъæуй, Кобегкаон æхе æнамонд игурдбæл ни-мадта. Уой фæндадтæй гъæздуг æма æфсæст цард кæнун, æ къохи ба не 'фтудæй. Æ лæг ма æгас ку адтæй, уæд сæмæ къапек цæруни фагæ хаудтæй, уомæн æма æрмдæсни адтæй, фал куд фулдæр – уотæ и силгоймаги гъудæй фулдæр ниггидæр æма уойбæрцитæ ба кæми адтæй?

Уомæ гæсгæ алли изæр дæр Зинæ æ лæги хæццæ загъд-замана исаразидæ.

– Хæдзари еу уæлдай къапекк нæййес, – æппунæдзохдæр гъарæнгæ кодта силгоймаг. Нур ба æхе багъудæй косун, цæ-мæй имæ уæлдай къапекк адтайдæ, уомæ гæсгæ.

Мæхе цæстæй фæууидтон, Кобегкаонмæ цалдæр хатти ци-уавæрдæр нæлгоймаг куд бацæуидæ, уой. Еухатт æй бафар-стон, – е дин ка æй, зæгъгæ, æма 'й æ зонгæ исхудта.

– Павел?..

Павел Еремеев адтæй магосайæй лæвархуар. «Зундгин лæг æнæкосгæй дæр гъæуама арæхса хуарз цæрунмæ», – арæх-еу зæгъидæ е æма станокки сæргъи æхе уингæ дæр некæд фæккодта. Ниуæзтæ имæ ку хъæртидæ, уæд-еу арæх æримисидæ, футболон къамандæ «Пиццевикки» ку гъазта, уæд куд æнæмæтæ цард кодта, уой. Дууæ хатти ахæстъони ке æрбадтæй, уой туххæй ба æстæнхатт иской кæнидæ, зæгъ-идæ: «Нецæй туххæй æрбадтæн, – мæ æмгъазгути дзиппитæ разгелинæ æма мæ уотемæй рацъапп кодтонцæ».

Ахæстъони ку исмедæг æй, уæд æ тæрхонбæл нæ мæтæ код-та, æ зæрдæ ристæй æрмæстдæр, фæстæмæ 'й къамандæмæ ке нæбал райсдзæнцæ, уобæл. Косун ба 'й нæ фæндæ адтæй.

– Ескутемæйти нæ царди радæ кæндзинан, – уæхæн зæр-дитæ райвæридæ æ хуæзгол силгоймагæн æма бал нур анзи бæрцæ цардæй Зини – буфетгæси æхцатай.

Фал Зинæмæ ба æндæр фæндитæ адтæй Паши туххæй. Хъæбæр æй фæндæ адтæй, сæ бунæттæ ку байивтайонцæ æма ин агурдта «гъар кусты» бунат, фал лæг æ къæхтæ ниб-буцæу кодта æма еу рæуæг кустмæ дæр нæ кумдта æма ин-немæ дæр.

– Æвдесæн Рябов, уотæ куд рауадæй æма дæ фурт фуд-гæнæг цæмæн иссæй? – тæрхонгæнæг æхе разилдта биццеуи фидæмæ.

– Еци фарста æз мæхуæдæг мæхемæ цалдæр хатти ра-вардтон, æма 'й абони уæнгæ дæр нæ лæдæрун, цæмæн уотæ рауадæй, уой. Нæ бийнойнаги хæццæ æппунæдзохдæр архайдтан, цæмæй маци гъæуагæ адтайдæ, цæмæй ахур код-тайдæ, е ба уроктæй цохтæ кодта, фæстагмæ ба сæмæ æп-пундæр цæугæ дæр нæбал кодта. Исфæндæ кодтан, Бесплæни профтехучилищемæ 'й радтун, кæд æхе æрлæдæридæ æма си царди ести рауайдæ, зæгъгæ, фал уоми дæр æ уавæр ху-æздæр нæ фæцæй.

– Уæ фурт ниуазгæ ке кæнуй, уой зудтайтæ æви нæ?

– О, уæдта кæд райдæдта, уой дæр гъуди кæнун. Адтæй 8-аг мартъи. Нæ биццеу изæрæй æрбацудæй æма загъта, ке цæуй бæрæгбонмæ. Фæрсгæ дæр ма 'й бакодтон, бæрæгбон кæми уодзæй, зæгъгæ, æма мин загъта, – æртæ хæдзари уæл-дæр Кобегкатамæ. Нæ бийнойнаги хæццæ имæ æмбесæхсæ-вæмæ фенгъæлмæ кастан, уæдта æ фæсте агорæг рандæ дæн. Кобегкати хæдзарæмæ ку бахизттæн, уæд сæ баййаф-тон бустæги æнæуагæ уавæри. Мæ фурт, Хæтæги фурт æма Виктор адтæнцæ бунти-буни сау расуг, кафтонцæ, зардтонцæ, æнæфсарæй æлгъистонцæ.

– Æма уæд Зинæ ба кæми адтæй?

– Е дæр финги уæлгъос бадтæй циуавæрдæр нæлгоймаги фарсмæ.

Еци бон Павел Зинæй æфстау æхца райста æма сæмæ арфæ кæнунмæ æрбацудæй. Уæдмæ Кобегкати хæдзари æрæмбурд æнцæ биццеутæ.

Пашæ æ дзæбæх зæрди уаги адтæй. Биццеутæ имæ игъ-устонцæ устур цæмæдесдзийнади хæццæ, футболон къаман-

ди куд гъазта, уомæ, уæлдайдæр ба зундгод спортсменти сæ нæмттæй ку исхонидæ, уæд сæ цæстити æрттивд фæййирддæр уидæ. Куд хъæбæрдæр расугдæргæнгæ цудæнцæ, уотæ сæ дæрæгъдзæгай хъæбæрдæр игъустæй.

Биццеутæ Павели ку бафарстонцæ, ома, нур цæмæннæбал гъазис къаманди, зæгъгæ, уæдта син сæ дзубандитæ æндæр темæмæ раздахидæ, ести игъæлдзæг дзубандитæбæл сæ бафтауидæ.

Зинæ дæр сæрбæрзонд уогæй, æ сæр тилдта æ футболисти дзубандитæмæ игъосгæй, æма Пашæ дæр, æ вилкæй æрдæгхунцгонд хуæргæнасæ телгæй, идарддæр ниванста æ философион гъудити къубулойнæ.

– Куст æрмæстдæр лæмæгъ æма цубурзунд адæймæгуги сæрбæл конд æй. Мæнмæ æгадæбæл нимад æй заводи дзæнгæрæгмæ гæсгæ косун. Сæребарæй хъазардæр ба ций-йес уæд царди?

– Пашæ, æма нуртæкки ба кæми коси? – бафарста æй Гришæ.

– Уой туххæй фæстæдæр, – нур ба бал фæйнаæ фелхъевæн.

Сæ изæри кæронбæттæн бустæги зæрдæмæдзæугæ нæ рауадæй, Гриши фидæ сæмæ балæбурдта æма загъд-замана исаразгæй, æсхуститæгæнгæй, æ фурти æ разæй фендæбилæ кодта.

– Еци изæрæй фæстæмæ цума нæ биццеуи æййевгæ бакодтонцæ, – дзурдта Рябов. – Нæбал æй уагътан Кобегкати бийнонти фалгæронмæ, фал нæмæ не 'гъуста æма сосæггай-ти уоми исмедæг уидæ. Кобегкати биццеуи хæццæ æмидолæ ке иссæй нæ фурт, уой лæдæргæй, еу æма дууæ хатти нæ дзубанди кодтон æ къласи разамонæги хæццæ дæр, сауæнгæ ма кæстæр кари зиндæмæн сувæллæнтти милици къомнæт-мæ дæр фегъосун кодтон мæ уавæри туххæй, фал ин е дæр неци фенхус æй.

Бонæй-бонмæ ни идарддæргæнгæ цудæй æма ин неци нæ бон иссæй.

Еухатт ин æ дзубандитæ фегъустон кустмæ рахаста туххæн æма мæмæ уотæ æнахур фæккастæнцæ æ гъудитæ æма 'й бафарстон:

– Сæребарæ, лæвархуари хæццæ не 'ййевдзи кæнис. Æгу-

стæй куд ес сæребарæй цæрæн? Уæд гъæуама еске рагъи бадай? Уæхæн гъудитæ дæмæ кæцæй æрцудæй? Фал мин неци дзуапп равардта.

Куд фæстæмæ æ ахур фуддæргæнгæ цудæй. Фæстæдæр ба бафеппайдтон, хæдзарæмæ бустæги æрæгиау ке æрбацæуи расугæй, уой. Еу дууæ хатти ба хæдзарæмæ цæугæ дæр не 'рбакодта. Æ хæццæ карзæй дæр радзубанди кодтон, ронæй дæр ибæл æрцудтæн æма уой фæсте ба бустæги мадзора ниццæй.

– Æвдесæн Дигури-фурт, – ци зæгъдзæнæ дæ гъомбæлгæнуйнаги туххæн, тæрхонгæнæг æхе разилдта профтехучилицей мастермæ.

– Ахур бустæги хуарз нæ кодта, арæх цохтæ кодта, фал лæгъуз миутæ кодта, уой зæгъун ба си мæ бон нæй. Игъæлдзæг биццеу æй.

– Аци гъуддаги туххæй ба ци гъуди кæнис?

– Мæнæн зин дзорæн æй ести æ фудраконди фæдбæл, фал куд адæймаг, уотæ ба лæгъуз биццеу нæй.

– Дæ дзубандитæ æ миутæй хъæбæр идард лæуунцæ, уотæ, дæмæ нæ кæсуй.

Мастер æхе нигъгъос кодта.

– Уæдта куд балæдæрун æнгъезуй, тæрхондони æгæр арæх ке æмбæлæн, уой. Кæд нæ рæдуйун, уæд нур цуппæрæймаг хатт æмбæлæн дæ гъомбæлгæнуйнæгги фæдбæл аци рауæн.

– Фæндзæймаг хатт, – нифсæрмитæуогæй, дзуапп равардта Дигури-фурт.

Æ гъомбæлгæнуйнæгтæ уотæ арæх ке бахаунцæ тæрхондони къеламаæ, уомæн ести дзуапп радтун дæр æ бон нæй. Уæдта ибæл ци дзуапп радта гъæуама, кæд æма училищети гъомбæладон куст цæугæ дæр нæ кæнуй, уæд. Æндæр, anzi дæргъци фондземæн тæрхонгонд куд æрцудæй.

Бустæги зæрдæмæдзæугæ нæ рауадæй, Хæтæги-фурт ци скъолай ахур кодта, уой минæвари радзубанди дæр.

– Гришæ Рябов, – радзорай нин, дæ фиццаг фудраконддзийнадæ кæд æма кутемæй исаразтай, уæдта имæ Кобегкати Зинæ æма æ фурт ци барæ дардтонцæ, уой, – фарста имæ равардта Тотон.

– 16-аг мартый бацудтæн Кобегкатæмæ æма мæ Зинæ бафарста, хабар куд адтæй идарддæр, уобæл.

Æз ин радзурдтон, мæ фидæ мæ ке æрдзæгуда кодта, уой туххæн, фал мин фæттæрегъæд кæнуни бæсти уотæ бакодта: «Æндæр мæтæ кæмæ нæййес». Уой фæсте Виктори хæццæ гъæунгæмæ рацудан æма мин фегъосун кодта, Паши ке ний-йахæстонцæ, уой. Дууæ анзи ин ниххуастонцæ, фал цæй тух-хæн, уой кой ба мин не 'скодта.

Павелæн дууæ анзи равардтонцæ, бæгæниуæйæгæнæн ла-реки цори хилæ ке ракъахта расугæй, уой фæдбæл. Хилæ ба рауадæй бæгæний къурускай туххæн æма син фæстагмæ тум-бул къохæй надмæ рахизтæй. Хили Пашæ фæууæлахез æй, æ нихмæлаууæги сæрбæл авгин къуруска ниппурхæгæнгæй. Фæ-стæдæр тæрхони рæстæг исберæ æнцæ цæстисугтæ æма зæр-дæвæрæн дзубандитæ: «Гражданин тæрхонгæнæг, нимминхатир кæнтæ, мæ цъухмæ дæр æй нæбал исхæсдзæн, кусти дæр нил-лæудзæнæн, æрмæстдæр мæ ахæстъонæмæ ба ма бакæнетæ».

Фал дууæ биццеуи еци хабæрттæн неци зудтонцæ æма сæмæ Пашæ фиццагау адтæй устур цæстиварди.

– Нæ гъуддæгутæ еци бон сæумæй райдæдтонцæ. Зинæ нин загъта, цæмæй изæрæй Хæтæги-фурти хæццæ æрбацæ-уæн æма нæ маст «ниннигæнæн», зæгъгæ.

Стъолбæл лæудтæй водки авгæ æма тæбæгъи ба дзол карстæй, æндæр неци.

– Гъе, уотитæ, биццеутæ, фингæбæл ци æрæвæрон, е дæр нæййес, мæ кустæй рацудтæн.

Æцæгæй ба æй тæргæ ракодтонцæ, е 'ууæнкæ ке бахуард-та, алли изæр дæр «Пашенькæн» водки авгæ ке хаста, къас-сæмæ ба æхца ке нæ хаста, уой туххæн.

Æнæдзоргæй фæйнæ баниуазтонцæ Рябов æма Хæтæги-фурт, Зинæ æма æ фурт ба æррæстæ исахустонцæ ниуæз-тæй. Уой фæсте Виктор биццеути тургъæмæ рахудта.

– Хуарз уайдæ, нуртæккæ ниуæзтæ иссерун. Нæ мадæмæ æхца нæййес æма ци æргъуди киндæуа?

– Æма ци гъæуама æргъуди кæнæн? – рафарста æй Хæтæги-фурт. Махмæ ба кæцæй ес æхцатæ?

– Дæумæ æхца ке нæййес, уой æз дæр лæдæрун, фал дæ цæсгони ба æфсарæ ес? Цал хатти хуардтай æма ниазтай нæ хæдзари?

– Витя, – хуарз æй ку зонис, цæмæй балхæнæн, е нæмæ ку нæййес, æ дзурд багæлста Гришæ.

– Æма æнæлхæнгæ нæййес?

– Мадта куд?

– Дууинсæймаг туکان зонис?

– Зонун.

– Уоми фæстаг дуар еунæг къумайæй æхгæд фæууи, æ байгон кæнун ба писситт дæр нæй.

– Æма уой фæсте ба ахæстъонæмæ?

– Дæ дзубандитæй мæ исуæгъдæ кæнæ. Е æрмæстдæр ки-ной ахæссунцæ давгути. Ами алцидæр æнцонгæнæн æй, ниг-ги ба ма туکان еуварсгомау æвæрд æй. Зонгæ дæр уæ неке бакæндзæй, гурусхæ дæр уæбæл неке фæууодзæй, еу дууæ авги си райсетæ, ести искомидзаг кæнунмæ. Еске уæбæл ку фембæла, уæдта зæгъдзинайтæ, – æлхæнгæ сæ бакодтан, зæгъгæ.

– «Райсетæ, фæццотæ», зæгъгæ, цæмæн дзорис, Витя, дæхуæдæг, ба нæ хæццæ нæ уодзæнæ, – хинцфæрсæ 'й ра-кодта Хæтæги-фурт.

– Мæ фадигъолæ асдзæгъдуй, изæрæй «Кристалл»-и хæц-цæ гъазтан æма 'й фарсбæл нидздзæхст кодтон, туххæйти ибæл æфсæрун.

– Хуарз, хуарз, – æхе фæннифсгунгæнгæй, сдзурдта Гри-шæ, – Костя, цæуæн.

– Костя еци фæдбæл дзуапп нæ равардта, еу гæзæмæ æнæдзоргæй ралæудтæй æма æ зæрдæбæл æрбалæудтæн-цæ æ мади дзурдтæ.

– Мæгурæй дæр сау къæбæрæй кайæ, давæггагмæ ба ма-кæд бахицæ кæнæ, – зæгъгæ. – Фал еци усми Павели дзурд-тæ дæр æрбалæудтæнцæ æ зæрдæбæл: «Ци минкый цæ-рис, уой сæребарæй дæ зæрди фæндон бацæрæ, дæхе нæ ресун кæнгæй, кусти».

Нур æ мадæ идарди æй, бохъцард ба æ фарсмæ.

– Цæуæн, мадта, æ сæр аразий тилд бакодта Гришæмæ.

– Витя, еу минкый лом уæмæ некæми ес?

– Ес, куд нæййес, – зæгъгæ, катыйгæнгæ, сарамæ бауадæй æма дзауматæ ауиндзæни фæстейæй минкый «фомкæ» ра-давта.

– Æрæги 'й арæзтæдти азгъунстити цори иссердтон.

Биццеутæ рандæ æнцæ, Виктор ба хæдзарæмæ бацудæй.

– Гъæйдæ ци бацайтæ? – сабургай æй бафарста æ мадæ.

– Алци дээр хуарз эй! Ра сә әрвистон.

– Тукангондмә бацудан еу 11 сахаттебәл изәерәй, – ә дзубанди идарддәер кодта Рябов. – Фәстаг дуар кәми адтәй, уоми хъәбәер талингә адтәй, аллихузи асиккитә си цургдтитәй ләудтәй. Лом дуарәй фарси әхсәен рацавтон, уәдта 'й фәйнердәемә райвазтон әма фегон әй. Къума дәр әнәвнәлдәй байзадәй.

Дзәвгарә фәеррацо-бацо кодтан скълади хурфити голләгтә әма асикти әхсәенти. Залмә бацәунмә нә нифс нә хастан, уордәемә гъәунгәй рохс калдәй, фал фәстагмә ба рахизтан тәрхгутәрдәемә. Ахсир кәми фәууәйә кәнунцә, еци хайади иссердтан устур сумкә әма си ниввардтон цалдәр водки әма сәни авги (цәй бәрцә адтәенцә, уой нә гуди кәнун) витринәй райстан къанфеттә, шоколад, еу къалбаси хъуәл, нә сумкә нәбал әхгәдта әма ин ә сәр гәгәәдийәй нимбарзтан, уотемәй рацудан туканәй.

– Аевдесән, Мәрзай-фурт, ци зәгъуйнаг дә аци хабари фәдбәл, – әхе разилдта тәрхонгәнәг гастрономи директормә.

– Сәумәй мә кустмә әрбацудтән әма әрәстәфттән, дуар игон ке әй, уой. Мә бауәр сахуазал рацәй. Фәммедәг дән туканмә әма тәрхәгутәемә кәсунбәл фәддән. Къаситә адтәенцә әхгәд, мә къабинетти сейф дәр ләудтәй әнәвнәлдәй. Тукангәстә ку әрбацудәенцә, уәд син байхәс кодтон, цәмәй сә хайәдтәемә ләмбунәг әркәсонцә әма давд товартә исбәлвурд кәнонцә.

– Аема уәд милицәемә цәмәннә фегъосун кодтай еци фәдбәл?

– Изәерәй мин радзурдтонцә, ци әма цәйбәрцә фесавдәй, уой әма уотә берә н' адтәй сә нимәдзә әма уомә гәсгә нецибал исгәер кодтон милицән.

– Хәтәги-фурт, радзорай, циуавәр дәвдтити ма архайдтай?

– Еци радавдбәл еу къуәре ку рацудәй, уәд байгон кодтан дзолуәйгәнән тукан әма си рахастан 385 соми, дуккаг бон ба къахидарәсхуйән будкәемә баләсттән әма байгон кодтон әфсәйнаг асик әма чайи къоппи иссирдтон 148 соми әма листәгутә. Еци әхцатә еугурәй дәр ләвардтан Зинәмә әма нин сә е ба байуаридә.

Культури хәдзари уотә сабур адтәй әма си къогъо ку ратахтайдә, уәддәр ә дув-дув еугуремәдәр игъустайдә. Зали уәвгутә еугурәй дәр гъостә фестадәенцә әма ләмбунәг игъустонцә дзуаппдәтгутәемә.

Еци сабурдзийнадә фехалдта Зини бәзгин гъәләс.

– Мәнгәттә дзорис, давәг! Мәнгәттә. Аеримисәггаг хабәрттә!

Тәрхондони сәрдар ин баләдәерун кодта, цәмәй әхе сабур дара әма ма еуминкый рагъәртә кодта, уәдта ә бунати уәззаубадт әркодта.

– Дә дзубанди идарддәр кәнә, Хәтәги-фурт, – әхе имә разилдта тәрхонгәнәг.

– Апьрели кәрони, къахидарәсхуйән әрмадзәй ци әхцатә радавтон, етә фәцәенцә. Виктор мин баләдәерун кодта, рәхги бәрәгбон ке уодзәй әма әхцай мадзал кәнун ке гъәуй, уой хабар. Зинә еци рәстәгути косгә нә кодта...

Еу инней фәдбәл нивәндунцә сә дзубандитә биццеутә әма куд фулдәр дзорунцә, уотә ирддәерәй зиннун райдәдта Зини цәсгом, кәций бон бацәй әригон биццеути әхебәл әрбәттун әма уони фәрци әнцәд, әнәмастәй бохъцард кәнун.

Цалдәр хатти сә давуни гъуддәгтә ку фәеррәстмә әенцә, уәд Зинә әппундәр куст агоруни мәтә нәбал кодта. Аема цәмәннә, кәд әма дууә-әртә бонемә ә къохмә әрбафтудәй әнәгъәнә 500 соми, ә къох дони дәр нә батолгәй, уәд. 300 соми си әхемә ниууагъта әма листәг әнцәулдтә гәгәедин әхцатә растгәнгәй, ә зәрдәбәл әфтудәенцә Пашки дзурдтә: «Царди гъәлатә берә ес, әрмәстдәр сә иссерун гъәуй».

Аема Зинә дәр куст баагоруни бәсти федарәй исфәндә кодта нәуәг «әдулитә» агорун. Уой уәләмхасән ба ма дуурдәемә кодта сәумәй изәермә горәти гъәунгити әма бәрәг кодта, фәсәвәд ци тукәнтти адтәй, уони.

Мадта ә фурт Виктор дәр дзәгъәлбадт нә кодта. Биццеутән баамудта дууә хуайраг уәйәгәнән пәлатки әма сә етә дәр еунәг әхсәвәемә ракәдзос кодтонцә әнәунәрәй.

Пәлаткити әхца нә разиндтәй әма цәмәй сә куст дзәгъәли ма фәцайдә, уомә гәсгә ба Рябов әма Хәтәги-

фурт рахастонцæ, ци фæразтонцæ, уой: къанфеттæ, халва, шоколад, тауæг сæни асиккæ.

– Рябов, «Спорттоварти» тукан кутемæй никъкъахтай, – ба фарста бабæй æй тæрхонгæнæг.

– Еу бон бабæй æрбацудан Виктормæ æма нин балæдæрун кодта, ниуазун имæ ке цæуй, уой. Мах дууæ сæни авги балхæдтан æма сæ баниуазтан. Уой фæсте ба исбадтан къарти гъазунбæл.

– Æма уæд Зинæ ба уæ хæццæ н' адтæй?

– Нæ, е фæстæдæр æрбацудæй.

Зинæ стьолбæл æрæстæфтæй дууæ реуæд авги, уæдта бакастæй Гришæ æма Костямæ. Етæ адтæнцæ сурх цивзи хузæн, æ фурти фарсмæ ба лæудтæй æхцай цъæпæра.

– Гъæйдæ, къарти гъазун бал фагæ фæууæд, еу ахсиаг гъуддаг ес.

Биццеутæ, нурмæ цитæ архайдтайтæ, етæ листæг хабæрттæ адтæнцæ. Æхца си берæ рамурхæн ес, фалæ тæссагдзийнадæ дæр устур æй.

Æз еу гъуддаг раертастон. Мæскуй номбæл гъæунги байгон æй нæуæг тукан æма си уæйæ кæнунцæ аллихузон спортивон товартæ, костюмтæ, хæдæнттæ, къахидарæс, æрмæст сæмæ сейф ба нæййес. Ци æхцатæ бакосунцæ, уони дарунцæ æррæстæ хумæтæг æфсæйнаг асикки. Æ рамехцо кæнун дæр зин нæ уодзæй.

– Мах асикки къума басастан, æхцатæ нæ дзиппити нитьтунститæ кодтан, нæ хæццæ ма райстан цалдæр спортивон костюми, лыжитæбæл гурæн къахдарæс, свитертæ, – æ дзубанди кодта Рябов. – Уотемæй сæуми цуппар сахаттебæл бахъæрттан Кобегкати хæдзарæмæ. Зинæ игъал адтæй.

– Æхца си ес?

– Ес.

– Хуссетæ бал. Бауолæфетæ. Исон бæрæг уодзæй.

Сæумæй биццеутæ ку райгъал æнцæ, уæд фæууидтонцæ, Виктор æхебæл спортивон костюм куд барста, уой.

Кобегкаон биццеутæн фæйнаæ 100 соми равардта æма син зæрдæ байвардта, ома, уони ку исхардз кæнонцæ, уæдта син нигкидæр ратдзæнæй, зæгъгæ.

– Æндæра уæбæл фæггурускæ уодзæнцæ, – зæгъгæ, дæр ма син бафæдзахста.

Изæрæй Виктор æ мадæн рахабар кодта:

– Гришки хæдзари рæзти фæццæйцудтæн æма сæмæ къæразгæй бакæсгæй, фæууидтон, æ фидæ бабæй æй ронæй куд надта, уой.

– Неци кæнуй. Уотемæй мæстигæрдæр кæндзæй. Мæ сæри еу гъуди фæззиндтæй. Тетæ Клави ма гъуди кæнис. Дæнттæ æма сæнтæ уæйæгæнæн тукани косуй. Æрæги æй рабæрæг кодтон. Къуæремæ еухатт радтуй е 'хцатæ къассæмæ, римæхсгæ ба сæ кæнуй бугъгалæн корзинки. Костя æма Гриши исразæнгард кæнун гъæуй.

Еци радавд адтæй сæ архайдæн æ кæронбæттæн.

Сæумæраги Бесплæни электрон-механикон заводи косæг æ кустмæ фæццæйцæугæй, æрæстæфтæй тукани дуар игонæй. Телефонæй бадзурдта милицæмæ æма сахатти æрдæги фæсте милиционери куй æсмуста, Рябов тæвдхæлæфæй тукани ци лом фæууагъта, уомæ. Уой фæсте фæд-фæд къотæртæрдæмæ æ гæппдогъ исаразта æма си милиционерта иссердтонцæ мети сæрбæл цъумур къонверт, – нартовская 86, – зæгъгæ, уæхæн адреси хæццæ.

Дууæ боней фæсте, Костя сæ колдуари цори тæксийæй ку рахизтæй, уæд æй æрахæстонцæ.

– Кобегкаон, ци зæгъгæун æй дæ бон тæрхонгæнæгæн?

– Неци, æппундæр неци. Еунæг къапекк дæр некæмæй райстон, биццеутæ ба мæнгæдтитæ дзорунцæ. Æвæдзи сæ адвокат ниййардудта уотæ дзорунбæл. Уæдта мæ хæдзари ниуазгæ дæр некæд кодтонцæ. Æрмæстдæр еунæг хатт силгоймæгги бæрæгбони. Мæхуæдæг ба ниуазгæ нæ кæнун, уæдта си мæ фурти дæр гъæуай кæнун. Уæдта мæбæл мæ фурти хæццæ, аци дууæ давоййи цитæ имисунцæ, етæ дæр мæнгæттæ æнцæ.

– Слестгæнæг сæ ку рауагъта, уæд ма Рябов æма Хæтæги фурти фæууидтай уой фæсте?

– О, Виктормæ æрбацудæнцæ. Мæ фурт син, ке сæ ниййæхæстонцæ, уой кой кодта, фал сæ æз медæмæ дæр не 'рбауагътон.

– Мадта сæ, зæгъгис, нæ бауагътай медæмæ, – исдзурдта тæрхонгæнæг, æхуæдæгка Рябови фæрстити протокол æхе-мæ æрбайста æма райдæдта кæсун:

– «Куддæр нин слестгæнæг гæгъæди рафинста, ке некумæ

нин ес цауэан, уой туххэан, уотæ Кобегкатæмæ бацудан æма нæ Зинæ медæмæ нæ бауагъта, загъта нин, ома, – ку фæтта-лингæдæр уа, уæд фæззиндзинайтæ, зæгъгæ».

– Дзоретæ уæ хабæрттæ, – агувзити нин водкæ æрæвгæнгæй, райдæдта Зинæ. Биццеутæ ниуæзтæмæ æвналгæ дæр нæ бакодтонцæ, фал кæрæдзей цъухæй дзурдтæ æскъæфгæй, дзурдтонцæ, сæ æнæмæтæ царди кæрон ке æрхъæрдтæй, слестгæнæг сæ лæмбунæг ке æрфарста æма син сæ дзубандитæ протоколи ке финста, еци хабæрттæ.

– Мæн туххæй ести исрæдудайтæ? – сæ дзубанди син фæууорамгæй, сæ рафарста силгоймаг.

– Нæ, неци æппундæр.

– Лæмбунæг кæсетæ æма хатдзæгтæ кæнетæ уæхецæн, мæнбæл неци гъуддаг ниннихасдзæнцæ, æз си неци гæнæг дæн. Сумахбæл ба неке баууæнддзæнæй, уæ мæнгæдти туххæн ма уæ бадун дæр искæндзæнцæ.

Тæрхондони Рябов æма Хæтæги-фурти гъуддагмæ каст ку цудæй, уомæй дууæ къуæрей фæстæдæр ба тæрхонгæнæги бардзурдмæ гæсгæ Кобегкати Зинæмæ фæдздзурдтонцæ, æнагъом биццеути фудраконддзийнæдтæ аразуни фæндагбæл ке ниллæуун кодта, уой туххæн.

Рябов æма Хæтæги-фурти хæццæ син еумæйаг фембæлдтитæ арæзт ку æрцауидæ, уæд бæстæ æ сæрбæл исесидæ, фарстатæбæл дзуаппитæ нæ лæвардта, протоколи буни æ къох бафинсун дæр нæ кумдта.

– Кобегкаон, æхсæз мæйи косгæ ку нæ кодтай, уæд циуавæр фæрæзнитæй уотæхстайтæ,? – æ фарста имæ равардта прокурор.

– Цидæр мортæ мæмæ æвæрæнти адтæй.

– Кæцæй дæмæ бахаудтæнцæ еци æвæрæнтæ?

– Лотерейæй рамулдтон мотороллер.

– Æма ин æ аргъ райстай?

– О!

– Кæци æхцаæфснайæн къасси?

– Кобегкаон еу усмæ фæгъгъос æй, уæдта бабæй æ фæдесгъæр райгъустæй.

– Уæ фарстатæбæл уин æз дзуапп нæбал ратдзæн. Неци мин уæ бон æй. Æз уæбæл гъаст кæндзæн уæхебæл.

– Кæсай, æ дзубандитæбæл ин зали уæвгутæ куд кир-кир

кæнунцæ, уомæ, – тæрхонгæнæги гъоси бадзурдта адæмон бадгутæй еу.

Тотоон æхецæй хъæбæр боз адтæй, гъуддаг уотæ ке рауадæй, уомæй, уомæн æма ибæл берæ хъауритæ исхарз кодта æма нур уидта, æ куст дзæгъæли ке нæ фæцæй, уой. Кобегкаони гъæртæ æма цæстисугтæ некаемæ багъардтонцæ æппундæр. Еугурæй дæр лæдæрдтæнцæ, æхе барæй уотæ ке дардта, уой, цæмæй тæрхондонæй фæййервæза. Уомæ гæсгæ ба ин æ алли мæнгæдтæ дзуаппитæбæл дæр зали бадгутæ æмбалдæнцæ худти хæццæ.

– Гражданин тæрхонгæнæг, мæ цард æз еугурæй дæр иснивонд кодтон мæ фурти раст фæндагбæл æрæвæрун кæнунбæл, сумах ба мæ азумгин кæнетæ, – æ къохмæрзæнæй æ цæстисугтæ сæрфгæй, дзурдта Зинæ.

Æ кæунæй еу цæйдæрбæрцæ ку фæддæргъос æй, еци усми ба тæрхонгæнæг залмæ фæдздзурдта æвдесæн Кунина-мæ. Е адтæй Зини синхон.

Зæронд уосæ дзурдта фæсос, фал гъуддагуз хъури уагæй.

– Куд синхонтæ, уотæ син неци æй, сабур бийнонтæ æнцæ. Бæрæгбæнтти ба байгæлдзæг унцæ, уæдта сæ хъæлæба мæн уоййасæбæл хъор дæр нæ даруй, уомæн æма бæзгъосгомау дæн, дзурд дзæбæх не 'гъосун. Мадта æ фурт дæр уæздан даруй æхе, æнхус дæр ма дин фæккæндзæнæй дони ведра бадавунмæ, уæдта мæн дзæхæрадонæй давгæ дæр некаед неци ракодта. Фал халсарти скъладæй ба апельсинтæ давта. Еу изæр æндегæй къелабæл бадтæн æма райгъустон Зини гъæлæс:

– Витькæ.

– Ци кæнис?

– Кæсай, дæлæ бабæй машинæ æрбацудæй.

– Еу сахат æма æрдæги фæсте ба Витькæ апельсинтæй идзаг сумки хæццæ мæ цорти фæцъцъувутт кодта.

– Дæ бæр-бæр ку нæ цæуидæ, зæронд сæлхæр! Мæн фурт еске мулкмæ некаед банихилдтæй.

– Мадта сахат ба, – райгъустæй фæстаг бадæнтæй кедæр гъæлæс.

– Зали адæм æмхузонæй ниххудтæнцæ, уомæн æма сахатти æрдæги разæй Виктор тæрхонгæнæгæн æрдзурдта, цуппæрдæсанздзуд биццеуи къохæй сахат куд рафтудта æма 'й æ мадæмæ куд равардта, уой туххæн.

НИФСÆЙДЗАГ УО, АНТОНИНАЕ!

– Рябов, фæстаг дзурди барæ дин лæвæрд цæуй.
– Æз мæ фуд мæхецæн лæдæрун, æма мин ций фæндуй карз тæрхон хаст ку æрцæуа, уæддæр уодзæнæн уой аггаг. Æрмæстдæр æй нур балæдæрдтæн, сæребарæ æма лæвархуари æхсæн ци игъаугидзийнадæ ес, уой. Мæ фидæ мин рæститæ дзурдта.

– Раздæрау мæмæ мæ дæвдтитæ хумæтæги гъазæгау ка-стæнцæ, – æ мадæмæ кæсгæй, дзурдта Хæтæги-фурт, фал куд фæстæмæ ба ме 'мбали хæццæ æрлæдæрдтан, ци лæхъумати байнадан, уой, фал байрæги æй.

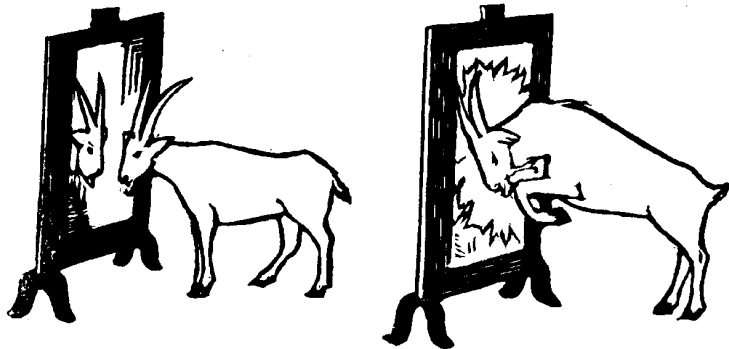
Зинæ нин нæ размæ æвардта æндæр æма æндæр ихæстæ, æма сæ æнхæст кодтан æнæ уæлдай дзурдæй.

– Æз неци фудгин дæн æма корæг дæн, цæмæй мæ исуæгъдæ кæнайтæ, ахур кæнун мæ фæндуй, – загъта Виктор дæр.

– Æз мæхе фудгинбæл нæ нимаюн, уæдта а мæ фæстаг дзубанди дæр нæй, æз уин уæхебæл тæрхондонæмæ бадæт-дзæн, æвудæй мæ азумгинбæл ке нимаетæ, уой туххæн, – ту-фултæ калдта Кобегкати Зинæ.

Тæрхонгæнæг рахаст унаффæ ку кæстæй, уæд бафеппайд-та, Хæтæги-фурти мади къохтæ куд зир-зир кодтонцæ, Рябови фидæ ба æ сæр бунмæ куд æруагъта, уой.

Зал æмиргъос ниццæй, Кобегкати Зинæ Ивани-кизгæн æхсæз анзи ахæстъони фæббадуни тæрхони туххæй хаст унаффæ ку кастæй тæрхонгæнæг, уæд æма ку фæцæй æ дзу-банди, уæдта се 'гас дæр сæ реуидзаг æхсицгон уолæвд ис-кодтонцæ...

Хайманти Антонини къохфинститæ нæмæ фиццаг хатт æр-бахаудтæнцæ еу дæс анзей размæ.

Æнарæхст къохæй финст рæнгъитæ ку бакасттæн, уæд, кæд техникон æма аййевадон æгъдауæй барасткæнуйнаг ад-тæнцæ, уæддæр мæмæ, цæмæдæр гæсгæ уотæ фæккастæй, цума аци кизги поэтикон федæн цæрæццаг уодзæй.

Æма мин абони, Антонини нæуæг æмдзæвгитæ уæ тæр-хонмæ хæсгæй, хъæбæр æхцæуæн æй, мæ кæддæри гъуди мæ ке нæ фæссайдта, е.

Кæддæри æригон тæнтъехтæ арæзт кизги фæсмæргæ дæр нæбал бакодтон. Уогæ е дессаг нæй, æнзтæ сæ куст кæнун-цæ. Дессаг е æй æма ин е 'сфæлдистадæ ке нæбал бафæс-мардтон. Антонини рæнгъитæ кæддæрау айкæмлигъз нæбал æнцæ, фæззиндтæй си арф гъудитæ, цардмæ æхе цæстин-гас, бунтондæр æндæр хузи аргъ кæнуй æ фæлабулай дуй-ней фæззиндтитæн. Автори тематикæ æй урух, аллихузон. Æ гъудитæ фæразуй æхе 'рдигонау фæлундун æма е æ къохи æфтуйгæ дæр кæнуй.

Антонинæ нуртæккæ косуй Мæцути интернатти историй ахургæнæгæй. Æ фæлабулай æмбесонди алæмæттаг æрдзæ, курухон зунди хецау ка æй, уæхæн адæм, æ цорти æвæллай-гæй æ уолæнтæ хæссуй Ирæфи дон. Ци ма гъæуй поэтикон зæрди хецау ка уа, еци адæймаги хуæздæр сфæлдистадон куст кæнунмæ.

Антонинæ! Дæ равзурст сфæлдистадон фæндагбæл дæ къох куд некæд исесай, еци хъаурæ дæмæ разиннæд. Æна зинæй нæййес риндзæмæ исхезæн æма дæ хъаурæ устур уæд. Æнæтæсæд дин!

ХАЙМАНТИ Антонинæ

МАЕ ФÆНДÆ

Деденæг дин мæ лæвар.
Дæттун дин æй æд зæрдæй.
Ракæндзæн дин фæлмæн зар,
Хай дин уодзæй мæ фæндæй.

Сæумон æртæх дæ ниуазæн,
Рафицдзæн дин си бæгæни,
Байгон кæндзæн дæ къæразæ,
Бадардзæн дин æй дæ фуни.

Хори тунтæй дин айдагъ
Исуафдзæнæн æвзест ронæ.
Бакæндзæн æй кæрз дудагъ,
Ратдзæн дин æй барвæндонæй.

Мæйæн райсдзæн æ фæккаст,
Хуæнхтæн райсдзæн сæ федар.
Батаудзæнæн си мæ уарзт.
Нихгæндзæн си зæрди дуар.

Метæн райсдзæн æ фæууинд,
Зумæгæн ба æ уазал.
Дæумæ 'рттевдзæй мæ фæззинд,
Исдин уодзæн уæд хъазар.

Дунгæн райедзæн æ карз тухæ,
Байгон кæндзæн уати дуар,
Æрмæст ме 'нгасæй ма стухсæ,
Ку дин кæнон уарзти зар.

Амонд нæмæ уæд байдзулдзæй,
Дейнебæл цийнæ нийвулдзæй.
Не 'стур цийнæ не 'стур десæн.
Хуæнхтæ уодзæнцæ е 'вдесæн.

ДÆУÆН

Деденау райгон уй мæ зæрдæ.
Дæ еунæг фæккастæй, мæ бон.
Нигки фæййирддæр уй мæ фæндæ,
Райдзастдæр фестуй мæ исон.

Кæми дæ мæ уарзт, ци мин фæдтæ.
Еухатт ду, разиннæ мæнмæ.
Кæми агорон дин дæ фæдтæ,
Ку дæттун зæрди зæгъæл дæумæ.

Фæккæнун æнæ дæуæй мæтъæлтæ,
Зæрди дуар ниссунæг уй куддæр.
Радтæ мин дæ уарзти дæгъæлтæ,
Радтæ сæ, – корун ди, – цурддæр.

Мæйдари райдайун тæрсунтæ,
Æнæ дæу нæ фендеун æппун.
Еци сонтæй райдайун кæсунтæ,
Ниффедар уй мæ хъури æрхун.

Кæд ми идард балций фæллигъдтæ,
Нур ма дæмæ æнгъæлмæ кæсун.
Уæддæр ма ду мæ реуи итигъд дæ,
Уæддæр дæ Хуцаубæл фæдзæхсун.

ФУН

Уидтон мæ фуни æхсицгон уарун.
Адтæй гъар раст нæуæгдугъд æхсирау.
Фур цийнæй цудæй зæрдæмæ зарун,
Бауæр базмалдæй сæумон æртæхау.

Дунгæ батудта къæразгæ медæмæ,
Уæлдæф бауадæй мæ уоди куддæр.
Æхсицгон багъардта тарст зæрдæмæ,
Фæндадтæй мæн дæр истæхун цурддæр.

Адтæн нивгун, – дæу мæ фуни уидтон.
Армитъæпæни мин дон æрхастай.
Маст мин ке уодзæй аци фун, – зудтон,
Фал ду дессагæн гъавгæ низзардтай.

Райгъал дæн сонтæй, агурддон дæ бæргæ,
Нанамæ бакодтон цидæр цийни каст.
Загътан ин: – Фуни уарун уидтон, зæгъгæ,
Уомæй балæдæрдтæн, хезуй мæ маст.

НÆ ХУÆНХБÆСТÆ

Идзирд мæйæ æрфæлгæсуй,
Дуйнемæ рохс æрцæйхæссуй.
Æсталутæ – берæ зæнæг.
Устур зæнхæ – æ хуæргæнæг.
Æрбаййевуй æхсæви – бон.
Рацæй зиннуй нæ рæсугъд ком.
Нæ цитгин хор – сомигæнæн,
Тунтæ нæбал æрæвгæнуй.
Нæ фидтæлтæ, нæ мадтæлтæн.
Сæ фæткитæ, сæ æгъдæуттæ.
Нæ бауадзиан исæфун,
Фесæфæнтæ нез 'ма рун.
Ковæндæнттæ – изæдбадæн,
Нæййес кæрон се 'стур кадæн.

Федарæнцæ нæ къæсæртæ,
Ковунцæ сæмæ хестæртæ.
Нæ нанатæ – берекеткъох,
Рæбун бæркад нæ кæнуй цох.
Уæрас къумæл сир-сиргæнгæ,
Бор фезонæг – цъис-цъисгæнгæ,
Нæ кæстæртæ – æнхуæцфæрстæ,
Болат реутæ – æндон къæхтæ,
Æнæ хийнæ, фæлмæнзæрдæ,
Уæнтæ алкæддæр рæствæндæ.
Нæ кизгуттæ – ирд фæрдгутæ,
Нæ федæнæн сæ мæсгутæ.
Сæ цурд фезмæлд, сæ фæккаст,
Исæндзаруй реуи уарзт.
Цæрæ дуйнемæ, хуæнхбæстæ.
Цард ди ивулад æррæстæ.
Дæ цæргутæ кадæ-радæй
Куд цæронцæ нæ медадæм.

НÆУÆГ АНЗ

Нæуæг анз нин нæуæг хуæртæ,
Берæ дессæгтæ хæссæд.
Исæнхæст уæнтæ нæ фæндтæ,
Хестæрти кувд æрцæуæд.

Нæуæг ирисхъæ 'ма фарнæ,
Алли хæдзари дæр уæд.
Ивулæд нæргæ нæ кадæ,
Нæ зæрдити арт цæфсæд.

Дæнцæгау нин нивгун уæнтæ
Нæ хестæртæ нæуæг анз.
Нæ кæстæртæ ивулæнтæ,
Æмбæлæд сæбæл æд хуарз.

Иристон куд уа æд кадæ,
Фарнæ, амонд си цæрæд.

Макæддæр исуæд æгадæ,
Цæстисуг си ма кæлæд.

Нæ зæронд анз, нин фæндараст
Нæ фидбилистæ хæссæд.
Нæуæг анз ба æ тухуасти
Берæ хуæртæ æрхæссæд.

ЗАДÆЛЕСКИ НАНА

Задæлески кадгин Нана,
Лæг дæ номбæл куд нæ зара.
Ду кадгин, цитгин уогæй,
Фæххастай нæ дæ тогæй.

Нæ рагфиддæлтæ дæ фæрци
Ку байззадæнцæ æвæрцæ –
Седзæр доги сæ хастай
Царди мæсуг исдастай.

Тудтай син зæнкæ, гæнгæли,
Хуæнхрæбунти ба тæтхæни,
Æхсимулдзæ 'ма бæнгæни,
Хуасийнæн фунхтай уæгъæли.

Нæ зонгæй æппун æнцойнæ,
Берæгъи 'хсир, арси сойнæй.
Сæ гъæнтæ син исаретай
Уотемæй сæ исхастай.

Дæ кизгуттæ, дæ биццеутæ,
Дæ къабæзтæ, дæ къадздзеутæ.
Æнæнæзæй идзулдæнцæ,
Дæ ирискъæй ивулд æнцæ.

Абони нин ду изæд дæ,
Нæ зæрдити арф æвæрд дæ.
Иристон дин табу зæгъуй,
Дæ номбæл ба зартæ кæнуй...

ЛЕГКОЙТИ Геуæрги

ТУГЪДОНИ ФÆНДАГИ КЪÆПХÆНТÆ

Аци анз декабри мæйæ разиндтæй иннæ æнзтæй гъардæр. Райдайæни æрбауазал æй, дууæ бони рæстæг цазæ дардта, æртиггаг бон ба листæгуарæ кæнунмæ февналдта, изæрæрдæмæ æрбауазал æй, мет уарунмæ рахизтæй. Уаруни тьинкитæ арвæй калдæнцæ листæг зменси нæмгути хузæн, цума сæ есге сарсийнæй лæурста. Изæр æ бари цудæй, талингæй-талигæдæр кодта, уой хæццæ ба ма мет тъæфилæй калун райдæдта. Цубур зуймон бони фæуун æма мети карз уарун фалдзостæ уотæ ниммæйдар кодтонцæ æма гъæунгти æзмæлун гъудæй урзацауæй.

Кермен аци бон хæдзарæмæ цæунмæ радзебæл æй. Пъравлений адтæй æмбурд, дзубанди цудæй техникæ уалдзигон куститæмæ бацæттæ кæнуни фæдбæл. Готæнттæ, похцийтæ, трактортæ æма иннæ техникæй медбæсти искæнун ке 'нгъезуй, нæхе курдбадзи исцалцæг кæнун кæмæн æмбæлуй, уони, æнæ 'нгъуд кæнгæй, райдайун гъæуй аразун. Ами искæнунмæ ци нæ хъæрта, уони ба балхæнун гъæуй Сельхоз-техники.

Кермен адтæй цалцæггæнæн бригади бригадир 'ма уомæ гæсгæ рафæстеуат æй изæрæй. Хæдзари, цæлгæнæнмæ ку бахизтæй, уæд цума тæрвазæбæл мети хъæпæн бацудæй, уотæ зиндтæй. Лæг къумæй æрбаиста цъилин æма æ меттæ цæгъдун райдæдта. Уæдмæ æ размæ рауадæй æ бийнойнаг Уарзетæ 'ма имæ фæккастæй æхе æркæдзос кæнунмæ. Уой фæсте Кермен æ цинел раласта (æ тугъдон дарæс цæмæй райивтайдæ, уæхæн неци адтæй) 'ма ин æй Уарзетæ фарсбæл сагъд къæндзубæл æрауигъта. Къомнæти минкъий, цуппаранздзуд биццеу Владкæ, æ фидæмæ æхе багæлста 'ма ибæл æхе ниттухта. Кермен сувæллонæн ра ба кодта, ди-

ванбæл баз райвардта 'ма æхе уобæл рауагъта. Владкæ æ фиди губунбæл сакъех рабадтæй 'ма ин æ реубæл, æрæги ин æ фидæ ци гъазæн машийнæ балхæдта, уой ратолæ-батолæ кодта. Лæг сувæллонмæ йе 'нгæс дардта, уой хæццæ ба æ бийнойнаги алли æзмæлд дæр уидта. Кермен æ гъудити арф ранигъулдæй, нур ци уавæри æй, уомæ есгæд æнгъæл кастæй?

Тугъди тæмæни, Мæскуй буни, цъемохи исолæфгæй, уазал уæлдæф хъуртæ содзгæ ку ниццæуидæ, еу рауæн ба фур уазалæй лæууæн ку нæ адтæй, уæд, гъар хæдзари минкый рæстæг фæуун дæр устур амондбæл нимад цудæй. Нур, гъар хæдзари, фæлмæн диванбæл уæлгоммæ хъанæй, дæ уарзон сувæллон дæ къохи. Уой хæццæ æригон рæсугъд силгоймаг тæвдæ пеци рази зелæнтæ кæнуй, рæстæгæй-рæстæгмæ лæг æма сувæллонмæ уарзон каст ракæнуй 'ма изолдæр йе 'змæлд сабурдæр нæ кæнуй. Кермен æ цæстæ рахаста къомнæти æвæрдбæл, гъай-гъай, мæгур адтæй цард æма къомнæти хъазар дзаумауæй неци адтæй. Уæддæр Уарзетæ, куд рæсугъд дидинæг, уотæ зиндтæй е 'змæлдтити хæццæ хæдзари медæгæ. Асæй рæстæмбес, саухелæ, уорс-уорсид игон цæсгон, фæтæнгомау бæздайæнтæ, дууæ устур сау цæсти, сæ сæрмæ сау къæлæт æрфгутæ. Бæрзонд тæрнихæй фæсонтæмæ гæлст адтæй дзигкоти ставд бид. Силгоймагæн æ уæле адтæй тæнæг халат æма æнгом бадтæй е 'уæнгтæбæл. Кермен кастæй силгоймаги гурæмæ, æ арæхст змæлдтитæмæ æма Хуцауæй устур боз адтæй, уæхæн силгоймаг ин æ къохи ке бафтудта, уомæй. Уарзети Кермен нимадта, ковун кæмæ æнгъезуй, уæхæн адæймагбæл. 'Ма æй куд нæ нимадтайдæ? Æ цæститæбæл рагъазтонцæ, цалдæр анзей размæ ка æрцудæй, еци цаутæ.

...Тугъди размæ, раст дæсæймаг къласмæ ку бацудæй, уæд сæрди мæйти ахурдзаути бригади хæццæ куста Силтанухъи будури. Бригади иуæнгтæ нартихуари ирæзгути æхсæн хъамил кардæг къæпейæй æхсастонцæ. Еци бон, рæфтадмæ хæстæгдæр, бригади хестæр, æригон ахургæнæг Земфирæ загъта, уома, рæфтон уолæфти рæстæги будуйрон стани уодзæй Синдзигъæуи скъолай хехъæппæресади равдист. Фæккæсетæ, фæстегæй ка байзадæй, уонæмæ дæр, цæмæй æмхузæн къуарæй бацæуæн станмæ. Рæфтади рæстæги будуйрон ста-

ни устур азгъунсти скъоладзау биццеути къуар стьолтæ 'ма къелатæ райвардтонцæ, куд гъудæй, уотæ. Адæм æрæмбурд æнцæ æма рабадтæнцæ, куд æнгъизтæй, фадуат куд амудта, уомæ гæсгæ æма райдæдта æвдист. Æмбæрзæни размæ рацудæй æригон хуæрзонд силгоймаг, адæм фæссабур æнцæ, 'ма силгоймаг бæрзонд гъæлæсæй загъта: «Хъазар æмбæлттæ!Мах адæм хуарз зонунцæ косун. Анзæй-анзмæ рагуалдзæгæй-æрæгвæззæгмæ, уæ хъиамæти фæрци, нæ бийнонтæ æнцæ æфсес, афонæбæл æрцæуи фист падзахадон ихæс, гоморитæ дæр нæ фæуунцæ ревæд. Фал куст кæми уа, уоми гъæуи уолæфун дæр. Абони уæ тæрхонмæ хæссæн Синдзигъæуи астæугкаг скъолай ахурдзаути хехъæппæресади равдист!». Фæстаг дзурдти фæдбæл æмбæрзæн байгон æй, æмбæрзæни фæсте дууæ рæнгъемæй лæудтæнцæ биццеутæ æма кизгуттæ, сæ размæ рацудæй зонгæ силгоймаг, æ къохтæ исиста æма заргути къуар æмхузæнæй сæ рæсугъд æригон гъæлæстæй низзардтонцæ Советтон Цæдеси Гимн, уой фæсте разардтонцæ Дигори партизанти зар, «Хетæгкати Къостай» зар, «Чепена», «Цоппай», «Алай». Фæстаг зари фæсте æмбæрзæн æрæхгæдтонцæ, размæ бабæй рацудæй, равдист ка хаста, еци силгоймаг æма загъта: «Цалæнмæ кафгути къуар сæхе рæвдзæ кæнунцæ, уæдмæ уин фарæстæймаг къласи ахурдзау Гогиати Уарзетæ бакæсдзæй Малити Геуæргий æмдзæвгæ «Дзандзирахъ»: Уарзетæ райдæдта рæсугъд гъæлæсæй:

«Æримбурд æнцæ абони
Æвдæймаг сабат Къаматæ,
Ку æрбадунцæ тæрхони
Æд лæдзгутæ, æд хъаматæ».

Уарзетæ кастæй уарзон æмдзæвгæ уотæ рæсугъд гъæлæсæй, уотæ арф лæдæргæй автори гъуди, æма адæм нигъгъос æнцæ, æвæдзи, еци рæстæги стани азгъунсти биндзæ ку ратахтайдæ, уæддæр æ базурти гъæр игъустайдæ. Кизгæ каст ку фæцæй, уæд райгъустæй гъæр къохæмдзæгъд, силгоймæгтæй кадæртæ сæ цæсти сугтæ сæрфтонцæ. Уарзетæ æмдзæвгæ ку кастæй, уæд Кермени бон кизгæй æ цæститæ ратонун на'дтæй. Лæхъуæн хуарз зудта Малити Геуæргий исфæлдистадæ, 'ма поэтти æмдзæвгити се 'гасей дæр берæ

уарзта. Нур устур деси бацудæй, уæхæн æригон, хуæрзонд кизгæ, уотæ арф куд балæдæрдтæй æмдзæвги аппæ. Кермен æ гьудитæй феъгал æй, адæми къохæмдзæгъд ку феъгуста, уæд æма ма адæми къохæмдзæгъдбæл бафтудæй дууæ къохей гьар къæрцц-къæрцц дæр. Уарзетæ ку фæцæй 'ма æ бунатмæ ку бацудæй, уæд æмбæрзæн байгон æй æма дууæ ирон фæндурей зæлтæмæ гæсгæ æмкъæйттæй кизгуттæ 'ма лæхъуæнтæ рацудæнцæ симди кафт кæнгæ. Фæндурти рæсугъд зæлтæ, фæсевæди аййев æзмæлд уотæ рæсугъд бадтæнцæ кæрæдзæбæл æма рæстæгæй-рæстæгмæ райгъусидæ адæми къохæмдзæгъд. Кафгути къуар ма ракафтонцæ фиййаути кафт, хонгæ, ирон вальс. Концерт фæцæй фæндурдзæгъдгути квартеттæй. Скъоладзаути равдист уотæ хъæбæр фæццудæй адæми зæрдæмæ æма сæ дзæвгарæ рæстæг фæппурх кæнун нæ фæндæ адтæй. Концертти архайгутæн зæрдибунæй раарфæ кодта парткоми секретарь Хъамболат æма син фингæмæ исаггаг кæнтæ, зæгъгæ, загъта.

Цалæнмæ концерт цудæй, уæдмæ рæстæг æхе раййивта. Цæгатаæрдигæй фиццаг æрвгæрони фазиндтæнцæ сау мегътæ, кæцитæ бæзгинæй-бæзгиндæр кодтонцæ. Еци æрдиги февналдта думгитæ кæнун. Уæззау сау мегътæ минкъийгай хор æрæмбарзтонцæ, уазалгомау думгæ ба гьарбæл ахур бауæри, тæнæг дарæси хурфæмæ лæстæй 'ма адæймаг агурдта, думгæ кумæ нæ хъæрттæй, уæхæн рауæнтæ. Уæдмæ фиццаг ставд æртæхтæ æркодта, уæдта райдæдта тæрккъæвда. Уарун уотæ карз адтæй æма , куд фæззæгъунцæ, дони тьинккити ахид цудбæл лæдзæгæн ниххуæцун æнгъизтæй. Æнæсцохæй еу æртæ сахатти фæууардта 'ма уойбæрцæ æркалдæй зæнхæмæ дон æма минкъий къанатæй цæугæдæнттæ рауадæй. Хъамболат рæстæгмæ кастæй, 'ма уарун ку фæссабур æй, уæд бригади хецау Бекирмæ фæдздзурдта 'ма ин загъта, цæмæй еугур брижитæ æма уæрдунти дæр адæми исбадун кæна 'ма сæ тагъд гъæумæ рарвета. Бекир бардзурд исæнхæст кодта æма дæс брички адæмæй идзагæй, уони хæццæ дууæ брички Синдзигъæуи скъоладзаутæ дæр, фæрраст æнцæ гъæуæрдæмæ. Даргъ Таги дони уæлбунтæбæл брижитæ тæргутæ архайдтонцæ тагъддæр донуордæг фæуунбæл. Фæстаг дууæ брички дони ку бацудæнцæ, уæдта берæ лæкъун дон устур гулфæй ракалдæй. Дон æ хæццæ ластæ дортæ,

бæласи къæлеутæ, æмбуд гъæди устур хъуæлтæ, æд къуалæ бæлæстæ. Дууæ бричкæмæй раззаг донуордæг фæцæй, фæстаг бричкæн ба дони гулфæн æ фæстаг фарс паргъавта, бæхтæ фæттарстæнцæ 'ма размæ фæггæпп кодтонцæ.

Уарзетæ брички фæстаг тегъæбæл бадтæй 'ма бæхти рæуигъди бричкæй рахаудтæй дони æмбохъулатаемæ, 'ма æй дони уолæнтæ раскъафтонцæ. Керменæн æ цæстæ раахæста еци æзмæлд, æхе фехста бричкæй, дони фæдбæл ратахтæй 'ма еу фæззилди, кизги ку рауидта, уæд дони æхе багæлста, банака кодта кизгæ 'рдæмæ 'ма ин æ къох раахæста. Уотемæй æ галеу къохæй кизги къохбæл фæдар хуæстæй, рахес къох æма къæхтæй ба тох кодта дони уолæнти хæццæ, архайдта дони билæмæ хæстæг кæнунмæ. Уæдмæ Кермени æмкъласонтæ æ фæсте ратахтæнцæ, сæ разæй æ лимæн Азгерий. Е дони фæззелæни байнадæй æма æ къохи ци даргъ мех адтæй, уой Керменмæ бадардта. Кермен рахес къохæй мехбæл фæххуæстæй 'ма, æвæдзи, дуйнебæл уæхæн хъаурæ нæ разиндтайдæ, æ къохти хуæст ин ка ислаемæгъ кодтайдæ. Азгериймæ фæккастæнцæ иннæ æмбæлттæ дæр 'ма уони фæрци лæхъуæн æма кизгæ дони билæмæ æрбаервазтæнцæ, сæ фалдзос æрæмбурд æнцæ, фæстаг æртæ бричкæми ци адæм бадтæнцæ, етæ. Уонæй алке дæр архайдта кизгæмæ естæмæй фæккæсунмæ, ка сор хæцъелæй сæрфта Уарзети дзигкотæ æма гурæ, ка ин сор сасуг е 'уæнгтæбæл тухта. Уæдмæ Хъамболат саргъи бæхбæл сæ рази æрбалæудтæй, хабæрттæ разудта, Кермени æ хъури никкодта æма ин æхе æма адæми номæй зæрдибунæй раарфæ кодта, лæгдзийнадæ ке бавдиста, уой туххæй.

Иннæ бон сæрди мæйæ фæстæмæ æ бари бацудæй 'ма ахурдзаути бригадæ фиццагау æ куст кодта. Цалинмæ нартихуар æхсаст фæцæнцæ, уæдмæ ма Кермен æма Уарзетæ цалдæр хатти фембалдæнцæ, лæмбунæгдæр базонгæ 'нцæ. Дууæ æригон уоди лæдæрдтæнцæ, сæ фæууинд кæрæдзæмæн æхцæуæн ке уидæ, ке сæ фæффæндуй еумæ фулдæр фæуун.

Рæстæг цудæй тагъд. Кермен августи мæйи уолæфунмæ рандæ 'й се 'рваддæлтæмæ Кæлухмæ. Уоми еци рауæн æ зæрдæмæ хъæбæр цудæй, гъæу æрæнцадæй Ирæфи рахес билæбæл, фалдзос сау гъæдæ æма игуæрдæнтæ, бунæй,

коми арфæй, æноси дæр игъустæй Ирæфи дони гур-гур. Еци дони гъæр æвæлладæй гъости цудæй, æма адæймаг деси ба-цæуидæ куд ин бухсунцæ ами цæргутæ, фал цалдæр боней фæсте еци гъæр Кермен лæдæргæ дæр нæбал кодта. Есге гъæуи биццеуæн æнкъард кæнунмæ рæстæг н ' адтæй, æ фиди æнсувæри биццеу Сократ, æхе карæн, асæй дæр æми-æстæ, сæумæй фонд гъуд кæнунмæ фæккæсионцæ, сехуари фæсте ба æнхус кодтонцæ кенæ хуасæ кæрдунмæ, кенæ ба хуасæ æнтаунмæ . Уæхæн куст ку неци уидæ, уæдта гъæдæ-мæ рандæуионцæ кенæ дзæдурдзауæни, кенæ нинæгъ æм-бурд кæнунмæ. Рæфти, бон ку истæвдæ уидæ, уæдта Ирæфи еу фæззелæни адтæй устур хъум 'ма уоми сæхе ниртаионцæ, накæ дæр си фæккæнионцæ. Гъæуæй минкъий изолдæр ба цæугæдонæн адтæй дууæ минкъий къабази, кæцитими ба кæсалгæ ахид адтæй. Ами биццеутæ, кæми къохæй, кæми ба хизæй, æрахæссионцæ балер, бецъо, хъæдæгъа кæсæлгитæ. Кермени фиди æнсувæр Геуæрги кæсалгæ берæ уарзта, 'ма биццеутæн раарфæ кæнидæ.

...Рæстæг тагъд ратахтæй æма фиццаг сентябри Кермен райдæдта дæсæймаг къласи ахур кæнун. Мæйи кæрони, еу хуцаубони сæхе 'рдæмæ цæугæй, гъæунги хæрхæмбæлд фæ-цæй Уарзети хæццæ.

Кермен дес гæнгæй, кизги рафарста: «Ду ба ардæмæ кæ-цæй æрбахудтæ?». Кизгæ нифсæрми æй æма дзуапп ра-вардта: – «Мæ мади хуæрæ уæлæ минкъий уæлдæр цæруй, Бибайти Гадзисмели бийнойнаг æй, 'ма уонæмæ цæун». Кер-мен æ фæдбæл разилдæй æма æ хæццæ иссудæй Гадзисме-лети уæнгæ 'ма ин ами хуæрзбон загъта. Кизгæ ин раарфæ кодта 'ма уобæл рахецæн æнцæ. Лæхъуæн хæдзарæмæ цума пазуртæбæл тахтæй, ионгрæуæг æма игъæлдзæгæй хæдза-ри фæммедæг æй, æ мадæ Надяй æ хъури ракодта æма ху-æруйнагæнгæл стъоли рази æрбабадтæй. Надя æ цæуæти хестæри берæ уарзта, æхцæуæн ин адтæй, биццеу игъæлд-зæг ке æй, е, 'ма ин æ рази æрбайвардта хуæруйнаг. Хуæр-ди фæсте Кермен стъол рафснайдта 'ма æ мади рафарста: – «Мамæ, рагæй дæр дæ фæрсуйнаг фæуун, уолæ, нæ синхон Гадзисмели бийнойнаг Олинка, куд адæймаг æй?».

«– Уæд е дæ зæрдæбæл цæмæн æрлæудтæй? Олинка сугъæрийнæ силгоймаг æй, сабур, уæззаусæр, хуæрззæрдæ.

Некæд неке фудкой кæнуй, тухсти дзамани усхъæ бадарунмæ æй неке райафдзæй. Цубур дзурдæй, хуарз адæймаг æй», – загъта Надя.

Рæстæг цудæй, бæнттæ, къуæретæ кæрæдзей æййивтон-цæ. Гадзисмели кизгæ, Ленæ, Кермени æнгарæ адтæй, ахур дæр еу къласи кодтонцæ 'ма лимæн цардæнцæ. Айдагъ син-хонбæл н' адтæнцæ, фал се 'хсæн адтæй хæстæгдзийнадæ дæр . Гадзисмели мадæ райгурдæй Кермени фидæ Нæуæги фиди хуæрæй. Уомæ гæсгæ дууæ бийнонти лимæнæй цар-дæнцæ. Ленæ ахид æруайдæ Надяйæн æфснаунмæ, хъæп-пæлтæ æхсунмæ æнхус кæнунмæ. Нур Кермен ку базудта, Ленæ æма Уарзети хæстæгдзийнадæ, уæд ин хъæбæр æх-цæуæн адтæй, уомæн æма ин æнцондæр фембæлæн иссæй кизги хæццæ. Уотемæй ахиддæр уинун райдæдтонцæ Кермен æма Уарзетæ кæрæдзей, кизгæ ахид æрбацæуидæ æ мади хуæрæмæ. Рæстæгæй – рæстæгмæ Ленæ зæгъидæ Керме-нæн, уома мæ мамæ Уарзететæмæ æрветуй, зæгъгæ, 'ма ду-уемæй бахъæртионцæ синхон гъæумæ. Æртемæй, надбæл цæугæй, гъæуи фæсте тезгъо кæнгæй, хæдзари , уроктæ ахур кæнгæй, сæ уолæфти рæстæги, ахид дзорионцæ сæ изолдæ-ри ахури фæдбæл.

Ленæ загъта, хъæбæр берæ ке уарзуй уæйгæнæги куст æма изолдæри ахур баст ке уодзæнæй еци дæсниадæ рай-суни фæдбæл. Уарзетæ берæ уарзта ахургæнæги куст æма æ изолдæри ахур баста мадтæлон æвзаг æма литератури ахургæнæг исунбæл. Кермен неци дзурдта, фæндæ æй адтæй инженери дæсниадæ райсун, фал фондз æнсувæрей хестæр адтæй, косгæ ба еунæг сæ фидæ Нæуæг кодта. Уомæ гæсгæ нæ зудта, исодзæй ин равгæ изолдæр ахур кæнунмæ, уой.

Сосæни мæйи фæцæнцæ ахур, райстонцæ астæугкаг скъо-ла фæууни туххæй гæгъæдитæ. Финддæсæймаг иони син ад-тæй скъола фæууни туххæй бабадт æма гъастизæр, 'ма еци изæрмæ Кермен æма Ленæ æрбахудтонцæ Уарзети дæр.

Еци изæр, финги разæй ку исистадæнцæ, кафун ку рай-дæдтонцæ, уæд симди кафти фæсте Кермен еуварсмæ фæд-дзурдта Уарзетæмæ. Еуварс рацудæнцæ адæмæй æма ис-лæудтæнцæ устур æнгозæ бæласи бун. Бæласæ минкъийæй æхсæдгæй, уотæ арæзт æрцудæй æма æ зæнгæ бæрзонди уæнгæ адтæй лæгун, æ къабæзтæ ба фæйнердæмæ фæц-

цудæнцæ 'ма æд сифæ зонтиkki хузæн тургъæмæ хорауон лæвардтонцæ, уой хæццæ бонæ дæр æма æхсæвæ мæйи рохсмæ, дæр тургъæ талингæ нæ кодтонцæ. Лæхъуæн æма кизгæ лæудтæнцæ хæстæг кæрæдземæ. Арвæй сæмæ мæйи æнхæст тумбул цалх уорс-уорсидæй æрвиста нидæн рохс, кæци бæласи сифтæртæбæл, цума сæбæл есге æвзестæ инсад æркалдта. Рæстæгæй-рæстæгмæ рæуæг думгæ æрбафелаuidæ 'ма æ хæццæ хаста сатæгдзийнадæ. Кизгæ æма лæхъуæн сабур лæудтæнцæ, неке си неци дзурдта, Сæ дууæ дæр цума цæмæдæр æнгъæл кастæнцæ, уотæ нигъгъос æнцæ. Еу рæстæги Кермен Уарзети усхъитæбæл æ къохтæ райвардта, æхемæ 'й æрбазилдта, æ цæститæмæ ин æргом бакастæй, уæдта 'й æ реумæ æрбалхъивта 'ма ин ниба кодта. Кизгæ фиццаг лæхъуæни ра 'схуайунмæ гъавта, фал ба ку радаргъ æй, уæдта кизгæ æрсабур æй. Фæстæдæр Уарзетæ æ сæр æруагъта Кермени усхъæбæл 'ма уотемæй дзæвгарæ лæудтæнцæ, лæдæрдтæнцæ сæ гурти гъардзийнадæ. Æрæгиау Кермен райдæдта дзорун:-«Уарзетæ, аци изæр ци æмбурди ан, е уой бæрæггæнæн æй æма нæ дууæ дæр исгъомбæл ан. Ардиги фæстæмæ нæ дууæ дæр нæ сæйрагдæр царди фарстатæ гъæуама нæхуæдтæ лух кæнæн, гъай-гъай, хестæртæ 'й куд зононцæ, уотемæй. Изолдæр царди нæ дууей рази дæр берæ ихæстæ ес, 'ма мæн уотæ фæндуй, еци ихæстæ æнхæст кæнгæй, ку цæуианæ царди еумæ, усхъæй-усхъæмæ ахури дæр æма царди иннæ гъудтæгти дæр. Уомæ гæсгæ мæн фæндуй, цæмæй царди фæндæгтæбæл ме 'мбал исуай. Нæ фалдзос дзордзæнæнцæ, уома ма син раги æй еумæйаг цард аразунмæ, фал нæхуæдтæ куд ралух кæнæн, гъæуама уотæ уа. Уарзетæ, рагъуди кæнæ мæ дзурдтæбæл, æма кæд арази дæ мæ фæндонбæл, уæд уæмæ иннæ къуæрей минæвæрттæ бацæудзæнцæ, – фæцæй æ дзурд Кермен.

Уарзетæ дзæвгарæ неци дзурдта, æрæгиау ба загъта: – «Кермен, раст мæ балæдæрдтæ, еци бон, ивулд донæй мæ ку раластай, дæхе цардæн тæссаг уогæй, уæдæй фæстæмæ мæ зæрди арф бунат æрахæстай. Мæ зæрдæ нецæбæл дардтон, фал архайдтон дæу ахиддæр у инунбæл. Æнæ хезгæй, æвепайди ку фембæлианæ, уæд мæ зæрди гупп-гупп иссæуидæ, мæ тог ба мæ цæсгони рабадидæ. Ку æй базудтон, мæ мади хуæрæмæ хæстæг цæрис, уой, уæдта уæ гъæумæ ахиддæр

цæун райдæдтон. Фæстæдæр дин дæ рахаст ме 'рдæмæ балæдæрдтæн 'ма мæ зæрдæ æрсабур æй. Раст зæгъгæй дæ есге кизгутти хæццæ дзубанди кæнгæ ку фæууининæ, уæдта мæмæ æхсайгæ зæрдæдзийнадæ фæззиннидæ, фал мæ Ленæ æрсабур кæнидæ . Нур къиссе-миссе миутæ нæ кæндзæнæн, æз дæр дæ рагæй уарзун 'ма арази дæн дæ хæццæ мæ цард баеу кæнунбæл. Æрбарветæ дæ мийнæвæрттæ, – кæд фæндуй, уæд». Кермен еци дзурдтæ ку фегъуста, уæд æ реумæ æрбалхъивта кизги, даргъ ба ин никкодта æма фæсевæдæрдæмæ баевгъудæнцæ.

...Къуæрей фæсте Гагуатæмæ бацудæнцæ мийнæвæрттæ 'ма хæдзари хецау, кизги фидæ Адугейæн, балæдæрун кодтонцæ гъуддаг. Адуге загъта, уома, аци хабар махæн арвæй дор æрхауни хузæн æй æма дзуапп раттунмæ цæттæ нæ ан. Иннæ къуæрей нæмæ æрбацотæ 'ма уин ести бæрæг зæгъдзинан. Иннæ къуæрей муггаг æма минæвæрттæ бадзубанди кодтонцæ, бафедудтонцæ, кæрæдземæ, æууæнки туххæй, къохтæ равардтонцæ. Сæ фæдудмæ гæсгæ киндзæхсæвæр искæндзæнцæ фæззæги фиццаг мæйи астæуи, æма уобæл рахецæн æнцæ фусунтæ æма иуазгутæ.

Дугкаг бон æверхъау хабар рахæлеу æй адæми æхсæн. Немуцаг фашисттæ сабурдзийнади бадзурд нийхалгæй, гадзирахаттæй, цъаммар миуæ бакæнгæй, æрбампурстонцæ нæ арæнтæбæл. Нæ горæттæ æма гъæутæбæл бомбитæ калунцæ, пурх кæнунцæ заводтæ 'ма фабриkitæ, къолхозтæ æма совхозтæ, содзунцæ горæттæ æма гъæутæ, æнæхатирæй цæгъдунцæ нæлгоймæгтæ 'ма силгоймæгти, зæрæндтæ æма сувæллæнтти. Мæлæтдзаг тæссагдзийнадæ, бæзгин сау мегъи хузæн æрбадтæй нæ райгурæн бæсти сæрмæ. Еци гъудтаг нæ адæмæн æвепайди нæ адтæй. Нури уæнгæ дæр æй зудтонцæ, нæ цардиуаг ке нæ цæуй берæ фæсарæйнаг идзаг дзиппæгунтæн, етæ хецауеуæг кæми кодтонцæ, уæхæн паддзахæдтæн. Ке нæ цудæй сæ зæрдæмæ нæ адæм сæхе хъаурæй, сæхе хъиамæтæй ке дарунцæ сæхе, ке цæрунцæ сæхе унафæй. Еци бæститæ рагæй хицæ кодтонцæ нæ бæркадгун зæнхитæмæ, æнæкæрон гъæдти фæзтæмæ, нæ гъæздуг зæнхи арфи римæхст хæзнатæмæ. Уомæ гæсгæ рагæй архайдтонцæ алли хузи нæ рæсугъд цард фехалунмæ. Нур, ку исбæрæг æй, не 'знæгтæ сæ сау гъудитæ ке райдæдтонцæ

æнхæст кæнун хъаурæй, нæ бæстæмæ ку æрбампурстонцæ гъæдтаг сирдти æрдонгтæ, кæцитæ багъавтонцæ айдагъ мул-китæ байсунмæ нæ, фал ма нæ адæмæй искæнунмæ цагъ-айрæгтæ æма царди арæзт райевунмæ, уони куд фæндæ ад-тæй, уотæ. Нæ, уомæн уæн нæййес!

Адæм еу бийнonti хузæн æрбаеу æнцæ, мæнæ узун ку фæттæрсуй, уæд æ синдзитæ еугурæй дæр куд фæббизирт кæнуй, уотæ, сæ хъауритæ фæййеу кодтонцæ æма хъазау-тæй æрлæудтæнцæ знæгти нихмæ. Цард æхе райивта, нурмæ синхон-синхони, зонгæ-зонги хæццæ ку фембæлионцæ, уæд дзубанди цудæй æнæнездзийнади, кусти, бийнonti туххæй. Нур, фембæлгæй, дзубанди цудæй тугъди фæдбæл фарста-тæбæл. Нурмæ цард æндæр хузи адтæй, фалдзос игъустæй игъæлдзæг дзубанди, гъæр ходун, изæрæй ба берæ гъæунги фæсæвæд гъаст исаразионцæ 'ма æрæгиаумæ æрвистонцæ игъæлдзæгæй рæстæг, рауæнæй-рауæнтæй игъусидæ дигор-рон æма уруссаг æвзæгтæбæл адæмон зартæ. Нур еци гъуд-дæгтæ феронх æнцæ. Фиццаг æма дугкаг бон адæм астæуг-каг скъоламæ, гъæусоветти тургъæмæ æмбурдтæ кодтонцæ, беретæ сæ цæсти суг калдтонцæ, æнгъæл кастæнцæ, кæд син ахургонд адæм хуарзæй ести зæгъионцæ, зæгъгæ. Фал уони бон дæр ци адтæй зæгъун?Адæми бон адтæй хецауади фалдзос хæстæгдæр балæуун æма кусти хуæздæр архайун, 'ма уой ба кодтонцæ. Кæд нурмæ алли адæймагмæ дæр бад-зорун гъудæй, уома, кустмæ рацо, зæгъгæ, уæд нур ба кустмæ цудæнцæ еугурæй дæр, кусти гъæдæ дæр берæ фæххуæз-дæр æй, алкедæр æй лæдæрдтæй, æ хъиамæтæй падзахадæ хъаурæгиндæр ке кæнуй ма 'знаги нихмæлæуд гъæддухдæр ке уодзæй, уой. Бæсти хъаурæ фæстаг æнзти тагъд ирæзтæй, фæззиндтæнцæ дæсгай нæуæг горæттæ, мингай нæуæг фа-брикитæ æма заводтæ. Уомæ гæсгæ паддзахадæ ахид рако-ридæ адæмæй æнхус æфстауи хузи, 'ма ке бон куд адтæй, уотæ æ anzi миздæй хай кодта паддзахадæн. Нур беретæ сæ фæсвæд ивæрд къапекитæ хастонцæ гъæусоветмæ, по-чтæмæ 'ма сæ лавæрдтонцæ бæстæ ергъæвуни пайдайæн, уæхæн къапек кæмæ н' адтæй, етæ ба лæвардтонцæ æфстау сæ миздæй.

...Тузмæг рæстæг æ кæнон кодта. Къуæрдтæ-къуæрдтæй æфсæддон камисариат тугъдмæ æрвиста нæлгоймæгтæ æст-

дæс анземæй уæлæмæ æма цубур рæстæгмæ еци карæнтæй аййеппунтæ æма æргом незгунтæй фæстæмæ фæууинæн нæбал адтæй гъæубæсти. Рандæ 'й æфсади рæнгъитæмæ Кермен дæр.

Изæрæй, æ рандæуни разæй, фембалдæй Уарзети хæц-цæ. Адтæй сентябри дугкаг æмбес, рæстæг хаста гъар æма æ сæрдигон дарæс некема раййивта. Лæхъуæн æма кизгæ лæудтæнцæ гъæунги, горенмæ хæстæг. Адтæй фæззигон гъар изæр, арвæй мæйи устур цалх зæнхæмæ æрвиста, ба-уæр ка нæ тавта, уæхæн тунтæ, цума уотæ загъунмæ гъавта, – «Кæд уæ тавгæ нæ кæнун, уæддæр уин уæ уинд ба мæнæн æхцæуæн æй, 'ма уæмæ æрветун мæ рохс». Кермен æ реу-мæ æрбалхъивта кизги 'ма дзæвгарæ рæстæг æнæ дзоргæй лæудтæнцæ, фæлмæн гъар думгæ æрбафелаугæй, æзмæлун кодта Уарзети дзигкотæ, æнæфедуйгæй, æ цæститæй ци суг-тæ уадæнцæ, етæ ба хаудтæнцæ лæхъуæни усхъæмæ, 'ма син сæ уомæлдзийнадæ лæдæрдтæй.

«– Уарзетæ, ци дин зæгъон, нæ уарзондзийнади рохс фæн-даг нин устур фидбилиз ралух кодта. Еци фидбилиз айдагъ æз æма дæу нæй, 'е æй æгас адæми фидбилиз. Тугъд æгъатир æй, нур куд цæуй, уотемæй берæ æнæ мард циртдзæвæнтæ фæззиндзæй нæ зæнхæбæл, уони æхсæн уодзæнцæ, царди аппæ ка балæлæдæрдтæй, цæуæти адæ ка бавзурста, уæ-хæнттæ. Фулдæр ба уодзæнæнцæ «уаса – нæуасатæ», царди уæзæ ке нæма ралхъивта, денгиз ма уæраги сæрмæ кæмæн æй, уæхæнттæ. Нур æз цæун, куд дардзæнæн мæхе æма куд уодзæнæн тугъди будури, уой нæ зонун. Еунæг гъудтаг дин фæдзæхсун, зонæ 'й, нæ уарзондзийнадæ гъæуай кæндзæй дæу дæр æма мæн дæр. Нарти Сослани мæлæт æ къæхти лухæй куд адтæй(æ къæхтæ æни 'сæрст байзадæнцæ Курда-лæгонмæ), уотæ мæнæн дæр мæлæтау уодзæй, ку мæбæл исæмбæла хабар гадзирахаттæй мæбæл рацудтæ, хæзгол ис-кодтай, зæгъгæ, уæд. Еунæг загъд дин зæгъун, цалæнмæ æй зонон, хезис мæ, цалæнмæ мæ «къилдун» фæдар уа, уæдмæ мæ къæхтæбæл лæудзæнæн гъæддух 'ма мин неци уодзæй». Еци дзурдти фæсте ма кизгæн арф ба никкодта, æ цæсти суг-тæ сосæггæй расæрфта, бæхбæл æхе багæлста æма ма изо-лæй бæхи къæхти гъæр фегъустæй.

...Иннæ бон фонсласæн поезди вагоны, æртигкаг уæлад-

зуги, аенæ лигъзгонд фæйнæгутæбæл, гъæмпæбæл хъан уогæй, цæлхити къурцц-къурццмæ игъосгæй, Кермен изол кодта æ минкъий райгурæн бæстæй аенæбæрæг хъисмæтмæ. Фæндагбæл лæг кастæй вагони нарæг къæразгæй, фæстегæй ка изадæй, еци будуртæ, къотæртæ, гъæдтæ æма гъæутæмæ æма дес кодта, куд устур æй нæ бæстæ, уобæл.

Æртæ боней фæсте поезд æрлæудтæй æфсæнфæндаги станцæ Арзамаси. Къæмæндирти командæмæ гæсгæ вагонтæй рахизтæнцæ 'ма сæ къуæрдтæ– къуæрдтæй æрлæуун кодтонцæ, Кермен ци къуари адтæй, уомæн командæ кодта капитан, (уæди уæнгæ Кермен зудта, æфцæкъуатæбæл сталутæ æма лентъитæмæ гæсгæ æртасун, кæмæ ци чин адтæй, уой), е син бардзурд равардта 'ма сæ ракодта горæти кæронмæ. Уоми бацудæнцæ устур тургъæмæ, уоми астæуæй адтæй устур æртæуæладзугон азгъунст, рахес фарсæй, еу дууæ сæдæ метри изолдæр, лæудтæнцæ, фæрсæй-фарсмæ, æртæ дууæуæладзугон даргъ азгъунсти. Куд син балæдæрун кодтонцæ, уотемæй етæ адтæнцæ салдæтти къазармитæ. Устур фæзи, галеу æрдиги, зиндтæй, æ дæргъæ еу дууæ сæдæ метри кæмæн адтæй, уæхæн сара хатæнти хæццæ, хатæнти лæудтæнцæ танкитæ: устуртæ, астæугкæгтæ æма минкъийтæ. Кермен бахаудтæй капитан Корнееви ротæмæ, взводи къамæндир ба адтæй лейтенант Таранин. Еци бонæй фæстæмæ Кермен æма, æ хæццæ ка службæ кодта, еци салдæттæн цард цудæй сахатти нимæдзæмæ гæсгæ, сæумæ исистунæй ба изæри ниххуссуни уæнгæ. Капитан Корнеев салдæтти ахур кодта, танкитæ куд арæзт æнцæ, цæмæн гъæунцæ, ци сæ бон æй, цæйбæрцæ зиан æрхæссун æй 'знагæн, уонæбæл.

Уроки рæстæги ахургæнæг ахид æрхæссидæ дæнцæгтæ æхе цардæй. Салдæттæ хуарз зудтонцæ, Корнеев Япоинаг агрессорти нихмæ тугъди, нæ лимæн падзахадæ, Манголи Адæмон Республики арæнбæл, Халхин-Голи, æхе бæгъатæрæй ке бавдиста, лæвæрд ин ке æрцудæй Сурх Стъалуй орден. Роти къæмæндир ахури фæдбæл тæрегъæд некæмæн кодта, ахид æрхæссидæ устур æфсадфæтæг А. В. Суворови дзурдтæ: «Зин æй ахури, тугъди ба æнцон». Лейтенант Таранин, раздæри астæугкаг скъолай ахургæнæг, уой фæсте танкити хаййади дууæ анзи баслужбæ кодта 'ма имæ уæлдæр ахурадæ ке адтæй, ахури устур дæсниадæ ке бавдиста,

уой фæдбæл ин афицери чин равардтонцæ. Корнеев дæр æма Таранов дæр танк бауарзæг адтæнцæ, уотæ нимадтонцæ, уома, дæсни къохти, танк тæгкæ фиццаг тасуадзæгдæр тохæндзаумау ке æй, уой. Алли бон дæр дууæ сахатти уидæ дзубанди политикæбæл: бæсти ци хабæрттæ цудæй, газзетти ци финсунцæ, фронттити цитæ æрцудæй фæстаг сутки. Ахури рæстæги Корнеев дæр æма Таранов дæр архайдтонцæ, сæхуæдтæ ци зудтонцæ, цæбæл фембалдæнцæ царди, ци бавзурстоцæ сæхебæл, еци цаутæ алли хузи дæр бавзарун ахури рæстæги. Уомæ гæсгæ æртæ мæйей кæронмæ танкити къамандити иуæнгтæ уотæ ахур адтæнцæ æма багъæуаги рæстæги сæ еу инней баййевун адтæй æ бон, механик танкæ 'скъæрæг кодта æхсæггъавæги архайд; фæстаг ба аенæ дзебæлæй æййивта механик-скъæрæги.

Январи æмбеси Корнеев еумæйаг æмбурди фегъосун кодта, æфсæн фæндаги станцæмæ ке 'рбацудæнцæ, тугъдмæ ци танкитæбæл цæудзæнæнцæ, еци машинттæ. Къуæре ма лæвæрд ке цæуй, цæмæй алли экипаж дæр æ машинæ æхеон искæна, уой туххæй. Уой фæсте нæ полк, уой хæццæ ба мах ротæ дæр, цæуæн Астæугкаг Фронтмæ, немуци 'фсæдтæ ка пурх кæнуй, уонæн æнхус кæнунмæ. Полки приказмæ гæсгæ Керменæн сержантти ном равардтонцæ, ниввардтонцæ æй 34-танки къамæндирæй, æ къомандæмæ бахаудтæнцæ: е 'рдхуæрдтæ, аразæг-æхсæгæй тæтæйраг Люмир Ганичев, механик-размæ скъæрæг уруссаг Виктор Маринин æма фатдæдтæг, сæ роти тæгкæ æригондæр, Стъараполог хъазахъаг Василий Бабенко. Васябæл æрæги, æртæ мæйей разæй, исæнхæст æй æвддæс анзи, фал ин военкоматти бантæстæй басайун, æхе исхудта дууæ анзи хестæр. Бæрзондгомау, ионггин, æ карæй зиндтæй гъомбæлдæр, 'ма æй райстонцæ æфсадмæ. Экипажи иуæнгтæн сæ хуссæнтæ адтæнцæ еу рауæн, 'ма тæгкæ райдайæни фæллимæн æнцæ, хуæрунмæ дæр еумæ цæуионцæ, ахурти дæр еу рауæн бадиионцæ, есге си ести ку нæ лæдæридæ, уæд ин æй иннетæ баамонионцæ. Нур син хъæбæр æхцæуæн адтæй, еу къамандæмæ ке бахаудтæнцæ, е. Тагъд рæстæгмæ сæ танкæ, цума æвзагæй æстæрд адтæй, уотæ кæдзос иссæй. Экипажи иуæнгтæ алли болт дæр, алли къум дæр урзацауæй, уотæ бавзурстонцæ æма æууæндтæнцæ, сæ машинæ сæ зæвци фудæй ке нæ фæссайдзæй, уобæл.

Мартый мæйи фæстаг бæнтти сæ полк бунат æрахæста город Наро-Фомински бунт ергъæвæн ханхи. Апырели мæйи райдайæни полк бардзурд райста размæ æмпурсуни хабар иннæ æфсæдти хæццæ. Разæй гъæуама цудайонцæ Корневи танкитæ, сæ фæсте фестæг æфсади батальон, уотемæй. Танкиститæ фестæгæфсæддонти хæццæ немуци ергъæвæн батудтонцæ, немуцæгтæй ка ледзæги фæцæй, ка фæммард æй, ка æ къохтæ исдардта 'ма æнгъæл кастæй, ци ин кæндзæнцæ изолдæр, уомæ. Адтæй си уæхæнттæ дæр, изолдæр автоматтæй æхсунмæ ка архайдта, 'ма уони ба æгъатирæй нæхеонтæ цагътонцæ.

Фашиститæ сæхемæ æрцудæнцæ, райдæдта нихмæ атака. Æнæ исцохæй цудæнцæ фестæгæфсад æма танкити атакитæ, еугур карз дзармадзанти æма минометти æхст, хуæдтæхгути бомбити æркалд. Мах танкиститæ æма фестæг æфсад уорæдтонцæ немуци æрра атакитæ, цæгъдуни кодтонцæ махонтæ дæр, фал немуцæгтæ ба мардæй дзæвгарæ фулдæр. Фашисттæ ку балæдæрдтæнцæ, сæ бон ке не 'суодзæнæй ахæст бунæттæй пехотæ æма танкистти рагæлдзун, уæд сæ размæ æмпурст фæссабур æй, нæбал æхстонцæ минометтæ æма дзармадзанти, нигъгъос æй хуæдтæхгути неун. Бæстæ уотæ ниссабур æй, цума фалдзос тугъд дæр н' адтæй. Еци сабури рæстæги Кермени сæри магъзи фæззиндтæй цийнæ, – æгасæй ке байзадæй, уой фæдбæл. Ци цаутæ уидта, етæ фудфуни дæр цæститæбæл нæ рагъаздзæнæнцæ, 'ма æхецæн фарста равардта фæттарстæй, æви нæ? Гъай-гъай, фæттарстæй, уæхæн æгас адæймаг нæййес æма тæрсгæ ка нæ кæнуй. Раздæр киунугути бакæсидæ, уома тугъди тарст нæййес. Е раст нæй, тарст æноси дæр, æвæдзи, ес. Хе багъæуай кæнуни инстинкт адæймагæн æ хæццæ райгуруй, фал адæймаг куд устурдæр гæнгæ фæццæуй, уой бæрцæ ба сæри зунд хецауеуæг кæнун райдайуй берæ инстинктæн. Уотемæй райгуруй лæгдзийнадæ, æхсарæ, сгухт. Хумæтæги нæ финста устур финсæг М. Горький: «Царди æноси дæр ес бунат сгухтдзийнадæн». Тугъди ба берæ æфсæнттæ ес бæгъатæрдзийнадæ бавдесунмæ, етæ æнцæ:бæстæ уарзундзийнадæ, ци гъуддагбæл тох кæнис, уой уарзун, коммæгæс ун, бардзурди хъаурæ, хъæбæрдæр ба дæ зæнхæ, дæ хæдзарæ, дæ бийнонтæ ке гъæуай кæнис.

Уомæ гæсгæ тугъди алли минут дæр æй тохæг адæймагæн сгухтдзийнадæ.

...Еци бони фæсте ма берæ тохгæ бæнттæ адтæй, фал си Кермени зæрдæбæл ниллæудтæй еу цалдæр. Ци тугъддитæ раевгъудæй, уони туххæй Кермени реубæл фæззиндтæй медаль «За отвагу» æма И. В. Сталини арфæ. Сентябри мæйи 1942 анзи Керменæн уæззау цæф фæцæй æ сæр. Еци хабар æрцудæй истохуни рæстæги, раст дзармадзанти æма минометти æхсти бунт сæ саст танкæ ку рæвдзæ кодтонцæ, уотемæй. Кермен ралæдæрдтæй, æ цæсгомбæл, æ реубæл гъар тог куд æркалдæй, æ цæститæ куд ратар æнцæ, уой. Æхемæ æрцудæй медсанбати.

«Кумæ фæццæф дæн?» – зинтæй е 'взаг туххæй æзмæлун кæнгæй, рафарста æ фалдзос, уони.

«Неци кæнуй, æнсувæр, дæуæн неци уодзæй», – загъта ин дохтур.

«Мадта рæхги фæстæмæ ме 'мбæлтти хæццæ фронтти уодзæнæн?», – цийнæгæнгæй, загъта Кермен.

«Нæ, ду цæуис уæхемæ, æфсæддон службæ дин, æвæдзи, иронхгæнгæ æрцæудзæй», – балæдæрун ин кодта дохтур. Дохтур не 'уæндтæй, адæймаг уæхæн сæри цæфи хæццæ раервæздзæй, уой хæццæ ба ма тохгæ, хъæбæрдæр ба танкити æфсади. Кермен Мæскуй госпитали, нейрохирургий институтти фæцæй дууæ мæйи, уæдта æй рæстæгмæ рауагътонцæ æ хæдзарæмæ.

Æрцудæй сæхемæ, æ цæфи туххæй ин хæдзари неци зудтонцæ 'ма тургъи ку бацудæй æфсæддон дарæси, фудхузæй, æдзæллагæй, æ дарæстæ ибæл, мæнæ цума ауиндзæнбæл ауигъд адтæнцæ, уотæ зиндтæнцæ. Уотемæй æй ку фæуидтонцæ Нæуæг æма Надя, уæд æй æваст нæбал базудтонцæ, фал æй ку æрлæдæрдтæнцæ, уæдта 'й фур цийнæй ранихъуæрунмæ гъавтонцæ. Фæццийнæ кодтонцæ бийнонтæ дæр æма хеонтæ дæр бæлцзонбæл. Нæуæг изæрæй косарт ракодта, æ хеонтæ æма синхæнттæмæ фæдзздурдта æма Хуцаумæ бакувтонцæ, æгати-ма, æфсæддон уæззау цæф фæцæй тугъди будури, фал раервазтæй, зæгъгæ.

Æртиггаг бон Кермен æ синхон Гадзири хæццæ фæццудæй æ каестæмæ дæр, цæугæ ку кодтонцæ фæстæмæ хæдзарæмæ, уæд Гадзир, гъуддаг куд нæ лæдæрдтæй, 'ма Кермен

æма Уарзетæн нæ хъор кодта сæ фембæлди, 'ма æхе еуварс райста. Дууæ æрхæндæг нæлгоймаг æма силгомаг кæрæдзæбæл сæхе ниттуктонцæ билтæ дæр æрхунæй кæрæдзей уайтагъддæр иссирдтонцæ. Дзæвгарæ рацудæй, уæдта Гадзир исхуфтæй, лæдæрун кодта, уома цæун афонæ æй, зæгъгæ. Кермен æма Уарзетæ кæрæдземæй фæххецæн æнцæ туххæйти, 'ма дууæ лæги фæрраст æнцæ сæ фæндагбæл сæхе гъæуæрдæмæ.

...Бийнонтæ, хæдзари хуæздæр ци адтæй хуæруйнагæй, уой давтонцæ салдатæн, 'ма дууæ къуæреемæ Кермен дзæвгарæ фæххъаурæгиндæр æй. Уæдмæ Нæуæг Гадзисмел æма Гæлæуи рарвиста Гагуатæмæ киндзæхсæвæри фæдбæл, 'ма бадзубанди кодтонцæ, мартый, мæйи æмбеси Кермени хæдзарæмæ ке баковдзæнæй Уарзетæ.

Мæйæ рацардæнцæ Кермен æма Уарзетæ, сæ дууæ дæр сæ амондбæл æууæндгæ дæр нæ кодтонцæ, сæ фалдзос сæхецæй фæстæмæ уогæ дæр цума неке адтæй. Нæуæг киндзæ цума æноси дæр æгъдæуттæ ахур кодта, уотæ хестæр хеонтæмæ нæ дзурдта (уайсадгæ), Кермени мадæ Надямæ ба тæгкæ райдайæнæй æ рахаст адтæй, куд æхе мадæмæ, хонгæ дæр æй кодта «мамæ». Æфсæддон къамисариати гæгъæди кæрон искодта амонди бæнттæн, уоми медицинон къамиси рацудæй æма æй банимадтонцæ æфсæдмæ цæунмæ бæззуй, зæгъгæ. Дууæ боней фæсте Уарзетæ, Киристонгъæуи, æ цæсти сугтæ æ зекъæй уадæнцæ, уотемæй автобуси рафæндараст кодта æ лæги тугъдмæ.

Госпитæлæй дæр æма хæдзарæй дæр пъисмотæ иста æма финста е 'мбæлттæмæ, 'ма æй зудта, сæ полк кæци фронтти æй, 'ма военкъоматти ракурдта, цæмæй æй æхе полкмæ рарветонцæ(хайади номертæ син загъта). Æ курдиадæ ин исæнхæст кодтонцæ, æма иссудæй Астæугкаг фронтмæ, уæди уæнгæ Корнеев иссæй майор, батальони къомандир, Таранин ба къамандæ кодта сæ ротæн, æ усхъитæбæл адтæй капитани пъагæнттæ. Роти къамандир, æма экипаж хъæбæр бацийнæ кодтонцæ Керменбæл 'ма райдæдта æфсæддон цард. Сæ танкити полк хаудтæй батонуни æфсæддон къуармæ. Кермен æхебæл дзæбæх нæма фæххуæстæй уæззау сæри цæфи фæсте, фудхуз, ка фæцциргъхуз æй, еци цæсгоми цъарæ фæлорсгомау дардта иннæ салдæтти цæсгæнтти рази.

Гитлеронтæмæ устур пълæнттæ адтæй Курски фалдзос тугъди. Ами немугаг-фашисттæ æрæмбурд кодтонцæ берæ æфсæдтæ, гъæуама ниппурх кодтайонцæ советтон æфсæддæ, сæ маст райстайонцæ Мæскуй буннæ æма Сталингради тугъдон дæрæн, раахæссун стратегион хъæппæрес, æрхъола кæнун æма ниддæрæн кæнун советтон æфсæдди Орел æма Курски къæлæти.

Советтон Æфсади хецауадæ хуарз æвæрд сгаргути фæрци базудтонцæ немугаг-фашистти пълантæ 'ма фиццаг цудæнцæ æнæсæтгæ нихмæлæудти тугъдтитæ, кæцитими советтон æфсæддæ «инстонцæ» мингæйдтæй фестæг æфсæддæ æма техникаæ. Еци рæстæги хæстæг фæскъилдуни ба иннæ æфсæддæ сæхе цæттæ кодтонцæ знаги хе гъæуайгæнæн ханхæ батонунмæ, знаги æфсæддæ ниддæрæн кæнунмæ, уони хæццæ цæттæ кодтонцæ сæхе æма сæ танкæ Кермен дæр е 'мбæлтти хæццæ.

Тугъди цæйбæрцæ фæцæй Кермен, уой размæ дæр æма уой фæсте дæр, фал æ цæргæ-цæрæнбонти уæнгæ дæр нæ феронх уодзæй Курски рази тугъд. Сæрдигон æхсæвтæ Курски облæсти зин бафæнзæн рæсугъд æнцæ. Цъæх-цъæхид, хаттæй-хатт, сау æндарг арвбæл ирд æрттивтонцæ стъалутæ. Гъæди къохти, дзæхæрадæнтти, бæлæстæй, игъустæй болæмæргъти зарун. Уæлдæф кæдзос, будуйрон дидингутæ æма кæрдæгути тæф дзæг кодтонцæ дессаги ароматæй, уодæн исуолæфунмæ æхцæуæн тæф, цъеути игъæлдзæг зарун, сæрзелун кодтонцæ. Е уæхæн æхсæвæ адтæй 5 июли 1943 анзи.

Еци бон немугаг-фашистти Орловаг къуар къуар райдæдтонцæ æмпурсун, Кермени полк ци æфсади адтæй, уой нихмæ. Фиццаг бон æмпурсти знаг тугъдмæ бакодта хъæбæр берæ танкитæ, уони хæццæ «тигр»-тæ, уæззау хуæдцæугæ дзармадзантæ «фердинанд». Æмпурсти уæлахебæл архайдтонцæ хъаурæгин дзармадзанти æхст æма берæ хуæдтæхгугти бомбити калд. Танкити къуæрдти фæсте цудæнцæ пехотæ бронетранспортертæбæл æма фестæгæй. Хъæбæр хъаурæгин артиллерион æма авиацион бацæтти фæсте еу 500 танки æмпурсун райдæдтонцæ ергъæвгæнæг æфсæддæбæл. Етæ цудæнцæ уолæнтæй 50-100 машинттæй, танкити нихмæ тохун райдæдтонцæ фестæг æфсæддонтæ, кæцитæ кунæг кодтонцæ сæ нимæдзæ гранæттæ æма сæ нихмæ тохæн топпи-

тæй, Æхсун райдæдта танкити нихмæ тохæг артиллери, фал уæддæр танкитæ æнæсæтгæй, лæстæнцæ размæ. Фегъустæй нæхе танкити хецауади къамандæ «Фашистти танкитæ, брон ка тонуй, уæхæн фæттæй æхсгæ!». Танкиститæ 'знаги машинттæ æрбауадзионцæ хæстæгмæ, раст æхсун уæнгæ, цæмæй цæф æрцæуа æнцондæр рауæнти. Тугъд цудæй æгас бони дæргъци, бæстæ нитталингæ æй хъуæцæ æма ругæй. Уотæ кастæй, цума ралæудтæй хори баталингæ. Лæудтæй зин уорамæн тæвдæ, карз марггин газ рæмугъд снарядти, минити исрæмугъдæй, ругæ, кæцитæ хъæрау кодтонцæ цæститæ. Танкитæ æма хуæдцæугæ дзармадзанти маторти унæр, гусеницити дзæгъал-мугъулæй æнæ 'сцохæй цудæй гъости гур-гур. Еци бони сæ ротæ искунæг кодта фондз танки, уонæй дууæ адтæнцæ «тигртæ», уони хæццæ берæ фестæг æфсад.

Кермени экипаж искунæг кодта еу танк, еу «фердинанд», дууæ бронетранспортери æма дзæвгарæ фестæг салдæттæ. Бони дæргъци фондз атакемæн нихкъуæрд равардтонцæ танкисттæ. Фашисттæ алли хузи дæр архайдтонцæ батонун не 'фсæдди ергъæвæн ханхæ, уой туххæй æййивтонцæ сæ цæфи арæзт, фал алли хатт дæр сæ нихмæ бæгъатæрæй лæудтæнцæ фестæг æфсад, артилериститæ æма танкисттæ. Уæхæн уæззау тугъд цудæй цалдæр бони, немуч сæ сæйраг цæф рахастонцæ поселок Поньрийи фалдзосмæ, нæуæгæй бабæй райдæдта карз тугъд, кæцими архайдта Кермени полк.

Æгас бон не 'ргъос æй зæнхæбæл æма уæлдæфи тугъди æстуф, сугъдæнцæ сæдæгай танкитæ æма хуæдцæугæ дзармадзантæ, сугъдæнцæ хæдзæрттæ, дзæхæрадæнттæ, сугъдæй цæттæ мæнæуи будур, сугъдæй хуарæн танкити, дзармадзанти хæтæлтæбæл, уæлдæфи тæвдæ ба хъæрттæй 40 градуси уæнгæ, фал салдæттæн æма танкиститæн сæ бунæттæй фезмæлун кæнун сæ бон на 'дтæй. Этæ сугътонцæ танкитæ содзагæ тæнгъæдæй идзаг æвгитæй, цавтонцæ гранаттæй, мардтонцæ знаги фестæг æфсад автоматтæ æма пулеметтæй. Поньри цудæй къохæй-къохмæ, еци бон дæр бабæй фондз атакемæн равардтонцæ нихкъуæрд, фал Поньри багъæуай кодтонцæ, фашистти «тигртæ» æма «пантеритæ» нæ батудтонцæ ергъæвгæнæн ханхæ.

Таранини ротæ еци бон æртæ хатти архайдта нихмæлæуди атакеми, ка æрбатудта, еци танкитæ 'ма пехоти нихмæ æма

искунæг кодта цуппар фашистон танки, æртæ бронетранспортери, еу роти уæнгæ пехотæ. Еци тугъдтити Керменети танк дæр комкоммæ цæф фæцæй «тигри» фатæй, исцæфстæй, еугурæй дæр рагæппитæ кодтонцæ. Кермен рафæлгæстæй экипажи иуæнгтæбæл æма Бабенки нæ раирдта. Æ къамбинезони фадугбæл зинг фæххуссун кодта æма фæстæмæ ниггæпп кодта танки хурфæмæ, рауидта Василий. Е бадтæй æ бунати, æ сæр æ реумæ ниггæллеу æй, бæрæг адтæй, æхе кеми ке нæ æй, е. Берæ гъуди кæнунмæ рæстæг на 'дтæй, æ дæлагисти ин æ къохтæ ракодта 'ма ибæл рахуæстæй люкæрдæмæ, фæгъгъæр кодта «Люмир, помоги!». Дуумæй исластонцæ Василий танки хурфæй, зæнхæбæл æй æруагътонцæ 'ма ин ка дони хъуртт лæвардта, ка ин аразгæ уолæфт кодта, ка ба санитартæмæ дзурдта, 'ма ин æ дарæсбæл, хъуæцæ ци зингуæститæ зиндтæй, уони хуссун кæнунбæл архайдта. Æрæгиау Бабенко æхемæ æрцудæй, æ фалдзосмæ ракастæй, уæдмæ санитартæ æрбахъæрдтæнцæ 'ма æй медсанбатмæ фæххастонцæ. Берæ танкиститæ фæммард æнцæ, берæ си фæцæй цæфтæ, фал сæ полк кæронмæ бафиста е 'фсæддон ихæс.

Танкити полк Курски буни тухттити фесафта е 'фсæддонти нимæдзæй æма тугъдон техникай æмбес хуæздæр 'ма æй ракодтонцæ фæскъилдунмæ, цæмæй æнхæстгонд æрцудайдæ адæмæй дæр æма нæуæг техникай дæр. Керменети танки экипажи иуæнгтæ тугъдтити сæхе бæгъатæрæй ке бавдистонцæ, уой туххæй еугуремæн дæр равардтонцæ хуарзæнхитæ. Керменæн лæвæрд æрцудæй орден «Красная Звезда», Ганичев æма Марининаæн равардтонцæ фиццаг къæпхæни ордентæ «Фидибæсти тугъди» æма Бабенкойæн майдан «За Отвагу».

Берæ тугъдтити ма архайдта Кермен æ экипажи хæццæ. Сæ танки гусеницитæ рацудæнцæ Донбаси ругæ нæдтæбæл, Белоруссий цъимарагун будуртæбæл, Львови дорæй æмбæртз гъæунгтæбæл. Уой фæсте адтæй сæребарæгæнæн балци Нигулæн Европи бæститæмæ. Уæззау тугъдтитæ Польший, Варшави буни, Венгрий, цадæ Балатонмæ хæстæг. Балатони цади фалдзос тугъди адтæй уæхæн цау.

Полки хецауадæн дзæвгарæ рæстæг «æвзаг» райсун сæ бон нæ адтæй 'ма нæ зудтонцæ, сæ нихмæ ка лæудтæй, етæ циуавæр æфсæдтæ адтæнцæ, уой. Еци рæстæги сæ къохмæ бахаудтæй уацайрагæй Венгриаг капрал. Е дæр æнæбари

загъта, сæ нихмæ ке лæууы Венгриаг салдæтти батальон æма фашистти танкити батальон. Уацайраг балæдæрун кодта тæлмацкæнæгæн, хуарз ке гъазуй аккордеонæй æма хуарз ке заруй æ маддæлон æвзагбæл, уой. Полки къæмиссар тагъд исаразун кодта программæ Венгриаг адæмон зартæй. Минкый рæстæги фæсте акъопити сæрти райгъустæнцæ рæсугъд Венгриаг музыки мелодитæ. Уацайрагæн бацæттæ кодтонцæ, батальони салдæттæн æма афицертæн сæ зундбæл æма зæрдитæбæл ка бамбалдайдæ, уæхæн текст бакæсунмæ. Капрал(уæхæн адтæй е 'фсæддон чин) æ зонгæ афицертæ æма салдæттæмæ номхигъдæй бахатидæ æхе æма син уой фæсте ба разаридæ венгриаг æвзагбæл адæмон зартæ æма мелодитæ.

Ергъæвæн хайхæн сæ фулдæр нигъгъос æй, цума тугъд дæр нæбал адтæй, уотæ. Фалдзос игъустæй æйдагъдæр музыкæ, еунæг топпи гъæр дæр, еунæг дзармадзани, минометти исрæмугъд дæр некæцæй бал игъустæй. Æрмæстдæр еу инсæй минуттей фæсте немуц балæдæрдтæнцæ, ци цæуы, уой, æма ергъæвгæнæни, мах æрдигæй фарсбæл æвваст алли 'рдигæй байгон кодтонцæ дзармадзантæ æма минометти тумугъæхст. Багъудæй концерт бауорамун, фал уæдмæ мах æрдæмæ æрбалигъдæнцæ æртæ салдати. Еци «музыкалон атаки» кæрон дессаг адтæй. Сæумæ полкии позицитæмæ барвæндонæй сæхе уацари равардтонцæ цалдæр дæсгай салдати. Фæстæдæр куд рабæрæг æй, уотемæй, венгриаг батальон еугурæй дæр фæппурх æй æма фæйнердæмæ фæллигъдæй. Полки хецауадæ уомæй испайда кодтонцæ æма дзæвгарæ æнцондæрæй фæссурдтонцæ немуцæгти.

...Радаргъ æнцæ фæндæгтæ Уæлахези бони уæнгæ. Еци даргъ фæндæгтæбæл, гъай-гъай, парадтæй нæ цудæнцæ, рауайдæ архайун, куд минкый тугъдтити, уотæ устур змæнстити дæр. Берæ горæттæ 'ма гъæути цæргутæ танкити размæ рацæуионцæ дидингити хæццæ, сæ цæсгомбæл финст уидæ, æхцæуæн син ке адтæй сæ исуæгъдæ фашисттити дæлбарæй. Еци гъуддаг хъæбæрдæр зиндтæй Польший, Чехословакий æма Венгрий бæстити. Немуци зæнхæбæл сурх æфсад, танкитæ кæми фæззиннионцæ, уоми адæм архайдтонцæ сæхе римæхсунбæл. Фашистти пропагандæ син рагацау дзурдта, уома уруссæгтæ сæ маст ессæнæнцæ, мардзæнцæ, силго-

мæгтæн тухæ кæндзæнæнцæ, мулк тæлæти ессæнæнцæ. Æригон фæсæвæди ба ахур кодтонцæ тохунбæл, салдæтти марунбæл, танкитæ «Фауст патронæй» æхсунбæл. Берлини гъæунгити фашистон сувæллæнтти къуæрдтæ «Гитлер югентæй» æвзурстонцæ тох кæнун советтон æфсади нихмæ. Берæ 14-15 анздзуд сувæллæнттæ лæдæргæ дæр нæ кæнионцæ, ци архайунцæ, уой. Уомæ гæсгæ син салдæттæ кодтонцæ хатир, фал си тугъди змæнсти мард дæр беретæ фæууидæ.

Майи мæйи тæгкæ райдайæни еу бон, сæумæй, гъæунгтæ байдзæг æнцæ салдæттæй 'ма, кæмæн æ къохи ци тохæндзаумау адтæй, уомæй уæлдæфмæ гæрах кодта, салдæттæ кæрæдзей хъуритæ кодтонцæ. Е адтæй устур Уæлахези бон!

Кермен дæр берæ салдæтти хузæн Рейхстаги фарсбæл ниффинста æ муггаг, æ бун ба Иристон, 'ма æхецæй боз адтæй, æгайти 'ма æгасæй байзадæй, æгайти ма уæлахез фæууни адтæй Кермени хъиамæт дæр.

Нур фæцæй уолæфуни рæстæг, 'ма хуссæгæй ку бафсастæй уæд, уолæфти рæстæги, къуæрдтæй рацæуионцæ 'ма горæтмæ кастæнцæ. Горæт адтæй хъæбæр ихæлд, пурхгонд, æнæ пурх хæдзæрттæ си фæууинун æнгъизтæй хъæбæр æстæнмæ.

Куд адтæй æ рахаст хумæтæги косæг лæгæн еци æверхъау фудихæлдтитæмæ кæсгæй?

Тæрегъæддзийнадæ имæ адтæй æви нæ? Кермени цæститæбæл рагъазтонцæ раздæр, нæхе зæнхæбæл цæугæй, ци фæууидта, етæ. Æ рамæлæти уæнгæ дæр си нæ феронх уодзæй Мæскуй, бун метæй æмбæрзт, æрдæг ихæлд минкый гъæу Петрищеве, ихæлд хæдзари, тугургъæдæбæл ауигъд æригон тæнтъех кизгæ, æрдæг бæгънæгæй, бæгънæвæдæй. Уой фæсте ин газзеттæй базудта æ ном æма муггаг – Зоя Космодемьянская. Уæхæн æверхъау, зæрдихалæн мутæ цæйбæрцæ фæууидта салдати даргъ фæндæгтæбæл, уонæн нимæдзæ дæр нæййес. Уацари бахаугутæбæл гириз кæнун, уодхарæй марун, æхсун æма ауиндзун. Бустæги мæгур ба адтæнцæ фæскъилдун байзайæг адæм. Фашиститæ сæ размæ ивардтонцæ ихæс-сæ фæсте уадзун сугъд будуртæ, бунæттон адæмæн сæ дзилагæ исæскъунун. Уомæ гæсгæ хатир некæмæн кодтонцæ, мардтонцæ нæлгоймæгти, силгоймæгти, æригæнтти æма зæрæндти, сувæллонæй устурæй син

уæлдай н 'адтæй. Кермени цæститæбæл рагъазунцæ мингай ихæлд, сугъд къолхозтæ, совхозтæ, заводтæ, фабриктæ, гъæутæ, горæттæ. Нур немуци зæнхæбæл пурхитæ, ихæлдтитæ уингæй, Керменмæ тæрегъæддзийнадæ н 'адтæй, уома, «ци байтудтайтæ, уой æркарстайтæ», зæгъгæ. Маст, гыгæ е æй æма зæнхæбæл берæ зундгин адæмтæ ку ес, уæд куд бауагътонцæ тугъд райдайун? Цæйбæрцæ мулк фесавдæй лæборæгæн æхецæй дæр æма кæмæ балæбурдта, уонæй дæр! Ка банимадзæй уой? Милионтæ тунд æрцудæнцæ сæ ахур кустæй, 'ма нур цалдæр anzi кæрæдзей цæгъдунцæ хъиамæтгун адæм, ци ес дууæ хъиамæтгæнæг адæймагемæн иуаруйнаг? 'Ма есге зундæй ба кæрæдзей цæгъдунцæ, милионтæ цæгъдуни фæцæнцæ, ка хуæцæнгарзæй тугъди будури, ка æстонгæй концентрацион лагерти, кæмæн ба æ мард дæр не 'сбæрæг æй. Цал æригон адæймаги фесавдæй царди адæ нæ бавзаргæй? Цæйбæрцæ сувæллæнттæ нæ райгурдæй ацал-ауал anzi? Цæйбæрцæ рæстæг багъæудзæй адæмти еци демографион ниххауæн исæнхæст кæнунмæ? Ах, тугъд, дæлзæнхæ фæууо, имисуйнагæн дæр нæ гъæуис!

Тугъди фæуун еугур адæмæн дæр æхцæуæн адтæй, уæлдай æхцæуæндæр ба адтæй, фæстаг бони уæнгæ æ къох ка не 'суæгъдæ кодта тохæндзаумайæй æма цæттæ ка адтæй алли минут дæр, ку багъæуа, уæд, æ цард радтунбæл дæр.

Нур Керменæн æ цийнæ æ реуи дæр нæ цудæй, рæхги æ реумæ æрбалхъевдзæй, æхе уоди бæрцæ ке уарзуй, еци силгоймаги, Уарзети, фæууиндзæй е 'нæзонгæ биццеуи. Фæззæги æмбеси поезд Нигулæнæй Искæсæн æрдæмæ берæ салдæтти хæццæ ласта Кермени дæр. Æригон танкисти урух реубæл æрттивтонцæ ордентæ æма майдантæ. Фæлтæрд салдатбæл еци анз æнхæст кодта æртæ æма инсæй anzi.

Дзæуæгигъæуи, сæумæ, Кермен поездæй рахизтæй, 'ма еци фæдбæл автобусти станцæмæ ниццудæй æма Киристонгъæумæ рандæ 'й автобуси. Уордигæй ба уæзласæн машини исхъæрдтæй гъæумæ. Еци рæстæги гъæумæ здæхæг æфсæддонтæ берæ адтæнцæ 'ма Кермени фæззинд деси неке бафтудта, æмбæлгутæ ин «бонхуарз» зæгъионцæ, æ къох ин райсионцæ, арфæ ин ракæнионцæ, æгасæй ке байзадæй, уой фæдбæл, еуæй-еуетæ ба æй фæсмæргæ дæр нæ бакæнионцæ æма æ рæзти раевгъуионцæ. Бийнонтæн, фиццагидæр

Нæуæг æма Надяйæн, уæдта Уарзетæ æма кæстæр æнсувæртæн, адтæй бæрæгбон, устур сугъдæй сæрæгасæй исæздахтæй сæ бийнойнаг. Иннæ бон Нæуæг фæххабар кæнун кодта синхбæстæн, гъæубæсти ке нимадта, уонæн, хеонтæ æма къабæзтæн, ке кæнуй кувд æ бæлццони туххæй хуцаубони.

Бæрæгбони синхæнттæ нивонд цуппæргæрдуг гал рако-сарт кодтонцæ, адæми æрæмбурдмæ фингитæ исрæвдзæ æнцæ. Адæм, кæстæрæй, хестæрæй, кæмæн куд æнгызтæй, уотæ рабадтæцæ æма кувд кувди фæсте цудæй. Сæйраг кувдтитæ ку фæййевгъудæнцæ, уæдта Сабазгерий, е бадтæй хестæрæн, исистадæй æма загъта: «Аци бон мах бадæн кувди финги сæргъи. Уæхæн фингæбæл рохсаги гагидау нæ фæууй, фал нур цалдæр anzi нæ адæми хуæздæртæ барæвзарæй ку исавдæнцæ, уæд уони куд феронх кæнæн? Адæни сæрбæл, райгурæн бæстæ багъæуай кæнунбæл æ уод кадæр равардта, етæ рохсаг уæнтæ æма син сæ имисуйнаги фæдбæл аргъ кæнæн исистунæй». Уой фæсте фингитæбæл кадæр бадтæй, етæ еугурæй дæр исистадæнцæ, еу минкый балæудтæнцæ, исбадтæнцæ, сæ къохтæмæ райстонцæ, ка ци ниуазта, уой, зæнхæмæ си нитьтъинк кодтонцæ 'ма си ка æ ниуазæнæй исахуста, ка ба æ ниуазæн баниуазта бунтæй. Адæм фæббадтæнцæ кувди, хуæргæ дæр æма ниуазгæ дæр бакодтонцæ, уæдта сæ хæдзæрттæбæл рахæлеу æнцæ. Фæсæвæд ба ма дзæвгарæ фæккафтонцæ æма фæззардтонцæ, уæдта етæ дæр рапурх æнцæ.

Кермен фиццаг къуæре æрзилдæй еугур хæдзæрттæбæл дæр, æрæги зиан кæми адтæй æма син тæфирфæс ракодта, бабæрæг кодта, хеонтæй æхе ихæсгун кæмæй нимадта, уони. Уой фæсте ба æ рæстæг еугурæй дæр лæвардта бийнонтæн. Мæйи кæрони къолхози пъравленимæ ниццудæй кусти фæдбæл 'ма ин байхæс кодтонцæ уалдзæгмæ техникæ цæлцæггæнæн къуари хецау исун. Уотемæй райдæдта салдатæн æ сабур царди хъиамæт. 'Ма ци адтæй еци хъиамæт тугъди хъиамæти рази? Дæ цардæн тæссаг нæй, кенæ сах уаруни буни, кенæ цъемох уазали уæраги сæри уæнгæ мети, æнæмбæрзт акъоппи, сæр исдарæн кæми н' адтæй знаги снайпертæй тæрсгæй, æноси тæссагдзийнадæ фашистти хуæдтæхгутæ ке калдтонцæ еци бомбити æма дзармадзанти, минометти сна-

рядти рæмугьдтитæй! Нæ еци дууæ хузи хъиамæтемæн рабарæн нæййес! Сабур царди фалдзос, берæ дæ ка уарзуй, еци бийнонтæ, хеонтæ æма сабур цардæй цæрæг синхбæстæ, гъæубæстæ. Уой хæццæ дæ фарсмæ, æ уарзондзийнадæ дин æ кæронмæ ка балæвар кодта, уой æной ба ма дин, куд æнæбун лæвар, уотæ ка равардта хори тун хузæн биццеу, еци силгоймаг Уæрзетæ, кæци 'й дæхуæдæг дæр дæхе уоди бæрцæ уарзис. Ци ма гъæуй амондæн? Иæрæй дæ реумæ æхе ку æрбагæлдзуй минкъий Владкæ, æхе ибæл ку ниттохуй, мæхе папæ, зæгъгæ, уæд ма уомæй æхцæуæндæр ци уа? Ацал-ауал анзи Кермен æхе нимауй устур амондгунбæл, 'ма имæ иннæ гъуддæгтæ ба кæсунцæ гъазæгау. Уарзетæ æ лæгæн æнæ гъаст кæнгæй, фæдздзурдта, куд адтæй бийнonti цард, цалæнмæ Кермен тугъди адтæй, уæдмæ.

Нæуæг бийнonti æхсæн фиццаг рæстæги адтæй зингомау, фал фиццаг мæйæ Кермен æ хæццæ адтæй (цалæнмæ фæстæмæ тугъдмæ рандæ 'й, уæдмæ), 'ма ин е амонгæ дæр ракæнидæ, уæдта ин æнхус дæр фæккæнидæ. Нæуæги размæ, гæнæн ин ку уидæ, уæд еу къомнæтмæ цæунмæ дæр æфсæрми кодта. Надя ба æй хизесæни фæсте раргом кодта 'ма уой фæсте сæ рахаст, мæнæ уарзон мадæ æма кизги æхсæн куд фæууй, уотæ адтæй. Иннæ бийнонтæ Уарзетæмæ кастæнцæ, куд сæ хестæр хуæрæмæ. Уарзетæ Надяйæй ракурдта, цæмæй еу бон къуæрей дæргъци уа æртайæн – бон æма медæг-каг хурфæндарæс хуссæн дзаумæудти хæццæ æхснад уонцæ. Нæуæг киндзи 'змæлд бийнонтæбæл фæббæрæг æй. Зæронд лæг æма биццеути дарæс къахæй сæрмæ алли сæумæ дæр адтæй гъудгонд, туйивæрд æма сæ рази къелатæбæл ауигъд. Надя, зундгин силгоймаг, хуарз лæдæрдтæй, æ къох цæйбæрцæ фæррæуæгдæр æй, уой. Царди уотæ рауадæй æма ин кизгæ не 'сæнтæстæй, фæдфæди ин райгурдæй фондз лæхъуæни, 'ма нур æ еугур кизгæбæл æрхундзийнадæ устур уарзти хæццæ лæвардта Уарзетæн, нæ ин аурста дарæси æма хуæруйнаги дзæбæх, хæдзари куститæй цидæр æнгъизтæй, уони кæнун кодта биццеутæн. Биццеутæн ба фулдæр хатт зæгъун дæр нæ гъудæй, Уарзети рахаст сæмæ кæд киндзи хузæн адтæй (Барис æма Борнæф хестæр кълæсти ахур кодтонцæ, Костя 'ма Коля ба минкъйдæртæ адтæнцæ), уæддæр æй биццеутæ ба уарзтонцæ, куд сæ хестæр хуæрæ .

Кермени рандæуни фæсте дзæвгарæ рæстæг бийнонтæ адтæнцæ æнкъард, се 'гасемæн дæр сæ зæрдæ æхсайдта тугъдон лæгмæ, тугъдтитæ ба адтæнцæ уæззау. Уой бæрæггæнæн ба адтæнцæ радиойæй игъуст æма газзетти финст хабæрттæ. Тугъд æнæ тæрегъæдæй нихъуардта мингай адæймæгутæ, æ къохи тохæндзаумау ка дардта, ка лæудтæй тухгæнгути нихмæ. Уони хæццæ цæгъдуни кодтонцæ, знæгтæмæ уацари ка бахаудтæй, сабурцардгæнæг хестæртæ 'ма кæстæртæ, силгоймæгтæ 'ма нæлгоймæгтæ, зæрæндтæ 'ма сувæллæнттæ бомбитæ 'ма снарядти бунмæ ка бахауидæ-тугъд некæмæн хатир кодта. Тугъди райдайæни мæйтæ адтæнцæ уæззау, не 'фсæдтæ фæстæмæ цудæнцæ фиццаг рæстæги хъаурæгиндæр, дæснидæр ка адтæй тохунмæ, еци знæгти æмпурстæй, сæдæгай горæттæ 'ма гъæутæ изадæнцæ фашистити къæхти буни. Устур æхсицгондзийнадæ æрхаста адæмæн фиццаг уæлахездзийнадæ Мæскуй буни, кæци бавдиста раги уа, æрæги уа, уæддæр знаг пурхгонд æрцæудзæй 'ма уæлахез уодзæй мах. Фал ма знаг нур ба адтæй хъаурæгин æма æ сæйраг цæф раздахта хонсар æрдæмæ, цæмæй ралух кæна центр Бакуйаг нефтæй, хонсари фонс æма хуарæй. Немуцаг æфсæдтæ æрбахæстæг æнцæ Цæгат Кавказмæ дæр. Уомæ гæсгæ хецауади унафæмæ гæсгæ Кермени æмгъæугкæгтæ сæ фонс, сæ мулк сæ хæццæ райстонцæ æма фæллигъдæнцæ сау гъæдæмæ, цæмæй знагæн маци байзайа. Гъæуи оккупаци берæ нæ рахаста, фал уæддæр æрхаста берæ фидбилизтæ. Зумæгон уазал, хуæруйнагæй гъæуагæ хъæбæр батухсун кодтонцæ адæми, хъæбæрдæр зæрæндтæ 'ма сувæллæнтти. Фал зæрæндтæй куд байзадæй, – «фуд бон æма фуд лæг берæ нæ хæссунцæ», –цубур рæстæги фæсте гъæу уæгъдæгонд æрцудæй знагæй æма адæм æрæздахтæнцæ сæ хæдзæрттæмæ.

Зумæги тæмæни, ке бон цæмæй адтæй, уомæй æнхус кодта тохæг æфсадæн. Кизгуттæ кодтонцæ къохти къохмæрзæнтæ, цъоппин къохæрходтæ æма цъоппæй конд æрходтæ, сæ хæццæ син ниввæрионцæ кенæ гъæддаг æхсæртæ, кенæ æнгозтæ 'ма сæ уотемæй рарветионцæ «æнæбæрæг салдæттæн лæвар, зæгъгæ. Хестæр силгоймæгтæ ба синхгай, ка цъопп æхситта, ка æлвиста, иннетæ ба телтæй кодтонцæ гъар къохæрходтæ æма цъиндæтæ, рæстæгæй-рæстæгмæ, ци искæ-

нионцæ, уони ба æрæмбурд кæнионцæ 'ма сæ радтионцæ æфсадаен цæттæгæнгутæн.

Рагуалдзæгæй ба æрæгвæззæги уæнгæ Нæуæг æ фуртти хæццæ куста къолхози æнæ бонцохæй, æвæлладæй. Куста, Уарзетæ дæр сæ синхаг Сонай звеной, кодтонцæ нартихуари куст е' хсæдунæй ба æ исесуни уæнгæ. Звенойæн адтæй картофи будур, халсартти гæппæл 'ма уонæми дæр архайдтонцæ хъазауатонæй. Гъæуи еунæг адæймаг дæр н' адтæй, ка нæ куста, æ бон кæмæн н' адтæй будури косун, етæ ба кустонцæ амбарти, иннæ уæхæн рауæнти, уоми гъудæй минкъийдæр хъаурæ. Уотæ адтæй царди арæзт тугъди рæстæги, хъæбæр зин адтæй цард. Къолхози косгæ бæнттæбæл лæвардтонцæ минкъий тиллæг, æма туххæй хъæрттæй адæмæн хуæрунмæ, иннæ ба цудæй паддзахадæмæ. Уомæ гæсгæ адæм цардæнцæ сæ хæдзæртти рази, еци зæнхи гæппæлтæй, дардтонцæ ставд æма листæг фонс, кærкитæ. Паддзахадæ еци фонси фæдбæл дæр ивардтонцæ ихæс, уомæн æма тохæг адæми дарун, хуæрун гъудæй, устур æма минкъий горæтти ка куста заводтæ æма фабрицити, еци адæми дæр хуæрун гъудæй. Уомæ гæсгæ доцгæ гъог ка дардта, кærкитæ кæмæ адтæй, æ дзæхæрай рæзæ бæлæстæ кæмæн адтæй, уонæн адтæй федгæ ихæс паддзахадæмæ дæдтун царв, æйкитæ, æхцай къапекк. Мæгур цард, уæззау куст, ихæстæ фæдун, гъай-гъай, зин адтæнцæ, фал тубутт, хъур-хъур неке кодта, алке дæр æй зудта, паддзахадæ зин уавæри ке æй, уой æма æ граждайнаг ихæс кодта. Надя, Уарзети æфсийнæ, зундгин, бийнонтæмæ цæстдарагæ силгоймаг, балæдæрдтæй, æ киндзæ æнæуодбарæ ке æй, уой, 'ма имæ е 'нгæс дарун райдæдта. Æригон силгоймаги нæбал бауагъта дони къибилæ исесун, хъæппæлтæ æхснун, фæссæйгæй æй гъæуай кодта.

Майи мæйи Уарзетæн райгурдæй биццеу. Кæд мæгур рæстæг адтæй, уæддæр Нæуæг номивæрæн кувд искодта 'ма биццеубæл исæвардтонцæ ном Владемур (Владкæ). Биццеубæл æхсæз мæйи ку исæнхæст æй, уæд Уарзетæ райдæдта æ куст звеной хæццæ, сувæллонмæ ба кастæй Надя. Цард æ цуди кой кодта, æрцудæй Устур Уæлахези бæрæгбон. Адæми цийнæн кæрон н' адтæй, сæ цæститæбæл цæстисугтæ, уотемæй кæræдземæн арфитæ, хъуритæ кодтонцæ.

Æртæ боней фæсте гъæуи бунæ, устур, лигъз будури ад-

тæй устур кувд. Гъæуи адæм æд устур, æд минкъий, адтæнцæ уоми. Къолхози хецауадæ никкосарт кæнун кодтонцæ æртæ гали, æндæр ма ци гъудæй, уонæн æхцай къапек равардтонцæ тукæнтти балхæнунмæ 'ма кувди фингитæ адтæнцæ гъæздуг алцæмæй дæр. Косæг адæмæй (косгæ ба кодтонцæ еугурæй дæр) æ бон кæмæн н' адтæй кувди ун, кæмæн æ куст ниууадзæн н' адтæй, ка ба сæйгæ кодта, 'ма уонæй алкæмæн дæр æрцудæй хайгонд æма ин æй æ бийнонтæмæ рарвистонцæ, иронхи бунати неке байзадæй.

Берæ рæстæг нæ рацудæй, уæдта салдæттæ райдæдтонцæ здæхун тугъдæй. Исæздахтæй тугъдæй Кермен дæр, бийнонтæ ибæл æртумугъ æнцæ. Бæлццон æ хъури ракодта æ фиди, æ мади, е 'нсувæрти, лæмбунæг бакастæй Уарзетæмæ, æнæкæрон уарзондзийнадæ кæми адтæй, уæхæн цæститæй 'ма имæ æ рахес къох бадаргъ кодта. Уарзетæ къох райста æфсæрмихузæй æма Владки 'рдæмæ æхе разилдта. Æвæдзи æртæ анзи минкъий фулдæр кæбæл цудæй, уæхæн рæсугъд биццеу Надямæ æхе æлхъивта æма тузмæгæй кастæй, берæ ке уарзта, еци бийнонти ин ка хъуритæ кæнуй, еци æфсæддонмæ. Надя биццеуи къохбæл рахуæстæй 'ма имæ исдзурдта: «Гъæла! Еци дядя дæ папæ æй». Биццеу Кермени цæсгомæ бакастæй 'ма ку фæууидта цийни идзулд кæнгæ билтæ, уæдда æ сæри рауадæй гъуди: «æвæдзи, а, мамæ ин кæмæй фæззæгъуй, дæ папæ æфсæддон æй, зæгъгæ, е æй», искастæй æ мадæмæ дæр æма уой цæсгомбæл дæр ку фæууидта цийни идзулд, уæдта «Папæ!», зæгъгæ, æхе Кермени хъурмæ багæлста 'ма ибæл æхе ниттухта. Кермен æнæуой дæр газзеттæй, радиойæй зудта фæскъилдуни адæми хъиамæт косæгæй, зæнхкосæгæй, силгоймагæй, нæлгоймагæй, æригонæй, зæрондæй фæууæлехез уни гъуддаги ке цудæй æмрæнгъæ тохæг адæми хъиамæти хæццæ. Нур Керменæн æхцæуæн адтæй, æ бийнонтæ хъазауатæй ке кустонцæ Уæлахези пайдайæн, ке æрттæвуй Уарзети реубæл Фæллойнадон Сурх Турусай орден.

...Сабур цард минкъийгай фæдар кодта. Рæстæгæй-рæстæгмæ ма гъæуи райгъусидæ силгоймæгти кæун. Етæ уионцæ, раздæр гæгъæди ке туххæй райсионцæ æнæбæрæгæй фесавдæй, зæгъгæ, уонæмæ æнгъæл кастæнцæ, 'ма ку нæ разиннионцæ, уадта сæ иской кæнионцæ, марди æгъдæуттæ

бакæнгæй. Кермен цæлцæггæнæгæй бакуста уалдзæги уæнгæ, техникæ адтæй рæвдзæ косунмæ, 'ма ин уæгъдæ рæстæг фæффулдæр æй, 'ма хеонти рабæрæг кæнидæ. Дигорон хæдзарæмæ ба иуазæгуати ку бацæуай, уæд хинцгæ кæнунцæ арахъи хæццæ. Уомæ гасгæ фæстаг рæстæги Кермен ахид фæззиннидæ гъæунги «къумæлдзæфæй». Еци таус æрцудæй гъæуи хецау Сафарбийи гъоси дæр, хъæбæрдæр ба фæстаг цауи фæсте. Цæветтон, еу цазæ бони, куст ку неци адтæй 'ма ин æ синхон Асгæрбек фембалди уотæ ку загъта: «Кермен! Куд лæг дæ? Нæ 'й зонис, куд фæззæгъунцæ, уома, ауæхæн бони, æфстау æхцайæй дæр балхæнæ ниуæзти авгæ æма баниуазæ». Дууæ лæги рагæй цæрунцæ лимæнæй, сæ дууæ дæр ниуæзтæбæл бустæги цæфст н' адтæнцæ, фал киндзæхсæвæри, кувди, кенæ æндæр хунди гъуддаги ба ниуæзтæн хатиргæнагæ н' адтæнцæ.

Нур Кермен ниххудтæй æма исдзурдта: «Ма æлхæнгæ бæ ци кæнис? Уæлæ нæ синхон Къала æзинæ ку фæцæй арæхътæ уагъд, уæд еци арахъæй цæмæннæ æнгъезуй баниуазун?»

«Ма сæмæ ци рæуагæй бацæуæн? Лæвархуартæй нæ нæ зонунцæ адæм, ниуæзт 'агор зелун ба нæ федауй». Цалæнмæ дзубандитæ кодтонцæ, уæдмæ дзæбæх раталингæ æй 'ма Асгæрбек уотæ зæгъуй: «Куд зонун, уотемæй Къала æ пъадвали дуарбæл къума некæд даруй, нæхецæй къеуæ цирагъ радавон 'ма уой рохсмæ минкъй раниуаздзинан æма нæ хæдзæрттæ баагордзинан, Къала ба уомæй нæ фæммæгурдæр уодзæнæй».

Ниххизтæнцæ пъадвалмæ, Асгæрбек къеуин цирагъ исугъта, ракастæнцæ фалдзосмæ 'ма фæуидтонцæ къуми боцикъа хъел ивæрдæй, сæр æрдигæй си цъасæ, цъаси ба гъæдин къæбæл. Боцикъабæл ауигъд арахъуадзæн резийнæй хæтæл. Кермен дес каст кодта, куд арæхстгæ æзмæлуи Асгæрбек, уомæ, 'ма ку фæуидта, фингæ конд æй, уæд боз адтæй е 'мбалæй. Арахъи боцикъай рази адтæй ставд сосхъæдæ гъæдæй къахт дзаумау, æ сæр фæйнæгæй æмбæрттæ. Асгæрбек фæйнæг исхъел кодта, 'ма ибæл хæндуг цигъди тæф искалдæй. Æмбæрзæн фæйнæг еуварс æривардта 'ма дзаумаумæ никкастæй 'ма дин цигъдæй е 'дзаг. Еу цихт хæндуги æнхæст æмбæрттæ н' адтæй, 'ма æй исиста, дзаумау æ фæйнæгæй æрæмбарзта, уобæл æривардта цихт ма 'й расæститæ

кодта. Кермен зæронд табуреткæ æма æртикъахуг къела æрбайвардта «финги» рази, къæбæл боцикъай цъасæй испаства, арахъуадзæн хæтæл боцикъамæ рауагъта æма Хуцаумæ искувта: «Устур хуцау, табу дин уæд! Устур хатир ди корæн нæ губуни фæдбæл есге хъиамæтмæ ке 'вналæн, уой туххæй, 'ма дин зæрдæ ивæрæн, Къалайæн ке бафеддзинан, ци бакайæн, уой нæ хъиамæтæй». Еци дзурдти фæсте Кермен е 'мбалмæ балæвардта хæтæл «ковæггаг», зæгъгæ. Асгæрбек дзæбæх исцъирдта, 'ма фæстæмæ балæвардта хестæрмæ (райгурди се 'хсæн адтæй æртæ мæйи) хæтæл. Керменæн дæр лихстæ кæнун нæ багъудæй 'ма е дæр хæтæлæй дзæбæх исцъирдта. Уой фæсте хæндуг цигъдæй исахуадионцæ 'ма раниуазионцæ хæтæлæй сæ фæндон.

Цæйбæрцæ рацудæй, Хуцау æ зонæг, фал хестæртæй куд байзадæй, уома арахъ е 'скæнæгæн нæ хатир кæнуй, зæгъгæ. Дууæ лæгемæ цæрун æрцудæй, байгъæлдзæг æнцæ 'ма Кермени сæри магъзи фæззиндтæй гъуди æма е 'мбалмæ базардта: «Тæходуй аци дзæбæх изæри ма баба дæр нæ хæццæ ку фæцайдæ». Еци афони Къала æхе гъудий рацудæй тургъæмæ 'ма фæуидта пъадвали минкъий къæразгæй куд кæлуи цъилинга цирагъи рохс, игон дуарæй игъусуй лæги зарун фæрсаги хæццæ. Стойни цуппар сугон сагойнæ раскъафта 'ма пъадвалмæ ниццудæй, уоми фæуидта, æ синхонтæ Кермен æма Асгæрбек ниуæзтгунæй куд зарунцæ, уой.

«— Е, куйтæ! Сумахбæл ба цæсгæмттæ ку нæ ес, æгъдауæй ба не 'нгъизтæй еци арахъæй баниуазун? Тагъд уæ хæдзæрттæ баагоретæ!». Дууæ лæги кæрæдзæбæл хуæцгæй, раевгъудæнцæ Къалай рæзти. Къала цæлгæнæни, æ дзаумæудти скъаппæй къума æрхаста 'ма æй пъадвали дуарбæл исæвардта, «Фиддæлтæй куд байзадæй – нартæн сæ фонс ку фæттардæй, уæд искодтонцæ цагъд». Иннæ бон гъæубæл рахæлеу æй дууæ лæгей «скъуæлхддзийнадæ».

Сафарбий Кермени берæ уарзта. Еуемæй æмгæрттæ адтæнцæ, скъолай дæр еумæ ахур кодтонцæ, тугъдмæ дæр еу рæстæги рандæ 'нцæ. Тугъди некæд фембалдæнцæ, фæйнæ фронттеми адтæнцæ, фал ибæл хабæрттæ куд æмбалдæнцæ, уотемæй ба адтæй æцæг «акъоппон» тохæг лæг, 'ма имæ уæхæн салдæттæ ба бæрзонд ивæрд адтæнцæ.

— Нæ, уотæ уæн нæййес! Уæхæн лæг æхе æгадæ кæнæд, е

куд уодзæй? Еци гъудитæ кæнгæй, рафæдзахста Керменмæ, цæмæй имæ æрбауайа.

Дугкаг бон адтæй цазæ, сæумæй дзæвгарæ рæстæг уаргæ кодта, уæдта раирд æй, хор дзæбæх æрбатавта. Æрдзæ адтæй расугъд, хонсари бæрзонд хуæнхтæ, сæ сæрбæл уорс-уорсид метæй нимæттæ, бундæр урух, тæлмæй зиндтæй гæдæ, цъæх-цъæхид дардта æ сифтæрæй, никкидæр бундæр фæхстæбæл æма лигъз будуртæбæл дæр зиндтæй кæрдæг гаузи хузæн. Куд дессаг рæсугъд æй нæ æрдзæ! Уотитæ сагъæс кæнгæй, Кермен дуар бахуаста æма бацудæй Сафарбийи къæбинетмæ. Сафарбий æ бунатæй исистадæй, рацудæй лæги размæ ма 'й æ хъури ракодта æма ин «бонхуарз» загъта. Уой фæсте стъоли фæйнæ фарсемæ исбадтæнцæ, кæрæдзæмæ бакастæнцæ 'ма Сафарбий райдæдта дзорун:

«— Кермен, хуарз мин зонис мæ рахаст дæхемæ, тилако дзубандитæ кæнун ке нæ уарзун, уой дæр зонис. Мæ рахаст дæмæ хуарз уомæн æй æма сабур царди дæр, тугъди будури дæр дæхе есге фæсонти фæсте нæ римахстай, нур дæр дæ ордентæ, майдантæй дæхе не 'ппæлис 'ма гъар бунат нæ агорис, фал дæ дустæ батулдтай 'ма кæми гъæуис, уоми хъиамæт кæнис. Еу фарста дин дæтун, цæбæл тугъдтæ? Тугъди будурæй кадæ, намус исхастай, ами ба дæхе ходуйнаг кæнис? Æзини хабар фегъустон, 'ма мин хъæбæр гъулæг адтæй. Минкъий биццеу нæ дæ 'ма дæ æгъдæуттæбæл ахур нæ кæнун, фал, лæг кадæн ке цæруй, е ба иронх кæнгæ нæй. Нур мæнмæ еу фæндон ес. Зонис æй, гъомбæлкæнундзийнади ци бунат хауй киномæ, уой. Нæ гъæуи, еу ефстагæй фæстæмæ кино æвдист некæд цудæй. Нур нин равардтонцæ киноæвдесæн аппаратурæ, фал ибæл ка коса, уæхæн ба неке ес. Еци кусти гъæуи æууæнкгун лæг, фæссагъæс кодтон

æма дæуæй хуæздæр неке иссирдтон. Кæд арази дæ, уæд мæйи дæргъци къурсити фæууодзæнæ горæти, ис дæ ахур кæндзæнæнцæ киноаппатурæбæл косунмæ 'ма дæ куст кæндзæнæ».

Кермен гъудити ранигъулдæй, бакастæй Сафарбиймæ æма загъта:

«— Арфæ дин кæнун дæ дзубандити туххæй, фиццаг бон нæ зонæн кæрæдзей. Кæд мæбæл уой бæрцæ æууæндис, уæд арази дæн еци къурситæмæ цæунмæ».

Иннæ бон гъæусоветти гæгъæдий хæццæ къолхози машини фæццудæй районмæ 'ма исласта киноæвдесæн аппаратурæ, клуби азгъунсти æй ниввардта. Къурситæ фæцæнцæ æма мæйи фæсте клуби райдæдтонцæ æвдесун кинотæ. Е адтæй бæрæгбон адæмæн, хъæбæрдæр ба æригон фæсевæд æма скъоладзаутæн. Салдат æ бунат иссирдта, фиццагау ин хъазар адтæй æ куст, гъæунги æй скъоладзаутæ ку рафæрсионцæ, циуавæр кино уодзæй исон, зæгъгæ, уæд ин æхцæуæн уидæ, уомæн æма æй лæдæрдтæй, æ куст адæми ке гъæуй.

НАЕ ЮБИЛЯРТÆ

ДЗАСОХТИ МУЗАФЕР – 80 АНЗИ

ÆДЫЛЫЙЫ ХЪЫСМÆТ*

Нал дæн æз дæ хуызæттæн сæ лымæн,
 Нал дын дæн æз раздæрау æгас...
 Чи райгуырд æдылыбынæй, уымæн
 Зондджынæй нæу амæлынæй тас.

2012 азы 12 июль

БИРÆЦÆСГОМДЖЫН

Нæ адафта галаганау куырис,
 Куыста цæрæнбон афтæмæй гæсæй...
 Дыгай цæсгæмттæ иуæй-иутæн ис,
 Дæ цæсгæмттæ фылдæр ысты дæсæй.

2012 азы 12 июль

* Ацы æмдзæвгæтæй кæцыдæрты спайда кодтон адæмы зондджын æмæ зондджын адæмы ныхæстæй.

ÆЛДАР

Китайаг æмбисонды мотив

Хæлуарджытæ тынæй
 Хæцынц, дæ зæрдыл дар...
 Ыстай цы хъæды нæй,
 Хъæддаг куыдз уым – æлдар.

2012 азы 12 июль

ТÆХГÆ-ТÆХЫН

Дæ хæцæнгарз – æфхæрæн сис,
 Æлхæны, стæй фæкæны уæй...
 Тæхгæ-тæхын фæкæлæн ис,
 Æнцад лæугæйæ – нæй.

2012 азы 12 июль

ÆФХÆРДТÆ

Фæуыдзысты сын тагъд нæ бынтæ хæрд,
 Фæлæ уыдзысты абонæй зыддæр...
 Æфхæрд ысты фылдæр адæм, æфхæрд,
 Хæсанæ 'мæ Госæмайæ фыддæр.

2012 азы 13 июль

АРФ ХЪУЫДЫ

Лæг дын куы æмбара дæ рис,
 Уæд ыл æууæндæн ис æххæстæй...
 Цыфæнды арф хъуыды дæр ис
 Зæгъæн хуымæтæджы ныхæстæй.

2012 азы 13 июль

РАЗДÆР ÆМÆ НЫР

Уыдаид цард нæ халын растдæр:
Нæ разынд нукуыцæй йæ пайда...
Дзыппæй мæгуыр уыдыстæм раздæр,
Нар та – зæрдæйæ дæр, дзыппæй дæр.

2012 азы 14 июль

ЗÆРÆДТÆ

Йæ къæбицæй та ног рæдау æфсин æрдафта
Бæрæгбонмæ æвæрд бæгæны æмæ ронгæй...
Куыд зæронд кæны 'взонг, æфты йæ зондыл афтæ,
Зæронд кæны зæронд – йæ зондæй хауы бонгай.

2012 азы 15 июль

ИРÆТТÆ ДЫКЪÆДЗЫГТЫ

Цæуæм сæрсæфæнмæ сындæггай,
Зæндджыны нал æвзарæм сонтæй.
Ирæттæ стут æрмæст мыггæгтæй,
Кæцондæртæ – æвзагæй, зондæй.

2012 азы 16 июль

ÆМБИСОНД

Фæхынцта нæ чындз
Йæ бæзджын къуымæлæй...
Фæзæгъынц, хуылыдз
Нæ тæрсы уымæлæй.

2012 азы 16 июль

ÆППÆЛОЙ

Æрмæст ма йæм баззад мыдадз,
Йæ мыд та сындæггай фæуæй...
Дæхицæй æппæлын ныуадз –
Хуыздæртæ ис бирæ дæуæй.

2012 азы 17 июль

ЗÆД ÆМÆ ХÆЙРÆГ

Мыды æвдулынц, царвы
Бæрзонды бадæг хъалы...
Зæды бынат – уæларвы,
Хæйрæджы бынат – малы.

2012 азы 17 июль

КÆЙДÆР ЗАГЪДАУ

Ахæмы хон
Алцæуыл зыд...
Дзул æмæ дон –
Мад æмæ фыд.

2012 азы 17 июль

СЫХАГ

Æркæлдзæни дæуыл дæр цар:
Кæныс, куыnnæ хъæуы, ды афтæ...
Куы сыгъд йæ сыхаджы хæдзар,
Дзырдтой, йæхи, дам, æм уый тавта.

2012 азы 17 июль

АДДЖЫНÆЙ МАСТМÆ

Цыдтæн-иу алы аз дæр
Æз уис кæнынмæ тагмæ...
Цы вæййы адджын раздæр –
Ысмаст вæййы фæстагмæ.

2012 азы 17 июль

ÆРДХОРД

Фæразондæр дæуæй
Зын ыссарæн – цæфæн...
Æрдхорд æрдхорд у, нæй
Мæнг æрдхордæн уæвæн.

2012 азы 17 июль

ТЕРК

Дæуæн дæ сæр æдтенка
Æмхиц у тынг лæбурдмæ...
Нæй бауромæн Теркæн
Йæ размæцыдæн фурдмæ.

2012 азы 18 июль

РÆДИЙЫН

Æз ластон уæрдоны
Зæхкусджытæн дон...
Куырыхон дæр зоны
Рæдийын, уый зон.

2012 азы 18 июль

ÆЗ ÆМÆ ДЫ

Дæ цъаммар митæн нæй кæрон,
Дæ хæцæнгарз – цъыф калын, хахуыр...
Æнæсайгæйæ нæу дæ бон,
Æз та нæ дæн фæливын ахуыр.

2012 азы 18 июль

ДÆНГÆЛ ÆМÆ РÆСЫД

Сты иутæ сæ хъуырмаæ æфхæрдæй,
Сты иннæтæ хъуырмаæ мыдæй...
Ныддæнгæл и насау фырхæрдæй,
Ныррæсыд йæ сыхаг сыдæй.

2012 азы 19 июль

ХОРЗДИНАД ÆМÆ ÆВЗÆР

Нал дæн фыргуыстæй мæ сæрæн,
Тагъд ысдон уыдзæн мæ сæр...
Хорздзинад кæнын æвзæрæн
Рахондзæни хорз æвзæр.

2012 азы 19 июль

ÆГАДГÆНДЖЫТÆ

Æлгытинаг у ахæмæн йæ къона,
Кæмæ нæу намыс намысыл нымад.
Куы нæ дзуриккой ахæмтæ иронау,
Бæрзонддæр уайд Ирæн уæд йæ кад.

2012 азы 19 июль

ÆЦÆГ КАД

Кæйдæрти хуызæн ме 'мбæлттæй нæ уыд мæ фарсхæцæг,
Сæ ныхæстæ мæ фæсаууон уыдысты маргхæстæ...
Æгасæй дын цы кад кæнынц, уый ма рахон æцæг,
Æцæг кад дын ыскæндзысты дæ мæлæты фæстæ.

2012 азы 19 июль

ЦÆСГОМ

Ныллæгмæ 'рхауд дæ кад нæ цæсты,
Дæ намыс у æнусмæ къахыр...
Дæ цæсгом бахæрыны бæсты
Дæ бирæ бынтæ иу бон бахæр!

2012 азы 20 июль

МÆЛÆТЫ ФÆСТÆ

Мæгуырдинадæй ис
Цъæх арвгæрæтты лидзы...
«Мæлæты фæстæ ис, –
Зæггы Сенекæ, – ницы».

2012 азы 20 июль

ХÆРЗГÆНÆГ

Рацыдыстæм, æрдзы
Хъарм хъæбысы бадæм...
Хорз кæнын, уæддæр дзы
Разы не сты адæм.

2012 азы 20 июль

ХУЫЗДÆР

Нал уыдтæн æз дæр
Къорд азы Цъæйы...
«О»-йæ «нæ» хуыздæр
Хаттæй-хатт вæййы.

2012 азы 22 июль

ДАРГЪКЪУХ

Æрцахсынц æй кæйдæр кæвдæсы,
Хæры кæйдæр кæвдæсы 'дзух.
Йæ цæнгтæ даргъ ысты, æххæссы
Бæрзондмæ, дардмæ дæр йæ къух.

2012 азы 22 июль

САГЪÆС

Нæ ракасти йæ сæрæй алчи рагъæн,
Мæлæт нæм сонтау радыгай лæбуры...
Мæ карæнтæй, кæимæ цæрон, ахæм
Тæрсын, рæхджы куынауал уа мæ цуры.

2012 азы 22 июль

ДУДЖЫ ДИССÆГТÆЙ

Никуы ницы федта,
Уымæн кæны дис...
Фаджысæй къафеттæ
Аразджытæ ис.

2012 азы 22 июль

ФЫДЫНД УС

Фæстæрдæм абадти хæрæгыл
Йæ амонды фарсмæ фырцинæй...
Фыдынд ус, дам, зæгъынц, йæ лæгыл
Нæ рацæудзæни никуы хинæй.

2012 азы 22 июль

КÆСАГАХСÆГ

Кæйдæр армæй сындзытæ тоны,
Уæддæр кæсы йæхимæ саг...
Нæ атулы йæ къух дæр доны,
Æрцахсы афтæмæй кæсаг.

2012 азы 22 июль

РАДЖЫ

Мæ бæрзæйыл æрцауыгътон къæлæт,
Кæнын хуым сисæй Стыр Хуыцауы руаджы.
Кæдфæнды мæм куы фæзына мæлæт,
Уæддæр уыдзæни уый, æвæдза, раджы.

2012 азы 22 июль

ÆНАДГÆНÆГ

Фæсномыгæй дæ рахонин «сæрниз»,
Фæлæ дын уый дæр фаг, æвæдза, нæу!..
Сылгоймаджы æнадгæнæг кæд ис,
Уæд æз нымайын фыццæгтимæ дæу.

2012 азы 23 июль

ÆВЗÆРТÆГÆНÆГ

Лæвар кæмæндæр исчитæ хæссæд,
Дæу та, цы хъæуы, уый дæхæдæг балхæн...
Дæхиуæттæн æвзæр куы фæдæ, уæд
Куыд фæуыдзынæ хорздзинæдтæ махæн?!

2012 азы 23 июль

ФЫРЦИНÆЙ

Дзурынц хин æмæ кæлæн
Алы ран дæуæй...
Фырцинæй, дам, ис мæлæн,
Амæлæн та – нæй.

2012 азы 23 июль

ÆНÆУЫНОН

Фырнызтæй дæр лæгæн ис рафтæн,
Ныррауат æй кæндзæни сæн...
Куыnnæ мæ хъæуыс знагæн, афтæ
Хæларæн дæр нæ хъæуыс мæн.

2012 азы 23 июль

ХУЫЗДÆР

Кæндзынæн æдзухдæр мæсты
Цъыфкалæгмæ, хонын æй рын...
Уæлгоммæ хуыссыны бæсты
Хуыздæр у къуылыхæй цæуын.

2012 азы 23 июль

ДЫУУÆ ТИГРЫ

Нæ сыхæгтæ кæнынц æнæхъæн мæй
Кæрæдзийы дæрæн...
«Дыууæ тигрæн иу лæгæты нæй, –
Зæгъы фыдæл, – цæрæн».

2012 азы 23 июль

ЗÆРДÆ ÆМÆ ЦÆСТ

Нæ кæнын дау,
Нæ фауын арсы...
Дæ зæрдæ – сау,
Дæ цæст нæ уарзы.

2012 азы 23 июль

ЧЪЫНДЫ

Йæхи хæдхалдих у йæ фырт:
Нæ зоны уаг æмæ сæрфат...
Чъынды кæны æхца æмбырд,
Йæ ном, йæ мыггаг та – æгад.

2012 азы 23 июль

ФÆЛТАУ

Куыnnæ ахада хъуамæ цæсты
Чысыл къоппыты цур къæрта?!
Æвзæртимæ уæвыны бæсты,
Зыбыты иунæг у фæлтау.

2012 азы 23 июль

МÆГУЫРÆГ

Кæддæр бæргæ бахордта ард дæр
Бæласы бын йæ кæрон хуымæн...
Нæ йын ысфæраздзæн йæ кард дæр,
Кæй ныхмæ дзуры, уымæн.

2012 азы 23 июль

ХЪУЫДДАГ

Ыслæууыди фыццаг
Бæрзонд къæдзæхы сиукъыл...
Нæ сараздзæн хъуыддаг
Йæхи йæхæдæг нукуы.

2012 азы 23 июль

ÆФСТАУ

Хæмпæлтæ ныккарстон, суагътой ногæй тау,
Фæлæ мæнæн нал и уырдаем ног ыздæхæн...
Уалдзæг зæххæй райсы сыфтæртæ æфстау,
Фæззæджы сæ ратты уый фæстæмæ зæххæн.

2012 азы 23 июль

ДЗЫМАРИ

Дæ сæрмæ арв ныттар и,
Дæ фæсномыг «Хæссæн»...
Дзымари дæ, дзымари,
Уыдтæ кæддæр та сæн.

2012 азы 24 июль

БАЛЛАХ

Баллах: нæ фаг кæны уæлдæф
Нæ дуг, нæ рæстæджы сæрфатæн...
Ныхас нæу фат, фæлæ йæ цæф
У риссагдæр йæ цæфæй фатæн.

2012 азы 25 июль

КЪÆСÆР ХОХ?

Ысхуыдтой хох къæсæр,
Æвæццæгæн, тæрсагæн...
Йæ къæдзилæй йæ сæр
Æгаддæр у кæсагæн.

2012 азы 25 июль

ÆГАС ÆМÆ МАРД

Ныхъхъæр кодта «фæдис!»
Куы фæтарстысты артæй...
Æгасæй мард кæд ис,
Æгас дæр ис уæд мардæй.

2012 азы 25 июль

ТЫНГ ХОРЗÆЙ ХУЫЗДÆР

Кодтой нарт фæдис,
Хуынд сæ балц ыстæр...
Тынг хорзæй дæр ис
Ноджыдæр хуыздæр.

2012 азы 25 июль

ТÆРХЪУС

Фæхонынц адæм хус
Кæддæриддæр сымах сæн...
Зын ахсæн у тæрхъус,
Фæлæ йын ис æрцахсæн.

2012 азы 25 июль

ЦАРДВÆНДАГ

Нæ хъысмæт иу у махæн:
Хуысдзæни алкæмæн йæ арт...
Кæрон кæмæн ис, ахæм
Фæндаг у адæймаджы цард.

2012 азы 25 июль

АБОНÆЙ ФÆСТÆМÆ

А лæппу дæ номыл зарджытæ фыста,
Зонынц уый нæ хъæуы, зоны уый дæ хъæу...
Абонь онг нукуы уарзтай мæн, æз та
Абонæй фæстæмæ нал уарздзынæн дæу.

2012 азы 25 июль

КЪАДА ДОН

Хос кæрдыныл бафтауы
Фæсивæдæй цасы!..
Къада дон дæр бафтауы
Цæугæдоны асыл.

2012 азы 26 июль

ЗЫХЪХЪЫР

Фæкодтай дæ дамтæ мыхуыр,
Дæ мондæгтæ уадзыс мыхуырæй...
Дæ дæндæгтæ не сты зыхъхъыр,
Уæддæр сæ фæдарыс зыхъхъырæй.

2012 азы 26 июль

СХЪÆЛ

Сызгæринау кæддæр
Мæгуырæй каст æрхуымæ...
Хъæдурыхъилæй дæр
Нæй сæххæссæн ныр уымæ.

2012 азы 26 июль

ÆНÆХАТЫР

Æнæгъдауыл куынæуал худон –
Уæд мæ æгъдау тæргай фæлидздзæн...
Дæуæн цытæ ныббарын, уыдон
Мæ бон ныббарын нæу мæхицæн.

2012 азы 27 июль

ФÆЛЛАД

Сæгъ бæласы сыфтæ фæдафта,
Сыфтæр у йæ минас сæгъæн...
Куы ницы фæкусын, уæд афтæ
Ныффæллайын, нæй йын зæгъæн.

2012 азы 27 июль

ТЫМБЫЛКЪУХ

Хæлуарæг никуы кæны хуым,
Йæ гутон у йæ тын...
Дæ тымбылкъух-иу райхал уым,
Кæм фæхъæуы дæттын.

2012 азы 27 июль

ДЗУРЫН ÆМÆ КÆНЫН

Йæ хæлар уыди хурæн:
Æдзух æм йæхи тавта...
Куыд нæ и алцы дзурæн,
Кæнæн нæй алцы афтæ.

2012 азы 29 июль

ЗИВÆГ

Ацы æрдынæн йæ фат –
Цыргъ æмæ æрттиваг...
«У мæгуырдынады мад, –
Дзурынц адæм, – зивæг».

2012 азы 30 июль

ХУЫЗДÆР

А ныстуан дæ зæрдыл дар,
Дарын æй æз дæр:
«Ницы кусынæй лæвар
Кусын у хуыздæр».

2012 азы 30 июль

ÆФСÆЙНАГ ÆМÆ ЗГÆ

Бахъæуæд мæ сæр, æндæр рæстæг
Ссардзынæн дæуæн кæдфæнды...
Кусгæйæ æфсæйнагмæ хæстæг
Бацауын ызгæ нæ уæнды.

2012 азы 30 июль

МАГУСА ÆМÆ КУЫСТ

Райсомæй раджи-иу сыст –
Фидæныл у кæд дæ мæт...
Баззайы 'рдæгкондæй куыст,
Зивæг куы фæкæнынц, уæд.

2012 азы 30 июль

РОМАН ÆМÆ ИСТОРИ

Куы уыдысты мæ хорз хæлæрттæ къори
Æмæ лæдзæг, уыд ахæм дуг, заман...
Роман ысхуыдтой абоны истори,
Историйы та – ивгъуыды роман.

2012 азы 30 июль

ХЪÆЗДЫДЖЫТÆ

Лæджы зæрдæхудт райсын
Сымахмæ нæу нымад.
Мæгуыры къæбæр байсын –
Уæ цыт æмæ уæ кад.

2012 азы 31 июль

ÆНÆУДХЪОМ

Нæ ратдзæн топдзæф лæгæн дон,
Нæ йæм фехъуысдзæни хъæрзын.
Кæйдæр бафхæрын ын – æнцон,
Кæуылдæр баузæлын – зын.

2012 азы 1 август

ГУЫМЫДЗА

Нæу рæстдзæфæн тас фæсыккæй,
Мысантаæ къуырын – йæ фæтк...
Батондзæн йæ цард сæныккæй
Сæгъ, куы уа гуымыдза, уæд.

2012 азы 1 август

СÆРХЪÆН

Йæ фыдгул, йæ соны
Ис алкæмæн хъæн...
Цыдæриддæр зоны,
Уый дзуры сæрхъæн.

2012 азы 1 август

НЫФС

Дæ сæр мæ куы бахъуыди иу хатт кæддæр,
Нæ бакодтай афтæ, куыд æмбæлд æмгарæн...
Нæ ныфсæй куы бавдæлон вæййæм, уæддæр,
Уæддæр ма нæ зæрдæ цæуылдæр фæдарæм.

2012 азы 1 август

ХЪУЫДЫ АЕМÆ ДЗЫРД

Дзуджы раздзæуæг – сæггы
Раздæр бафиппайдта сырды...
Хъуыды – базырджын, тæхы,
Фистæггæй фæцæуы дзырд.

2012 азы 1 август

ХИУАРЗОНДЗИНАД

Хос фæкарстон абон Урсдоны тæрфауы:
Аулæфон иуцъус, байсыса мæ хид...
Хиуарзондзинад нæ алкæцыдæр фауы,
Афтæмæй та уарзы алчидæр йæхи.

2012 азы 1 август

ДЗЫПП АЕМÆ СÆР

Нæ рахызти Бехъаны суадон-цадæй
Æнæхъæн бон, фæленк дзы кодта фаг...
Дæ дзыппытæ куыд дзаг ысты æхцатæй,
Дæ сæр куы уайд зондæй афтæ дзаг!

2012 азы 2 август

ÆБÆРКАД

Ахæм æрæгмæ
Бамбардзæнис...
Нæйнæйгæнæгмæ
Не 'рцæудзæн ис.

2012 азы 2 август

ХИЦАУАД

Сымах хъыгтæй тыппыр цæссыг дæр,
Ыстыр хъыгагæн, хонут дон.
Кæнут хъæздиджыты хъæздыгдæр,
Мæгуыртæн баххуыс нæу уæ бон.

2012 азы 3 август

НИЦÆМАЙ

Амыш ластой, амышъ
Фондз фысы мæнæй...
Ницæмæй быламышъ
Дæр ыскæнæн нæй.

2012 азы 3 август

ÆХХОРМАГ АЕМÆ АФСÆСТ

Мæгуыр у, куыннæ уа мæллæг,
Кæйдæртау кæйдæр мулк нæ давта...
Æххормагæй амæлдзæн лæг,
Фырхæрдæй куыд амæлдзæн, афтæ.

2012 азы 3 август

АИППЫТÆ

Æрлæууыди та сусæн,
Дæргъæй-дæргъмæ у бон...
Йæ аиппытæм хъусын
Нæу иуæн дæр æнцон.

2012 азы 3 август

ЦИН АЕМÆ МАСТ

Ралгыста йæ хæйрæг-зин,
Амонд дзы æрдзæй нæ фæци...
Раив-баив кæнынц цин
Аемæ маст кæрæдзи.

2012 азы 3 август

ÆВЗÆРТÆ АЕМÆ ХÆРЗТÆ

Кæм бафснайдтат уæ сæртæ,
Куы сыгъд фыдыбæстæ?
Дынджырæй ис æвзæртæ,
Гыццылæй та – хæрзтæ.

2012 азы 3 август

ÆППЫНФÆСТАГ

Æмбарын æй: йæ кæронмæ мæ цардвæндаг æрхæстæг,
Уæлæуыл дын фæстиатгæнæн бирæ нæй, зæххон...
Æппынфæстагмæ баппардзæн мах фаллаг былмæ рæстæг,
Нæ хъызæмæрттæ баззайдзысты ацы былгæрон.

2012 азы 3 август

БАРÆГ

Равзæрста зыгъарæг
Ахстонæн мæра...
Дон ысгары барæг,
Фæлæ нæу æрра.

2012 азы 3 август

ÆУУÆНК

Дæхи сойæ дæр ис былтæ сæрдæн
Кæйдæр къухæй, куы уа сæ хицау мæнг...
Ыстыр хъуыддæгтæй чи 'вæры зæрдæ,
Нæй уыдонæн сæ фылдæрыл æууæнк.

2012 азы 3 август

ХÆЛОФ

Æнгуыр фæтых кæфыл дæр –
Æрцыди абон ахст...
Лæджы фыдтæн сæ фылдæр
Хæлофимæ у баст.

2012 азы 3 август

ТЕРК

Куыnnæ тæха æдасæй:
Йæ алыфарс – цъæх фæзтæ,
Уæрæх денджыз – йæ разæй,
Бæрзонд хæхтæ – йæ фæстæ.

2012 азы 4 август

ХЪУАГ

Дæ хуызæттæн фæстæмæ
Цæуын – æрдзæй сæ уаг.
Æгуыдзæгæй фæстæмæ
Дæ алцæмæй дæр хъуаг.

2012 азы 4 август

БИРÆ АДÆМ

Ничи дæм æрхæсдзæн фау:
Раздзог хонынц дæу...
Бирæ адæмæн уæззау
Уæргътæй иу дæр нæу.

2012 азы 4 август

ÆФСÆСТÆЙ – ÆХХОРМАГ

Нæу дун-дуне дæр фаг
Дæуæн, мæ кæрæф коймаг...
Дæ дзыппытæ сты дзаг,
Дæ цæстытæ – æххормаг.

2012 азы 4 август

СЫВÆЛЛОН ÆМÆ ЗÆРОНД

Цы ран хызтысты нæууыл,
Цæст нал хæцы уым сæгътыл...
Зæронд æрбады, слæууы
Сывæллон та йæ къæхтыл.

2012 азы 4 август

БÆЛЛИЦ

Йæ къæдзилы бын уæд мæ куыдзæн
Фыдцард, у амæлын хуыздæр.
Цыдæр уыдзæн, фæлæ кæд уыдзæн?!
Куы ма йæ федтаин æз дæр...

2012 азы 5 август

МÆГУЫРДÆР

Æгуыдзæгдзинад мыл ныйичъи,
Цæугæ-цæуын кæнын фынаей.
Йæ зæрдæ мыл кæд дары исчи,
Уæд уый мæгуырдар у мæнаей.

2012 азы 5 август

РАЙГУЫРÆН ХЪÆУ

Мæ сабибонты хъазæн фæз – цъæх нæуу,
Йæ койæ дæр мæ зæрдæ райы...
Дыууæ раны цæры мæ уарзон хъæу:
Мæ риу æмæ йæ зæххы хайыл.

2012 азы 5 август

ДАВÆГ ÆМÆ ЙЕ 'МХЪУЗОН

Чи зылди æдзух, бæстæтыл цы лæг хатт,
Райгуырæны ад, фæздæг уый нæ хаты.
Чи адафта, уый азымджын у иу хатт,
Чи йын радта бар, уый – дыууиссæдз хатты.

2012 азы 5 август

ХЪÆЛДЗÆДЖЫ ХОС

Дæ мыды къус дзаг у къæмæй,
Ныддыввытт æй ласин æз рыгмæ!..
Æнкъард дæ, фæнды мæ, цæмæй
Ысхæлдзæг уай: байхъус мæ хъыгмæ.

2012 азы 5 август

АФОНЫЛ

Æххормаг заман давоныл
Сæ зæрдæ дардтой хъæуы...
Цы мæ хъуыд, уый мын афоныл
Нæ уыд, нырма кæй хъæуы?!

2012 азы 5 август

ДЗАДЖДЖЫН ÆМАÆ КЪÆРИС

Зæххонтæй алкæмæн дæр ис
Зæххыл цæрыны бар...
Дзаджджыны хай кæй у къæрис –
Æдзух дæ зæрдыл дар.

2012 азы 5 август

МÆГУЫРТÆ ÆМАÆ ХЪÆЗДЫДЖЫТÆ

Йæ бæркад æмæ ис
У хицауы дæ хуымæн...
Мæгуыр адæм кæй ис,
Хъæздыджытæ ис уымæн.

2012 азы 5 август

ДЗÆГЪÆЛ БАДТ

Уыдзæн дæм ис:
Ызмæл фæрнæй...
Дзæгъæл бадт ис,
Дзæгъæл куыст нæй.

2012 азы 6 август

ÆГЪДАУ

Лæг тъæппытæ хауы
А дугмæ фырмаестæй...
Хистæрæй цы 'рхауы,
Фелвасы уый кæстæр.

2012 азы 6 август

ÆХЦАТÆ

Йæ зæххы хай нæ кæны хуым,
Нæ тулы уазал доны къух...
Кæм ыссарæм æхцатæ, уым
Æхца æнхъæл вæййæм æдзух.

2012 азы 6 август

БИРÆГЪ

Ницæйаг лæг дæ, дæнцæг
Ничи райсдзæни дæуæй...
Бирæгъмæ ис хæцæн,
Фæлæ йемæ хъазæн нæй.

2012 азы 6 август

ИУ ХАТТ

Чинæуал тæрсы къæмæй,
Уыдонимæ дæн æз хыл...
Иу хатт мæ асай, цæмæй
Мауал æууæндон дæуыл.

2012 азы 6 август

ХУР АЕМАЕ АЕЗ

Мæ тыхыл ма хъару куыд бафта,
Кæд мыл æруагътой афæдзтæ сæ уæз?!
Куыд кæсы хур, кæсдзæни афтæ,
Куыд кæсын, афтæ нал кæсдзынæн æз.

2012 азы 7 август

ЗÆРДÆРГЪÆВД РОХГÆНАГ

Хохмæ та ацæудзæн сæрды,
Ирвæзынгæнæг ын – хох...
Дардта æвзæрдзинад зæрдыл,
Кодта дзы хорздзинад рох.

2012 азы 7 август

ДРАМАТУРГИ

Даурати Александр
Цорионти-Тауитти Эмилия

СÆЛАУРИ МИУТÆ

Комеди

С æ л а у р – Æлдари фæткдар, 23 анздзуд.
А б и с а л – Æлдар, 50 анздзуд, Мæхческаг.
З у р м æ х а н – Абисали бийнойнаг, 45 анздзуд.
Т у й г ь а н – Абисали хестæр фурт, 24 анздзуд.
Т а м б и й – Абисали кæстæр фурт, 20 анздзуд.
А с æ х м æ т – Гъæуи хестæр, 95 анздзуд.
Г е н а р д у х ь – Абисалти хестæр, 90 анздзуд.
Д з а н с о л – Æлдари хестæр фиййау, 60 анздзуд.
Г о с æ д а – Дзансоли бийнойнаг, 50 анздзуд.
Д з æ м и р æ т } Дзансоли кизгуттæ, фазæнттæ, 18-анздзудтæ.
Д з æ х и р æ т }
З а у р – Дзансоли биццеу, 12 анздзуд.
И б р а г и м – Сæлаури æмбал, 24 анздзуд.
Б е к ь у р – Гъæздуг лæхъуæн, уосгор, Мæстиноки гъæу-
æй, 30 анздзуд.
С а р и н к ь а – Бекъури мадæ, 55 анздзуд.
Н а с у п х а н – Рацæргæ силгоймаг, Къамати гъæуккаг.
1-а г л æ г; 2-а г л æ г; 3-а г л æ г.
И н н е т æ...

Райдайæн

Райгъусуй идардæй фæндури цагъд нидæнгомау. Стуф.

Бадунцæ зали театрмæ кæсгутæ. Фæххуссуй рохс. Сценæмæ рацæуи рахесфарсæй нæлгоймаг, кæнуй гъæуæйттæ залмæ. Рауингæй кедæр, дзоруй.

1-а г л æ г. Айтæ кæми, цæй, ме 'рдхуæрдтæ, нурмæ?
(прожектори рохсмæ фæззиннуй лæг. Цæуи сценæрдæмæ).
Кæсун æнгъæл айсонккæй æз сумахмæ.
Цийнаг хабар не 'лдарбæл æрцудæй.
Дуккаг фуртæн уæрæх фингæ аразуй.
2-а г л æ г (цийнæйдзаг гъæлæсæй).
Кæронбæттæн синонтæн нæ уодзæй!
(Рохсмæ фæззиннуй æртиккаг лæг дæр)
3-а г л æ г. Æрбауодзиан уайсахатмæ болкъонтæ!
(Исхезунцæ сценæмæ)
1-а г л æ г. Гъæуи цурддæр нæ фæккæнун къахе ист
Байзайуй фæстеуаткæнæг иронхи.
(Фæццæунцæ цурдгомау сценæй)
(Райгон æй æмбæрзæн.)

ФИЦЦАГ АКТ

Фиццаг нивæ

Гъæу Мæхческæ. Уæлиндзæсæр хæдзæрттæ. Æлдари уæладзуг хæдзарæ, æ фæсте – мæсуг. Тургъæ. Фингитæ. Бадунцæ лæгтæ... Лæуунцæ сæ сæргъи кæстæртæ, дæдтунцæ æгъдау. Идзагдартæй еу – 23-анздзуд лæхъуæн – Сæлаур. Райдзаг кæнуй сикъа арахъæй, дæдтуй æй хестæрмæ.

А с æ х м æ т. Кæнун табу не 'стур Хуцауæн! Нур
Ку рантæстæй уой фарнæй а хæдзари
Никкидæр ма еу фурт! Æ цæрæнбон
Фæууæд берæ! Корун, нæуæгигурд дæр
Исуæд гъомбæл амондгунæй! Арфæ
Кæнун зæрдæй еухаттдæр ма Уæллагæн!
(Дæттуй Сæлаурмæ сикъа. Рахупп кæнгæй, дæттуй сикъа
фæстæмæ. Фезонæгæй ахуадуй. Хестæр ниуазуй. Идзаг кæ-
нуй бабæй сикъа æдбилтæй, «Ух ты!», зæгъгæ, 'й, исхупп кæ-
нуй сосæггай, дæдтуй ниуазæн уой фæсте хестæрмæ. Ковуй
бабæй...)

– Уасгерги, сугъзæрийнæ базургин!
Фæууæд табу дæуæн! Кæнис байрагæй
Догъон æфсоргъ, лæппотæй ба цурддзаст
Хъайтар лæгтæ! Де 'уазæг нæ кæстæртæ!
(бакæсгæй хæдзарирдæмæ)
Нæуæг игурд – дæ амнат, дæ фæдзæхст!
(кæнунцæ «Амменæ!»)
(Салаур бабæй æгæр райдзаг кæнуй. Дзоруй адæнмæ ни-
дæнæй).
С æ л а у р. Ух ты! Кæлуй бабæй мæнæ хуæдбилтæй.
Гъæуи исхупп кæнун, рæууонæ ес.
Искæлдзæнæй æ тегътæй æвеппайди...
(налат худт бакæнгæй, æ реу фæрразмæ кæнуй. Залмæ)
Мæ хай фелвасдзæн дори бунæй дæр.
(Фæккъуæзгæй....)
Ку рабадтæй мæ гъолæ сах нур бабæй!
(исхупп кæнуй сосæггæй, уæдта бадæттуй сикъа хестæр-
мæ, фæккеугæй, фæххуæцуй æ сæрбæл).
Мæ сæр еу минкъий разилдæй куддæр.
(Хестæр есуй сикъа, дзоруй ходгæй).
Г е н а р д у х ь. Уæд берæ нæ кæстæртæн сæ цæрæнбон!
Æнгъезуй кæд, байгъæлдзæг кæнтæ мах.
Райдайетæ нæ уездон ханти цагъдæй.
(Æ бецъотæ раздохуй)
Мах дæр не 'ригон бонтæ 'римисæн.
(Æ усхъитæ базмæлун кæнуй).
Сæ медбунати кафтонцæ ме 'уæнгтæ!
Хаудтæн, кæнгæй ангулдзæхтæ, хæрдмæ!
Æнцæ кæми, Гъе-мардзæ, ме 'сттæс anzi!
(Æ лæдзæгæй æркъупп-къупп кæнуй, æ еу къахæй кафуй.
Райгъусуй ханти цагъд. Амонуй Сæлаурмæ Ибрагим).
И б р а г и м. Римæхсуйнаг гъеууоми неци ес –
Лæгдæр кафунмæ 'гасемæй Сæлаур.
(Сæлаур æ еу къах фæрразмæ кæнуй).
С æ л а у р. Дæ загъдбæл дæн арази, Ибрагим.
Мæнæй цурддæр æй кæци æркафунмæ
Къахфийтæбæл, низзелгæй ба кинау?!
А с æ х м æ т. Рамбола ка, уодзæй лæвæрд гъеууомæн
(ходгæй)

Дзæбодури сикъатæй егъаудæр.
(Сæлаур æ реу фæрразмæ кæнуй. Æ къох æ хъæмабæл февæргæй).

С æ л а у р. Миййаг, нæ дæн Сæлаур æз? Нæййес
Хъæмабæл кафти рауадзæн мæ разæй
Неке! Байгæрддзæй ка уæддæр мæ над?
(æ сæр фæббæрзонд кæнуй)
Кæндзæн æмболгæ, ард хуæрун, нисайнаг!
Кæд дæн сикъадзæф еу минкъий, уæддæр!
(Цоттæ-моттæй бацæуй кизгуттæй сæ еуемæ. Фæккъолæ кæнуй æ сæр, æ къох æ реумæ февæруй, æ еу къахæй цидæр æзмæлд амонуй).

– Корун, мæ хæццæ 'ркафæ ду, Хангуассæ.
Равдесдзинан дæнцæйнаг зелæн кафт.
(Кафунцæ зелæн кафт. Сæлаур æ къохтæ исесуй бæрзонд, исгæппитæ кæнуй. Кизгуттæ ходунцæ...).

И б р а г и м. Нæма стахтæй цалдæнги а мæсугмæ,
Афонæбæл æрлæуун æй кæнæн.
(Бацæуй, кизгæн ратгæй æгъдау, ракæнуй Сæлаури).
А с æ х м æ т. Гъе дин лæггонд! Байгъæлдзæг ан дæ фæр-
ци!

Æнæ дувæндæй, рамбулдтай сикъа (ходгæй).
Ракафун ма бандеудзæнæй и кæци?!
(Хæстæгдæр æй æрбацæун кæнуй).
Гъе, фал зонæ, исахуада ку лæг,
Гъæуй фæдар лæуун уæддæр къæхтæбæл.
Бæрæггæнæнтæ лæгдзийнадæн ес:
Фæууай къумæлдзæф ескæми, дæ ходæ
Фæккъолæ ма бауадзæ фæккæнун!
(Амонуй Ибрагиммæ. Дæттуй е сикъа Сæлаурмæ. Ниц-
цæгъдунцæ «Айс-æй – аназ æй!» Æрдзæф. Низзаруй Ибра-
гим).

И б р а г и м. Махæн Сæлаур фæррасуг æй!
И н н е т æ. Райсæ, раниуазæ, гъей!
И б р а г и м. Уомæн æ зæрдæ 'скъæбæлдзуг æй!
И н н е т æ. Райсæ, раниуазæ, гъей!
С æ л а у р. Ниццæвуй арахъ мæ тæрнихмæ,
И н н е т æ. Райсæ-баниуазæ, гъей!
(Сæлаур æхе фæггебох кæнуй).

С æ л а у р. Æрлæууæд еске нур мæ нихмæ!
И н н е т æ. Райсæ, баниуазæ, гъей!
(Сæлаур æ билтæ расæрфуй. Дæттуй сикъа Ибрагиммæ,
Фæккеуй).

И б р а г и м. Денгиз уæраги сæрмæ хъæртуй!
И н н е т æ. Райсæ – раниуазæ, ма!
С æ л а у р. Хуарзæй арахъ ку неци дæттуй!
И н н е т æ. Мабал ниуазæ, мадта!!!
(Ходунцæ. Асæхмæт дзоруй лæхъуæнтæмæ).
А с æ х м æ т. Зæгъун еу хатт дæр ма, фæсевæд, æз:
Лæууа сæрбæл фæдар лæгæн æ ходæ!
(исковуй)
Корун, Уасгерги, лæггъæуагæ мах
Макæд фæккæнæ! Де 'уазæг кæстæртæ!
(Амонуй хæдзари 'рдæмæ).
Фæууæд нæуæг игурд ба цæрæццаг!
(Хестæртæ исистунцæ. Фæццæунцæ сценæй. Ибрагим
æрæвæруй Сæлаури усхъæбæл æ къох).
И б р а г и м. Фæууй алкæд райдайæн 'ма байдауæн,
Райстан æгæр нæ хай дуйемæй дæр...
Афонæбæл иссерæн нæ хæдзæрттæ...
(Фæццæунцæ сценæй).

Æ м б æ р з æ н.

Дуккаг нивæ

Еци декораци. Кауæбæл хуæцгæй фæццæунцæ Сæлаур
æма Ибрагим.
Сæлаур фæккеуй. Заруй...

С æ л а у р. Нанай борхелæ киндзи нæ комуй, гъей!
Уой, æма, некæмæ комуй, гъей.
Ку кома уæддæр мæ хузæн сахъмæ, гъей.
(Æ реу бахуайуй)
Уой, æмæ, тæккæ, мæхемæ, гъей.
(нийнæфуй)
Ма уæд къулумпи æрмæст уой туххæн, гъей,
Уарзун ке æгæр «нанай цæстисуг», гъей!

(Бахъæртуй кауи кæронмæ, фæккеуй, фæццæуй æ тъæпп зæнхæбæл. Ибрагим æрлæууй, дзоруй имæ уайдзæфæу).
 И б р а г и м. Фæууæд дин ходуйнаг! Куд рахъан дæ?
 Ку дарис дæ сæрбæл уорс бухарходæ!
 Исхондзæнæ дигорон ма дæхе?
 (Сæлаур, искæсгæй, Ибрагиммæ).
 С æ л а у р. Сугдæй курес, худтæй къæлмæг гъеуобæл!
 (ха-ха-ха).
 Схъæртуй уæдмæти уомæ дæр цъæх арт...
 (амонуй кауæмæ)
 Æркæсдзинан, фæууа нуртæкки кауæ,
 Мæ хуарз лимæн, дæумæ дæр лæмбунæг.
 Нæ уодзæнæй дæ уавæр бафæнзуйнаг!..
 (Фæууй кауæ. Ибрагим ма агоруй æнцойнæ, æ къохтæ фæйнердæмæ фæххæсгæй, фæццæуй æ тъæпп Сæлаури фарсмæ. Сæлаур имæ дзоруй).
 Ходаги халæ игъænдагæ æй!
 Ку фæццудæй дæ тъæпп уайтагъд мæ фарсмæ.
 (Ходунцæ дуйемæй дæр).
 И б р а г и м. Исуадзæн нæ фæллад еу минкъий бал.
 (Райгъусуй сæ хур-хур. Исдæгъал-мугъул кæнунцæ. Сæлаур бадаргъ кæнуй урзацауæй æ къох, нихун фæййагайуй Ибрагими сæр. Е фæззуст кæнуй).
 – Ниууадзæ мин мæ сæр ду еу бунати!
 (Фæззустдæр кæнуй).
 Æстъегъис, уау, мæ сæри цъарæ мин!
 С æ л а у р. Е дæу сæр æй? Мадта кæми 'й мæнон ба?
 Нæ лæдæрун, фæцайдæ ци уæддæр?
 (Рабадуй. Урзацауæй «агоруй æ сæр». Фæрсуй адæни).
 Нæ фæййидтайтæ, гæр, сумах дæр неци?..
 (Ибрагим рабадуй, дзоруй).
 И б р а г и м. Ку уайдæ сæр дæ усхъитæбæл, уæд
 Не 'руагътайсæ дæхе аци хузæнмæ!
 (амонуй имæ къохæй)
 С æ л а у р. Ходуй Ситти Биттибæл, дан, кæсай!
 (раистунцæ, кæрæдзæбæл хуæцгæй).
 И б р а г и м. Нæ райстан мах дуйемæй дæр нæ хигъдмæ,
 Нæ ракодтан æппун гъуди уобæл.
 Цæйбæрцæ тухтæ ес нæмæ, хъауритæ.

'Ведауцæ рауагътан ку мах гъуддаг.
 Ка фегъуста дессаг – уосгор лæхъуæнтæ
 Цъæх кæрдæгбæл хустæнцæ? У-ха-ха!
 (Сæлаур исхæкъурцц кæнуй...)
 С æ л а у р. Зæгъон мадта цидæр: лæгæн бауæри
 Ку бацæуй еу хуппæй тæмæссаг
 Æнкъарæнтæ. Фæгъгъæуй ма гæзæмæ
 Истæхунмæ маргъау æврæгътæмæ!..
 (Ибрагим ин е 'усхъæ æртъæпп кæнуй).
 И б р а г и м. Фæцан нæма цалинмæ фæдиссаг мах,
 Цæун хæдзæрттæмæ гъæуй цурддæр.
 (Сæлаур еци игъæлдзæгæй).
 С æ л а у р. Ку ан нæ дууæ дæр мах цардуарзонтæ.
 Минæг гъæлæсæй ракæнæн нæ зар:
 (Низзаруй Сæлаур, уæдта базаруй Ибрагим).
 С æ л а у р. Э-гъе-гъе-гъе, гъе, гъе, гъей!.. Уæрæйдæ рæй-
 да, гъей, уæрæйдæ, гъей!
 (Еумæ.)
 Ой, Ди-го-рæ! (Фæццæунцæ сценæй)
 ...Ой, Дигорæ, нæхе Дигорæ! Уарзæн дæ берæ, гъей!...

Æ м б æ р з æ н.

Æртиккаг нивæ

Еци декораци. Абисали хæдзарæ. Кæнунцæ фæсдзæуинтæ сæ кустæгтæ... Къумгонди æртæ силгоймаги, бахатгæй дустæ рæмбуйни къæдзтæмæ, кæнунцæ «урдæ» уорс нимæттæ æлдари фурттæн. Зарунцæ «Уонай, уонай!!!» Тургъи даргъ къелабæл бадунцæ хуæрзарæзтæй Абисал æма Зурмæхан.

А б и с а л. Уайтагъддæр ралæгтæ 'нцæ нæ биццеутæ,
 Уæллаги фæрци саглæгтæ, хъулай.
 З у р м æ х а н. Нæбал æнцæ дæ фурттæ æзиниккон.
 Æрцæудзæнæй кæд еци бон, зæгъай,
 (Нийнæфуй).
 Ку уайдæ бал махæн уæддæр еу ностæ...
 (æ къохти цума ес сувæллон)
 Рæвдауинæ минкъий бæдæлттæ æз!

А б и с а л. Уодзæй дæуæн, зонун æз, уодæнцойнæ.
 Тухсгæ, уосай, ду ма кæнæ æппун.
 (æ къох ин æрдауи фæлмæн)
 Нæ бакæндзæн къулумпи сæ еуей дæр.
 З у р м æ х а н (ковгæй). Бæргæ, бæргæ, Устур Хуцау зæгъæд!
 (Идзулунцæ. Фæззиннуй сцени кæронмæ Туйгъан).
 А б и с а л. Æгъ-гъа! Кæнай ке кой, цæуи къæсæрмæ!
 (Туйгъан бацæуи хæстæгдæр).
 Т у й г ь а н. Мæн агурдтай, баба? Æз лæмбунæг
 Игъосун дæ унаффæ, дæ фæдзæхстмæ.
 А б и с а л. Гъæуи фæткдар Сæлаури хæццæ
 Се 'гасебæл нæ уотæрттæн æрзелун
 Сауæлдари, Уорсхонхи дæлфæзтæ
 Ку хезунцæ цъæх зæлдæбæл нæ дзогтæ.
 Нæбал адтайтæ рагæйдæр сумах...
 Гъæуи хинцфæрсæ ракæнун Дзансоли,
 Æнцæ куд, хабæрттæ, хъæртуй цæмæ
 Абони нæ листвонсæн сæ нимæдзæ.
 Т у й г ь а н. Зæгъай мин ци, мæ фидæ, бакæндзæн
 Æнæдузæрдугæй æнхæст алцидæр.
 З у р м æ х а н. 'Скæнетæ Хъалнæхтæбæл уæ фæндаг,
 Раттетæ стур салантæ Госæдайæн.
 Т у й г ь а н. Райагарон Сæлаури гъенур,
 Рæвдзæ уайтагъддæр ракæндзæнæй бæхтæ.
 (Фæццæуи.)
 А б и с а л. Равдесуй 'хе æрмарæхстæй алкæд.
 Уарзуй æрмæст и карзæй исахуадун.
 Зæгъис, уæддæр рауадздзæнæй еске
 Циуавæрдæриддæр гъуддаги разæй?
 Æз æууæндун Сæлаурбæл алкæд.
 Бæрни цæуи нæ вазуггин гъудæгти.
 Фелвассæй мисти цъасæй дæр æ хай!
 Ку æй ме 'рдхуард æцæггæй дæр «сæлаур»!
 З у р м æ х а н. Дуккаг уæхæн Мæхчески ку нæййес!
 Æрмæст феронх кодтай ду æ мезезтæй
 Тæккæ сæйрагдæртæй сæ еу: куддæр
 'Схæссуй æ цъухмæ ниуазæн, гъеуотæ
 Фестуй æрвдзæф, еузагъдæй, æгуппæг.
 Гъе уæд æнгъæл мабал кæсæ мацæмæ,

Уайсадун уæд ку райдайуй киндзау!
 А б и с а л. Ку 'стохай топпитæй ибæл, фегъосæн
 Нæййес нæбал æ цъухи дзурдæн уæд.
 Фæууи цума æ билтæбæл цъотта баст,
 Нихъун-нихъун байдайуй 'ма кæнун.
 (бакæсгæй Абисалмæ)
 З у р м æ х а н. Кæбæлдæр ба гъеуæд дзорун бахуæцуй,
 Фестуй цума къада куройнæ 'вваст!
 (ходунцæ).
 А б и с а л. Къæл-къæл æз дæр кæнун, фал нæ лæдæрун,
 Кæмæ уæддæр фæууи уагъд къададон?
 Фестуй кæци уæд Авдулли куройнæ?
 Дзæгъæлходæ цурд бахуæцуй кæбæл?
 (Ходунцæ. Фæццæуи Абисал. Зурмæхан бацæуи «Уонай»-
 гæнгутæмæ).
 С и л г о й м а г. Кæнæн зæрдæй нимæттæ нæ уосгортæн.
 Зæгъун алкедæр фæгъгъæуи «Уонай!»
 З у р м æ х а н. «Уонай, уонай!» Нивгун дарæс фæууæнтæ,
 Райгъал уæд нæ лæхъуæнтæн сæ амонд!
 С и л г о й м æ г т æ. Амменæ уæд! Табу, еунæг Хуцауæн!
 Нивæдæттæг нæ сахъгурдтæн фæууæд!
 (Фæццæуи Зурмæхан. Етæ кæнунцæ «Уонай! Уонай!»).

Æ м б æ р з æ н.

Цуппæрæймаг нивæ

Уотар... Уосонгæ. Фусты багъ-багъ. Дзансол цидæр лæд-
 зæг кардæй æстъегъуй. Дууæ фиййауи «урри, урри» кæнунцæ
 стойни. Ниррæйунцæ куйтæ. Дзансол ракæсуй.

Д з а н с о л. Нæ баст куйтæ ниррæйттæнцæ, кæбæл уæд?
 Æрбандиудта уотармæ ка хæстæг?
 (Бæхти къахгъæр, сæ хуррутт,
 фæззиннунцæ Туйгъан æма Сæлаур).
 Т у й г ь а н. Фæууорамæ, æнгъезуй кæд, уæ куйтæ,
 Сæ амæттаг кенæба фæууодзиан.
 Д з а н с о л (куйти 'рдæмæ). Æнцæд, зæгъун, фæгъгъос
 уотæ нуртæккæ!

Т у й г ь а н. Дæ бонтæ хуарз, – зæгъæн дин гъе нур мах.
 Д з а н с о л. Ке бон æй, уæд уой хуарзæнхæ сумах дæр.
 (Сæлаур гъæуæйттæгæнгæй цæуй).
 С æ л а у р. Гъенур тæссаг нæбал уодзæй махæн?
 Кæнун биз-биз гъиггаг куйтæн сæ коййæй...
 Д з а н с о л. Тæрсис уотæ къæндзугинтæй цæмæн?
 (Сæлаур нийнæфгæй).
 С æ л а у р. ...Еухатт киндзæхсæвæй цудтæн мæйрокси,
 Бадтæй æнцад синхонти куй Джульбарс.
 Ку бахъæрттæн æ цормæ, фæббæгъетт æй,
 Нæ фæццудæй æ зæрдæмæ ме 'ууæл.
 Ниффæлдæрвта æхе мæбæл. Æгъатир.
 Ниппæскъутæ кодта мин мæ салбар.
 Студта бæндзуг никки ба мæ хæцъæфтæй.
 Фæййервазтæн тухтæ-фудтæй гъе, уæд.
 Лигъдтæн искъепп-искъепп кæнгæ гъеуотæ.
 Гъæддаг сирд дæр нæ райафтайдæ мæн!
 Гъенур, мæ сияхс, цæй туххæн, балæдæрттæ,
 Ледзун фæдар баст куйтæй дæр изол.
 Д з а н с о л. Лæгъуз фæууы æ уодæн куд тæрсагæ!
 С æ л а у р. Æрмæст уобæл дарун мæ зæрдæ æз, –
 Бунбæл арæх байзайуй некуцондæр!
 (ходунцæ).
 Д з а н с о л. Æрхаста уæ цийзæд æма ци хор?
 Рауолæфетæ, корун, нæ уосонги.
 Фуси 'хсирæй расатæг кæнтæ ком.
 Т у й г ь а н. Нæййес æппун рæстæг дзæбæл кæнунмæ,
 Гъуддæгтæ берæ æнæбухсгæ ес.
 С æ л а у р. Фæндуй, куд æнцæ хабæрттæ, базонун.
 Фæффулдæр æй нимæдзæ нæ фустæн?
 Д з а н с о л. Айдагъ нæ листæг фонс иссæй еугæндæй
 Цуппар мини æма фарагт сæди...
 Т у й г ь а н. Бæрзонд фæзи цъæх кæрдæг æскъаунцæ.
 Сæумон дунгæ кæнуй сæбæл уоддзæф!
 С æ л а у р. Фæззайдзæнцæ уотемæйти 'хсæзгæйттæ!
 Кæнуй агъаз зæрдæскъæфæн æрдзæ!..
 Т у й г ь а н. Гъигæ нæ дарунцæ уæ балберæгътæ?
 Д з а н с о л. Ку фæййидтай баст куйти дæхуæдæг...
 Не 'рбандеудзæй хæстæг сæмæ канд берæгъ

Нæ, фалæ Уссурийскаг фæранк дæр!
 Т у й г ь а н. Кæнун арфæ 'наййепп кусти фæдбæл дин.
 Д з а н с о л. Зæгъун «арфиаг», æлдари фурт, дæуæн.
 Фæууæд дæ хай рæсугъддæр и кизгуттæй!
 С æ л а у р. Зæгъæд «Амменæ» не 'скæнæг Хуцау!
 (Райгъусуй арви нæрун. Дзансол, искæсгæй хæрдмæ).
 Д з а н с о л. Хонун уæ нæ хæдзарæмæ. Кæсайтæ,
 Æрбахæстæг кæнуй и тæрккъæвда.
 Уинетæ стуг? Ма 'рбаййафа цæмæй уæ...
 Сæх-сæх кæнгæ никкалдзæнæй æвваст.
 Фæррæвдзæдæр кæнæн нæ цуд. Уæллæхи,
 Фæххиндздзæн уæ цъис-цъис фезонæгæй.
 (Сæлаур æ билтæ расæрфуй).
 С æ л а у р. Дæ хæццæ мах дууемæй дæр арази!
 (исæсмотуй)
 Цибæлгæнæн рауадæй фийбæл тæф.
 (Бадзоруй цидæр Туйгъани гъоси).
 Хезуй дæу ба цидæр 'хцæуæндзийнадæ!
 (идзулгæй)
 Мæнæн арфæ кæндзæнæ фæстæдæр...
 Т у й г ь а н. Цидæр бабæй æримистай, фæлхатæг!
 (Ходунцæ. Дзансол, иннæ фиййæуттæмæ).
 Д з а н с о л. Æрбаздæхон цалдæнги мæхуæдæг,
 Гъæуай сумах кæнетæ а листовнси.
 Зæгъун дæуæн, байгъосæ, Кудзиго,
 Изаис хестæрæн бал уæдиуæнгæ.
 (Фæццæуонцæ. Бæхти къахгъæр. Иннетæ «Урри, урри» кæ-
 нунцæ «Стойни»).

Æ м б æ р з æ н.

Фæндзæймаг нивæ

(Рацæуонцæ сцени раззаг хаймæ æртæ лæги).
 1-а г л æ г. Цæудзиан кумæ аци бон? Гæр, неци?!
 2-а г л æ г. Цæуй хъуæцæ, мæнмæ гæсгæ, кæсайтæ, (амо-
 нуй)
 Уæллаг синхи кедæр тохонайæй.
 Ка 'й зонуй, кæд ести бабадт кæнунцæ.

3-а г л æ г. Гъай-гъай, мадта, гъæудзæй сæ раковун.
1-а г л æ г. Хуæздæр махæй рауадздзæй ка синонтæ!
2-а г л æ г. Агорун сæ нæбал гъæуи ковæг.
3-а г л æ г. Цæуæн, тагъддæр, айфонмæ рацæттæ 'нцæ.
1-а г л æ г. Гъæуи бабæй раерхæфсун минкъий. (Фæццæ-
унцæ).
(Райгон уй æмбæрзæн).

Зиннуй гъæу Хъалнæхтæ. Сценæбæл: Дзансоли хæдзарæ.
Тургъæ. Колдуар.
Райгъусуй бæхти къахгъæр. Дзансоли гъæр.

Д з а н с о л. Цурддæр, биццеу, кæми дæ, рацæуай.
(Фæззиннунцæ Дзансол, Туйгъан, Сæлаур. Ратьæбæртт
кæнуй хæдзарæй Заур.)
Сæ бæхтæмæ иуазгутæн базелæ.
Никкæнæ син зæтхæ 'ма хъæбæрхуар.
Райдзаг кæнæ бæлæгъ дæр мæтъæл донæй.
З а у р. Æз алцидæр нуртæккæ ракæндзæнæн.
Ма 'хсайæд мацæмæ дæ зæрдæ 'ппун.
(амонуй)
Рахафдзæнæн бæххафæнæй сæ рæгътæ.
Рафасдзæнæн бæхбарцитæ уайтагъд.
(Фæууайуй. Дзансол фæццæуи хæдзарæмæ. Рахæссуй ух-
стбæл конд фидтæ, хæдзари фæстемæ бацæуи. Сæлаур æма
Туйгъан исбадунцæ тургъи даргъ бадæнбæл. Фæззиннуй фе-
зонгути хæццæ Дзансол. Етæ исистунцæ).
С æ л а у р. Куд рацæттæ 'й тагъд-тагъдæй и фезонæг!
Рæвдзæ дæ бавнæлд æгæр æй, Дзансол.
Д з а н с о л. Фæуунцæ ку бæллецаг иуазгутæ,
'Нтæсуй лæгæн дзæвгарæ уæд фулдæр.
(Рахæссуй Дзæмирæт фингæ æд къеретæ. Туйгъан сахæй
райзайуй, æдзинæг кæсуй и кизгæмæ. Дзæмирæт фæццæуи
медæгмæ. Туйгъан ниссæццæй æ фæсте).
Т у й г ь а н. Кæнуй мæ сæр кинзелæ æ фæйиндæй.
Ци 'мбесонди æгъустиуай рæсугъд!
(Багъæуай кæнуй еци 'рдæмæ. Сæлаур æма Дзансол дзо-
рунцæ 'цæбæлдæр. Туйгъан исистуй, рацæуи еуварсдæр).
Скæнуй цæмæн гæбар-губур мæ зæрдæ?

Ку бахуæстæй гæв-гæв мæнбæл тухуаст!
Æрахæста мæ 'веппайди резæнгæ!
(Нийнæфуй).
Раргъавта мæн уарзондзийнадæ 'вваст...
(Уæдмæ рахæссуй гъосин æма сикъатæ Дзæхирæт, æвæ-
руй сæ фингæбæл. Æ гъолци æндæрхузæн...)
Т у й г ь а н. Цума æ дарæс фæйивта цæй туххæн?
(десгæнгæй)
Ци нарæг астæу гурведауцæ æй!..
(Дзæхирæт бацæуи медæгмæ).
(Сæлаур Туйгъанмæ никкæсуй. Дзоруй ходæзмолæ кæн-
гæй).
С æ л а у р. Кодтай цидæр æнгæлдæн ма, сагигурд?
Ниддæ цæмæн ду хузæртау æгæр?
Т у й г ь а н. Æрлæуун тог кодта мин тогдадзинтти!
Æй Бонвæрнон?! Зæнхон изæд кенæ!?
(Дзансол исесуй ниуазæн).
Д з а н с о л. Табу, дуйне 'сфæлдесæг стур Хуцауæн!
Уой фæрци ан! Æ хуарзæнхæ нæ уæд!
(«Амменæ» зæгъунцæ. Раниуазуй Дзансол. Сæлаур ахуа-
дуй Туйгъан нæ ниуазуй).
Радавайтæ уæрас къумæл цурддæр нин.
(Дзæмирæт рахæссуй къумæл. Байдзаг кæнуй сикъа, дæт-
туй æй Туйгъанмæ æфсæрмигæнгæй. Фенгас унцæ... Дзæми-
рæт фæууайуй... Дзансол дзоруй Туйгъанмæ).
Де 'донуг басæттæ, æнгъезуй кæд.
(Сæлаур зудæ хунццитæ кæнуй фезонæг, æрбаесгæй ухст).
(Сæлаурмæ: ходгæй).
Фингæмæ 'вналæ, мæ кайес, ду дæр!
С æ л а у р. Райахустон фезонæгæй... Гæзæмæ... (!) (Зудæ
кæнуй..)
Д з а н с о л. Конхуал, мадта, алкæд гъе уотæ уо! (Ходуй).
(Сæлаур фидгунмæ смотуй).
С æ л а у р. Цæттæ уайтагъд ка ракодта фидгунтæ?
Мæ мади хуæрæ Госæда кæми 'й?
Д з а н с о л. Бæрæг кæнунмæ рандæ 'й æ цæгатмæ.
Цурд ракодта фидгунтæ Дзæмирæт.
(Туйгъан байдзулуй. Дзансол бабæй ковуи).
Тæхис бæрзæнтти, Уасгерги! Корæн ди –

Нæ кæстæртæ де 'уазæг, дæ фæдзæхст!
 (Кæнунцæ «Амменæ». Æрбауайуй Заур).
 З а у р. Баба! Не 'лдари догъон бæх уæдæйти,
 Байрагæс уæд, зæрдæбунæй мæнмæ
 Нийдзулидæ, уомæн ку ранихинæ
 Бæрзæй рæвдаугæ къохтæй, никки ба
 Кодта мур-мур, цъиллингитæ фурцийнæй!
 Д з а н с о л. Æруагæс ми кæнуй, биццеу, гъай-гъай.
 Дзубандимæ гæсгæ, йе 'фсоргъ æлдарæн
 Низзардзæнæй уæдмæти! Бæх, нæ фал
 Нæ цъæх хæрæг дæр фестдзæй болаемæргъæ,
 Ку бамбæлай æрмæстдæр уобæл ду!
 (Ходунцæ. Заур фæббостæ уй).
 З а у р. Нæ баууæндтæ мæ дзурттæбæл цæмæннæ?
 Нихходидæ, еу хатт дæр ма зæгъун.
 Ку 'сесидæ бæзгин билтæ уæлиаумæ,
 Æз дæр имæ нихходинаæ зæрдæй.
 (Фæккарздæр кæнуй æ дзурд).
 Гъо-гъо! Адтæй гъеуотæ æнæмæнгæ!
 (Фæууайуй сценæй. Исцæуы бæхти мур-мур).
 Д з а н с о л. Æновуд æй фондзанземæй бæхбæл.
 Лæууы алкæд тезгъо кæнунмæ 'рвонгæй.
 Æ тахт фæууы дзоргъабæл цæргæсау.
 (Баходгæй)
 Хæссуй рагæй тæлæнтæ фатибæхмæ...
 (Сæлаур ходæзмолæ кæнгæй, бакæсуй Туйгъанмæ).
 С æ л а у р. Исунцæ 'нхæст бæллæцтæ дæр хатгай...
 (Цидæр бадзоруй Туйгъани гъосмæ. Е фефсæрми уй).
 ...Ку бафсæдуй иуазæг, уæд къæсæрмæ
 Фæууы æ каст. Зæгъæн мах дæр «бæркад».
 Кæнæн арфæ дæ цæнхæ, дæ кæрдзинæн.
 (Фæццæунцæ сценæй. Дзæмирæт хæдзари тегъæй сосæг-
 гай рагъæуай кæнуй. Рауинуй æй Туйгъан. Уæдмæ фæззин-
 нуй Дзæхирæт).
 Д з æ х и р æ т. Кæнис гъæуай ду, сосæггай лæхъуæни?!
 'Нгъæлдæн, исуадæй уарзти фат дæубæл!..
 (Туйгъан, рауингæй дууæ кизги...)
 Т у й г ь а н. 'Веппайди разилдæй мæ сæр! Тæмæстæ!
 Уинун дууæ еуей бæсти! Е куд?

(уæдмæ Дзæхирæт фæййаууон æй).
 Еунæг ку æй! Кæнунцæ тар цæститæ!..
 Ци æрцудæй æнæнгæлти мæнбæл?!
 (расæрфуй бабæй æ цæститæ).
 С æ л а у р. Ниссæццæ дæ кизгуттæмæ фур десæй, –
 Фазæнттæ 'нцæ и хуæртæ, еухузон.
 (Фæццæунцæ. Дзансол кæнуй сæ фæндарæст. Дзæмирæт
 рацæуы тургъæмæ. Нийнæфгæй, дзоруй).
 Д з æ м и р æ т. Ку ниххизтæй мæ сонт зæрди æносмæ...
 Фæууодзæнæй, тæходуйтæ, ке хай!
 (Æрбалæууы æ фарсмæ Дзæхирæт).
 Д з æ х и р æ т. Хауис хæртти, мæ хуæрæ! Ци æрцудæй?!
 Ма бауарзай æлдари фурти, гъæй?!..
 Нæййес гъуддагбæл æппундæр гурусхæ, –
 Ку фæййидтон уой цæстингас дæр æз!
 (басхуайуй Дзæмирæти... Ходунцæ. Æрбаздæхуй Дзансол.
 Раинуй баслæхъ бадæнбæл).
 Д з а н с о л. Куд феронх æй æлдари фурт æ баслæхъ,
 Раййафинаæ кæд ма сæ, барæнай.
 (Фæххæссуй баслæхъ. Фæздæхуй баслæхъи хæццæ, бацæ-
 уй хæдзарæмæ æхецæн цидæртæ дзоргæй. Кизгуттæ фæййа-
 гайунцæ сæ кустæгтæ кæнунмæ).

Æ м б æ р з æ н.

Æхсæзæймаг нивæ

Еци декораци... Дзансоли хæдзарæ. Тургъæ. Колдуар. Игъ-
 усуй бæхти къахгъæр. хуррутт. Æндæдуар – Сæлаур, Туйгъан,
 Тамбий. Сæлаур бахуайуй. Фæззиннуй хæдзарæй Дзæмирæт.
 Рауингæй Туйгъани, райзайуй сæхълæудæй... Кæнуй дуар
 игон. Сæлаур æй æ хъури ракæнуй).

С æ л а у р. Зæгъæн уæ рæфтæ хуарз бабæй сумахæн.
 Фæййаразтан абæлти нæ фæндаг.
 Адтан гъуддаги сæумигон æртемæй.
 (амонуй Туйгъанмæ)
 Феронх кодта æзинæ æ баслæхъ.
 Нæуæгæй ин фæууа цæмæй æфсонæ

Фэййинумæ де 'рттевгæ рохс цæсгон! (Дзæмирæт æфсæр-михуз).

Д з æ м и р æ т. Æрбахезетæ медæгмæ. Табуафси.

Иуазæг-стур Хуцауи иуазæг!

(Сæлаур разæй бауадзуй. Туйгъани. Дзоруй Тамбиймæ).

С æ л а у р. Зæгъун гъе нур, Тамбий, ду лæмбунæгдæр

Кæстæр хуæрæ Дзæхирæтмæ 'ркæсай.

(Фæрсуй Дзæмирæти).

С æ л а у р. Æма хæдзари хестæртæ кæми 'нцæ?

Заурбæл дæр ку нæ хуæцуй ме 'нгас.

Д з æ м и р æ т. Фæууй баба уотари, уой зонетæ.

Нана уæдмæ фæззиндзæнæй, фалæ

Ку агурдта æхсидзгæ дæу цæмæндæр.

Уодзæй ами Заур дæр хъæбæр тагъд.

(Сæлаурмæ).

Рахонæ бал иуазгутæ медæгмæ.

Т у й г ь а н. Корун хатир дæуæй, кизгæ, фал нæй

Федауцæ уæ къæсæртæбæл бахезун,

Нæ уогæй медхæдзари нæлгоймаг. (Æркьолæ кæнгæй æ сæр).

Зæрдæй кæнæн æртемæй дæр арфæ дин.

(Дзæмирæт æма Туйгъан фенгаст унцæ).

Д з æ м и р æ т. Исуадзетæ тъатхибæл уæ фæллад.

(Рацæуй Дзæхирæт, æ къохи цъилин. Рауингæй лæхъуæн-ти, февæруй цъилин еуварс æхе рарæвдзитæ кæнуй.)

Д з æ х и р æ т. Æгас нæмæ, иуазгутæ, æрцотæ.

(Тамбий кæсгæ байзайуй. Дзæхирæт дæр фенгас æй).

С æ л а у р. Хуæздæр и амæнттæй фæууæд дæ хай.

Зонгæ гъенур, о, хæдæгай, бауотæ.

Д з æ м и р æ т. Адтæй мæ ном райгурцæй Дзæмирæт,

Д з æ х и р æ т. Схудтонцæ мæн æ хуæдфæсте Дзæхирæт.

(амонгæй Туйгъанмæ).

С æ л а у р. Туйгъан, не 'лдари хестæр фурт, ке раз

Нæ райсдзæнæй неке тухгиндзийнадæй!

(амонуй Тамбиймæ)

Æ ном кæстæр æнсувæрæн Тамбий,

Медхонхи рæстдзæфдæр нæййес е 'мгæрттæй

(Дзæмирæтæн æ каст Туйгъанмæ).

Д з æ м и р æ т. Зæгъис мадта, нæртон игурдтæ 'нцæ?

(Сæ реутæ фæрразмæ кæнунцæ, сæ къохтæ хъæматабæл февæрунцæ... Кизгуттæ ниппуррут кæнунцæ, сæ къохтæй сæ билтæ фембæрзгæй. Лæхъуæнтæ сæхе фæттузмæгхуз кæнунцæ, уæдта етæ дæр нихходунцæ. Фæззиннуй Заур. Дæт-туй салан).

З а у р. Æгас нæмæ æрцотæ алли бон дæр.

(райсуй син сæ къохтæ)

С æ л а у р. Уо мин дзæбæх, ме 'суйнаг æнсувæр.

З а у р. Гъæуй, миййаг, бæхтæмæ базелун кæд?

С æ л а у р. Нæхуæттæ ниббастан сæ, 'нцæ æфсес.

(Туйгъан – Заурмæ)

Т у й г ь а н. Æнæ хъæма хуæнхаг лæг нæ федауй.

Гъæуй курæтбæл 'рттевгæ хуæцæнгарз.

Арази дæ мæ хæццæ, Заурбек, ду?

(е 'усхъæ ин æрхуайуй).

Иронх дæуæй ма фæууæд макæддæр –

Хæссæнæ лæги ном! Федаудзæнæнцæ

'Хсаргард æд ронæ 'взестæй конд дæубæл.

З а у р. Зæгъис, уодзæй мæн хуæцæнгарз 'цæгæйдæр?

Калуй хори тунтæмæ æ цæхæр!

(архайуй бæттунбæл)

Т у й г ь а н. Еу минкъий фæккæсон дæмæ, 'рбалæууæ.

(Бæдтуй ибæл хъæма æд ронæ).

С æ л а у р. Райстай тугъдон лæги хузæ гъенур!

(Заур фæрразмæ кæнуй æ реу. Æ къох – хъæмабæл. Исла-суй æй. Алли 'рдæмитæ æвзедгæй, фæццæуй сценæй... Цæуй ма е 'ступ).

Д з æ м и р æ т (ходгæй). Тæссаг махæн æппундæр ку нæ-бал æй...

(Туйгъан – Сæлаурмæ).

Т у й г ь а н. Нæ лæдæрун цæмæннæ, дессагæн,

Не 'рбаздахтан некæд раздæр абæлти?

(Никкæсуй имæ листæг).

Уæддæр цæмæн никкодтай гъос дæхе?

(Цæмæдесæй).

Кæци рæстæг Дзæмирæт æрбакизгæ 'й?

Адтæй æрæги дæр ма æнагъом.

С æ л а у р. Кодтай ахур цалдæнги Бетъербухи,

Рацæй уæдмæ а кизгæ тæмæссаг.

(Фæззиннуй Госæда. Рауингæй лæхъуæнти, дæдтуй са-
лан).

Г о с æ д а. Æнцæ куд Абисал 'ма Зурмæхан дæр?
Фæууæнтæ не 'сфæлдесæги бæрнæхст.
(Фæззелуй æхе Сæлаурмæ. Зустæй).
Дæу хæццæ ес дзубандиаг, Сæлаур.
Зæгъай мин гæе нуртæккæ, уогъурсуз.
Куд бахуардтай ду Сасинкъай кæркитæ?
Ци ходуйнаг дæ сæрмæ æрхастай?
(е 'усхъæ ин нитьтæпп кæнуй).
Уомæй ба ма еу хуæрдæн фарагст карки!
Нæ раскъудæй хъæрау хæлорæ куд?
(Æ къохтæ æ сунтæбæл æривæргæй).
Радтæ мæнæн нуртæккæ дзуапп комкоммæ!
(Сæлаур десгæнгæй кæсуй. Усхъитæй амонуй Туйгъан
æма Тамбиймæ, нæ лæдæруй, дзурди сæр ци æй).
С æ л а у р. Нæ лæдæрун дзубанди, Госæда,
Уæддæр цæй фæдбæл æй. Кæнис гъеуотæ
Ду мæстæйдзаг дæхе дæр, 'ма мæн дæр.
Цæуи сæ кой циуавæрдæр кæркитæн;
Зæгъай уæддæр, цæй сæрмæ, гъæйдæ-уай!
Г о с æ д а. Циуавæрдæр схудтай ду, и гоппойти?!
Нæма адтæй уæхæнттæ некæдма!
Донихъазау цудæнцæ уæзгæ-уæзгæ,
Æйкитæ ба – дугæйттæ алли бон.
Кодтан хицæ еугурæй дæр уонæмæ.
Дæу хонунцæ кæркдавæг, зонис уой?
(Сæлаур фæггæпп кæнуй).
С æ л а у р. Балæдæрон гъуддаг цæмæй, табуафси
Дæ хъæлæба фæккæнæ лæмæгъдæр.
Æрлæууæ бал еу минкый дæ гъарæнгæй!
(Госæда æ къохтæ æ сунтæбæл æрæвæруй).
Г о с æ д а. Мадта игъосæ, радзорон дин æз.
Зæллангхъур уасæнгæ æма дæс карки,
Кæнгæй æмгъуд фондз бони, Сасинкъа
Бæрнæхсти Масинкъайæн бакодта сæ.
Баууæндтæй син æрмæстдæр гæе уобæл.
(Нийнæфуй).
Æрбаздæхгæй фæстæмæ, и седзæргæс

Ку 'рбайафта папуцитæй 'рмæст еу!
Адтæй идзаг уорс пакъутæй кæркдонæ.
Устур дессаг, кутемæйти уæддæр
Фæййервазтæй зæллангхъур æнæлазæй!
(Сæлаурмæ 'взедгæй).
Тухгин дæумæ ку 'взедуй Сасинкъа.
Кæнуй нисан мæгур уосæн е 'ртхъерæн:
(рафæнзуй)
«Зонуй хуæрун ка – бафеддзæй ихæс!
Арси хæццæ кæрдту, дан, ма рацæгъдæд!»
(гъæддухæй...)
Кæркитæ сæ бунатмæ, кенæдта
Дæ сурх дугæрдуг раскъæрдзæй де 'стойнæй,
Фæстæмæ нæ фæккæсгæй, Сасинкъа!
Фæллæудзæнæй æ фарсмæ Масинкъа дæр.
Фæууодзæнæ медкоми хабайраг!
(Сæлаур исмæстгун æй).
С æ л а у р. Уанцон ку нæй! Зæгъис, фарагст еу хуæрдæн?
Фестун лæги гъæуи уæд кæфхъундар!
Баууæндæ, нæ фæккодтон уингæ дæр сæ,
Хуæрун дин ард гъеууобæл, Госæда!
(Фегъæлдзæгдæр уогæй)
Нæ балæдæрттæ ду гъуддаг кæронмæ,
Загътайдæ куд мæнæй дæ Сасинкъа?
(Рагъуди кæнгæй цæбæлдæр. (Нихходуй сæгъи уасти ху-
зæн...))
...Давæг сæлаур æй, фал цуппæркъахуг!
Фæууæд хуæздæр, ка равардта мæнæн
Налат кæркдавæг сирди ном – Сæлаур!
Кæндзæнцæ мæн алкæд хæлæ-мулæ...
(Госæда, байдзулдæй. Ходунцæ иннетæ дæр).
Г о с æ д а. Гъе, мæ зæрдтаг, баууæнттæн нур. 'Цæгæйдæр,
Дзорис, мæ хуæри фурт, рæститæ, ду.
Сæлаур-сирд ку разиндтæй кæркдавæг!
Цæуон æма дууемæн дæр зæгъон.
(Сæлаураен æрдауй æ сæр).
Нæбал уодзæй гъенур дæубæл гурусхæ!
(Гъавуй цæунмæ. Сæлаур иннетæмæ фæккæнуй æ цæ-
стæ).

С æ л а у р. Сæ кой ниуадзæн и кærкитæн мах.
 Фæндуй хабар дæу рагондæр фегъосун,
 Æви нæуæгдæр уа куд, е хуæздæр?
 (Госæда фездæхуй фæстæмæ).
 Г о с æ д а. Гъай-гъай, нæуæг. Фегъустайнæ, ка 'й зонуй,
 Рагон хабар ескуцæй ма уæддæр.
 (Сæлаур налат худт бакæнуй).
 С æ л а у р. Устур дессаг дин радзордзæн нуртæккæ.
 Ци уодзæнæй тæмæссагдæр уомæй:
 Нæ римæхсун – еу кизги фæййинунмæ
 Адтæн Лескени. 'Рбаздæхгæй кæсун,
 Лæуунцæ 'Хсинтти билтæбæл дзæвгарæ
 Æд къибилатæ, æд къæртатæ дæр,
 Никки сæмæ гъосинтæ, боцикъатæ.
 (Никкæсуй Госæдамæ. Е фæрсуй).
 Г о с æ д а. Адтайдæ ци се 'рæмбурд уæд, цума?
 Гъудæй цæмæн къæртатæ, къибилатæ?
 С æ л а у р. Кодта бæрæг и бардзæ уой, æма
 Студта Къопасауæдонæй уорсфинкæ
 Гъæрмост æхсир. Кæнуй цæлхъ пух-пухæй.
 Цæмæн гъæуй доцун нур ма гъоцитæ?
 Хæссуй алке цийнæгæнгæ æхсир.
 (Дудзæхсæн каст бакæнуй Госæдамæ).
 Фæццурддæр уо, нæ байсустæй цалинмæ,
 Райсæ дæ хай æхсирæй, Госæда...
 (Идзулунцæ меднимæр).
 (Госæда игъосуй цæмæдесæй, уæдта расагъæс кæнгæй).
 Г о с æ д а. Имисгæ бабæй ма 'ркæнай, Сæлаур?
 Ма уæд бабæй налат миутæй сæ еу?
 С æ л а у р. Дæттун мæ сæр нуртæккæ æз нивонди,
 Нæ фæййидтон мæхе цæститæй кæд!
 (Æхе фæззелуй иннердæмæ. Нидæнæй).
 Гъо, ме 'скæнæг! Табу, табу, еунæг дæ! (æхебæл исхуæ-
 цуй).
 Мæнгæ соми фæууæд мин хатиргонд!
 (Æхебæл сосæггай дзиуарæ райвæруй.
 Госæда е 'рфгутæ исесуй уæлиау).
 Г о с æ д а. Цæмæдесаг хабар ку фæййигъустон!
 Гъæуй синхи уоститæн радзорун.

Цæттæй æхсир! Мæнæ ци алæмæттæ!
 Байдзаг кæндзæн бегъели цихттитæй!
 (Дзоруй Туйгъан æма Тамбиймæ).
 Корун хатир æрмæстдæр æз сумахæй.
 (Кизгуттæмæ).
 Æлдари фурттæ цитгийнаг æнцæ,
 Гъæуй 'взæрст фингæвæрдæй рахинцун сæ.
 Цæун гъенур гъæуй мæн хъæбæр тагъд.
 (Иуазгуттæмæ).
 Арахъæй дæр еу фæйнæ рауинетæ.
 «Вада, вада!», дзурдта си нæ лæг дæр.
 (Сæлаурæн рахъури кæнуй. Æ сæр ин æрдауй фæлмæн).
 Феронх кæнæ зæрдресæни дам-думтæ,
 Нуртæккæ Сасинкъайæн зæгъдзæнæн,
 Мабал кæнæд гъенур дæубæл гурусхæ.
 (Фæууайуй сценæй. Æрбайгъусуй æ гъæр).
 Уæ, Сасинкъа, гъæуис мæ, æрлæууай!
 (Еугурæйдæр ходунцæ. Дзæмирæт ходгæй Туйгъанмæ).
 Д з æ м и р æ т. Лæугæй уæддæр еу фæйнæ раковетæ,
 Кæна лæгти изæд уæ фæндараст.
 (Амонуй Тамбиймæ).
 Т у й г ь а н. Хатир, не 'схастан нурмæти нæ цъухмæ
 И карз ниуæзтæ, фалæ раковдзæй
 Мах бæсти дæр мæ хуарз лимæн Сæлаур,
 Кæнун лигъстæ нæ фæгъгъæуй кæмæн!
 С æ л а у р. Æма гъавис уомæй ду, ци зæгъунмæ?
 Кæддæриддæр къефниуæзт фæууадздзæн.
 'Ма уæд лазæ уомæй æндæр. Табуафси.
 Еунæг хупп дæр, дзорис кæд уотæ, уæд
 Нæбал 'скæндзæн... изæрмæ дæр, уæллæхи!
 Т у й г ь а н. Ниббухсдзæнæ уой бæрцæ ду, гъай-гъай!
 (Ходунцæ...)
 Д з æ м и р æ т. Къæпуй месин уой бæсти раниуазæ,
 Хуасийнæбæл нимад æй рагæй дæр.
 (Сæлаур е 'уæнгтæ базмæлун кæнуй).
 С æ л а у р. Нæ гъаст кæнун ме 'ууæлтæй нури уæнгæ.
 (Ходунцæ... Кизгуттæмæ).
 Рахæссетæ, Æнгъезуй кæд, баслæхъ.
 (Фæууайуй Дзæхирæт. Туйгъан дзоруй Тамбиймæ).

Нæ лæдæрун, Сæлаурбæл ци 'рцудæй?
 Т у й г ь а н. Кæнуй хæлæф аци хатт цæмæндæр,
 Сæ цори ма фæллæууинæ дзæвгарæ.
 Мæ къах нæбал хæссуй мæн æппундæр.
 (Тамбий гъæуай кæнуй Дзæхирæти).
 Т а м б и й. Мæн дæр цума никкиндæ уй рæсадзгæ,
 Нæ рандæ уинæ ардигæй æппун.
 Нæбал инун мæ развæндаг фурсонтæй,
 Рауадæй ми сæрзелæггун уайтагъд.
 Фæттасунцæ мæ къæхтæ дæр е 'сдзурдæй...
 Т у й г ь а н. Зæгъæн нæййес, уæддæр си ка 'й хуæздæр.
 Æрттевгæ стъалутау æнцæ дууæ дæр!
 Т а м б и й. Фæккодтонцæ нæ зæрдæзмæлдтитæ.
 Т у й г ь а н. Æрмæст уодзæй зингомау сæ рартасун.
 Т а м б и й. Хатир дæуæй корун, мæ хестæр, æз
 Бандиудтон ке дæ хæццæ уотæ дзорун.
 (Дзæхирæт баслæхъ рахæссуй).
 Д з æ х и р æ т. Адтæй æвæрд тæрхæгбæл рæбунæй.
 Маймайддæр ма 'рцудайдæ 'йбæл маци.
 (Дæттуй æй Дзæмирæтмæ. Æ росбæл æй февæруй. Дæттуй Туйгъанмæ).
 Арфæ кæнун, Дзæмирæти рæсугъд.
 Т у й г ь а н. Дæ къохи 'ндзæвд æмбæлдзæй мæ зæрдæбæл.
 Нур уодзæнæй зинаргъдæр мин, гъай-гъай!
 Бауæри арф ку ниххизтæй дæ сорæт...
 (Фенкъард æй).
 Æрахæста гъенур мæн æрхунæг.
 С æ л а у р. Салан махæй раттетæ Дзансолæн дæр.
 (Фæццæуонцæ. Туйгъан æма Тамбий фæккæсунцæ фæстæмæ.
 Кизгуттæ дæр кæсунцæ сæ фæсте. Дзæхирæт рауайуй колдуармæ,
 ислæугæй къахфийтæбæл, кæнуй гъæуай сæ фæсте.
 Бацæууй имæ Дзæмирæт).
 Д з æ м и р æ т. Кæнис гъæуай кæстæри? Ниххизтæй,
 Æнгъæлдæн, арфгомау, кизгай, дæ реуи!
 (Нийнæфгæй).
 Нæ нигъавтан æгæр уæлиаумæ мах?
 Æнцæ не 'лдари фурттæ и дууæ дæр!
 Арвбæл æстъалу ахæссун зин æй...

Д з æ х и р æ т. Цирагъи рохсмæ агоргæй нæ ергæ
 Кизгуттæ мах хузæн! Ци зæгъдзæнæ?!
 Д з æ м и р æ т. Нæхуæттæ мах ма раппæлæн нæхецæй!..
 (Ходунцæ).
 Д з æ х и р æ т. Зонис, сæйрагдæр нифс ци дæттуй, уой?
 Дæ зæрдæбæл, мæ хори хай, бадарæ:
 Нæ райгурдæй нурмæти уæхæн лæг,
 'Сбидта 'хсæнгауæ ка уарзондзийнадæн!
 (Кæрæдзей усхъитæбæл æрхуæцунцæ. Райгъусуй музы-
 кæ. Фæццæуонцæ медæгмæ заргæ).
 Д з æ м и р æ т. Фустæ нæ къæхтæбæл ниллæудтæнцæ,
 Д з æ х и р æ т. Ма сæ уæлфæдтæ ниррæсудæнцæ.
 Е у м æ. Нур ма дзæбуртæ куд искæнæн?
 Изæри гъастмæ куд фæццæуæн?..
 (Заргæй бацæуонцæ хæдзарæмæ).

Æ м б æ р з æ н.

(Рацæунцæ сцени раззаг хаймæ æртæ лæги:
 Дууæ – рахесæрдигæй, иннæ – галеуæрдигæй).
 1-а г л æ г. Загъта Дзансол æзинæ мин – Уæхъæци
 Еу кæмæдæр уодзæй киндзæхсæвæ.
 2-а г л æ г. Бабаддзинан уоми бабæй не 'ртæ дæр!
 3-а г л æ г. Нæ фæккæнæн листæгæвзарæ мах.
 1-а г л æ г. Зонæн алкæд бæрцæ дæр гагидаутæн,
 Фал хаттæй хатт исунцæ æгæрон.
 2-а г л æ г. Лæуун федар синонтæн – лæгдзийнадæ 'й!
 3-а г л æ г. Райсдзæй нæ раз бабадти ка махæн?
 1-а г л æ г. Ку сахедуй фингитæбæл ниуæзтæ,
 Скæнæн уæддæр кæронбæттæн... зинтæй...
 2-а г л æ г. Цæуæн, мадта, мах рахуæцæн уордæмæ.
 (Фæццæунцæ. Æмбæрзæн райгон æй).

II АКТ

7-аг нивæ

Уотар. Фусту уасун. Куйти рæйун. Уосонги къусетгæбæл хуссуй Дзансол. Фæззиннуй Госæда. Æ еу къохи цетенæ, ин-неми – гъосин. Бацæуй къахифийтæбæл уосонгæмæ, æрæвæруй стъолбæл цетенæ, гъосин. Цетенæй исесуй тæбæгъ, райхалуи бæттæн. Дзансол исæсмотуй, æхе райвазуй.

Д з а н с о л. Сæумæцъæхæй куд рацæттæ 'й фидгун...
 Кæлуй æ тæф сауæнгæ Къаматæмæ.
 (Райсуй къæбæр. Исхунц кæнуй. Бателуй æ сæр).
 Мæнæ ци сонгун, ци хуæрзадæ æй.
 Ласуй æвзаг..., (раздохуй æ бецъотæ) гъенур ма ку адтайдæ
 Фиццагауйæнæй еу сикъа, бæргæ!
 Г о с æ д а. Æнгъæлис 'ма феронх кодтон ниуæзтæ,
 Уарзис фулдæр дæ уодæй ци, гъеууой?
 Зарун, кафун гъе уæд дæмæ ку 'рцæуй...
 (Раниуазуй. Е уæнгтæ бацæгъдуй. Фæггæпп кæнуй. «Осса».
 Кæнуй æнгулдзæхтæ. Госæда æрдзæф кæнуй, уæдта низзаруй)
 «Æрдзæф, Гиданнæ, Гадуз Горæти». (2 хатти), уæдта
 «Дзансол кафун нæ зудта,
 Госæда ин амудта...» (Дууæ хатти).

(Уæдмæ... Дзансолæн æ лæф-лæф исцæуй. Æрбадуй.
 Дзоруй Госæдамæ).
 Д з а н с о л. Хонуй уосæ ме 'мкосгутæн се 'рвадæ.
 Адтæй мæнмæ сæрмагондæй æрвист.
 Кæнæн рæвдзæ æртемæй дæр цæунмæ
 Киндзæхсæвæрмæ, Госæда, нур мах.
 Гъæуй нæ бæсти фæллæуун уотари.
 Дарун мæ зæрдæ, не 'фсийнæ, дæубæл.
 (Зæрдæвæргæй).
 Æрмæст, зæгъун, тæерсгæ ду ма фæккæнæ.
 Уинис хъириймаг ауигъд, нæ уосай?
 Бафеппайдтай уотемæй ду къæрнæхи,
 Рагфæдзæхстон фæккæнæ бал еу æхст.
 Нæйис раледзун уотемæй æ зæрди,
 Нигъгъавæ ин æ къелрæбунмæ 'ргом.
 Уæддæр ку нæ, гъавæ ин æ хæцъæфмæ.
 (Баходуй).
 Зонун дæ рæстдзæф къох дин хъæбæр хуарз,
 Ацъагъуæ ес дæумæ еци гъуддаги!
 Г о с æ д а. Кæнис гъуди еухатти цау нурмæ?
 Лигъдæй куд, фæстæмæ дæр нæ ракæсгæй,
 Гъавта кæци радавунмæ фустæ.
 Д з а н с о л. Кæнуй абони дæр ма авæдæнтæ
 Дæуæн дæ коййæй, Госæдай рæсугъд!
 Уæхæн ес уодæнкъай кæмæн, – хиццаг æй!
 (Æ реу нирразмæ кæнуй).
 Г о с æ д а. Æппæлгæ мæ ду ма кæнæ æгæр.
 Гъеууой куддæр пъиристæф æрлæдæра,
 Рарветдзæй мæн куд рæстдзæвин, уайтагъд
 Сæйрагдæр артиллерион æфсадмæ.
 Д з а н с о л. Æллæх, æллæх, ци кæндзæнæн гъеуæд?!
 Г о с æ д а. Лæбордзæнæ фæрæтæй ивулд донмæ!..
 (Е'нгулдзæй имæ æвзедуй ходгæй).
 Уогæ фудгин, дæумæ гæсгæ, ка æй?
 Кодта ахур æхсунбæл мæ и кæци? (æхе ибæл бакъолæ кæ-
 нуй).
 Д з а н с о л. Нæ рауадæй дзæгъæли мæ архайд!
 Г о с æ д а. Мæнбæл, нæ лæг, бадарæ, нур, дæ зæрдæ.
 Уæ рахесфарс Лæгти Изæд цæуæд! (Исистунцæ).

Корун дæуæй, ма бакæнтæ æрæги.
 (Фæццæуы Дзансол. Госæда исесуй къубулойнæ, телтæ, кæнуй цъинда).
 Г о с æ д а. Дзæгъæл бадтæй хуæздæр æй дзæгъæл куст.
 (Изæрдалингæ. Иссоудзуй цирагъ. Æррæхцуй. Нибберинд-зуй).
 Ку суадзинæ еу минкъий мæ фæллад бал,
 Уæдмæти кæд нæ лæг дæр фæззинна...
 (Æруадзуй æхе къусеткæбæл. Цæуы хур-хур... Хуайунцæ дуар. Фæггæпп кæнуй, нийгъосуй. Дзоруй арæхсгай).
 – Хуайуй кадæр æнафони... Кæци дæ?
 Д з а н с о л. Бакæнæ дуар. Æз хуайдзæнæн кæдмæ?
 (Исхæкъурцц кæнуй).
 Г о с æ д а. Игон æз неци хузи бакæндзæнæн.
 (Ниххуайуй бабæй).
 Д з а н с о л. Байгон кæнæ цурддæр нин, Госæда.
 Æз дæн, зæгъун еу хатт дæр ма, Дзансол дæн.
 Лæудзæн мæйдари, гъæйда-гъа, кæдмæ?
 Г о с æ д а. Æ дзурдихатт зонун хуарз нæ лæгæн æз.
 Хуаис мæ кари силгоймагмæ куд?
 Фæууæд дин ходуйнаг. Цурддæр фесæфæ!..
 Ку фæззиннидæ, эх, дæумæ Дзансол!
 Феронх уисæ дæ ном, 'ма дæ муггаг дæр!
 С æ л а у р. Нæбал зонис нæ, Госæда? Е куд?
 Мæнæ мах ан, Дзансол æма Сæлаур.
 (Е дæр исхæкъурцц кæнуй).
 Г о с æ д а. Зæгъай, мадта, ес цал нæмæ хъæзтæ?
 Низзадæй цал нæ къамбецтæй бæдæлттæ?
 Д з а н с о л. Байгон кæнæ. Ниуадзæ дæ гириз.
 Фæттасунцæ нæ къæхтæ фур фæлладæй.
 (Лигъстæй).
 Мæ Госæда, мæ зæрди фиу, гъæйдæ,
 Уосонгæмæ тагъддæр нæ ду, бауадзæ.
 С æ л а у р. Куд æнгъæлис, арахъи бæсти мах
 Ниуазтан бонизæрмæ сауæдонæй?
 Г о с æ д а. Дзорис нæ лæги номæй, фуддзæсгон!
 Дæ бон хъип-сун нæбал уодзæй нуртæккæ!
 Æресдзæнæн хъириймаг гъенур æз.
 Лæууы цæттæй нæ лæги кард кæрдбадзи.

Не 'руадздзæнæн мæхебæл ходуйнаг...
 Ку æй хуæздæр мæлæт æгади бæсти!
 С æ л а у р. Уарзун фулдæр мæ мади хуæртæй дæу,
 Цæун нимад уотемæй адæгонбæл.
 Ходуй мæ зæрдæ, Госæда, хъæбæр!
 Г о с æ д а. Дзоруй нур ба Сæлаури гъæлæсæй,
 Куд феййивта æ хъурихатт бабæй!
 Кæд уотæ æй, дæхемæ нур фæккæсæ!
 (æресуй рагъæнæй хъириймаг)
 Д з а н с о л. Фæддæ æрра! Нæбал фæсмæрис мæн?
 Г о с æ д а. Фæууы Дзансол, фестуй уæдмæ Сæлаур.
 Кæнис мæнæй ду хъуæлдзæгъдæн?! Зонæ,
 Ходдзæй, кæмæ ходун цæуа фæстагдæр! (адæнмæ)
 Циргъ фат кæми исуайдзæй, нæ зонун?! Уæд кæуйнаг
 е'сонбон ку фæууодзæй!.. (Къæлкъæлæй ходуй).
 Радаруй хункъæй топпи цъух. Нигъгъавуй.
 Фæццæуы гæрах.
 Сæлаур амонуй Дзансолмæ, æрбагъудигæнгæй цидæр на-
 латдзийнадæ).
 С æ л а у р. Фæхъхъан кæнæ ду, зæнхæбæл дæхе,
 Рафæлдæхтæй цума æд бун бæласæ.
 Мабал кæнæ æзмæлгæ дæр æппун,
 Исуадæй фат дæубæл цума, гъеуотæ.
 (Фæхъхъан уй Дзансол, Сæлаур ходгæй
 адæнмæ): Мæ сияхсæн дæр æхемæ 'нцæ, мадта!
 Кæнуй æхе къиленц, нур Госæдайæн.
 (æ къохтæ раууæрдуй)
 Ку ракаеса нуртæккæ, уæд цума
 Нæ кæндзæнæй цъæх нæгæ, зæрдихæлттæ!
 (Идзулуй).
 Е раина Дзансоли мæрдхузæй!
 (Нихходуй бабæй сæгъи мехъхъити хузæн.
 Рацæуы сабургай Госæда. Цирагъи рохсмæ рауинуй Сæ-
 лаури).
 Г о с æ д а. Кæци дæ? Равдесай дæхе цирагъмæ...
 С æ л а у р. Еу хатт дæр ма зæгъун – Сæлаур дæн.
 (Никкæсуй имæ).
 Г о с æ д а. Æцæгæйдæр! Мадта кæми 'й нæ лæг ба?
 Нæ равзурстон уæ хъурихатт тæссæй.

(Райгъæуæйттæ кæнуй).
 Кæд еу ду дæ, иннæ уæд Дзансол адтæй.
 Ци 'рбацайдæ мæйдар æхсæви уæд?
 (Сæлаур амонуй. Рауингæй Дзансоли хъанæй, фæггæлд-
 зуй топп, нигъгъæр кæнуй. Ниххуайуй æхе).
 Ку бабун дæн, фехалдæй мæ хæдзарæ...
 Ку рамардтон мæ цæугæ хонхи æз!
 (Нийгъосуй имæ).
 Нæбал кæнис, æнгъæлдæн 'ма, уолæфгæ?
 Ниууагътай мæ дзæгъæли куд, уæууау! (æхе ниххуайуй).
 С æ л а у р. Гæнæн ци ес нур ма аци уавæри?
 Дæхебæл ду фæххуæцæ, Госæда...
 (Госæда нигъгъарæнгæ кæнуй).
 Г о с æ д а. Дæдæй, мæ африкаг домбай, мæ саггурд,
 Мæнмæ еу хатт ма ракæсæ уæддæр!
 (Цидæр бафеппайуй. Никкæсуй имæ листæг).
 Барæнæ-ба, зæгъай мин ду, Сæлаур,
 Фæццæф кодтон нæ лæги кутемæй?
 Æхстон æнæдюзæрдугæй еуварсмæ.
 Н' адтæй уобæл нæмугæн исуайæн.
 Ниццæй мæрдгъос барæй кæд уотемæйти?
 (Сæлаурмæ зустæй).
 Ма уæд дæ цæстфæлевæн миутæй еу?..
 (Бадаруй цирагъ имæ хæстæг).
 Дарис куд æвæлмон дæхе, цæй зæрдтæй?
 Не 'рхаудтæй куд еу цæстисуг дæуæй?
 С æ л а у р. Гъавун æз никкæнунмæ æрдеуагæ,
 (истъифсуй)
 Гъе фал цидæр нæ уадзуй мæ кæун.
 (байдзулуй, кæсгæй Дзансолмæ)
 Г о с æ д а. Кæнис ме 'стур фудцаубæл ду идзулгæ?!
 Нæ ресуй куд, дæ зæрдæ æппундæр?
 С æ л а у р. Реса мæнæн Дзансолбæл куд мæ зæрдæ?
 Æй саг – сирдау, уинис æй дæхуæдæг...
 (амонуй имæ ходгæй).
 Ниббериндзуй Дзансол. Госæда фæххуæцуй æ сæрбæл).
 Г о с æ д а. Ку фæйидтон уойбæрцæ царциатæ,
 Фал ауæхæн нурмæти некæдма!
 Æрæскъиттæй мæ царди 'мбал, æнгъæлдæн,

Мæ цæугæ хонх, зæрдинцойнæ лæгай!
 (Госæдайæн рагъæбес кæнгæй).
 Д з а н с о л. Гъæй, Госæдай рæсугъд, æз ку зудтайнæ
 Уарзис де 'нкъайи уойбæрцæ, гъеуæд
 Истахтайнæ Узайæн æ цъенгурмæ!..
 Г о с æ д а. 'Рцудæй, зæгъгæ, дæубæл ести, нæ лæг, –
 Æрбалвастайнæ уæд мæ хорх дæу ронæй...
 (Цийнæгæнгæ).
 ...Фæййервазтæй ме 'сони бон мæнæн!
 (Ковуй).
 Табу не 'стур Хуцау æма изæдтæн!
 Уæриккæ æз нивондæн æрхæсдзæн!
 С æ л а у р. Е дин æцæг силгоймаги унаффæ.
 Д з а н с о л. Фæууæд берæ дæ цæрæнбон, уосай.
 Г о с æ д а. Уæддæр гъе, куд нæ базудтон уæдæйти
 Сумах. Æндæр уæ хъурихатт иссæй
 Ниуæзтгунæй. Кодтон гъуди – æмпурсуй
 Циуавæрдæр ихæлдтог лæг мæнмæ.
 Дзухъхъмард фæцайдæ ме 'ртиккаг топпæхстæй,
 Хуæруй ард уин гъеуобæл Госæда!
 (Уайдзæф кæнуй син).
 Нæ фæззæгъунцæ хестæртæ дзæгъæли. Гæбæр бæхбæл
 хафуй 'хе гæбæр бæх. Уæ дууæ дæр еу геппи уагъд адтайтæ!
 Мæнгарддзийнадæй райссæй ка уæ раз!
 Ку 'рбауотæ арахъæй тифтирикъуæ,
 Фæууй денгиз уæрагисæрмæ уæд.
 Стæхунмæ уæ фæууорамуй цидæр ма.
 Уогæ, е дæр ку бантæстæй еу хатт.
 (Дзансоли батъæпп кæнуй. Ходунцæ.
 Дзоруй Сæлаурмæ).
 ...Гъуди кæнис, фæлварæ Мæстиноки
 Бæрцæй фулдæр ку схупп кодтай, гъе уæд
 Рагъазтонцæ цæститæбæл берæгътæ,
 Исгæпп кодтай сикъундмæ лæгсирдау
 Бæрзонд айнæг къæдзæхæн тæккæ цъоппмæ.
 Ку райгъустæй Къæмунтæмæ дæ гъæр.
 Кодтай нæгæ: «Хуæрунцæ уæ и сирдтæ!»
 С æ л а у р. Цæй, Госæда, ниуадзæ дæ гириз.
 Æвæццæгæн, кæнис мæнбæл имисгæ?

Уæддæр ести куд нæ кæнун гъуди?
Г о с æ д а (ходгæй). Тæссæй зарун ку байдæдтай уæлтегъ-
æй.

Нæбал кумдтай фæстæмæ æрхезун.
С æ л а у р. Адтæй ма си дæуæй уæлдай ескетæ?
Г о с æ д а. Цъухæй-цъухмæ дзорунцæ 'й нурмæ дæр.
Гъеуотæ, гъе, мæ хуæрифурт, ниуæзтæ,
Зонуй алке недзамантæй нурмæ,
Æ уадзæгæн дæр нæ кæнуй тæрегъæд.
Д з а н с о л. Е сконд гъеуотæ нæлгоймагæн æй,
Хæссуй алкæд ниуæзтæмæ тæлæнтæ.
Кæсун æхемæ байдайуй гебох!
Д з а н с о л æма С æ л а у р:
Корæн, еци мезез нин балæдæрæ, –
Зин æй и карзи нихмæ истохун.
Г о с æ д а. Уома уæддæр æвзаргæ бакæнетæ.
Къуæре уæддæр фæууотæ сомигонд.
С æ л а у р. Цæй, хуарз, нæ Госæда, дæттæн дзурд мах –
Д з а н с о л. Ракæндзинан арахъбæл кæсгон къах!
(Ракæнуй Сæлаурæн «кæсгон къах».
Ходунцæ).

Æ м б æ р з æ н.

8-аг нивæ

Фахсбæл минкъий гъæу Мæстинокæ. Бекъури цæрæг хæд-
зарæ. Тургъæ. Кæркити хъуæдат, гогутти гъæр. Саринкъа
æма Бекъур тухстхузæй...

С а р и н к ь а. Катай цæбæл кæнис ду, мæ хъæболæ?
Нæбал ерис дæхецæн дæр бунат.
Дæ зæрди маст нийерæгæн радзорæ.
Зæгъæ 'й, уæддæр мæтагæн ци 'й æ сæр?..
Б е к ь у р. Уарзун фулдæр мæ уодæй Дзæмирæти.
Мæ бон нæбал æй æнæ уой цæрун.
С а р и н к ь а. Уæддæр еу минкъий ма ду бафæразæ,
Тухсис цæбæл? Нæ райгурдæй кизгæ,
Ма бакома уæхæн сурхрос лæхъуæнмæ!

Дæуæн дæ ном дæр лæги аргъ ку æй.
Бекъуур, Бекъур! – Æмзæл айнаг къæдзæхмæ.
(Бекъур æ реу фæрразмæ кæнуй).
Дæ муллитæн дæр ма кæнæ сæ кой!
Æнæкæрон æнцæ нæ фусти дзогтæ.
Федун ирæд нæ бон æй бæхтæй дæр.
Б е к ь у р. Сурх галтæ, гъоцитæ, никки хæргутæ, –
(нимайуй е 'нгулдзитæй)
Нимайун дæр нæбал син æй нæ бон.
С а р и н к ь а. Игуæрдæнтæ, хумзæнхитæ. Ниууагъта
Дæ фидæ дин гъе уой бæрцæ есбон.
Б е к ь у р. Нæ ан, бæргæ, цийесæй мах гъæуагæ,
Гъе, фал цæрон кæдмæти æнæ уой?
Нæбал хуæцуй мæнбæл хуссæг æхсæвæ,
Уайуй æдзох цæстæбæл æ фæлгонц...
(Нийнæфуй).
Февæрун æз мæхецæн уæд зæрдитæ.
(Æ цæститæ расæрфуй).
Мæ цæстисуг фæккалун хаттæй-хатт (истъифсуй).
Саринкъа имæ никкæсуй).
С а р и н к ь а. Ку рацæуй лæхъуæнбæл æртин анзи,
Фæххонунцæ 'й евгъуд уосгор гъе уæд.
Нæ калис нурмæти къеухед фургустæй.
(фæхъхъиррит кæнуй)
Б е к ь у р. Хæссуй фагус æскъæтæй мадта ка?
Ку исцурхун устур хуæнхтæ сæнарæй.
Фæууй мæнæй косагæ дæр ма куд?
С а р и н к ь а. Сæрæй бунмæ дæхемæ æркæсисæ.
Нæ тохъули дæ цори 'й къидзих фус.
Б е к ь у р. Гъенур æз ци кæнун? Дæн ци гъæуагæ?
(е 'уæнгтæ райвазуй)
Нæртон лæгау ме 'усхъитæ фæтæн!
(Æ реу фæрразмæ кæнуй).
...Кутемæйти, зæгъай уæддæр мæ мадæ,
Дзæмирæти хуæрзконди басайон?
С а р и н к ь а. Дæ гæлифе хæлаф, цæугæй ескумæ,
Сæнттадæ кæнгæ ракæнисæ, ду.
Рафасисæ галеумæ сæри гъунтæ,
Никкæсисæ ходи бунæй сæццæ.

Б е к ъ у р. (Æ ходæ е 'рфгутæмæ æркæнуй... Никкæсуй
 бунти, æ цæстæ фенцъолуй)
 Гъæуй кæсун атæ, зæгъис, кизгæмæ?
 Бауарздзæнæй гъеуæд мæн Дзæмирæт?
 С а р и н к ъ а. Байрагæс уæд, кæндзæнцæ, мæ бæдолæ,
 Хицæ дæумæ рæсугъдтæ еугурæй.
 Б е к ъ у р. 'Ма нæ гъæуй мæн уойбæрцæ кизгуттæ!
 Сæ еу æрмæст хуæрзрагæй мæ бæллец.
 Г о с æ д а. Еци кизгæ агоргæй – нæергæ æй.
 Рауайун ди кæндзæй нимади лæг.
 (Бекъур фурцийнæй æ уакъе феннердæмæ кæнуй, фæхъ-
 хъиррит кæнуй).
 Б е к ъ у р. Фелхъевунцæ мæ зæрдæн æ уедæгтæ.
 Ратар унцæ мæ цæститæ мæнбæл!
 (исгæппитæ кæнуй)
 С а р и н к ъ а. Кæнис цитæ? Æрбайгъосай, гъенур дæ
 Ку фæййна хъиррит кæнгæ, гъе уæд
 Фæлледздзæй ди, фæстæмæ нæ фæккæсгæй !..
 Б е к ъ у р. (Æ сæрбæл фæххуæцгæй).
 Мæ сæри зунд фуруарзтæй фæккиудтæй.
 Кæнуй цирен мæ зæрди еу æнкъарæн... (фефсæрми уй).
 С а р и н к ъ а. Гъо, гъо, мæ еунæг, лæдæрун дæ хуарз,
 (нийнæфуй)
 Уарзондзийнадæ зæрдинез фе 'фтауй...
 (Байдзулгæй).
 Зонун, дæ ристæн ци 'й æ хуасæ, – мах
 'Ртеу-теу кæнун цурддæр гъæуй и кизги!
 (Бекъур фурцийнæй никкинзелæ кæнуй).
 Æ къохтæ кæрæдзæбæл расæрфуй).
 Б е к ъ у р. Ку 'ртæхидæ мæ сæрддон цъеу тагъддæр,
 Исуадзинæ, бæргæ, уæд мæ цибæлтæ!..
 (Цума æ бецъотæ радауй).
 С а р и н к ъ а. Нæбал кæнис æфсæрми дæ мадæй?!.
 (Нитьгъæпп æй кæнуй. Ходунцæ).
 ...Мæдзал фæууй алцæмæн дæр, фæрæзнæ,
 Уæ, мæ зæрдтаг, мæ тохъули биццеу.
 (Бекъур фæззлуй æ уакъе).
 Ниуадзæ дæ къемботтæ сæ бууати,
 Фæццæфстæ ци 'ведауцæ æзвæдбæл?

Ку ракæнай гъеуотæ еске рази,
 Гъазæнгъолæ сараздзæнцæ дæуæй.
 Б е к ъ у р. Фæттухсис куд нецæбæлти, мæ мадæ,
 Нуртæкки дæр феронх кæндзæн гъеууой!
 (Фæлхатуй бабæй еци миутæ...
 Саринкъя æ сæр бателуй).
 С а р и н к ъ а. Уадæ дзæбодурæн æ рахес гъоси!
 Дзорæ исонмæ дæр, æ сагъæстæ
 Еудадзугдæр ку æнцæ и кизгæмæ.
 (Зæрдæ æвæргæй).
 Нæйис æрмæст адзалæн, дан, мадзал.
 Дарæ мæнбæл, мæ пилиуан, дæ зæрдæ, –
 Фæууодзæнæй дæ бæллеццаг дæхе!
 (Бекъур æ реу фæрразмæ кæнуй... уæдта е 'уæнгтæ æру-
 адзуй).
 Б е к ъ у р. Æма ку нæ дæдтонцæ Дзæмирæти?!
 С а р и н к ъ а. Фæккæндзæнцæ мæ кауæбæл мин дор!
 Раерæнтæ уæхæн сияхсаг æндæр ма!
 Кæнуй мархуа син гъеуæхæн уосгор!
 Б е к ъ у р (ниссагъæси 'й). Ку рапурх уа дори цæфæй нæ
 кауæ, – Тухсгæ ду уобæл ма кæнæ æппун.
 Рабийдзæнæн æд мех кауæ уайтагъддæр.
 Тасгæ-уасгæ цъæхснарæг уестæй æз.
 С а р и н к ъ а. Даруй нæ каубид а загъдмæ ци барæ?
 ... Кæнæ гъуди ефстагмæ ду, уæддæр.
 (Нинкъард æй Бекъур).
 Б е к ъ у р. Раздахта ку Дзансол нæ минæвæрттæ...
 С а р и н к ъ а. Тæдзуй æрмæст гæдзи бунæй сойнæ.
 Гъæуй бабæй æрветун циргъзунддæртæ
 Тæккæ исон æвæстеуатæй мах.
 (Бекъур фурцийнæй истæбар-тубур кæнуй).
 Б е к ъ у р. Æз рабæрæг кæнон бабæй Хъалнæхтæ,
 Мæ уод цæмæй æнцойнадæ ера.
 Уæддæр имæ уæлтегъæй бакæсдзæнæн.
 С а р и н к ъ а. Ма фæййнад æрмæстдæр маке дæу.
 Æргом цæун уосгорæн нæфæткæуй
 Хæстæг корай ке, уой хæдзарæмæ,
 Фал ракæнæ дæхе къудепп: искæнæ
 Хæдонæ бор, цъæх-цъæхид гæлифе.

Дарай бæрæг идардмæ дæр гъæуама!
(Бекъур исгæппитæ кæнуй, æ уакъе фездохуй, фæхъхъир-
рит кæнуй, фæууайуй тагъд-тагъдæй. Саринкъа кæсуй æ фæ-
сте... Райсуй уесойнæ, сæрфуй тургъæ, «цъеутæ соруй».)
Ма фæххæсса уæ хъæрдзизигъа, Усси! Усси!

Æ м б æ р з æ н.

9-аг нивæ

Дзансоли хæдзарæ. Цæуй дони гъæр. Æрбацæуй гъæунги
Дзæмирæт. Е усхъæбæл гогойнæ. Фæззиннуй Сæлаур. Дæт-
тунцæ салам).

С æ л а у р. Дæ рæфтæ хуарз, Дзæмирæти рæсугъд!
Д з æ м и р æ т. Рæфтæ ке æй, фæууо хайгин уой хуæрз-
тæй!

Исаразтай дæ над ду кумæдæр?..
С æ л а у р. Тæрæгбæхæй цæун æз Тоборæхъмæ.
(Дзæмирæт æ сæр æруадзуй. Никкæсуй имæ Сæлаур).
Тумугъ кæнунцæ мегътæ... Уæд цæмæн?
Ци уа æ сæр, кизгай, дæ зæрдихарæн?
Цæбæл кæнис зæрдхъурмæ, уой зæгъай.
Д з æ м и р æ т. Тæссæй мæнæн кæнуй тæпп-тæпп мæ
зæрдæ,

Нæбал тавуй хори тунæ дзæбæх.
(Нигъгъос æй).
С æ л а у р. Кæнис цæмæн нихъун-нихъун? Истонæ 'й
Дæ зæгъуйнаг, тухсис цæбæл, гъеууой.
Д з æ м и р æ т. Адтæй махмæ æдосæ минæвæрттæ.
Тæрсун хъæбæр, ку радта мæ уонæн...
(Истыфсуй).
С æ л а у р. Де 'рхæндæгæн раргом кæнæ е 'фсонæ.
Кæнун зæрддзæф гъенцъунтæмæ кæсгæй!
Д з æ м и р æ т. Ци æй мæ бон, зæгъай мин, а уавæри?
Æнæнгъæлти уацари бахаудтæн.
Гупп-гупп кæнуй сонтзæрдæ æ бунати,
Косуй е 'мвахс Курдалæгон цума.
С æ л а у р. Кæнис æнкъард, мæнмæ гæсгæ, дзæгъæли,

Æндæр дæмæ нез ма 'рцæуæд хæстæг,
Нæ рауайдзæй куд неци æ гъуддагæй!
(Æ реу бауайуй).
Нæбал хондзæн Сæлаур уæд мæхе!
Гъо, хæдæгай, уосгор ба ци гъæуккаг æй?
Æ ном куд æй? Муггаг дæр мин зæгъай.
Д з æ м и р æ т. Хуннуй Бекъур. Сæ гъæу ба Мæстинокæ.
С æ л а у р. Куд исхудтай лæхъуæни ном? Бекъур?!
(Ха-ха-ха. Адæн æ ходунмæ нихходунцæ зали).
'Ма бандиудта дæумæ е кутемæйти?
Нæ рагфиддæлти загъд феронх æй кæд –
Хуссæн куд уа, къæхтæ уотæ рауадзæ...
(Ха-ха-ха!)
Фæууи мæгури зæрдæ фунтæй хъал!..
Д з æ м и р æ т. Зонис ду, арф мæ зæрди ка ниххизтæй,
Ке фæййинун мæ сонт фунти арæх.
Фæууи æдзох дæр ке сорæт бæллицти.
Ку багъæуа, æ сæрвæлтау уомæн
Ме 'взонг цард дæр æз ратдзæнæн никъулдмæ!
(Рауингæй кедæр, тарстхузæй).
– Ке кой кæнай, цæуй, дан, е къæсæрмæ!
С æ л а у р. Сирд цауæйнонмæ æхуæдæг бурсуй.
(Æ къохтæ кæрæдзæбæл расæрфуй).
Д з æ м и р æ т. Æрмæст дæубæл ку дарун æз мæ зæрдæ.
Нæ райсдзæнæй дæ раз неке дæуæн
'Ргъудидзийнади ериси. Уосгорæн
Тæрегъæддаг фæууодзæнæй æ сæр!
(Амонуй Бекъурмæ. Ходгæй).
Уадзун дæуæн гъенур æй дæ бæрнæхсти!
С æ л а у р. Амал ести кæндзæн æз Бекъурæн.
(Ходунцæ. Дзæмирæт бацæуй медæмæ. Цæуй Сæлаур
еци 'рдæмæ. Бекъур, рауингæй Сæлаури, бацийнæ кæнуй).
Б е к ъ у р. Зæгъун бонхуарз! Фембалдан æнæнгъæлти!
Дессаг кæнун хъæбæрдæр гъе уобæл,
Сæумæцъæхæй цудтæн ке сæрмагондæй
Радзорунмæ дæ хæццæ, Сæлаур.
С æ л а у р. Зæгъун æз дæр – гъуддæгтæ раст, Бекъурбий!
Дæ фæййиндæ мæнæн æй æхсидзгон.
Б е к ъ у р. Кæнис, миййаг, ду хъæбæр тагъд ескумæ?

(Къуæзгæй).
 Дзубандиаг дæ хæццæ бæргæ ес...
 С æ л а у р. Ци æрцудæй, зæгъæ гъеууой æргомæй.
 Ку райдæдтай къуæзун уайсахат, ду.
 Æз лæмбунæг игъосун «мæ хæлармæ»,
 Раргом кæнæ дæ зæгъуйнаг цурддæр.
 (Ивазгæ дзурд кæнуй).
 Б е к ъ у р. Авдæнæмæ кизгайи ку бауарзтон,
 Кæнинаæ 'й хаттæй-хатт æз уозгæ дæр.
 (Амонуй, куд уозидæ, уой. Нифсæрмитæ уй).
 Бæнттæ уæдæй раевгудæй дзæвгарæ.
 Мæ зæрди ес нæ цард баеу кæнун.
 С æ л а у р. Зонун, зонун, барвистай минæвæрттæ
 Æзинаæхсæвæ Дзæмирæтмæ, ду.
 Б е к ъ у р. Гъо, фал ку раздахта сæ уонтæхъелæй,
 'Ма сæргубурæй хестæрти Дзансол.
 Не 'скодтонцæ лæвæрттæмæ тергади,
 Лæуданитæ, хъæдæвтæмæ етæ.
 (Сæлаур расагъæсгæнгæй. Мæнгард идзулд бакæнуй).
 С æ л а у р. Куд фегъустон, дæдтуй кизги æндæрмæ,
 Фалæ гъæуис гъеууой ду æрмæстдæр.
 Загъта: «Киндзи нæ фæццæудзæн Къуссумæ!»
 Хæссуй дæ Мæстинокæмæ тæлæн.
 (Бекъур æ уакъе фездохгæй).
 Б е к ъ у р. Зæгъуй мæ минкъий дзукъула гъеууотæ?
 С æ л а у р. Гъо, гъо! Æхсæвæ дæр нæбал хуссуй.
 Кæнгæй мæтæ, дæубæл, 'гъзалуй цæстисуг.
 Дæ каст ма æй цæмæ, Бекъур, зæгъай?
 Б е к ъ у р. Фæндуй, бæргæ, еуварсæй æ фæййинун,
 Ку бакæсинæ еу цæстæй уæддæр.
 Кæнуй, цума, мæ дзæдздзæ ци мурхтитæ!
 С æ л а у р. Цæмæн еу цæстæй? Дуйемæй дæр ку
 Исуодзæнæй кæсун бæгъетт изæри,
 (æ цæститæ фæббæгъетт кæнуй).
 Фæндуй кæд дæу, Дзæмирæтмæ дæ бон.
 Б е к ъ у р. Кутемæйти гæнæн ес гъеууомæн ба?
 С æ л а у р. Не 'ууæндис ду Сæлаурбæл? Æви
 Мæ уод æппун æ медæгæ нæбал æй.
 Тухсгæ уобæл ма кæнæ, Бекъурбий!

(Е' усхъæ ин æртъæпп кæнуй. Е фæккеуй, мæнкъийтæбæл
 нæ фæхъхъан уй. Цæбæлдæр меднимæр идзулгæй).
 Фембæлдзинан изæриккон мах ами.
 Рæстæг кенгес кæнунмæ нæбал ес.
 (Фæццæунцæ... Изæрдалингтæ. Цирагъи рохсмæ къæразги
 зиннуй силгоймаги æндæрг. Фасуй æ даргъ дзиккотæ. Нидæ-
 нæй Бекъурмæ).
 Æрбалæууай, Бекъур, мæнмæ æнвахсдæр.
 Инис уæртæ еци къæразгæ, ду?
 Цогæ, бахезæ сундæггай тургъæмæ.
 Дæ къæхти бунæй ма 'ссæуæд æстуф.
 (Бахезуй Бекъур кауæбæл. Дзоруй нидæнæй Сæлаурмæ).
 Б е к ъ у р. Кæсай, уæртæ къæразæ куд бæрзонд æй.
 Исхъæртдзæнæн уордæмæ кутемæй?
 С æ л а у р. Гъæдин къæрта ауигъд æй кауи мехбæл,
 Дæ къæхти бунæй фæвæрæ гъеууой.
 Уæлиаумæ ду 'схъæртдзæнæ уæд æнцонтæй.
 (Къахфийтæбæл цæугæй, райсуй къæрта. Ислæууы ибæл.
 Сæлаур, идзулгæй, адæнмæ).
 Слæудтæй къæртабæл нæ уосгор лæхъуæн.
 (Ходуй).
 Ци нæ фæууы, уотемæй фæккиудтæй, уæд
 Фесхъеудзæнæй е 'ступмæ сæ баст куй.
 Фæййиндзинан, уодзæй ци, гъе, нуртæккæ!
 (Æ къохтæ кæрæдзæбæл расæрфуй).
 Б е к ъ у р. Уæд, майди ма, æрбахъæрттæй Дзансол?!
 С æ л а у р. Ами, дæумæ гæсгæ, æз ци косдзæнæн?
 Кæндзæн гъæуай мæ сæдæ фуси, гъæй?
 Ку фæццæуа æрвгæрони сибиртт дæр,
 Никкæндзæнæн гæггоги уаст дæумæ.
 (Бекъур ивазуй æ хъур, слæууы къахфийтæбæл. Фæццæуы
 «Гæггог!» (2 хатти). Фæккеуй. Гæбар-губур. Куйи рæйун. Æ
 къах къæртай рахæссуй. Ледзуй. Нæ фæразуй исхезун кауæ-
 бæл).
 Б е к ъ у р. Ниффедар æй мæ къах унгæг къустели!
 Фæккæсæ цæй, лæууис куд идзулгæй?!
 (Сæлаур исхуæцуй ин æ фæстагбæл. Фæццæуы скъуд-
 гъæр...
 Бекъур имæ фæллæборуй, æмбæрзуй æй къохæй).

Æллæх, æллæх, ку фескъудæй пьæх-пьæхæй
 Мæ дессаги фæсарæйнаг хæлаф!
 С æ л а у р. Мæгурдæйраг! Зæгъдзæй дин нур дæ мадæ!..
 Б е к ъ у р. Англисаг сæудегерæй æлхæд æй...
 (Тухсуй.)
 Б е к ъ у р. Ку фæййна маен атемæй ескетæ,
 Фæуудзæнæн медкоми федиссаг!
 С а л а у р. Нæ раздахта нур ма неке фæстæмæ
 Æхст фат. Мабал тухсæ хæлафбæл, ду.
 Б е к ъ у р. Кæнгæй мадта идарддæр ци, зæгъай мин,
 Ме 'стълуй ма кутемæй фæййинон?
 Æрхæндæгæй ку ратондзæй мæ зæрдæ,
 Куд бакæнон мадта æз, ци фæууон?..
 С æ л а у р. Унаффæ кæд, Бекъур, мæнæй агорис,
 Байгъосæ уæд, табуафси, лæмбунæг:
 Æрбаскъæфæ мæ хуæри 'вæстеуатæй,
 Фесхъеудзæнæй дæ къохтæй кенæдта
 Гъавуй тæккæ исон æй æскъæфунмæ
 Гурдзиаг лæхъуæн, хуæрзонд æма гъæздуг.
 Б е к ъ у р. Æллæх, ме 'сæвди къахбæл ку æрлæудтæн!
 Кæрон мæ мастдзийнадæн ку нæ ес!
 С æ л а у р. Фæууа дæубæл тухгиндæр ка гъæуама?
 Лæгдæр, зæгъай, разинна ка дæуæй?
 Дессаг айдагъ дæ ном дæр æй – Бекъурбий!
 (Бекъур æ реу фæрразмæ кæнуй, æ уакъе фездохуй).
 Иронх дæуæй, зæгъун дин, ма фæууæд:
 Цурддæр ке æй фæгъгъавæгæй лæборæг!
 Б е к ъ у р. Ниййагайдзæй хъаугъа Дзансол, æзморæ.
 Исуодзæнæй тургъæ хæлæ-мулæ.
 С æ л а у р. Ма цо, тæрсис кæд берæгътæй, гъæдæмæ!
 Б е к ъ у р. Æз еунæгæй нæ бахæсдзæн мæ нифс.
 С æ л а у р. Фæуудзæнæн мæхуæдæг хуæрзæмбал дин
 Тухсгæ уобæл ду ма кæнæ æппун.
 Нæ уодзæй мин фиццаг хатт æскъæфæг ун!
 (Баходæзмолæ кæнуй).
 Дæ къæсарбæл цурддæр бахеза куд,
 Уобæл мæтæ кæнуй гъе, Дзæмирæт дæр.
 Цогæ тагъддæр ду, Мæстинокæмæ,
 Æрдава сау нимæт æма рæвæйнæ.

Фездæхæ æнæ дзебæлæй. Кæсун
 Æнгъæл дæумæ, нæ уосгортæн сæ гъæйттдæр!
 (Фæууайуй Бекъур. Исгæппитæ кæнуй... Фæззиннуй, æ къо-
 хи нимæт æма рæвæйнæ).
 Б е к ъ у р. Фæууо мин æскъæфæг, гъема дин æз
 Дæттун бал сугъæрийнæ сом. Уой фæсте
 Æвзестæй конд ратдзæн хъама никки.
 С æ л а у р. Ку нæй уанзон! Æнхус дæуæн æхцабæл?!
 Б е к ъ у р. Корун, ма райсæ мин мæ зæрдихудт.
 (Дæттуй æхца... Рæвæйнæмæ ракæсæ-бакæсæ кæнуй).
 Нæ лæдæрун, гъæуи цæмæн рæвæйнæ?
 С æ л а у р. Фæййинæ дæ хуæздæри, Бекъурбий!
 Уæдта ма рацæуонцæ фæдесонтæ,
 Гъе уæд цæмæй ма базононцæ скъæфт
 Ке æрцудæй кизгæ хе 'барвæндонæй,
 Исбæтдзинан æй даргъ рæвæйнæй хуарз.
 (Къæрæзгæй райгъусуй хур-хур. Сæ сæртæ тохунцæ бас-
 лæхътæй абæргути хузæн, фæгъгъузунцæ).
 Б е к у р. Ку райгъустæй кизги хур-хур идардмæ.
 С æ л а у р. Еунæг мезез сахирæсугъдмæ ес, –
 Нæ райгъал æй кæндзæй неке, цалæнги
 Нæ бафсæда хуссæгæй æхуæдæг.
 Æхсай ку дзармадзанæй дæр æ цори,
 Нæ фехæлдзæй æ тарфунæй уæддæр.
 Б е к ъ у р. Зæгъис, мадта, не'скæндзæнæй хъипп-сун дæр?
 С æ л а у р. Уобæл хуæрун дин ард! (Еуварсмæ) «Тобæ,
 тобæ!
 Ниххатир мин кæнæ, ду не 'Сфæлдесæг!
 (Бекъурмæ).
 Гъæйдæ, бахезæн кауæбæл гъенур.
 Б е к ъ у р. Æма цæмæннæ абæлти не 'нгъезуй?..
 (Амонуй минкъий дуар).
 С æ л а у р. Фегъал уодзæй æ хъис-хъисмæ сæ куй. (Тсс).
 Гъе-мардзæ! 'Рвонг лæууæ, нур, æскъæфунмæ
 (Бекъур фæхъхъирит кæнуй. Æ уакъе фездохуй).
 Ду ракодтай цæмæн уотæ, Бекъур?
 Б е к ъ у р. Ци нифсдзийнадæ бауадзуй ме 'уæнгти
 И фæхъхъиррит, ку зонисæ гъе, уой!
 (Амонуй Сæлаур еци 'рдæмæ).

С æ л а у р. Уарзуй берæ, инис, дæу куд? Къæразгæ
 Нийгон кодта барвæндæй рагацау.
 (Бекъур хуæцуй нимæтбæл. Сæлаур ислæууй къудурбæл.
 Хъæбæр нидæнæй).
 Æрдæтдзæнæн кизгайи æз нуртæккæ.
 Дарæ нимæт уæйлиаудæр, 'вваст цæмæй
 Æрботохæн æнгом. Уодзæй хæссунмæ
 Æнцондæр уæд, балæдæрттæ гъеууой?
 Б е к ъ у р (фæхъхъиррит кæнгæй).
 Æрбаскъæфдзæн рæсугъди мæ гъæбесмæ!
 Æллæх, æллæх, ци хъал уодзæнæн æз!
 (Исгæпп кæнуй, фездохуй æ уакъе. Даруй нимæт уæлиау,
 нæ уинуй, Сæлаур куд исиста ке сабургай Госæдай, Ратохун-
 цæ 'й нимæти. Рахезгæй æндæмæ, бæститæ 'й кæнунцæ).
 С æ л а у р. Æскъæфгæ ба кæнис бал æй ци 'рдæмæ?
 Б е к ъ у р. Нæхемæ! Нæ хæдзарæмæ æмраст!
 (Райгъусуй бæхти къахгъæр... Нæуæгæй бабæй сæ хур-
 рутт... Фæззиннунцæ. Æрбахæссунцæ «киндзи», æрæвæрун-
 цæ æй... Хъæбæр сундæггай...)
 С æ л а у р. Æрбахъæрттан уайтагъд Бæхтихæрамæ,
 Кæсис, Бекъур, фæдесонтæ нæййес.
 Б е к ъ у р. Дæ хуарздзийнадæ бафетдзæн æгæр дин,
 Иронх некæд фæууодзæй е мæнæй.
 Зæрдææвард хъæма уодзæй дæ къохи,
 Гурусхæ уобæл ма кæнæ æппун.
 (Сæлаур кæнуй ходæзмолæ).
 С æ л а у р. Цитæ дзорис? Уанцон ку нæй, Бекъурбий.
 Æгайти-ма фенхус кодтон дæуæн.
 Кæсун гъенур, лæуун ма æз цæй сæрмæ.
 Куд фæззæгъунцæ, æртиккаг – уæлдай.
 Хæдзарæмæ байзадæй дууæ гаппи,
 Уадзон фæлтау уæ хебæраги нур.
 Б е к ъ у р. Стур арфæ дин кæнун зæрдæй, Сæлаур!
 С æ л а у р. Фæууай арфиаг «зинаргъ лæварæй», ду!
 (Фæццæууй, фал æхе раримæхсуй. Гъæуай кæнуй уорди-
 гæй. Бекъур æркафуй, исгæппитæ кæнуй, æ къохтæ сæрфуй
 кæрæдзæбæл. Æрзилттитæ кæнуй æ аллифарс. Низзаруй).
 Б е к ъ у р. Мæ рагон бæлпец, мæ дууæ цæсти, гъей, гъей,
 Ма исуо мæнмæ æппундæр мæсти, гъей.

Дæ уорс дæлахъур, дæ тумбул ростæ, гъей, гъей,
 Уодзæй мæ мадæн дессаги ностæ, гъей.
 (Фæхъхъиритт кæнуй).
 Мæ тасгæ-уасгæ, куд ма ракæнон, гъей, гъей,
 Ма сосæг фæндтæ куд раргон кæнон, гъей.
 (Сæлаур базаруй).
 С æ л а у р. Мæгури зæрдæ фунтæй хъал, Бекъур, гъей,
 гъей,
 Бакæндзæй хицæ ка дæумæ, гъенур, гъей.
 Феъгал уа нæхе Госæда, æцæг, гъей, гъей.
 Бавзардзæй дæбæл æ къобор лæдзæг, гъей.
 (Æхе фæггубур кæнуй, римæхсæгау, заруй).
 Калдзæнæй æ маст байтамал мæнбæл, гъей, гъей.
 Бафснайон мæ сæр афойнадæбæл, гъей.
 (Сосæгæй фæууайуй сценæй... Нæййес кæрон Бекъури
 цийнæн).
 Б е к ъ у р. Мæнæ царцатæ, устур алаемæт,
 'Рхаудтæй мæ къохмæ арвæй рохс изæд!
 (Иссæуй нимæтæй унæр. Бекъур, цийнæгæнгæй).
 Мæ дзукъуна хуссуй ци хуарз уæлдæфи.
 Минкъий уоддæр зæлдæмæ 'й баесон.
 (Æ уæрагбæл æй æривæруй сæрæрдигæй.
 (Заруй уозæгау).
 «Дзай-дзай дзæкъолæ, мæхе гæболæ.
 Рауай гæбомæ, мæнкъæй бæдолæ».
 (Нимæтæй иссæуй æстуф).
 Æнгъæлдæн 'ма райгъал æй мæ дзукъуна!..
 Гъæуй хуссун гъеууотæ, мадта куд!
 (Къохтæй амонуй).
 Рæкки-рæкки ракæнæ дæ Бекъурмæ!
 (Арæхсгай игон кæнуй нимæти кæрон. Фесхъеуй, ниббæгъ-
 етт æй, игон бабæй кæнуй... Фæггæпп кæнуй).
 Цидæр кодтонцæ мæ цæститæ кæд?
 Инун мæ фуни æз, кенæ асæги?
 Мæнæ дессаг, ци не 'рцæугæ гъуддаг!
 Раскъафтон ке? Æнгъæлдæн 'ма æййевдзи
 Æрбатухтан нимæти Госæдай!
 (Æ сæрбæл фæххуæцуй).
 Мæнæ циу стур ахæр! А мед коми

Недзаманæй гъенурмæ уæхæн цау
 Нæма 'рцудæй ку некæбæл! Зæгъайтæ,
 Фæййервæзун кæнон мæ сæр куд ма?
 (Райгъусуй хъæлæба).
 Г о с æ д а. Фехалæ цурд мæ къохтæ мин, уогъурсуз,
 Нæййес кæмæн æ сæри магъз æппун!
 (Бекъур лæборуй æ сæрмæ. Къуæзгæй).
 Б е к ъ у р. Æррбббайсаффон мæхе ккуд æввеппайди!
 (Госæдамæ тарстхузæй).
 Нннурртæккæ, еу мминнкъий мма, Гггосæда!
 Гæ-гæ-гæзæмæ бæститæй бабухсæ.
 Ффехалдзæн æз ррæввæйна хъхъæббæрр ццуррд.
 (Зирзиргæнгæй архайуй. Госæда æлгъетуй...)
 Никъкъумæлхийтæ æй. Мæнæ хъаймæт!
 (Ниннæтуй хъæбæр. Фехалуй бæндæн.
 Госæда æ къæхтæ-къохтæ уæгъдæ кæнуй...)
 Æгъгъа, райхалдæй. (Госæда фæггæпп кæнуй...)
 Гъенурба туманæй
 Мисти цъасæ мæхецæн агорон! (Гъæуæйттæ кæнуй...)
 (Госæда кæунгъæлæсæй).
 Г о с æ д а. Зæрæрдæмæ ци æрцудæй мæ сæрбæл?!
 Мæхе нæ лæгмæ равдесдзæн ма куд?
 Раскъæвдæ æй мæн кари силгоймаги? –
 Нæ фегъустон райгурцæй дæр некæд!
 (Æвзедуй Бекъурмæ).
 Конд уодзæнæй дæ кеммæ кем, гумултуз!
 (Агоруй).
 Кæми 'й мæ къоборсæр лæдзæг, кæми?
 (Фелвасуй зæнхæй даргъ бæхъæ).
 Æгъгъа! Никки хуæздæр бæхъæ нæмунмæ,
 Æргъаздзæнæй дæ хъинтæбæл, кæсай!
 (Ниццæвуй. Бекъур фæххуæцуй æ сунтæбæл).
 Б е к ъ у р. Къилдунистæг мин басастай, ниууадзæ!
 Г о с æ д а. Нæма 'рцудæнцæ фæрскъитæ нимад!
 Никкидæр ма еу цæф дин, бæстæзморæ.
 Дæн мæстæйдзаг цæмæн мæ хъурмæ æз?
 Æрбафицуй мæ тог хæбал-хубулæй.
 Нур додоййаг фæууодзæнæй дæ сæр.
 (Е 'нгулдзитæй ниххуæцуй тæнуадæлттæбæл).

Рæдовунцæ тогдадзинттæ мæстæлгъæй!..
 Б е к ъ у р. Устур рæдуд айзæри рауагътон.
 Ниххатир ес гæнæн кæд мæ ракондæн, –
 Лигъстæ табу – ме 'ндарæй дин кæнун!
 Г о с æ д а. (Æвзедуй).
 Зондзæнæ нур, зæгъон мæнæ Дзансолæн, –
 Кæнгæй цибæл еске уосаймæ куд!
 (Лæдзæгæй бабæй-гъæпп).
 Нæ рауайдзæй дин, мæ хæнцъол, уотемæй!
 (Залмæ).
 Ку фæййидтон хомухтæ, фал уæхæн
 Æруадзгæ ба агоргæ дæр ма кæнтæ.
 Загътон æз ба, уарзуй мæ кизги, фал
 Нигъгъавта куд æ мадæмæ, кæсайтæ!
 (Æхе ракъленц кæнуй. Бекъур, гъуддаг балæдæргæй, æ
 зонгутæбæл æрхауй. Кæунгъæлæсæй, къуæзгæй).
 Б е к ъ у р. Нæннæ, не 'скъафтон, Госæда, æз дæу!
 Г о с æ д а. Зæгъай мадта, косун ци æз мæйдари
 Тоборæхъти цъæх фæзæбæл, ами?!
 (Къуæзгæй).
 Уæлдайдæр ба дæу хæццæ хебæраги?!
 Б е к ъ у р. Соми уобæл еу хатт дæр ма кæнун,
 Æрцудтæ скъæфт ду, Госæда, æййевдзи! (Къæндзæсту-
 гæй...)
 Адтæ гъæбеси æригон кизгау!
 Г о с æ д а. Гæдibunдар фæддæ, кæци не 'ртасуй
 Уосгори ном хæсгæй æппæлæгау,
 Уæлдай ци ес зæронд фус 'ма уæриккæй!
 Кизгæн нæ райгурдтæн æз мæ фидæн?!
 Нæбал хуннун кæд Госæда?! Баууæндæ,
 Цæрд федиццаг дæ ном дин фæккæндзæн
 Медгъæуи нæ, æгас Дигори коми!
 Б е к ъ у р. Ма фæккæнæ мæ сæр мин ду, зайраг!
 Уарзун æхседгæ уарзтæй Дзæмирати!
 Г о с æ д а. Феронх кæнæ æ ном дæр мæ кизгæн!
 (Нийдзулгæй... Илгъгомау).
 Зæгъай, уæмæ цæйбæрцæ ес хæргутæ?
 (Бекъур фæггæпп кæнуй. Адæнмæ).
 Б е к ъ у р. Ихæлд нæма 'й, æнгъæлдæн, мæ гъуддаг?

Кæд ракодта хицæ мæ берæ мулкмæ,
 Фæрсуй æндæр гъеуобæл цæмæн е?
 (Цийнæгæнгæй, Госæдамæ).
 Æнцæ финддæс æд къæлæутæ. Уомæй ба...
 (Æ дзурд ин райсгæй).
 Г о с æ д а. Рæдуд бабæй, некуцон, рауагътай.
 Æнцæ еумæ финддæс нæ, фал æхсæрдæс!
 (Бекъур бадессаг кæнуй).
 Гудунмæрзæн, нийдзигъд дæ ци мæнмæ?
 Нæ фæххуæстæй дæ фийбæл кæд цъузбиндзæ.
 (Бекъур нимайуй æнгулдзитæй...)
 Б е к ъ у р. Зæгъуй цæмæн гъеуотæ, нæ зонун.
 Ку фæсмæрун цæсгонæй нæ хæргути...
 (Ниссагъæс кæнуй).
 Ма 'схонæд е æхсæрдæсæймаг мæн?!
 (Мæстæй никкинзелæ кæнуй).
 Г о с æ д а. Кæнис цæбæл кинзелæ урсбæхау? Нур,
 Цалдæнги мæн фæзуати 'хсæвигон
 Нæ фæйидта нæма еске, æскъæргæ
 Гъе уордæмæ, рахастай мæ кæцæй!
 (Бекъур фенкъусуй медбунати).
 Габазелæ ду фæстæдæр кæндзæнæ,
 Фæууай ку хæрхæмбæлд нæ лæгбæл, уæд!..
 Додойаг мин дæ сæр уæд æрбауодзæй!
 (Басхуайуй лæдзæгæй).
 Размæ, зæгъун, дæлмагуртæбæл цурд!

Æ м б æ р з æ н.

10-аг нивæ

(Рацæунцæ: 1-аг лæг – рахесфарсæй, 2-аг лæг – галеуфар-
 сæй. 3-аг лæг – сценæй, æмбæрзæни астæути).
 1-а г л æ г. Нæ фегъуста неке сумахæй неци?
 Гæр, ескæми еу æзмæлд куд нæййес!
 2-а г л æ г. Нæ зонун, фал цума гъæуи кæронæй
 Нидæнгомау тьифсунтæ игъусуй.
 3-а г л æ г. Ка 'й зонуй, кæд сабатизæр кæнунцæ.
 2-а г л æ г. Æндæр ести ма райгъусæд хабар?

230

3-а г л æ г. Кæнуй уодхар, зæгъунцæ, Макиринда.
 1-а г л æ г. Кæнунмæ хъонц, гъæудзæй мах дæр цæун.
 Райста мæрдон хузæ дан, е æзинæ.
 2-а г л æ г. Гъо, фал цæуæн нуртæккæ бал кумæ?
 1-а г л æ г. Мах бакæнæн, гъæйдæ мадта, гъеуотæ –
 Ниййаразæн фæйнердæмæ нæ цуд.
 Базона ка ести хабар, иннетæн
 Æнæдзæбæлæй фегъосун кæнæд.
 (Фæццæунцæ: 1-аг – галеумæ, 2-аг – рахесмæ, 3-аг – еуæр-
 дæмæ, иннердæмæ, уæдта кæсуй адæнмæ тухстхузæй).
 3-а г л æ г. Сумахмæ ба абони неци змæлд ес?
 Мадта уæ бадт цæй сæрмæ æй гъенур?! (æ къох ракъуæруй).
 Барæ уæхе. Бадетæ исонмæ дæр!.. (æ къох бабæй сæбæл
 ракъуæруй).
 Фембæлине кæд естæбæл... Цæуон... (фæццæуи æмбæр-
 зæни æхсæнти. Райгон уи æмбæрзæн).
 (Хæдзарæ, тургъæ, колдуармæ фæззиннуй Сæлаур, æхсæ
 æ галеу къохи. Фæккеуй).
 С æ л а у р. Гъенур сæнхæст бабæй кодтон, мæ зæрдæ
 Ци агурдта фæстаг къуæре, гъеууой.
 (Исхæкъурцц кæнуй).
 Алке гъæргæнæгæн дæттуй ниууæзтæ,
 Рагфиддæлтæй байзадæй и æгъдау.
 Цæттæ фингæмæ нæ лæууи Сослан дæр,
 Никки лæмæгъ ку уа дæ зæрдихатт.
 (Æ губун æрсæрфуй).
 Æнхæстгонд æй ме 'хæсæвæрд æнвахсæй.
 Къамати ма байзадæй æрмæстдæр
 Еунæг хæдзарæ. Ку гъæуи гъеуонæн
 Тухтæ-фудтæй дæр фæххабар кæнун.
 (Исхæкъурцц кæнуй, æ къохæй æ билтæ фехгæнуй, фæк-
 кеуй, зинтæй дзоруй, фæкъкъуæзуй).
 Мæ къæхтæ дæр нæбал кæсунцæ коммæ.
 Къадай пернау ку разилдæй мæ сæр.
 Ме 'взаг дæр фæкъкъуæзæнæг æй ниууæзтæй.
 Æ бун мæ хуссæг дæр никкодта.
 (Бахуæцуй тухтæй колдуарбæл. Байзайуй итигъдæй. Æхе
 бабуцæу кæнуй хурдастбæл. Æ къохтæ дæлæмæ уагъд. Æр-
 рæхцуй, æ уæраги сæр фæттасуй... Насупхан рауайуй).

231

Н а с у п х а н. Дарис цæмæн дæ галеу къохи де 'хсæ?
 (Сæлаур неци дзоруй. Насупхан катыйи фарст кæнуй).
 Æрбахастай ду фудхабар, миййаг?
 Нæ колдуар цæмæн лæууй итигъдæй?
 (Хæстæг бацæугæй).
 Цæбæл дæхе нигъгъос кодтай бунтон,
 Де 'взаг нæ ранихъуарттай кæд 'веппайди?
 (Сæлаури ахæссуй хуссæг, æ сæр бунмæ æруадзуй).
 Ма рауæд хъан Дзулай мæсуг, дæдæй!
 (Никкæсуй имæ).
 Æнгъæлдæн 'ма фехалдæй мæ хæдзарæ?!
 Фудуоси 'лгистæ ма 'рцæуæд мæнбæл?!
 (Сæлаур хъæбæр зинтæй исдзоруй).
 С æ л а у р. Зæгъун... гъеуой... æз... æз... ку... нæ... фæ-
 разун.
 Н а с у п х а н. Нифферхуæстæй хъури хæтæл цæмæн?
 (Насупхан æхе ниххуайуй. Кæнуй гъарæнгæ).
 Н а с у п х а н. Сау æрхæ мæ фæлласа, ци æрцудæй?
 (Синхи уоститæ еугай цæунцæ кæугæй).
 Сæлаур исесуй устур фийсæрфæн, е дæр нийах-йах кæ-
 нуй.
 Кæунцæ).
 Мæ еунæгбæл ма сæмбæлæд фудæх?!
 Ма никкæлæд дæдæй, мæ бон, ма 'рцæуæд
 Ме 'сонбонбæл фудцау, дæдæй, дæдæй!
 (Æ фæрстæ ниххуайуй).
 Мæ царæ фехæла, мæ зæрдинцойнæ
 Бастъалдæй кæд, цæрон ма кутемæй?
 (Сæлаур æдзинæг никкæсуй Насупханмæ...)
 (Исдзоруй туххæйти адæнмæ).
 С æ л а у р. Хуæруй цæбæл æхе, æз нæ лæдæрун.
 Цæрунгъауагæ адтæй ма бæргæ.
 (Истыфсуй).
 Сæданземæ гъудæй ма 'й æртæ бони.
 (Насупхан фæссах уй).
 Сæлаур кæунгъæлæсæй).
 Уæддæр ку рацардайдæ уони ма...
 (Истыфсуй бабæй. Æ цæститæ расæрфуй).
 Насупхан фæуадзуй æ гъарæнгæ).

Н а с у п х а н. Цæгъдис сæнттæ, æви дæ зунд фæццудæй?
 Кæнис цидæр сæданзей кой цæмæн?
 Исæнхæст æй Дзебусбæл æстдæс анзи
 Æндæрæбон. Дзорис ци уæд, сæлхæр?
 С æ л а у р. Макиринда фæррохсаг æй... Гъеуой дин
 Гъавтон бæргæ зæгъунмæ, фал еу хъипп
 Нæбал хаудтæй мæ дзорæнтæй æппундæр,
 (Исхæкъурцц кæнуй).
 Нинцæ фæсос мæ гъæлгъæлæгтæ 'вваст.
 Н а с у п х а н. Пуй, къефуна! Мæлгæ фæлтау никкæнæ!
 (Адæн ибæл никкæлунцæ. Гуппитæ кæнунцæ ин æ сунтæ).
 С æ л а у р. Дæдæй! Мæ фæрскъитæ мин... уау... сæттетæ!
 Н а с у п х а н. Гъæуи бæрцæ ниуæзтæн ке, гъе уой
 Мæнмæ гæсгæ, гъенур ду лæдæрдзæнæ!
 (Уоститæ 'й тæппитæ кæнунцæ. «Уау» кæнгæ фæццæуи
 сценæй).

Æ м б æ р з æ н.

11-аг нивæ

Фиццаг декораци. Абисали хæдзарæ. Тургъæ. Бадунцæ.
 Зурмæхан,
 Туйгъан æма Тамбий.
 Т у й г ь а н. Ку фегъустан уотæ, фæууй алкæд
 Нигъгъавæгæй цурддæр, гъай-гъай, лæборæг.
 Æма уæд мах... (амонуй Тамбиймæ)...
 З у р м æ х а н. Зæгъун цидæр фæндуй уæ? Игъосун,
 Æз лæмбунæг. 'Рмæстдæр ниййерæг мадæ
 Сæ зæрди маст фенкъаруй бæдæлттæн.
 (Æ къохтæ райвæруй се 'усхъитæбæл. Æхемæ сæ æрбал-
 хъевуй).
 Т у й г ь а н. Фæндуй нæ мах раргом кæнун нæ уавæр, –
 Нæ царди 'мбæлттæ равзурстан бæстон.
 Дзансоли 'нцæ и дууæ дæр, фазæнттæ.
 Хуæрзтог, хуæрзахур, бакастæй – уинддуг.
 Иссерæн ес кæми уæхæн кизгуттæ!..
 З у р м æ х а н. Хабар æз зæрдинцойнæн фегъустон.

И фазæнттæ сумахæн уæ зæрдæмæ
Нæ фæццудайуонцæ дзæгъæли кæд,
Уæхæн дууæ арвирдунау хуæрзконди.
(Нийнæфуй).
Уобæл æрмæст мæ сагъæс æй мæнæн,
Адтæй кæд гъе уæхæн гъуддаг Дигори –
Мæгур кизги 'рхудта æлдари фурт?
Т у й г ь а н. Хæдзари кустуарзон, æнæзийнадæ.
Т а м б и й. Сæ гуриконд дæр – æнæсайд, федар.
(Фефсæрми уй).
З у р м æ х а н. Сæйрагдæр æй, ци зæгъдзæнæй уæ фидæ,
(Æ хъури бабæй сæ ракæнуй).
Зонетæ, æз ке уодзæнæн уæ фарс.
(Фæззиннуй Сæлаур. Салам ратгæй, Зурмæхан æма Там-
бий бацудæнцæ медæгмæ).
Т у й г ь а н. Гъæуис мæ ду, Сæлаур. Æнæсеккæй,
Кæнис хъæртун кæронмæ алцидæр.
Дæ циргъ зундбæл таурæхътæ имисунцæ,
Гъема кæд гъе уæхæн лæг дæ 'цæгæй,
Гъæуи нæ фиди хæццæ радзорун дæ.
Æрмæст дæубæл нæ зæрдæ мах дарæн.
С æ л а у р. Æнгъæлдæн ма бакалдæй дон уæ буни?
Тæрсис, къохтæй ку фесхъеуа зæрдтаг?
Т у й г ь а н. Иской кæнæн дуйемæй куд нæ фæндæ?
Кутемæйти бахæссæн мах нæ нифс
Зæгъунмæ, бауарзтан ке æгæронæй?
(Æнкъардæй).
Зонун, арази нæ уодзæй некæд...
(Лигъстæй).
Æрмæст дæу бон исуодзæнæй уой зунди
Гъæддугъ рахастбæл фæттухгиндæр ун.
Ма феронх уæд, ке дардзæнæ дæ къохи
Цуппар уарзæг уодгоймагей хъисмæт!
(Фæззиннуй Абисал сцени кæронмæ).
С æ л а у р. Уадзайтæ мæ бæрагæ Абисали.
(Туйгъан фендæ уй цурд. Æрбацæуи Абисал. Дæттунцæ
салам. Исбадунцæ...)
А б и с а л. Кæсис мæнмæ, Сæлаур, мæтæйдзаг.
С æ л а у р. Фæндуй еу минкый радзорун дæ хæццæ,

Корун, гъема байгъосæ лæмбунæг.
(Никкæсгæй ходи бунæй, райдайуй сабургай).
...Дæубæл кæддæр сонтелæ куд бахуæстæй!
Гъуди кæнис, дзурдтай мин дæхуæдæг.
'Хсæвгай кодтай хъалагъурау уæлтегътæй
Дæ Зурмæхани уæд гъæуай, цæмæй
Æскъæфт, уох-хай, ма 'рцæуа дæ фурниндæ!
Нæбал ирдтай æнцойнæ дæ уодæн.
А б и с а л. Зæронд къубæрттæ дони ци фæлдаис?
(Байдзулуй).
Базмалдæнцæ мæ зæрди тæгтæ 'васт!..
Дæ разнихас дæлгоммитæ 'й, дудзæхсæн.
Мабал кæнæ дæлæ-уæлæ, зæгъæ 'й.
С æ л а у р. Дæ гъостæбæл, кай зонуй, æруадæнцæ
Нæ уосгортæн сæ хабæрттæ, гъема
Дæу рахæссун гъенур гъæуи унаффæ,
– Æндæр гæнæн, уæлбекъон, нæбал ес.
А б и с а л. ...Æригъустон, цæй фæдбæл æй сæ гъенцъун...
Фур катæйæй кæнунцæ, дан, цоппай...
С æ л а у р. Уарзти цæхæр ку басугъта дуйей дæр!
Кæнай мæтæ æрмæстдæр гъе уобæл,
Цæмæй фæууа сæ хай амонд дæ фурттæн.
Ци уа фидæн уомæй сæйрагдæр ма!
А б и с а л. Гæнæн куд ес арази сæ фæндæбæл?
Недзаманæй ка фегъуста нурмæ,
Иссæй æлдари фуртæн æ бийнойнаг
Фиййауи кизгæ? Тобæ! Нæй уанцон!..
С æ л а у р. Уосгор лæхъуæнти монцтæ нæ лæдæрис?
Бауарзтонцæ сонт-монтæй дууæ дæр!
А б и с а л. Мæнбæл хъоди æлдæрттæ бакæндзæнцæ.
(Зустæй исистуй æ бунатæй).
Нæбал цæудзæн ездонтæбæл нимад.
(Сæлаур дæр фæггæпп кæнуй).
С æ л а у р. Кæнис хестæр, зæгъай мин, нæ лæдæрун
Фуртти амонд, æви загъта – багъта?
А б и с а л. Дæ дзурдæн аргъ æз фæккæнун æдзохæй,
Фал рауайæн гъуддагæн ба нæййес!
(Æ къохæй амонуй, уомæ «Нæ!»).
С æ л а у р. Ку зæгъисæ мин, секк æлдар, цæй туххæн

Ма 'срæвдзæ уа кæстæртæн сæ амонд?
 А б и с а л. Махæн рагæй лæууи цæлхдор нæ астæу:
 Нæ фæткæвæрди нæ фæцæй, гъома,
 Хæстæг зæгъонцæ 'лдар æма зæнхкосæг!
 Дан-дунти бун фæууодзæнæй мæ сæр!
 С æ л а у р. Иссæй дæуæн унафгæнæг и кæци?
 Хецау, æппунвæстаг, хæдзари ка 'й?!
 (Абисал æрбадуй. Ниссагъæс кæнуй).
 А б и с а л. Зундгонд лæгти рæнгъæбæл æй Дзансол дæр.
 Нæ райссæнæй æ раз уомæн неке.
 Циййесæй дæр гъæуагæ некæд адтæй...
 Нæ уодзæнæй цауд кизгуттæ уомæн.
 С æ л а у р. Мадта гъуддаг цæбæл кæнис къулумпи?
 Ниффæрскъæ ун скодтай фæндæ цæмæн?
 Ци нæ кæнуй фагæ хæстæг зæгъунмæ?
 А б и с а л. Мæ уод тæрхæнтти бацудæй. Гъе нур
 Ци æй мæ бон фæткæвæрдæн, зæгъай мин.
 Æз фехалон рагфиддæлти æгъдау?!
 С æ л а у р. Æнæнгæлдзау дæ фурттæ ма фæккæнæ.
 Сæйрагдæр æй гъеуонæн сæ амонд.
 (Æхе имæ бахæстæг кæнуй...)
 Хонун гъæуи киндзæ уæхæн, и кæци
 Дæ мулкбæл дин бафтаудзæнæй циййес.
 Уодзæнцæ сæ цæуæт дæр фури гьолтæ.
 Хуæздæр уомæй гъæуи дæ ци уæддæр?
 (Абисал цæбæлдæр гъудити рандæ уй).
 А б и с а л. Адтæй мæнмæ æнахури фуниндæ.
 Калдта хорау цæхæртæ Бонвæрнон.
 Уæд фæззиндтæй уорсрехæ лæг уаларвæй.
 Е 'нгас адтæй тузмæг 'ма нæсæттон.
 (Ковуй).
 Табу! Кодта мин рохс изæд нистауæн.
 «Кæнетæ 'нхæст недзаманæй нурмæ.
 Фиддæлти 'гъдæуттæ, фал уарзондзийнадæн
 Æ нихмæ слæудт устур тæрегъæд æй.
 Не 'нгъезуй а гъуддаги дорзæрдæ ун».
 Загъта: «Уотæ 'й Хуцауæн æ фæндон!»
 С æ л а у р. Е рагфæдзæхст адтæй дин, мæнмæ гæсгæ,
 Ку рахастонцæ сæ тæрхон уæллæй!

А б и с а л. Гъенур мæ сæр нæ бахаудтæй мæтаги?
 Зæгъай мадта, ци кæнгæ æй мæнæн.
 (Ковуй).
 Табу, табу! Æ фæндæбæл арази...
 Æ хуæст нæбæл ма 'суадзæд. Табу уæд!
 С æ л а у р. Искæндзинан киндзæхсæвæр дуййемæн.
 Не 'стур Хуцаумæ сковдзинан зæрдæй!
 А б и с а л. Радзорун ма гъæуи мæн, æнæмæнгæ,
 Сæ мади хæццæ уосгортæн, мадта.
 С æ л а у р. Æууæндис кæд мæнбæл, дæ Зурмæхан син
 Хæссуй нивонди с' амондбæл æ сæр.
 «Æрмæст», – загъта. – «Сæ фидæ æмæнкъарæн
 Ку бакæнидæ, уой Хуцау зæгъæд!»
 А б и с а л. Æртасун мæ пихсау кодтай, мæ лимæн.
 Уæ хæццæ дæн арази нур, гъай-гъай!
 С æ л а у р. Уинай ку дæ хъæболти амондгунæй,
 Хуæздæрдзийнадæ царди ма ци ес!..
 (Абисал, рагъуди кæнгæй).
 А б и с а л. Гъæуи нæ мах æрветун минæвæрттæ.
 Нæ хестæртæн фегъосун кæндзинан.
 (Сæлаур фурцийнæ кæнуй. Абисал дзоруй Сæлаурмæ ход-
 гæй).
 ...Фæууис беретæн хуæрзгæнæг. Дæхецæн
 Дæ бон равзарун царди 'мбал ку нæй.
 Байзайуй æнккæтей иуазæг хормæ!
 Гъуддаг кæнун гъæуи дæ. Афонæ 'й.
 Дæ хуарзæнхæй, æркæсæ лæмбунæгдæр
 Хæнæзи, Нари, Задæлески дæр,
 Фæууодзæнæн мæхуæдæг минæвар дин.
 С æ л а у р. Гъо, хуарз, дæ хæццæ арази дæн æз,
 Æрмæстдæр ку иссеронцæ дæ фурттæ
 Сæ цардамæндтæ рæсугъдæй, гъе уæд!
 А б и с а л. Ихæс кæнун нур ба дæуæн, Сæлаур,
 Цæмæй æнхæст нæ рохс фæндæ кæна,
 Фæццо муггаги хестæрмæ нуртæккæ.
 (Сæлаур фæццæуи. Дзоруй ма Абисалмæ).
 С æ л а у р. Радзордзæнæ дæ фун æлдæрттæн уæд,
 Дæтта еске нихкъуæрд ку а гъуддаги.
 А б и с а л. Табу, о, ме 'скæнæг Хуцау! Корун.

Фæууæнтæ дæ фæдзæхст цийнаг гъуддæгтæ...

Æ м б æ р з æ н.

...Игъусуй фæндури цагъд, æрдзæф. «Фæххæссунцæ фарнæ, амонд!..» Рахесæрдигæй киндзгъонтæ æрбахонунцæ дууæ киндзи (къохбæлхуæцгута æма кизгæ 'мбæлттæ). Зар... Киндзити разæй цæу сæризæди турусатæ хæссæг (кафгæй). Æрлæуунцæ. Кизгæ æма лæхъуæн æркафунцæ «киндзитæн». Заргæй фæццæунцæ сценæй галеуæрдæмæ. Игъусуй хестæри кувд. Киндзæхсæвæр идарддæр цæуй.. Рацæунцæ галеуæрдигæй æртæ ниуæзтгун лæги.

1-а г л æ г. Уæллæхи æз ауæхæн киндзæхсæвæр

Нæ фæйидтон мæ фуни дæр некæд!

(Фæккеуй, туххæйти ма æ еу къахбæл фæллæууй æ къохтæ фæххæссуй фæйнердæмæ).

2-а г л æ г. Æ цæрæнбон фæууа берæ не 'лдарæн, Адтæй фингæ фæрзеуæй парахат.

1-а г л æ г. Райгурæд ма никкидæр ин фондз фурти! (Исхæкъурцц кæнуй. Фæккеуй бабæй).

Æртиккаг лæг æвзаруй исдзорун, фал... Æ къох ракъуæруй фæццæуй, фæстæмæ фæккæсуй залмæ еу рæстæг, æ къох сæбæл ракъуæруй. Фиццаг – низзаруй. Дуккаг бафæрсаг кæнуй. Æртиккаг дæр æвзаруй кæнун фæрсаг. Фæццæунцæ сценæй. Райгон æй æмбæрзæн. Игъусуй ма сæ зард, уотемæй Сæлаур фæззиннуй дзатмабæл дууæ дуарей астæу. Зиннунцæ киндзитæ. Амонуй. Æрбацæуй Туйгъан, уæдта Тамбий. Сæлаур астæуккæй).

Т у й г ь а н. Цæугæ махæй кæцирдæмæ 'й кæмæн?

Т а м б и й. Тухсун уобæл, рартасон кутемæйти

Мæ зæрдироси!.. Хатирæй фæууæд...

(Сæлаур исхæкъурцц кæнуй. Туйгъанмæ).

С æ л а у р. Тæрсис цæмæй, æлдари фурт, зæгъай мин,

Дæ нифс уæддæр цæмæннæ ба хæссис?

Æвæццæгæн, дæу бон дæр нæй равзарун

Дæ хори туни, гъе, уæууæй – уæууæй...

(Ходуй ибæл).

Т у й г ь а н. Рартасдзæнæн, гъай-гъай, мæ Дзæмирæти,

Æ фийи рагъбæл сау æстæлфæ ес.

Кæсгæй бæгъетт, никки ба ма хæстæгмæ,

Бæрæгæнæн фæйиндзæнæн гъеуæд.

С æ л а у р. Цæй, уотæ нæ, барветæн бал Тамбийи.

Фæууй кæстæр æмбаргæ 'ма цурддзаст.

(Тамбий æ сæр фæкъкъолæ кæнуй).

Т а м б и й. Цæуй лæвæрд фиццаг барæ хестæрæн!

Дæ разæй?! На, нæ рамардзæн саг дæр!

Т у й г ь а н. Ма ракæнæ ай цъухи дæр æнгулдзæ!

(Тамбиймæ ходгæй).

Дæхемæ 'нцæ, ме 'нсувæр, дæуæн дæр.

Гъай-гъай, ку равзарон æз мæхеуони,

Æнæмæнгæ, уодзæй иннæ де 'нкъай!

(Сæлаурмæ).

Гъæуй де 'нхус гъенур мах 'вæстеуатæй,

Лæудзиан кæдмæ хъæдори мехтау хъен?

Бæргæ фæууис мадзалгун хаттæй-хатт ду.

Нæй пот кæнунмæ дæ унаффæ, цæй!

С æ л а у р. Калуй цирен уе 'нæбухсондзийнадæ,

Цурддæр фæндуй уæ бацæун, гъай-гъай! (Идзулуй.)

Т а м б и й. Параст кæнун уавæрæн афонæ æй.

Т у й г ь а н. Нæ каст дæумæ 'й, Сæлаур, гъæйдæ-уай!

(Сæлаур фæккеуй, исхæкъурцц кæнуй, нинцъолуй æ цæститæ, багъæуай кæнуй сæмæ медæгмæ).

С æ л а у р. Сæрзелæггун иссæй ме 'нгас. Зиннунцæ

Æбæрæгæй сæ цæсгæнттæ мæнмæ.

Нæ равзардзæн, уæллæхи, уотемæй сæ,

Мæхе гъæуй медæгмæ бацæун!

(Бараст уй. Туйгъан æ размæ фæллæууй).

Т у й г ь а н. Нæ, нæ! Ку бацæуай сæмæ хæстæгмæ.

С æ л а у р. Дæ хуæздæри ку фæйидтай! Гъе уæд,

Зæгъайтæ мин, ци уодзæнæй кæддæра?

Æнсувæрæн адтæй кæд тобæгонд?

Т а м б и й. Зæрдæгъартæ карз тулфæй ниуодзæнцæ!

С æ л а у р. Сумахæн дæр нæййес сæмæ цæуæн.

(Налат худт сæмæ бакæнуй).

Айтæ нимад теутæбæл уæ дууæ дæр.

Фал ка кæмæн, базонæ цо, гъе, уой!

Къахдзæф хæстæг киндзитæмæ байвæрæн,

АДЕМОН СФЕЛДИСТАДЕ

(Киунугæ "Нартæ"-й. Идарддæр. Райдайæн 2016 анзи журнал "Ирæф"-и 1-аг, 2-аг æма 3-аг номерти)

КЪАНТДЗИ ФУРТ СÆУУАЙЙИ БÆХ ГЕМУДÆ НАРТИ ДОГЪИ АЕРФИЦЦАГ АЙ

Устур догъ адтæй Нарти æма и догъи фиццагæн авд уа-цайраги адтæй, фæстагæн дæр æртæ, æма æрæмбурд æнцæ Нарт се 'рфæнти хæццæ.

Сæууаййи бæх минкъий аласа адтæй, уасæнги асæ, æма 'й сæ еу дæр искъуæридæ, иннæ дæр, а ци 'й, зæгъгæ.

Ни 'й ласта Сæууай Едилмæ æма 'й уоми, дууæ суги еумæ кæми кæнунцæ, уоми хъуммæ баскъардта, æма ин бæх загъта:

– Кæркуасæнти мæмæ æрцо æма мæ куд исæууæрдай!

Уотæ бакодта æма ибæл Едили хурæбæл саргъ исæвардта, æма 'й фæгъгъазун кодта. Бæх ин загъта:

– Цалдæн мæ къахи бунæй уорс зинг хаун райдайа, уалин-мæ рæвдзæ нæ уодзæнæн.

Сæумæ, æхсæвæ æма бон ку нæма фæххецæн æнцæ кæ-рæдземæй, уæд Аехсийнæ ракастæй æма дес кодта:

– А, хуцаути Хуцау! Къантдзити муггагæй ку некæмибал хо-нунцæ, уæд Едили хурæбæл е ци уодзæнæй?

Загъта ин Сæууаййæн нæуæгæй бæх:

– Нæма дæн рæвдзæ æма мæ нæуæгæй донмæ баскъæ-рæ.

Æма 'й баскъардта. Нæуæгæй еци афони бабæй имæ æр-цудæй æма ибæл гъазун райдæдта, æма æ къахи бунтæй уорс зинг хаун байдæдта. Бæх загъта:

– Гъенур рæвдзæ дæн æма Хуцау ке зæгъа, е уодзæнæй.

Догъ нæхстæр кодта æма е дæр сæ хæццæ ранæхстæр æй, æма ибæл цæмæннæ айуан кодтонцæ етæ дæр.

Æргом нæ ракæнгæй, нæфæткæуй.
(Ходуй сæбæл).
Т у й г ь а н. 'Цæгæй дæр мах ку бахаудтан къæппæги!
(Ракæсуй Дзæмирæт. Амонуй Туйгъанмæ. Сæлаур фæр-размæ кæнуй æ реу).

С æ л а у р. Хуннуй мæ ном Сæлаур ма цæмæн! (Ходуй бабæй...)

Кодтон гириз уæ хæццæ. Куд не 'ртасун
Мæ сугъзæрийнæ хуæрти? Цъундæй дæр
Равзардзæнæн, ци уати ка лæууй си.

Т у й г ь а н, Т а м б и й. Корæн ди мах дууемæй дæр, гъенур
Цæугæ кæмæн кæци уатмæ 'й, бамонæ!

С æ л а у р. Гæнæн мадта æппун кæд нæбал ес,
Фæддæн нури уæнгæ уин кенкегъазæ.

Нæбал марун уодхарæй уæ, цæугæ
(Амонуй Туйгъанæн иннердæмæ. Байвæргæй къах...)

Ма байвæрæ дæ къах ду медкъæсæрмæ!

Цæуис кумæ? Аерлæууæ дин зæгъун!

(Туйгъан райзайуй сагъдæй. Амонуй ин иннердæмæ. Зин-нуй Дзæмирæт).

Кæсай уæртæ дæ бонирохс, де 'стъалу,

Де 'рттевгæ хор, Дзæмирæти рæсугъд!

Хæссис тæлæнтæ кæцимæ, гъе ейæ!

Цæугæ дæуæн гъе уордæмæ 'й, Туйгъан!

(Туйгъан фæццурд æй, фал нæ хезуй медæгмæ).

(Сæлаур дзоруй Тамбиймæ).

С æ л а у р. Ма разелæд дæ сæр, Тамбий, фурцийнæй!

(Амонуй иннердæмæ. Уордигæй зиннуй Дзæхирæт).

Æнгъæл дæумæ кæсуй дæ Дзæхирæт!

(Æвзедгæй).

Цурддзаст уотæ. Аейевдзи ма фæууæнтæ

Уой фæсте дæр, гъеууой уин фæдзæхсун!

Т у й г ь а н, Т а м б и й. Ниуадздзæнæ дæ миутæ кæд,
Сæлаур!!!

(Ходунцæ æгасæй дæр).

Æ м б æ р з æ н.

Аст бони кæми ниццудайуонцæ, уордигæй адтæй се 'рбау-айун. Цæунтæ райдæдтонцæ æма сæ фиццаг æ разæй искодта, уотемæй сæ синдзи фæццæун кодта æхсæвæ-бонмæ, сæ бонивайæн ба син хурæмæ ракодта æма сæ бон-сау изæрмæ бабæй уоми фæххæтун кодта. И бæхтæн сæ фæрстæ ниллæгун æнцæ, уотемæй и будурмæ раервазтæнцæ. Се 'нгъудмæ рахъæрттæнцæ. Æртæ бони æма æртæ 'хсæви уоми фæсалабæл æхе рауагъта æма уолæфтæй, етæ ба ра-уадæнцæ. Æртиккаг сæумæ ку 'рхъæрттæй, уæдта е дæр рабадтæй æма сæ сорун райдæдта æма, ке куд æййафта, уотæ син æ бæх, кæмæн бæхбадæги гъос тудта, кæмæн ба бæхи гъос. Æртæ бони раздæр исхъæрттæй. Ку исхъæрттæй, уæд басабур æй æма син загъта:

– Мæгур лæг дæн æма мин мæ хай раттетæ, æз ба мæ хæдзарæ байагорон.

Нæ имæ игъустонцæ:

– Ду бабæй кæцæй æрфиццаг адтайсæ?

– Æдта, кæд æцæг нæ 'й, уæдта мин мæ фиццаги бæсти мæ фæстаги хай.

Еугай-дугай хъæртун райдæдтонцæ, кæмæн бæхбадæги гъос нæ, кæмæн бæхи гъос нæ, уотемæйти исхъæрттæнцæ.

Фарстонцæ сæ:

– Ци кодтайтæ?

– Магъа, ци кодтан? Гъе, атæ нæ бакодта.

Æнæгъдау кæми адтæнцæ?! Æма ин æ фиццаги æма æ фæстаги хай равардтонцæ, æма дæс уацайрагей хæццæ æ хæдзарæмæ иссудæй Къантдзи фурт Сæууай.

НАРТИ САУ РОБАС

Устур и Нартæ исфæндæ кодтонцæ: «Фæруæ сог содзун нæбал фæразæн, нур ба исон уæлбони сконди Тæгæри Тъæпæнмæ толдзæ сог ласунмæ ка нæ фæццæуа, е хъоди фæу-уæд!»

Сæумæ Дæллаг синхи федеуæг Сибекæ, Уæллаг синхи федеуæг ба Тæразон сæбæл фæгъгъæр кодтонцæ. Нартæ ранæхстæр æнцæ Тæгæри Тъæпæнмæ. Сог æрцæттæ кодтонцæ. Æхсæвæ сæхебæл уæрдун бурæу æркодтонцæ æма

сæбæл зæйти мет ниуурдта. Алке æхе æнхуæрсун нæбал фæразта. Сæ согтæ ракалдтонцæ.

Нур ба нæ хæдзæрттæмæ ци мадзалæй бахъæртæн, зæгъгæ, æма Уорæзмæги дууæ уорс сиуæ сау гали сæ разæй ракодтонцæ. Æставд лæдзæг Алмуталхъ ба сæ галдæрæг адтæй.

Ранæхстæр æнцæ. Уотæ рæхги ба сæ разæй и арф метæй Сау робас фæггæпп лапта. Алмуталхъ дæр æралæуирдта æ фæсте æма и робасæн æ думæг сугъзæрийнæ метбæл райзадæй, æхуæдæг ба ниффардæг æй.

Уорæзмæги галтæ дæр нæбал фæразтонцæ. Аци фурт Ацæмæзмæ ба адтæй тотуригурд сау сиуæ дууæ уорс гали æма уони сæ разæй ракодтонцæ, уотемæй исхъæрттæнцæ.

Алмуталхъ дзорæгмæ нæбал дзурдта, ходæгмæ нæбал худтæй. Æхсийнæ ин тумбул фингæ дардта, уæддæр нæ хуардта. Уæдта ра-дзубанди кодта е, цæбæл нæ хуардта, уой.

Æхсийнæ ин загъта:

– Еци робас, нæ фиддæлтæ сæ биццеуæй ардæмæ ке агурдтонцæ, е ку адтæй, нур ба бахуæрæ, уæдта ин ести мадзал кæндзинан.

Æхсийнæ рарæвдзæ кодта Уорæзмæги, Хæмици æма Сослани. Цæун райдæдтонцæ етæ æма нихъхъерттæнцæ денгизи билæмæ. Агорун æй райдæдтонцæ денгизи синдзи.

Фæ 'й агурдтонцæ æстæмæй-астмæ æма æй нæ ирдтонцæ. Хуаллаг дæр сæмæ нæбал адтæй. Уæддæр сæ уæластæн æртæ бони хæтун райдæдтонцæ æма сæ бæхтæ бастадæнцæ. Еу сæумæ Сослан рагигомау рауæлæ 'й æма робас сæ уосонги цорæй фæггæпп ласта. Сорун æй райдæдтонцæ 'ма сæ бæхтæ бастадæнцæ. Уорæзмæг æй æ æрфæнбæл сорун райдæдта æма æй Уæрппи буни баййафта, æма æй рамардта.

Нартæ æхсæвæ байзадæнцæ сæ бунати æма судæй мæлæтмæ æрифтудæнцæ. Сослан æртæ ухсти байдзаг кодта робаси фидæй. Фезонгутæ исфунхтæнцæ æма Сослан дзоруй Уорæзмæг æма Хæмицмæ, бахуæретæ, зæгъгæ.

– Мах робаси фид бахуæрунмæ неци бакæндзинан!

Нæ бакумдтонцæ æма Сослан æхуæдæг хуæрун райдæдта, иннетæ дæр райдæдтонцæ:

– Уæддæр Нарти робаси фидхуар, – зæгъгæ, æма æй игъаугидæр нæбал ес.

Фал кæрæдземæн ба ниффæдзахстонцæ:

– Маке маци зæгъæд, æндæра нæ Сирдон цард нæбал ниуадздзæнæй.

Сæумæ ранæхстæр æнцæ æма робасдзарбæл нæ фæдудтонцæ. Уорæзмæг уотæ загъта:

– Мæнæн мæ бæх дæр фæхъхъиамæт кодта, мæхуæдæг ба уæ хестæр æма ин мæнмæ æмбæлуй и царæн.

Хæмиц ба уотæ загъта:

– Æз ба астæуккаг дæн 'ма мæнбæл æмбæлуй!

Сослан бабæй загъта:

– Æз ба уин кæстæреуæг дæр ку фæккодтон æма мæнбæл æмбæлуй.

Н' адтæй – адтæй, уæддæр æй Сослан æ фæсабæрцæ ниббаста. И Нарт сæ хæдзарæмæ иссудæнцæ æма и царбæл нæ фæдудтонцæ. Сæ гъуддаг Нарти Устур тæрхонмæ рацудæй. Сæ тæрхон ралух æй:

– Ка си хуæздæр тауæрæхъ ракæна, и робасдзар уой фæууæд!

Уорæзмæг хестæр адтæй æма фиццагидæр зæгъуни барæ уой адтæй.

– Зæгъæ, Уорæзмæг, дæ кезу æй, – зæгъгæ, загътонцæ Нартæ.

Уорæзмæг загъта:

– Ци мингий мæбæл рацудæй, уоми мæбæл дессагдæрæн æрцудæй аци гъуддаг... Рандæ дæн еунæгæй цауæни. Фæххаттæн æма некæми неци иссердтон. Хуаллаг дæр мæмæ нæбал адтæй, уæддæр уæластæн æртæ бони хæтун байдæдтон. Уæдта мæ изæр еу хæдзарæмæ æрхастон. Авари исбадтæн æма мæ зæрдæй загътон:

– Тæходуй, арт мæ ку адтайдæ!

Арт мин фестадæй. Уæдта уотæ бакодтон:

– Тæходуй, аци арти фарсмæ мин тумбул фингæ идзагæй ку фестидæ!

Фингæ мин фестадæй æма мæхе бафсастон.

– Гъæй, гиди! Нур ма мæ аци æфсесæй уат ку уайдæ!

Уат мин фестадæй æма ниххустæн. Уæдта еу уосæ æрбацудæй æма мæ дæллæй урундухъи ниххустæй. Хуссæг мæмæ нæбал цудæй, мæхе раргъувтон æма уосæ исдзурдта:

– Гъе, не 'фсес иуазæг, сабур!

Дуккаг хатт дæр – уотæ. Æртиккаг хатт ба æ сæргъи балæудтæн.

Хуцау дин ма бакомæд, зæгъгæ, буйнагин æхсæ æ нивæрзæнæй исиста æма мæ уомæй æрсæрфта:

– Мæнæн куд хуарз, уотæ Бегендий гал фестæ!

Гал фестадтæн. Мæ уæзæг мин рафхалидæ, мæ зунд ба ма мæхемæ адтæй æма æфсой æвæрун нæбал уагътон. Уæдта мæ бæх фестун кодта. Фæммæбæл куста, цалдæн мæ рагъ рафхалдæй, уæди уалдæн, уæдта мæ куй фестун кодта.

Куйæй ин косун райдæдтон, мæ лæги зунд мæхемæ уогæй. Мæ хуарзи хабар райгъустæй. Еу кæми адтæй, уоми имæ еу фий-йаутæ æрцудæнцæ мæн корунмæ. Уонæн мæ равардта. Зæлдагин бæндæн мæ хъури, уотемæй мæ фæлластонцæ етæ. Косарт мин никкодтонцæ æма мин æй мæ рази себури æривардтонцæ.

Æз дæр еу иуонуг исистон æма æй бахсидтон, уæдта бабæй инней, уотемæй мæхе бафсастон. Æхсæвæ ба кæронмæ ниллæудтæн, мæ буни буйнаг нийтудтонцæ, уотемæй.

Уæд дин берæгъбал æрбацудæнцæ. Æз дæр сæ расурдтон æма, ке куд раййафинæ, уотæ ин æ хæкъолоæ истонинæ. Уоте-

мæй и дзогæ фæййервæзун кодтон æма мæ и фиййаутæ борæ нæл фуси хæццæ и уосонгæмæ фæстæмæ æрластонцæ.

Дуккаг хатт мæ æндæр фиййаутæ фæлластонцæ. Гъесин бæндæн мин мæ хъури бафтудтонцæ. Æз дæр мæхе фæстæмæ нийвазинаæ æма мин мæ къуди ниннæмиуонцæ.

Æрхъæрттæн бунатмæ æма мин хъæсхъæр цæлæ ник кодтонцæ, сæхуæдтæ ба мæ лæдзæгдзæфтæй ратардтонцæ кæронмæ. Фиййау-тæ мæн устурзæрдæй æнæ сагъæсæй исхустæнцæ. Берæгътæ дæр, æз уоми ке адтæн, уой куд нæ зудтайуонцæ æма тегътæй ниудтонцæ:

– Уорæзмæг, геруз ниууай нæ тæрегъæдæй, мах хъурбæл ка нихуæстæй! Æма дин дæ аккаги цæлæ дæр бæргæ ник кодтонцæ!

Æз дæр сæмæ нинниудтон:

– Мæнæй ма тæрсетæ, рацотæ, уæ тæрегъæд уæхе!

Æстонг берæгъбал æрцудæй æма син мæхуæдæг агъазгæнæг, уотемæй ниццагъта и фусти дзогæ. Сæумæ мæ фиййаутæ ниннадтонцæ, уотемæй и уосонгæмæ æрцудтæн. Нæбал фæразтон еу рауæн бадунæй. Еу кæми адтæй, уоми ба къæсибадæг уосæмæ рафтудтæн. Къæсибадæг уосæ ба цардæй хæмпæли.

Еу бон кæми адтæй, уоми уордæмæ ниццудтæн. Бацудтæн ин æ хæдзарæмæ æма æхуæдæг уоми н' адтæй, афæдзи хуаллагæн ба ин адтæй æртæ гудуни. Уони æрсастон æма сæ мæ буни æркодтон. Уотæ рæхги ба къæсибадæг уосæ æрбацудæй æма нирдеуагæ кодта:

– Дæ буни байзайæ, кæд куй нæ дæ, уæд дин ци зæгъон! Мæ афæдзи хуаллаг мин ку нæ бахуардтайсæ, уæд дин ести адтайдæ, нур ба дин ци кæнон!

Æз дæр фестадтæн æма къæсибадæг уосæ æ гудунтæ ку æруидта, уæд загъта:

– Цо уæхемæ æма дæхе искъулук кæнæ. Ахсæви ба уæ урундухъи буни балæсæ æма дин цидæр кæна, уордæгæй мабал ракомæ! Уоми хъес-хъес кæнæ æма æй хуссун ма ниуадзæ. Сæумæрдæмæ рафунæй уодзæнæй æма æ гъæлæсæй цалинмæ æхседæн зингитæ кала, уæдмæ ди æ фунæй ма баруагæс уæд! Уæдта, æ нивæрзæн буйнагин æхсæ æма уомæй дæхе æрсæрфæ, уæдта Хуцауи ка фæндæ уа, е уодзæнæй.

Æз дæр, къæсибадæг уосæ мин куд байамудта, уотæ мæхе

искъулук кодтон æма и уоси урундухъи буни балæстæн. Æхсæв– æндæргъцæн æй хуссун нæ ниууагътон: хъес-хъес кодтон. Уосæ ку æрфæллад æй, уой ку базудтон, уæдта æрсабурдæр дæн. Бон-ивайæнтæбæл иссæй, уотæ ба и уосæ тарф фунæй æрцæй. Æз дæр буйнаг æхсæ æристон, мæхебæл æй æрхастон æма ци адтæн, уой фестадтæн. Уæдта уоси æрсæрфтон:

– Мæнæн куд хуарз, уотæ егар гацца фестæ, – зæгъгæ, æма егар гацца фестадæй.

Мæ дууæ егари уомæй райгурдæнцæ. Уæдта æй æфсæ бæх фестун кодтон æма мæ устур æрфæн уомæй райгурдæй. Уони куд æцæг зæгъун æма радзурдтон, уацæгæй робаси цар мæн æй æма æй мæнæн раттетæ!..

Болат-Хæмиц загъта:

– Дууæ уоси мин адтæй. Еу бон мин сæдæ гъунемæй нимæт кодтонцæ æма мæбæл алли зари сæр хастонцæ: «Аци нимæт уæхæн нивгун нимæт уодзæнæй æма нин нæ сæри хецуу Ауармæ цæудзæнæй. Ауари рæсугъд хъумæцтæй нин æ нахæтбæнстæ идзагæй хæсдзæнæй. Ауари рæсугъд кизги ба нин æртиккагæн хондзæнæй!»

Мæхе исхуссæг кодтон къелабæл æма сæмæ фегъустон, уæдта син загътон:

– Хуцау уин ма бакомæд! Мæ зæрди ка не 'фтудæй, уой мин мæ зæрди æрæфтудтайтæ!

Ауари хъумæцтæ хæссун райдæдтон, уæдта Ауари рæсугъд кизгæ уосæн ракурдтон. Уоститæй ба не 'руагæс кодта. На, нæ-уа, исхонуй æй, зæгъгæ, уой мин ку базудтонцæ, уæдта цæхгун æртæ къерей ракодтонцæ, туппурмæ рауадæнцæ 'ма искувтонцæ афæй сæйгæ æма некæд рабадгæбæл, æ афæдзи бони ба æ мæлæт куд фæцайдæ, уобæл.

Ауари рæсугъд надбæл фæссæйгæ æй. Æ афæдзи бонмæ фæссадæй æма, нур мæлдзæнæн, зæгъгæ, уæдта мин загъта:

– Мæ хъиамæтæй дæбæл неци ес, фал мæ æртæ æхсæви ба-гъæуай кæнæ!

Ауари кизгæ рамардæй, гъæуай кæнун æй байдæдтон. Ме стур кærцæ искодтон уæлæфтауæй, мæ церхъ ба уой медæги баримахстон. Дууæ æхсæви багъæуай кодтон, æртиккаг æхсæвæ ба Руймон æрбалæстæй уобайи дуари цъасæй æма и мардмæ æ гъæлæс куд фæххæлеу кодта, уотæ ба æй мæ

церхъæй расæрфтон. Руймон дууæ ‘мбеси рахаудтæй æма фиццаг æрдæг лæсун райдæдта, ‘ма еу фæрдуг æрхаста. И дууæ лухи еумæ бакодта, уотемæй ‘ма сæбæл æй æрсæрфта, ‘ма ниццæфстæнцæ. Æз фæллæбурдтон æма фæрдуг барæмугътон, æма æй мардбæл сæрфун байдæдтон, æма мард æрабадтæй. Уæдта мæ фиййаг лæдзæгбæл еу сæри хъаболæ бакодтон æма ибæл уотемæй цагъд искодтон уобайи хурфи.

Уæд изæрæй уоститæ сабатизæри æрцудæнцæ æма фæндурци цагъд уобайи хурфæй ку фегъустонцæ, уæдта фæстæмæ фæллигъдæнцæ. Адæм дессагмæ æрцудæнцæ æма уордигæй Ауари кизгæбæл дуккаг алай никкодтонцæ. И дууæ уосей æнæдæндти думгутæбæл ниббастон, се ‘стæги хъазала ба син басугътон.

– Уой цацæгæй зæгъун, – загъта Болат-Хæмиц, – уацæгæй æй мæ лæхъуæнæн раттетæ...

Сослан загъта:

– Æз ба мæ енцег æрвади хæццæ Фæс-Нарт-Хузæдзæгатмæ цауæни фæццудтæн.

Æстæмæй-астмæ фæххаттæн æма некæми неци иссердтон. Уæдта ма уæластæн æртæ бони æрхаттæн æма еу тæрхъос рамардтан. Нæ бунатмæ æй æрхастан, ба æй гъуд кодтан. Уæдта æз рафунæй дæн, мæ енцег æрвадæ ба ухститæ байдзаг кодта фидæй. Ис сæ бор кодта ‘ма сæ мулдзугбæрзи никъкъуæрдта.

Тæрхъос фæггæпп ласта æма ниффардæг æй. Æз дæр цæй бæрцæ хустайнæ æма æригъал дæн. Фæрсун мæ енцег æрвади, кæми æй нæ тæрхъос, маха ести бахуæрæн, зæгъгæ.

Е ба мин уотæ: «Мæнæ æй мулдзугбæрзбæл байвардтон фезонæгæй æма рагæпп ласта, æма ниффардæг æй!»

Кæми ми байруагæс адтайдæ æма рамæстгун дæн, – æстонг лæги бæстæ ку нæ гъæуй, æма æй рамардтон. Хæссон æй, зæгъгæ, куд загътон, уотæ ба мулдзуги бæрзмæ батухстæй и мард æма æригас æй.

– Цæмæннæ мæ бауагътай, мæрдти дин уосæн ку курдтон Барастури кизги!

– Мадта мин мæхе рамарæ, – загътон ин æз дæр.

Æ къох мæмæ нæ батастæй æма мæхуæдæг мæхе рамардтон. Мæрдтæмæ бацудтæн æма мæрдти Барастури кизги уосæн ракурдтон. Уомæй мин лæхъуæн райгурдæй. Уæдта

мæ мæ енцег æрвадæ мулдзугбæрзмæ батулдта æма æригас дæн.

Уобæл Сослан æ енцег æрвади æвдесæнæн бадардта æма загъта:

– Нур ба мин и сау робасдзар уомæн ходдзагæн раттетæ!

Сослан æд æвдесæн ке радзурдта, уомæй Нарти тæрхонгæнгутæ и робасдзар уомæн исаккаг кодтонцæ.

НАРТИ СОСЛАН ÆМА КÆРЗÆЛГЪИСТ УОСÆ

Нарти Сослан æрфæнбæл рабадтæй æма цауæни рацудæй. Цæй бæрцæ фæххаттайдæ, уæдта еу сагбæл фембалдæй. Саг ралигъдæй ‘ма ‘й Сослан расурдта. Хъæбæр берæ ‘й фæссурдта ‘ма ‘й не ‘ййафта, кæми фæззиннидæ, уоми ‘й бахæстæг кæнидæ, кæми фæййаууон уидæ, уоми бабæй си райзолдæр уидæ. Уотемæй ин раййафуни амал нæ ирдта, исхурмæ ‘й Сослан дæр, уæдта æрфæн дæр исхед кодта.

– А ци дессаг æй! – зæгъгæ, дзоруй Сослан, – æрфæн дæр мин уотæ хъæбæр ку некæд исхед кодта, раййафуни амал дæр ин ку нæ ерун, ци дессаг æй æдта! – Æхецæн расоми кодта, æз, зæгъгæ, дæу ку ниууадзон.

Цæй бæрцæ ‘й фæссурдтайдæ, уæдта и саг еу лигъз будури еу кесенамæ æрхъæрттæй, ралæуирдта æ бæхæй, бæхбæттæнбæл æй бабаста, æхуæдæгка саги фæдбæл кесенамæ фæммедæг æй. Уоми ба дин еу уоси хуйгæ баййафта, фарсбæл ба саги цар æд сиутæ ауигъдæй лæудтæй.

Дæ бон хуарз, зæгъгæ, и уосæмæ дзоруй Сослан.

– Æгас цо, мæнæ куйи муггаг, мæ еунæг гъоги мин хезун цæмæннæ уадзис, дæ разæй мин æй цæмæн æрсурдтай?

Сослан нигъгъос æй, уæдта имæ дзоруй:

– Хъæбæр æстонг исдæн ‘ма дæмæ кæд ести ес, уæд мин хуæруйнаг раттæ.

– Уæртæ фингæ дæхердæмæ æрбанхуæрсæ ‘ма си хуæруйнаг дæр, ниуазуйнаг дæр ес, – хуæргæ дæр бакæнæ ‘ма ниуазгæ дæр.

Сослан фингæ æрбанхуæрста æхердæмæ, еу дзоли къæбæртæ си, еу фиди хунтæ си, арахъи ниуазæн, бæгæний къос. Æр сæмæ кастæй Сослан ‘ма загъта:

– Бахуæрон сæ ‘ма мин ку неци исагъаз уодзæнæнцæ, ма сæ хуæрон, æма судæй ку мæлун?!

Ци гæнæн адтæй, хуæрун байдæдта ‘ма куд хуæргæ цудæй дзоли къæбæртæ ‘ма фиди хунтæ, уотæ фингæ идзагдæргæнгæ цудæй, бæгæний къосæй ба ку раниуазидæ, уæдта бабæй фæстæмæ райдзаг уидæ. Дес ибæл фæккодта Сослан, æхе бафсаста хуарз, уæдта и уосæмæ дзоруй:

– Æз мæхе хуарз фæуидтон, фал ма мин мæ бæхæн дæр ести хуæруйнаг ку раттисæ, уæд хуарз уайдæ.

– И куйи муггаг æхе бафсаста, нур ба ма æ бæхи сагъæс кæнун дæр байдæдта. Уæртæ кæвдæси сæри хуасæ ивæрд ‘ма си дæ урзидзаг æресæ, ‘ма ин, гъе, уой раттæ, уомæй фулдæр æй нæ гъæуй.

Æ урзидзаг æриста хуасæй Сослан æма ‘й æ бæхæн ниввардта кæвдæси, бæх æй хуæрун байдæдта, ‘ма ‘й куд хуæргæ цудæй, уотæ хуасæ фулдæргæнгæ цудæй. Кæвдæс æ тæккæ билтæмæ иссæй. Уотемæй Сослан æ бæхи дæр ку бафсаста, уæд фæстæмæ авармæ бацудæй.

Изæр кæнун дæр байдæдта ‘ма Сослан е ‘хсæвеуат уоми кæнун унафæ искодта. Изæр талингитæ кæнун куд байдæдта, уотæ ба дин авари тугури еу дуаргондбæл еу маргъ æрбатахтæй, мед авар куддæр фæцæй, уотæ ба е дæр уосæ фестæдæй. И дууæ уоси адтæнцæ хуæртæ, Сослан си фиццаг ци уоси æрбайиафта, е хаттæй æ саги цари, и хæдзари хецау дæр е адтæй, иннæ хуæрæ ба маргъи хузи хаттæй, цардæй æ хуæрæмæ.

Ку раталингæ ‘й, уæд дуар æрæхгæдтонцæ ‘ма урундухъбæл уат ракодтонцæ сæхецæн, Сосланæн ба зæнхи рауат кодтонцæ. Урундухъи и дууæ уоси æрбахустæнцæ, Сосланмæ ба дзорунцæ: «Ниххуссæ ду дæр, лæгæн силгоймæгти рази хуссун бæргæ не ‘нгъезуй, фал дин иуазæги хатир фæууæд».

Сослан дæр ниххустæй зæнхи. Сагъæстæ бацудæй Сосланмæ ‘ма нæ фунæй кодта. Дууæ уоси ку рафунæй æнцæ, уæд хур-хур кæнунцæ, æхседæн зингитæ сæ гъæлæстæй калун байдæдтонцæ ‘ма Сосланбæл ку ‘рхауиуонцæ, уæдта æ нимæти цæх-цæх иссæуидæ.

Сослан содзунæй ку фæттарстæй, уæд дууæ уосей дæр райгъал кодта ‘ма сæмæ дзоруй: «Корун уи ‘ма мæ рауагътæ, æз ба мæ хæдзарæмæ цæуон».

Уоститæ ба имæ дзорунцæ:

– Нур ма нæ ку æригъал кæнай, уæд дин ци гъæуа, уой бакæн-дзинан, – ‘ма фæстæмæ исхустæнцæ. Ку рафунæй æнцæ, уæд бабæй æхседæн зингитæ сæ гъæлæстæй калун байдæдтонцæ ‘ма бабæй Сосланбæл ку ‘рхауиуонцæ, уæд æ нимæти цæх-цæх иссæуидæ. Сослан содзунæй ку старстæй, уæд бабæй и дууæ уосей райгъал кодта ‘ма сæмæ дзоруй:

– Содзун æма уи корун, ра мæ уагътæ, æз ба цæуон мæ хæдзарæмæ.

Æхе меднимæр ба загъта æхецæн: «Хуарз рауæн нæ бафтудтæн, æнгъæлдæн аци хатт ме сæфт æрцудæй».

Уоститæ имæ рамæстгун æнцæ, – а ба нæ хуссун ку нæбал ниууадздзæнæй, зæгъгæ, ‘ма, фиццаг си ци уоси æрбайиафта, е æ нивæрзæнæй буйнагин æхсæ фелваста, ‘ма уомæй Сослани æрцафта. Сослани Хуцау рæсугъд кизгæ фестун кодта æма имæ и дууæ уоси дзорунцæ:

– Рацо, нур ба нæ астæу нæ дæлфæдти исхуссæ.

Сослан дæр рæсугъд кизги хузи дууæ уосей дæлфæдти ниллæстæй ‘ма исхустæй. Ку рафунæй æнцæ и уоститæ, уæд Сосланмæ æхседæн зингитæ нæбал хаудтæнцæ ‘ма е дæр бафунæй æй. Ку фæббон æй, уæд, ци уосæ æртахтæй, е бабæй маргъи хузи фæстæмæ фæттахтæй, иннæ уоси хæццæ ба хæдзари байзадæй Сослан. Уотемæй цæрун байдæдтонцæ.

Цæй бæрцæ сæбæл рацудайдæ, уæдта Сослан, рæсугъд кизгæ куд адтæй, уомæ гæсгæ ‘й коргутæ фæцæй. Лæгмæ ‘й равардта и уосæ ‘ма киндзи рандæ ‘й. Цæй бæрцæ ибæл рацудайдæ, уæдта Сосланæн дууæ кизги райгурдæй. Уæд Сосланæн æ зунд æхемæ адтæй ‘ма загъта æхецæн:

– Нур атемæй кæдмæ цæрдзæнæн, Нартæ мæнæй сæ суйни сæрбæл ку хуæстæнцæ, – уадзæн, зæгъгæ, Сослан загъдæуй.

Æма цæмæй фæстæмæ и уосæмæ æрифтудайдæ, уой туххæй æ лæги хæццæ хилæ ракъахтонцæ. Æ лæг ин еу дууæ гъæппи фæккодта. Сослан дæр æй æ буни фæккодта ‘ма ин æ фæрстæбæл ранцæдтитæ кодта, æ фæрскъитæй дæр басæститæ кодта, ‘ма имæ уотемæй æ бунæй дзоруй: «Корун ди, ‘ма мæ уæддæр маргæ ма ракæнæ!»

Ни ‘й уагъта Сослан. Лæг дæр загъта:

– Æз дæу хæццæ цæрунмæ неци бакæндзæнæн.

‘Ма ин æхе дæр, æ дууæ кизгей дæр рахудта фæстæмæ и уосæмæ. Ра ин гъæститæ кодта Сосланæй: «Атæ мæ бакодта, æ буни мæ искодта, мæ фæрскъитæ мин ниммортæ кодта, дæ кизги хæццæ цæрун мæ бон нæбал æй».

Кæрзæлгъист уосæмæ бабæй æрæфтудæй фæстæмæ Сослан силгоймаги хузи. Ци фуддæр миуæ ма ин бакæнон, зæгъгæ, æма бабæй Сослани нæуæгæй буйнагин æхсæй æркъуæрдта ‘ма Сослан æфсæ бæх фестадæй. Æфсæ ку фестадæй, уæд æй бæхæргъаумæ раскъардта. Дууæ байраги низзадæй. Æ байрæгутæ дæр дзæбæх раустур æнцæ ‘ма бабæй Сослан загъта æхецæн: «Нур æз бæхæй кæдмæ цæрдзæнæн, Нартæ мæнæй сæ суйни сæрбæл ку хуæстæнцæ, нур ба син устур ходуйнагдзийнадæ ку ‘рхастон».

Цæмæй бабæй Кæрзæлгъист уосæмæ æрæфтудайдæ, уой туххæй фудагдзийнæдтæ кæнун байдæдта, бæхтæ ратæрæбатæрæ кæнун райдæдта, кæмæн æ фарс æ зæбæтæй ниццæвидæ, кæмæн æ лæбæз истонидæ æ дæндагæй, æ байрæгутæ дæр æхе хузæн фудаг кæнун байдæдтонцæ. Бæхгæс си ку нæбал фæразта, уæд Кæрзæлгъист уосæмæ æрцудæй ‘ма ин загъта: «Дæ бæх æма дæ байрæгутæ мæ бæхæргъауæй рандæ кæнæ, мæ бæхæргъауи мин æзгули кæнунцæ, æнцад сæ нæ уадзунцæ ‘ма мæ сæ мизд дæр нæ гъæуй».

Фæццудæй Кæрзæлгъист уосæ бæхæргъаумæ ‘ма е ‘фсæ бæх æд байрæгутæ æрласта. Ци зиндæрдзийнæдти ма ‘й бафтуйун кæнон, зæгъгæ, Сослани, ‘ма бабæй Кæрзæлгъист уосæ е ‘фсæ бæхи æ буйнагин æхсæй æрцафта. Сослан куй фестадæй.

Куй къæсæргæс куд адтæй, уомæ гæсгæ хæдзарæ, тургъæ гъæуай кодта, гъæунги рацæуæг нæ уагъта. Æ кой алли кæрæнттæмæ райгъустæй; Кæрзæлгъист уосæмæ, зæгъгæ, ауæхæн хуарз куй ес ‘ма имæ æ хабармæ гæсгæ еу фиййау æрцудæй:

– Хуарз куйи хабар дæмæ фегъустон ‘ма мин æй раттæ, мæ фонс мин берæгъ цæгъдуй алли æхсæвæ дæр, ‘ма мин кæд ести фæййагъаз уа, уæдта дин æ хæццæ нæл фус æрласдзæнæн.

Кæрзæлгъист уосæ ин æй равардта и куйи, фал ин бафæдзахс-та: «А куйи дин дæтгæ кæнун, фал æй æгадæ ма скæнæ, уæдта мин æй æнæ зианæй мæ къох иссерун кæндзæнæ».

Фиййау æ куйи фæлласта æ бунатмæ, косарт ин ракодта, хуарз æй бафсаста, изæрæй ба ин фусти кæронмæ гобанæй ниуат кодта. Сослан кæд куйи хузи адтæй, уæддæр æ зунд ба æхемæ адтæй ‘ма ку раталингæ ‘й, уæд Хуцауи искурдиадæй алли сирди æвзагæй дæр зудта ‘ма берæгътæмæ берæгъи æвзагæй нинниудта:

– Берæгъ кæми дæр ес, рацотæ ардæмæ, мах ба фусти дзогæ ниццæгъдæн!

Берæгътæ ку ‘рæмбурд æнцæ, уæд син и куй загъта:

– Гъенур æз мæнæ мед æскъæт лæудзæнæн. Еугайæй цотæ ‘ма уотемæй фусти дзогæ ниццæгъддзинан.

Берæгътæ бацыйнæ кодтонцæ, Хуцау нин равардта, зæгъгæ, ‘ма еугай-дугайæй мед æсдойнæмæ хезун байдæдтонцæ. Куй дæр сæ, ка ‘ймæ куд æрбалæуеридæ, уотæ ба ‘й равгæрдидæ, сæ мæрдтæ ба син кæрæдзæбæл ниццурхта, уотемæй берæгъти еугурæй дæр фæццагъта, æхуæдæгка бонæрдæмæ фусти кæронмæ гобанбæл исхустæй. Фиййаутæ сæумæй ку ракастæнцæ ‘ма и куйи хусгæ ку фæууидтонцæ, уæд загътонцæ:

– Æнгъæлдæн а куй нецæмæн бæззуй ‘ма нин берæгътæ нæ фус-ти фæццагътонцæ.

Бакастæнцæ сдойнæмæ. Берæгъти мæрдти барз ку ‘руидтонцæ, уæд ма сæ фур цийнæй ци кодтайуонцæ, уой нæбал зудтонцæ. И куйи хуарз нæл фуси хæццæ Кæрзæлгъист уосæмæ фæлластонцæ, хъæбæр ин райарфитæ кодтонцæ, уотемæй рандæ ‘нцæ. Уоци хабар, берæгътæ ке гузавæ кодтонцæ, уæхæн иннæ фиййаутæ дæр фегъустонцæ ‘ма имæ етæ дæр куйгор æрцудæнцæ. Кæрзæлгъист уосæ бабæй уонæн дæр загъта:

– Дæтгæ уин æй кæнун, фал æй æгадæ дæр ма скæнтæ, уæдта мин æй фæстæмæ дæр æнæ зианæй æрхъæртун кæндзинайтæ, нæл фус æ хæццæ, уотемæй...

Æ хъурбæл ин рæхис рафтудтонцæ ‘ма ‘й уотемæй фæлластонцæ сæ бунатмæ. Ку æризæр æй, уæдта фиййаутæ сæхуæдтæ бахуардтонцæ, и куйæн ба æстгутæ ракалдтонцæ. Æстгутæй куй ци ба-хуардтайдæ, еу минкый сæ рахсидта, уæдта сæ ниуагъта. Изæрдалингæ кæнун ку байдæдта, уæдта фиййаутæ и куйбæл фæгъгъæр кодтонцæ, цо дæлæ фусти кæронмæ, зæгъгæ.

И куй дæр фусти кæронмæ рандæ 'й, фал Сослан кæд куй-йи хузи адтæй, уæддæр æ зунд ба æхемæ адтæй æма загъта æхе меднимæр:

– Сумах мæн æгадæ кæми кæнтæ, уоми уин, ци гъæуа, уой æз бакæндзæнæн, – æма фусти кæронмæ мæтъæлæй исбадтæй. Ку раталингæ 'й æма фиййаутæ ку ниххустæнцæ, уæд берæгы æвзагæй нинниудта, берæгъ кæми дæр ес, зæгъгæ, ардæмæ рацотæ, мах ба мæнæ дуйней фусти дзогæ ниццагъдæн.

Берæгътæ алли къумтæй æрæмбурд æнцæ 'ма и куй, æхуæдæг хъæбардæр, уотемæй и фусти дзогæ ниццагътонцæ. Сæумæй ку æрбон æй, уæд фиййаутæ ракастæнцæ 'ма дин и куй хуссуй, – æнæ хуссæг æма фæллад дæр куд н' адтайдæ, – и фусти дзогæ ба – цагъд.

Нирдеуагæ кодтонцæ фиййаутæ, фесавдан, зæгъгæ. А куй-йи устурзæрдæй ма хусгæ дæр ку никкодтан, зæгъгæ. Куймæ мæстгун куд н' адтæнцæ, фал Кæрзæлгъист уосæй тарстæнцæ 'ма 'й ниццавун дæр нæ бандиудтонцæ. Кæрзæлгъист уоси æлгъистæй тарстæнцæ 'ма сæхемæ кæд нæбал адтæй фуствæ, уæддæр ин балхæдтонцæ æндæр фиййауæй нæл фус, сæ дзурд куд адтæй, уомæ гæсгæ, 'ма ин æй фæлластонцæ и куййи хæццæ. Фал ин уæддæр гъаст кодтонцæ:

– Дæ куй нæ фесафта, уой устурзæрдтæй нин берæгътæ нæ фусти дзогæ ниццагътонцæ! – уотемæй рандæ 'нцæ.

Куй ка 'й, е и уосæн æхемæ цæрун байдæда 'ма 'йбæл ци рацудайдæ, уæдта дууæ къæбиси низзадæй. Æ къæбистæ хæссун байдæд-та, кæцæй син еу ести, кæцæй син иннæ ести, уотемæй син алли æрдигæй алли хуæруйнæгтæ давта, кæд сæ тагъддæр раустур кæнинæ, зæгъгæ. Æ дууæ кизги дæр дзæвгарæ раустур æнцæ, æ дууæ байраги дæр исбæхтæ 'нцæ.

Уотемæй, еу бон кæми адтæй, уоми ба къæсибадæг уоси хæдзарæмæ бауадæй 'ма син сæ арти хурфæй сæ нартихуари гудун раскъафта. Къæсибадæг уосæ æ фæсте æрхъæртæй 'ма æ дууæ къæбиси кæрдзини гудун куд хуардтонцæ, уотемæй сæ æрæййафта.

Дзоруй и куймæ:

– Ходуйнаг дин нæ 'й, ду Нарти Сослан ку дæ 'ма дæ сæрмæ цитæ хæссун байдæдтай.

Куй дæр загъта:

– Бæргæ Сослан дæн, фал дин ци кæнон, Кæрзæлгъист уоси къохи бафтудтæн æма е 'лгъистæй атæ гъезæмæрттæ кæнун.

– Дæ тæрегеъдмæ гæсгæ дин æз еу амал бамондзæнæн, цæмæй Кæрзæлгъист уоси къохæй раервæзай, уой: изæрæй авармæ хуссунмæ ку цæуонцæ, уæд дæхе фæрразæй кæнæ, хуссæни буни фæммедæг уо, тæрдзæнæнцæ дæ æндæмæ, гъæр дæр дæбæл кæндзæнæнцæ, æлгъетгæ дæр дæ кæндзæнæнцæ, нæмгæ дæр дæ кæндзæнæнцæ, 'ма уæддæр ма ракомæ æндæмæ, ку нæ син комай, уæд дæ ниуадзздæнæнцæ, сæхуæдтæ ба урундухъи ниххуссæнæнцæ, 'ма ку рафунæй уонцæ, уæдта и уоси нивæрзæнæй буйнагин æхсæ исесдзæнæ, дæхе си æрцæвдзæнæ, уотæ дзоргæй: «А, Хуцау, куд адтæн, уотæ мæ фестун кæнæ», – уæдта син сæхе дæр, ци дæ фæндæуа, уой фестун кæндзæнæ.

Къæсибадæг уосæ куд бамудта Сосланæн, уотæ бакодта и уосæн. Изæрæй, гъоги хузи авармæ фæммедæг уон, зæгъгæ, куд гъавта и уосæ, уотæ ба и куй æхе фæрразæй кодта 'ма хуссæни буни фæммедæг æй. Еу сахат ку рацудæй, уæдта бабæй е 'ннæ хуæрæ дæр маргы хузи тугури дуарбæл фæммедæг æй.

А куй ба ами цæмæн æй, зæгъгæ, ибæл дууемæй гъæртæ кæнунцæ, æлгъетунцæ 'й, нæмгæ дæр æй фæккодтонцæ, уæддæр син ратæрун нæ бакумдта. Нинниуазтонцæ, бахуардтонцæ, уæдта ниххустæнцæ. Ку рафунæй æнцæ, уæд и куй хуссæни бунæй ралæстæй, Кæрзæлгъист уоси нивæрзæнæй буйнагин æхсæ фелваста, æхе си æрцафта, æхуæдæгка исдзурдта:

– А, Хуцау, фиццаг куд адтæн, уæхæн лæг мæ фестун кæнæ.

Сослан фиццаг куд адтæй, уотæ æ лæги хузи фестадæй. Уæд бабæй нæуæгæй Хуцаумæ искувта:

– А, Хуцау, аци дууæ хуæрей дууæ силæ хæрæги фестун кæнæ, – æхуæдæгка сæ еци буйнагин æхсæй æрцафта.

И уосæ 'ма и хуæрæ дууæ силæ хæрæги фестадæнцæ 'ма сæ Сослан аварæй расурдта æндæмæ. Сосланæн дæр æ берæ зинти фæсте æ хæдзарæмæ æрцæун афонæ куд н' адтæй. Æ дууæ кизги, æ дууæ байраги, æ дууæ къæбиси æ хæццæ ракодта, уотемæй æ хæдзарæмæ æрцудæй.

Нарти адæм æй рагæй нæбал фæуидтонцæ 'ма 'йбæл фæэцийнитæ кодтонцæ. Цал бони рацудайдæ, уæдта Нарти Урузмæг, Хæмиц, Сослан, етæ хæтун унафæ искодтонцæ, цауæни рацудæнцæ.

Берæ фæххаттæнцæ, берæ бæнтти нецæбæл фембалдæнцæ, уæдта Сау робас рамардтонцæ. Æстонг дæр куд не 'ссайуонцæ? Робаси фид некæд бахуардтонцæ, фал син гæнæн нæбал адтæй, æ фид ин бахуардтонцæ, æ цар ба син сæ астæу зæгъддзаг иссæй. Сæ еу дæр уотæ – «мæнæн æй раттетæ», иннæ дæр уотæ – «на, мæнæн æй раттетæ», – уотемæй ибæл ку нæ федудтонцæ, уæдта сæ астæу уотæ ралух кодтонцæ: «Хуæздæр æма дессагдæр тауæрæхъ ка ракæна, гъе, сау робасдзар уой куд уа, уотæ».

Хестæргай райдæдтонцæ тауæрæхътæ кæнун.

Фиццаг Урузмæг тауæрæхъ кæнун байдæдта:

– Цауæни рацудтæн, – зæгъгæ, загъта, – 'ма берæ фæххаттæн, 'ма нецæбæл исæмбалдтæн, уæдта еу тæрхъос рамардтон, тæрхъоси растигътон, арт ракодтон, тæрхъоси мард ухстбæл рацавтон, æма 'й артмæ фезонæг кæнун байдæдтон. Уотæ ба мæмæ еу фиййау – биццеу дæр фæззиндтæй. Мæ фезонæг фиййау-биццеумæ февардтон, ду бал æй артмæ тавæ, æз ба еу минкъий рахуссон, зæгъгæ.

Æз рафунæй дæн, биццеу дæр фезонæг ку сфунхта, уæд мæн æригъал кæнунмæ базийнадæ кодта 'ма бал ухст æд фезонæг еу мулдзугути гобати размæ зæнхи ниссагъта. Ухстбæл мулдзугутæ исхилдæнцæ 'ма куддæр фезонæгбæл бамбалдæнцæ, уотæ тæрхъос райгас æй, ухстæй рагæпп кодта 'ма фæллигъдæй.

Æз ку райгъал дæн, уæд мæ фезонæг ку нæбал рауидтон, уæд биццеуи рафарстон:

– Ци фæццæй мæ фезонæг ба?

– Дæ фезонæг ку исфунх æй, уæд дæмæ базийнадæ кодтон æр-игъал кæнунмæ 'ма ухст мулдзуги гобати размæ зæнхи ниссагътон, æма 'йбæл мулдзугутæ куддæр бахилдæнцæ фезонæгбæл, уотæ тæрхъос райгас æй, ухстæй ралæуирдта 'ма фæллигъдæй.

Мæнæй нæ байруагæс æй, кæд æй æхуæдæг бахуардта, зæгъгæ, æма имæ рамæстгун дæн, мæ кард фелвастон 'ма 'й ниррæуигътон, 'ма 'й дууæ æмбеси рахаун кодтон. И биццеуи

рамардтон 'ма 'йбæл æрæгиау ба æрфæсмон кодтон, цæмæн æй рамардтон, мæ фезонæги туххæй, зæгъгæ, уæд мæ зæрди уотæ æрбафтудæй, кæд æй рæстбæл рамардтон, уæддæр ка 'й зонуй. Биццеуи мард и мулдзугути гобати размæ февардтон 'ма 'йбæл куддæр мулдзугутæ бахилдæнцæ, уотæ и биццеу дæр райгас æй 'ма мæмæ дзоруй:

– Цæмæннæ ма мæ бауагътай, æз ба дин мæрдтæй мæрдти Барастури кизги уосæн æрбахудтайнæ.

– 'Ма мæмæ лæгмæ комуи? -зæгъгæ 'й бафарстон.

– Цæуи дæмæ, – зæгъгæ.

– Мадта мæ, гъа, мæнæ кардæй цæвæ 'ма æз ба мæрдти Барастури кизги мæхецæн уосæн æрбахонон, – мæхуæдæгка ин бæрæг афонæ ба загътон, – гъеуæдта мæ мулдзугути гобати размæ февæрдзæнæ.

Биццеу мæ кардæй ниццавта 'ма рамардтæн, мæрдтæмæ бацудтæн 'ма мæрдти Барастури кизги мæхецæн уосæн рахудтон; мулдзугути гобати размæ мин биццеу мæ мард февардта 'ма мæбæл мулдзугутæ ку 'рбахилдæнцæ, уæдта райгас дæн.

Гъе, етæ еугурæй дæр куд æцæг адтæнцæ, уой бæрæггæнæн ба уин уæртæ нæхемæ мæ уосæ, мæрдти Барастури кизги, мæрдтæй ке 'рбахудтон, ейæ.

Урузмæги фæсте ба Хæмиц радзурдта æхебæл тауæрæхъ.

– Цауæни рацудтæн, – зæгъгæ, загъта Хæмиц, – 'ма еу коми гъæди æрдози куд фæццæйцудтæн, уотæ ба ракæсæ-бакæсæ ракодтон, 'ма æрдози еу саг куд фæхъхъан æй, уотæ 'й рауидтон. «Ци дессаг æй? Ка 'й рамардта?» – зæгъгæ, ракæсæ-бакæсæ кæнун æма некæми неци фæуидтон.

Саги марди размæ бацудтæн 'ма уоми лæуун, уотæ ба дин еу улинкъи асæ лæг фæззиндтæй: «Æгас цо, цирдигкæй, Хæмиц?»

Берæ дин Хуцау раттæд, зæгъгæ, имæ дзорун æз дæр. Февналд– та саги мардмæ, ра 'й косарт кодта, арт ракодта, саги мард еугурæй дæр ухститæбæл рацавта 'ма сæ арти алли фæйнæ фарсеми æрæвардта. Дес кодтон, æгас саги мард цæмæн фезонæг кæнуй, ка 'й бахуæрдзæнæй, зæгъгæ.

Фезонгутæ исцæттæ 'нцæ, кæрдæгбæл сæ æрæвардта 'ма хуæрун райдæдтан. Æз еу дууæ роси ку скæнинæ, уæд е ба æгас мæкъустæг рахуæридæ, уотемæй саги мардæй æз еу

минкый бахуардтон, инней ба и минкый улинкы асæ лæг рахуардта. Хуæрд ку фæцан, уæдта мæмæ дзоруй, цæуæн нур ба сирддзауæн рахæнæн, зæгъгæ.

Еу къулдунбæл иссудан. Сирдтæ нæ размæ бæлттæй уадæнцæ 'ма сæ улинкы асæ лæг æхсун байдæдта. Сæдæ сирди марди ку сæййафтонцæ, уæдта сæ е рагъи ракодта 'ма сæ еу лигъзмæ æрхаста. Лигъзи ба сæ æртæ æмбеси кæнун байдæдта. Дес кодтон: æртæ æмбеси сæ цæмæн кæнуй, æвæдзи мин æртиккаг хайæй æндæр нæ дæттуй 'ма Нарти æхсæн ходуйнаг æма аллайаг кæндзæнæн, æмбали хæццæ, зæгъгæ, цауæни адтан, 'ма мин æмбали хай дæр нæ бакодта. Айæ хумæтæги лæг нæ 'й. Дзорун дæр имæ не 'ндиудтон. Æртæ 'мбеси конд ку фæцæнцæ, уæдта мæмæ дзоруй:

– Гъенур ба дин мæнæ еу хай дæ хестæри хай, иннæ хай ба дин æмбалхай!

Æртиккаг хай ба æхецæн райста, уотемæй сæдæ сирдей марди æртиккаг хай е 'рагъи фæккодта улинкы асæ лæг. Ка-стæн имæ 'ма еу туппури фæммедæг æй.

Мæ фур десæй мин рафæрсун нæ бантæстæй, гæр куд нæ 'й рафарстон, кæмæй адтæй, циуавæр адæми муггагæй æй, зæгъгæ. Мæ сирди мæрдтæ фæууагътон 'ма æ фæдбæл фæууайун. Ци туппури фæммедæг æй, уордæмæ дуар бахуастон 'ма мæмæ и улинкы асæ лæг рауадæй.

Ци ма дæ гъæуй, зæгъгæ, мæ фæрсуй.

– Гъигæ дин ку уа, уæддæр, кæмæй дæ, циуавæр адæми муггагæй дæ, уой базонун мæ фæндуй. Уæдта мæ сумахæй æстæггадæ ку уайдæ 'ма уæмæ кæд кизгæ ес, уæд мин æй бийнонтæн раттæ.

– Мах ан камбадатæй, елиати хуæрифурттæ 'ма мин хуæрæ дæр ес, 'ма 'й кæд фæддарун бафæраздзæнæ, уæд дин æй дæттун.

Туппурмæ мæ медæгмæ бахудта 'ма дин уоми ба авд уæладзуги хуарз хæдзæрттæ.

Нæуæгæй бабæй æй фæрсун:

– Аци зæронд бадæн, хæтгæ дæр куд нæ фæккодтон 'ма сумах хузи адæмбæл некæдма исæмбалдтæн.

Е дæр, Хуцау дуйней куд исфæлдиста, уой дзубанди æр-кодта:

– Фиццагдæр Хуцау исфæлдиста елиати 'ма æгæр тухгин

адтæнцæ, уæдта уони зæнхæй рандæ кодта, 'ма исфæлдиста камбадати, етæ бабæй ин æгæр минкый конд фæцæнцæ, уонæй дæр бабæй зæнхæбæл берæ нæбал ниууагъта, 'ма фæстагдæр ба исфæлдиста нæртон адæми, абони дæр ма зæнхæбæл цæрунцæ еци нæртон адæми цæуæт.

– Гъи, нур ба мин дæ хуæри дæр фæууинун кæнæ.

– Мæ хуæрæ, – зæгъгæ, загъта, – бонæ хæфси цари фæууй, æхсæвæ ба хæфси царæй рахезуй 'ма хоруу рохс кæнуй.

Хæфсæ мæмæ равардта 'ма 'й æз дæр мæ дзиппи ниццавтон, хуæрзбон син загътон, 'ма рацудтæн, нæхемæ æрцудтæн. Мæ сирди мæрдтæ хæссунмæ æгас гъæуи разеу кодтон 'ма сæ æрхастан. Етæ еугурæй дæр куд æцæг адтæнцæ, уой бæрæггæнæн ба уин мæнæ мæ уосæ, камбадати кизгæ, елиати хуæрифурт, хæфси цари.

'Ма хæфсæ æ дзиппæй фелваста.

Фæстагдæр ба Сослани радæ адтæй 'ма е дæр ратауæрæхъ кодта, æхебæл æрдзурдта, Кæрзæлгъист уосæ ин ци фудæбæнттæ фæууинун кодта, уони. Кизгæ 'й куд фестун кодта 'ма 'й лæгмæ дæр куд равардта, дууæ байраги куд низзадæй, уæдта бабæй æй куй куд фестун кодта 'ма, куй уогæй, ци фудæбæнттæ фæууидта, гъе, уони еугурæй дæр æрдзурдта, уæдта син загъта: «Гъе, етæ еугурæй дæр куд æцæг адтæнцæ, уой бæрæггæнæнтæ ба уин уæртæ мæ дууæ кизги, мæ дууæ байраги 'ма мæ дууæ къæбиси».

Сослани тауæрæхъ сæмæ дессагдæр фæккастæй 'ма сау робас-дзар уой бацæй, 'ма уотемæй æрæздахтæнцæ цауæнæй Нарти Урузмæг, Хæмиц æма Сослан.

НАРТИ САУ РОБАСДЗАРИ ТАУÆРÆХЪ

Урузмæг, Хæмиц æма Сослан цауæни цæун исфæндæ кодтонцæ 'ма син зæгъуй Сатана:

– Нæ хецаутæ, уæ аци бони цауæни цуд фæндараст нæ уодзæнæй.

Етæ ба ин зæгъунцæ:

– Нур дæумæ ку байгъосианæ!

Уомæ нæ фæккастæнцæ 'ма уæддæр ранæхстæр æнцæ цауæни.

Мет нæуæг уард адтæй. Сæумæй фæсарæфтæмæ фæххаттæнцæ, фал гæндзæхгини фæд дæр не 'ссирдтонцæ. Фæсарæфтæ ку фæцæй, уæд еу сау робаси фæдбæл фæцæнцæ 'ма зæгъунцæ:

– Абæл рахæтæн уæддæр, не 'фсийни рази ходуйнаг куд нæ фæууæн, уотæ, 'ма 'й Едили билтæбæл скъæрæн кæнæн, – зæгъгæ. Сау робас сæ разæй рагæпп кодта 'ма ибæл се 'ртæ дæр еци еу цагъд искодтонцæ, кæрæдзей нæ базудтонцæ, уотемæй.

Сæ еу иннемæ дзоруй:

– Ци фæцæй? Æз æй фехстон.

Е ба имæ дзоруй:

– Ду дæр æй фехстай? Сумах дæр æй фехстайтæ?!

Дзорун ибæл байдæдтонцæ. Фæ 'ймæ цæунцæ 'ма Сослан дзоруй:

– Гъенур бабæй сумах дауæ кæндзинайтæ, æгириддæр кæд нæ фехстайтæ, уæддæр.

Етæ ба ин зæгъунцæ:

– Гæр æма нæ фæттæ бæрæг нæ уодзæнæнцæ?!

– Зæгъетæ æдта, кæмæ уи ци фат адтæй, уой. Мæнæн геппи уагъд фат адтæй.

Хæмиц ба загъта:

– Мæнæн æфсæйнаг фат адтæй.

Урузмæг дæр загъта:

– Æдта мæнæн ба къохæй конд фат адтæй.

Сосланмæ дзурдтонцæ:

– Ду бабæй дауæ кæндзæнæ 'ма зæгъæ: ке геппи уагъд адтæй дæ фат?

Е ба:

– Мæнæн нæ фиддæлти еумæйаг геппи уагъд адтæй.

Урузмæг дæр загъта:

– Мæнæн мæхе къохæй конд адтæй, м' арти къембурæй ке фæххуастон, уæхæн.

Хæмиц ба загъта:

– Æз ба Сафай цори бадтæн 'ма æфсæйнаги кæрæнттæ ке 'ркъуæридæ, уони æримбурд кодтон, 'ма уонæй фæттæ искодтон.

Уотæ тухгин адæм адтæнцæ, 'ма кæрæдзæбæл не 'ууæндтæнцæ. Цалинмæ робасмæ цудæнцæ, уалинмæ кæрæдзей фондз фарсти бакодтонцæ.

– Гъе, сидæуæн нæбал ес, – зæгъгæ.

Ис имæ цудæнцæ, растъигътонцæ 'й, æркастæнцæ имæ 'ма ин сæ еу æ бæрзæй басаста, иннæ ба æ суйнæ, иннæ æ астæу.

Уæддæр ма кæрæдзæбæл дауæ кæнун байдæдтонцæ 'ма ин æ суйнæ ка басаста, е зæгъуй:

– Æз ин æ суйнæ басастон 'ма цæун нæбал фæразта, æма æ цар мæнмæ цæуй.

Уотемæй æртемæй кæрæдземæ фæдздзурдтонцæ:

– Æз ин æ суйнæ ку басастон!

Иннæ ба уотæ:

– Æз ин æ бæрзæй ку басастон!

Иннæ ба уотæ:

– Æ астæу ин ку басастон!

Уотемæй хъаугъа кæнун байдæдтонцæ. Æрбадтæнцæ 'ма загътонцæ:

– Ци кæнæн? Æнæ æхсæвæр ку изайæн.

Хæмиц 'ма Урузмæг кæрæдземæ бакастæнцæ 'ма загътонцæ:

– Нур си æхсæвæр искæнианæ, фал а фудбони лæг æй 'ма нæ фæллæудзæнæй, ескæд нин бафедис кæндзæнæй.

Загътонцæ Сосланæн. Сослан ба загъта:

– Мадта æз ба сумахæй ку тарстæн.

Исфезонæг æй кодтонцæ 'ма 'й бахуардтонцæ. Ранæхстæр æнцæ сæхемæ. Урузмæг загъта:

– Уæ хестæр дæн, æма си, сумах фæрци, уомæй мæ кæрцæн æфцæкъуатæ ку скæнон, æма 'й, сумах фæрци, ку бадарон, уæд сумахæн ци ходуйнаг уодзæнæй?!

Хæмиц загъта:

– Æз уой ку бадарон, мæ кæрцæн реутæ ку скæнон, уæд уи адæм арфæ кæндзæнæнцæ.

Сослан загъта:

– Уæ кæстæр уогæй, æз уомæй ходæ ку скæнон æма гъасти ку балæууон, уæд сумахæй гъаст кæндзæнæнцæ Нарти фæсæвæд?

Нæ ибæл бафедудтонцæ, кæрæдземæн æй нæ бауодæнстæнцæ 'ма уотемæй Сатанамæ иссудæнцæ. Сатана сæмæ рауадæй æма сæмæ дзоруй:

– Ци кæнетæ, нæ хецаутæ? Уæ уонтæ бæрзондæй, уæ сæртæ ба губурæй, уотемæй ку 'рбацудайтæ, кæрæдзæ-

мæ дæр ку нæ кæсетæ. Цидæр æнхæл уæ астæу бацудæй!

Сирдон имæ дзоруй:

– Ци æнхæл бацудæй, ци?! Фæндаг содзæг, хузесæг, æзинæ син сæ над басугътай æма ма сæ уадзгæ кумæ ракодтай?

– Æма дин мæнмæ игъустонцæ, артæфтуд адæм!

Сатана имæ дзоруй Сирдонмæ никкидæр:

– Нæ хецаути аразæг дæ æма анæн ести унафæ искæнæ, е ба кæрæдзей ма бахуæронцæ.

Уæд син загъта:

– Мæнæ син Нарти хуарз адæммæ ратдзинан сæ гъуддаг тæрхонмæ.

Æримбурд кодта Нарти хуарз адæмтæ. Ра сæмæ цудæнцæ ‘ма сæ фæрсунцæ:

– Ци ‘й уæ гъуддаг?

‘Ма син етæ дæр æрдзурдтонцæ сæ гъуддаг:

– Атæ, атæ ‘ма Сау робас рамардтан, фал ин æ царбæл нæ федауæн.

Урузмæг загъта:

– Мæ кæстæртæй фæккурдтон, æнгъæл дæр сæмæ кастæн æма мин æй не саккаг кодтонцæ.

Хæмиц загъта:

– Æз мæ хестæрæй дæр фæккурдтон, мæ кæстæрæй дæр фæккурд-тон, ра мин æй дæттетæ ‘ма си мæ кæрцæн реутæ скæндзæнæн, зæгъгæ, ‘ма мæ нецæмæ æрдардтонцæ.

Сослан загъта:

– Æз мæ дууæ хестæремæн берæ кæстæреуæг фæккодтон æма æнгъæл кастæн, кæд мин радтиуонцæ робасдзар, æма си махецæн ходæ искæнинæ, зæгъгæ, ‘ма ме ‘мбæлтти астæу раппæлинæ, фал мæ нецæмæ бадардтонцæ.

Загътонцæ и адæм:

– Маргæ уи æй ка ракодта?

– Уобæл нæ кæрæдземæ цæмæй исдзорæн, уæхæн нæмæ нæбал ес. Не ‘хст фæййеу æй ‘ма ин нæ еу æ бæрзæй баса-ста, не ‘ннæ æ астæу, не ‘ннæ ба æ суйнæ, ‘ма уобæл уомæй нæ бафедудтан. Гъенур, уæ хуарзæнхæ, ‘ма нин ести унафæ искæнетæ.

Æр сæмæ кастæнцæ æма загътонцæ:

– Нур æй уæ еуемæн раттæн, æма уе ‘ннетæ нæ ба-уодæнсдзæнæнцæ: æртæ ‘мбеси ‘й кæнæн æма цар исæфгæ

кæнуй. Нур ба хуæздæр тауæрæхъ ка ‘ркæна, уомæн æй рат-дзинан. Хестæр-гай куд ратауæрæхъ кæнайтæ, уотæ.

Урузмæг дзорун байдæдта:

– Æз цауæни рацудтæн, æмбес бони уæнгæ фæххаттæн ‘ма неци фæд фæуидтон, æмбес бони ба тæрхъоси фæд иссердтон. Æ фæсте цæун байдæдтон. Æма еу сахат фæц-цудтæн, уæдта мин рæубеси фæд кæнун байдæдта. А, Хуцау, ами тæрхъоси фæд ку кодта, нур ба рæубеси фæд кæнун ку байдæдта! Нæ ‘й ниуадздзæнæн уотемæй.

Æма æ фæсте цæун байдæдтон. Ци фæццудтæн, уæдта мин саги фæд кæнун байдæдта. А, Хуцау, а ци дессаг æй, рæ-убеси фæд ку кодта, нур ба саги фæд кæнун ку райдæдта! Нæ ‘й ниу-уадздзæнæн уотемæй!

Æма æ фæсте цæун байдæдтон. Ци рацудтæн, уæдта мин гъæ-уанзи фæд кæнун байдæдта. А, Хуцау, ци дессаг уодзæ-нæй а, зæгъгæ, саги фæд кодта, нур ба гъæуанзи фæд кæнун ку байдæдта. Нæ ‘й ниуадздзæнæн, зæгъгæ, ‘ма æ фæсте цæун байдæдтон. Цæун æма еу сахат, уæдта адæймаги фæд кæнун байдæдта. А, Хуцау, æдта а ци дессаг æй! Гъæуанзи фæд ку кодта ‘ма нур ба адæймаги фæдмæ ку раздæхтæй! Нæ ‘й ниуадздзæнæн, зæгъгæ, ‘ма æ фæсте цæун байдæд-тон. Кæсун имæ райдæдтон æма æ басмухъæй, кизги фæд ке адтæй, уой базудтон. Уотæ маст мæмæ бацудæй æма ци-дæриддæр уа, маргæ ‘й кæндзæнæн, зæгъгæ. ‘Ма мæ церхъ еци æргъувдæй хæссун байдæдтон. Бакæсæ ‘ма дин еу синд-зи къотæри бадуй кизгæ, сугъæрийнæ кизгæ. Церхъ имæ ра-дардтон æма мæмæ церхъ радардмæ фæххудтæй, мæ къо-хæй æрхаудтæй, ‘ма имæ бацудтæн. Загътон ин:

– Хуцау кæмæн нæййе, цæбæл мæ фæммæстæй мардтай? Нур ами бунат кæми æркæнæн, уæхæн дæр ку нæййес, æнæ æхсæвæр дæр уæд нур куд уодзинан?

Кизгæ загъта:

– Бунат æз иссердзæнæн, мæ хæццæ рацо.

Рацудтæн ‘ма мæ еу кесенамæ ниххудта, æнæ дуар, уæ-хæнмæ, айдагъ æ сæри – къæразгæ.

Кизгæ исхизтæй, къæразгæ фегон кодта ‘ма ниххизтæй.

– Æз ба нур кæбæлти ниххезон, – зæгъгæ, ‘ма мæмæ асий-нæ æруагъта. Ниххизтæн æз дæр кесенамæ. Уоми ба дууæ сунтæги ‘ма мæ уоми æрбадун кодта. Æхсæвæ мæ хуарз

фæххинста, уæдта мин урундухъи уат никкодта. Æхсæвæ ку сæмбес æй, уæд нæбал фæллæудтæн æма имæ бавналинæ. Кизгæ дæр мин уотæ:

– Ци кæнис? Цæмæн уотæ кæнис? Ниммæ уадзæ!

Кæми 'й уагътон! Ба бабæй имæ æвналдтон. Е дæр уæдта æ нивæрзæнæй буйнаг æхсæ фелваста 'ма мæ рацафта, 'ма мæ егар гацца фестун кодта. Ци рацудæй, уой Хуцау зонуй, уæдта сгъазтон 'ма мæ бон ку 'рхъæрттæй, уæд мæ æндæмæ рахаста, 'ма цъилобибæл низзадтæн дууæ егари. Афæй раевгъудæй, уæдта бабæй мæ æхсæй рацæфтæ кодта 'ма æфсæ фестадтæн. Æндæмæ мæ ракодта, ба мæ баста, сæумæ ба мæ æргъаумæ рауагъта: уоми дæр бабæй сгъазтон 'ма низзадтæн байраг.

Байраг дæр исбæх æй, егари къæбистæ дæр исустур æнцæ. Уæд уомæн адтæй лæг Ахъуз, 'ма æстæмæй-астмæ хусгæ кодта, æстæмæй-астмæ ба хæтгæ кодта. Ку 'рцудæй, уæд мæн дæр фæууидта, егæртти дæр фæууидта 'ма 'й уотæ бафарста:

– Ци 'нцæ атæ? Кæцæй æнцæ?

Ахъуз к' адтæй, е æркастæй 'ма загъта æхе зæрдæй, айæ бæсти кæлæн, арви хийнæ 'й æма цидæр бакодта, зæгъгæ, 'ма æхсæ райста, уæдта дзоруй:

– А, хуцаути Хуцау, æдта 'й, фиццаг куд адтæй, уотæ фестун кæнæ!

'Ма мæ рацафта. Фиццаг куд адтæн, уотæ фестадтæн.

– Ци адтæй? – фæрсуй мæ. Кæронмæ ин æрдзурдтон, куд адтæй, уой.

– Мадта цо, цалинмæ нæма систадæй, дæ саргъ сивæрæ 'ма фæндаги раст фæууо. Е ба ку æригъал уа, уæд ма дæ фуддæри ма бафтауа, – зæгъгæ.

Фæстæмæ кæсгæ, размæ ледзгæ, уотемæй ардæмæ æрбахъæрттæн. Нур кæбæл бадун, мæхуæдæг ке низзадтæн, еци бæх – е ме 'рфæн. Мæ дууæ егари – мæхуæдæг ке низзадтæн, еци дууæ егари.

Е уин мæ тауæрæхъ.

...Адæм дæр дес кодтонцæ. Амæй æмбесонддæр мах некæд фегъустан. Нур ма амæй куд баистæ уодзæнæй робасдзар?!

Загътонцæ: «Зæгъгæ, Хæмиц, ци фæууидтай, уой!»

Е дæр загъта:

– Еу бон ку адтæй, уæд рацудтæн цауæни. Еу саги фæд иссердтон 'ма æ фæдбæл цæун. Саг бæласæн æ къобæлттæмæ сивналидæ 'ма сæ хуæргæ цудæй. А ци дессаг æй, зæгъгæ, бæласæн æ ниллæг къалеутæ хуæрæ, фал æ къобæлттæмæ ка 'вналуй, е циуавæр уодзæнæй, – 'ма æ фæсте цæун. Сау гъæдæмæ бацудæй. Уой астæу еу æрдозæ адтæй, уой астæу устур тæгæр бæласæ. Уой бун æрбадтæй 'ма æ сиутæ бæласæй бæрзонддæр адтæнцæ – гъе, уæхæн сирд!

Гъузун имæ байдæдтон: гъузун бæласæй бæласæмæ, уотемæй имæ багъузтæн хæстæг.

Нур æй æхсон, зæгъгæ, имæ куд бахъæрттæн, уотæ ба имæ, æ дæргъцæ удзеснæ, æ уæрхцæ ба улинкъæ, уæхæн лæг æрбацудæй. Саг фæхъхъан æй æма 'й æрбавгарста. Æз дæр лæугæ байзадтæн, уомæ кæсгæй. Уæдта имæ æз дæр æрбахъæрттæн. Кæсун имæ, е нур уомæн ци кæндзæнæй, зæгъгæ. Е дæр æхе фæббæгънæг кодта æма 'й æ фæстаг къахæй райауигъта бæласæбæл. «А, Хуцау, а ци уодзæнæй?!» – дес кæнун.

'Ма ин мæ еу фæккастæй ме 'ннæ фæккастмæ æ цар еци сахат фæххецæн кодта. Стур райарт кодта æма арти фæрстæ фезонгутæй райдзаг кодта. Фезонгутæ ку сцæттæ 'нцæ, æхсæрфæмбæлттæ ку скодта, уæд мæмæ дзоруй:

– Рауай, зæронд лæг, мах ба ести бахуæрæн мæнæ Хуцауи лæварæй.

Дес кодтон:

– А, Хуцау, уингæ мæ ку нæ кæнуй, уæд мæ куд базудта?!

Ци гæнæн ма адтæй 'ма имæ бацудтæн. Нимæт мин мæ буни февардта, æхсæрфæмбæлттæ мин мæ къохи бакодта 'ма мæ сæргъи æрлæудтæй.

– Сбадæ, – зæгъгæ, имæ дзорун.

– Раковæ, уæдта æз дæр сбаддзæнæн.

Ракувтон 'ма имæ æхсæрфæмбæлттæ равардтон: еу си райста, иннети ба мин мæ рази æривардта. Еци рацо-бацо гæнгæ, æхе рафсаста, дон мин æрбахаста, хуарз мæ фæууидта. Еци æнæ 'рбадгæ февналдта, и саги мард æртæ 'мбеси æрбакодта. Сагъæс кодтон: æртæ хайи кæнуй æма ма ин, æвæдзи, æмбал еске ес. Мадта ма æртиккаг хай цæмæн кæнуй?

Æртæ хайи ракодта, уæдта дзоруй:
 – Райсæ, зæронд лæг, дæ хестаг.
 Никки мæмæ дзоруй, мæ хестаг ку райстон, уæд:
 – Е, нур ба дæ хай райсæ, – зæгъгæ.
 Е дæр æ хай рабаста, мæнæн дæр сæ рабаста ‘ма рацудтæн.
 Еу минкый ку рацудтæн, уæд мæ зæрди æрбалæудтæй: «Æ ном ин ку нæ бафарстон. Нарти адæм мæ ку фæрсонцæ, дæ саги æртиккаг хай ци фæцæй, зæгъгæ, уæд ци зæгъдзæнæн?» Фæф-фæстæмæ дæн, е дæр мæ ралæдæрдтæй ‘ма мæмæ дзоруй:
 – Лæууæ, цæун дæмæ! – зæгъгæ.
 Æр мæ лæдæрдтæй ‘ма мæ фæрсуй:
 – Ци кæнис, ци ма дæ фæндуй?
 Æз дæр ин загътон:
 – Хуарз мин ракодтай, нур ба Нарти адæм мæ ку фæрсонцæ, уæд син ци зæгъдзæнæн, дæ ном дин нæ бафарстон.
 Е загъта:
 – Æз Донбеттири фурт Созорухъ дæн.
 Бийнонтæ мин нæма адтæй ‘ма ин загътон:
 – Æй-гиди, дæ цæрдæгдзийнадæмæ дин æрхицæ кодтон ‘ма мин сумахæй бийнонтæ ку уайдæ! – зæгъгæ.
 Е мæмæ дзоруй:
 – Æз уой туххæй дæу гъастæй нæ рауадздзæнæн: рацо нуртæккæ мæ хæццæ.
 Дони билæмæ мæ бахудта, дони билæбæл мæ ниссагъта ‘ма дзоруй:
 – Налмаз, кæми дæ? Мæнæ мин мæ уаргъ фæррæуæгдæр кæнæ, рацо.
 Кæсун, кæсун æма дин уотæ ба донæй хæфсæ сгæпп ласта. Хæфсæ гæппитæ-гæппитæ гæнгæ æрбацудæй ‘ма нæ размæ ниллæудтæй.
 – Е, мæ лæвар дин фæууæд хæфсæ, – зæгъуй мин.
 Сагъæси бацудтæн:
 – А, Хуцау, ай бабæй Нартмæ куд хонон, – зæгъгæ. Е дæр мин:
 – Сагъæс ибæл ма кæнæ, дæ цæуни кой кæнæ. Ку ‘рцæуай, уæд æй авари бакæнæ, рохс имæ куд нæ цæуа, уотæ; æхе бæрагæ æй уадзæ, кенæдта дæуæн уомæй бийнонтæ нæ уодзæнæй.

Мæ уаргъ райстон ‘ма цæунтæ байдæдтон, е дæр мæ фæсте гæппитæ кæнун байдæдта. Сагъæс кæнун: ци кæнон? Рохсæй æй бахонон ‘ма е куд уодзæнæй. Мæхебæл æрталингæ кодтон, талинги мæ куд фæцайдæ, уотæ. Талинги ‘й авармæ бакодтон. Загътон:

– Ай некæмæн иской кæндзæнæн, цалинмæ ин æ бæрæг базонон, уæдмæ.

И æхсæвæ имæ бацудтæн, а ци уодзæнæй, зæгъгæ. Хæфсæ дорбæл бадтæй æн’ арт, æнæ рохс, æнæ ‘ндæрæй. Дуар ку рахгæдтон, уæд æ хæфси цар рагæлста ‘ма си кизгæ уæхæн рахизтæй, ‘ма авар æгæр дæр ма ниррохс æй. Мæ фур цийнæй ци кодтайнæ, уой нæбал зудтон, мæ зæрдæ ниррохс æй:

– Хуцау, дæуæй боз! Нарти астæу ке нæ фæхходуйнаг дæн, мæнæ хæфсæ уосæн куд ракурдта, зæгъгæ.

Хуцау æхуæдæг зонуй, ци нæбæл рацудæй, уæдта исунафæ кодтон: атемæй кæдмæ цæрдзинан, æ хæфси цар ин рандæ кæнон, уæдта ма ци кæндзæнæй. ‘Ма уотемæй æри-зайдзæнæй. Мæ зæрдæй уотæ куд дзурдтон, уотæ ба мæмæ дзоруй:

– Ци кæнис, ци фæндæ кæнис?! Мæнæн уотемæй фæццæрæн нæййес, дæ къохи нæбал уодзæнæн, дæхе дæр фесафдзæнæ – ма кæнæ уæхæн унафæ!

Зæгъун ин:

– Мадта атемæй кæдмæ цæрдзинан? Куд уодзæнæй нæ гъуддаг?

Мæ зæрди хæццæ тохун байдæдтон, – на, нæ ‘й ниууадздзæнæн, зæгъгæ. ‘Ма еу æхсæвæ ку адтæй, уæдта еу ку рафунæй æй, уæд хæфси цар артмæ багæлстон. И цар артбæл куддæр фембалдæй, уотæ нитьтæпп ласта, кизгæ дæр фæххаудтæй бæрзонд, нигъгæр кодта æ гъæлæсидзаг:

– Хуцау ди ма сбоз уæд! Мæн дæр æма дæхе дæр фенамонд кодтай!

Фæггæп кодта ‘ма мин зæгъуй:

– Нуртæккæ мæ донмæ куд нихъхъæртун кæнай, уотæ!

Дони билæмæ ку нихъхъæрттан, уæд мæмæ дзурдта:

– Ци кæнон нур? Æз лæхъуæнæй уæззау дæн ‘ма дин æй дæхебæл бафтауон. Цæугæ, раздæхæ, – зæгъгæ, – ‘ма фæстæмæ куддæр раздахтæн, уотæ е дæр фездахтæй, ‘ма мин ме ‘уонæбæл бату кодта. Ме ‘уонæ к’ адтæй, е бонæй-

бонмæ устурдæр кæнун байдæдта. Уæд мин Сатана загъта:

– Нæ хецаути лæхъуæн, хъурмæ дæр ма кæнæ, хуасæ дæр æй нæ гъæуй, уадзæ ‘й, уæдта ‘й, ци афони гъæуа, уæд æй æз ракъæртт кæндзæнæн.

Æ афонтæ ин нимайун байдæдта е, æз уони цæмæй зудтон! Уæдта мин загъта:

– Нæ хецаути лæхъуæн, æ афонæ æй ‘ма нæ денгизæн æ тæккæ арфдæр кæми ‘й, уордæмæ цæун гъæуй.

Дзурдтон имæ æз:

– Денгизи ба ‘й цæмæн къæртт кæнун гъæуй, уæд сори ба ци кæнуй?

Е ба мин загъта:

– Сорбæл æй ку ракъæртт кæнай, уæд бæласæ урдуг истгæ нæбал байзайдзæнæй, будури зæлдæ ами нæбал исуаддзæнæй, адæм басодздзæнæнцæ еугурæй дæр.

Сæумæ мæ донмæ рахудта, болат хъæма æ хæццæ фæххаста Сатана. Загъта Æхсæртæгкатаен:

– Рацотæ, уæ фæстаг бонтæмæ уин ка байагъаз кæна, уæхæн уодзæнæй; кæд Хуцау дæтта, уæд æй денгиз нимбæрдзæнæй ‘ма исард фæууодзæнæй; кæд нæ, уæдта, кæй уалæнгæ ‘й нимбæрза денгиз, уой уалæнгæ исард уодзæнæй. Нæ æй кард никкæрддзæнæй, нæ ба си фат бахездзæнæй.

Денгизмæ ниццудæнцæ ‘ма ‘й фарстонцæ Сатанай:

– Айæ нæл ку æй æма а ци ‘й?

Сатана дæр син æрдзурдта, хæфсин уосæ мин ке адтæй, уой. Хæфси цари уæхæн бадтæй æма уомæй ку райгурдай-дæ, уæд ин æггæр адтайдæ. Нур ба ‘й кæд денгиз рамбæрза, уæд ин рамарæн нæ уодзæнæй, кæд æй нæ рамбæрза æггæсæй, уæддæр исард уодзæнæй, кæй уалæнгæ ‘й рамбæрза, уой уалæнгæ ‘ма ‘й – нæ кард никкæрддзæнæй, нæ ба си фат бахездзæнæй.

Фæххуæстæй æма ‘й денгизмæ ракъæртт кодта, денгизмæ ра-хаудтæй, денгиз аги хузæн сирадæй æма ‘й денгиз рамбарзта. Айдагъ æ сæрæй ма еу минкъий гæппæл райзадæй. Сатана син загъта:

– Нуртæккæ ‘й хонетæ уæларв Сафамæ ‘ма ин æ сæри фарс æрхийæй раййеветæ.

Хонун æй байдæдтон, уæларв Сафамæ ‘й схудтон æма ин загътон:

– Гъе, атæ ‘ма атæ!

Е дæр мин уотæ:

– Æндегæй æй зæгæлсард кæндзæнæн, фал медæгæй ба уæд куд?

Хæмици фурт Батраз ба загъта:

– Æндегæй дæу бæрагæ уæд, медæгæй ба ‘й æз мæхуæдæг зæгæлсард кæндзæнæн: ниххуфдзæнæн ‘ма уæд медæгæй зæгæлсард кæндзæнæй.

Е уин ме ‘мбесонд, Батраз, гъе, уотемæй мæ фурт æй. Уомæй хуæздæр тауæрæхъ мæнмæ нæййес.

Уобæл ба хъæбæрдæр дес никкодтонцæ.

– Æдта мах ауæхæн дессаг ку некæд фегъустан, мах ба ‘й уосæй райгурун ку ‘нгъæл адтан, лæгæй лæг райгургæ ба ку некæд фе-гъустан.

Загътонцæ:

– Æллæх, æллæх, амæй æй некебал райсдзæнæй! – уотæ дессаг сæмæ фæккастæй. Сосланмæ бакастæнцæ:

– Гъи, ци зæгъис, Сослан, ду ба?

– Ци зæгъон, – зæгъгæ, загъта, – мæнбæл цæугæ дæр нецима ракодта, фал ци цæрун, уомæй ба мæ енцег æрвади хæццæ рацудтæн цауæни. Хæтун байдæдтан ‘ма бон-изæрмæ фæххаттан. Изæ-ри уалæнгæ цъеуи фæд некæми фæууидтан. Сæстонг дæн хъæбæр, загътон:

– Нур айсонккæй æнæхуæргæ ку ан, куд ма рахъæртдзинан сæумæмæ?

Мæ енцег æрвадæмæ бакастæн ‘ма загътон:

– Нур ци кæнæн, æнæхуæргæ ку ан, мæ бæх нивгæрдон æма ходуйнаг фæууодзæнæн Нарти адæми æхсæн, дæу бæх нивгæрдæн, æма бабæй е ба бустæги ходуйнаг, – уæд ци кæнæн?

Уотæ куд дзурдтон, уотæ ба нæ рæзти раст еу тæрхъос гæппитæ гæнгæ æрцæуй.

– Æ, Хуцау дин райарфæ кæна!

Фæ ‘й æхстон, ра ‘й æстыгътон, арт бакодтон, ниййибæл цийнæ ан æма мæ енцег æрвадæмæ бадзурдтон:

– Гъе, нур æй хуарз исфезонæг кæнæ.

Фæййимæ ‘вналдта ‘ма ‘й гъуд кæнун байдæдта. Æз мæхе бауагътон ‘ма рафунæй дæн. Сцæттæ кодта фезонгутæ ‘ма сæ гобати расагъта. Гобати сæ куд расагъта, раст уотæ тæрхъос фестадæй, ухст айдагъæй райзадæй, тæрхъос дæр ниф-

фардæг æй, мæ енцег æрвадæ дæр имæ кæсгæ байзадæй. Æригъал кæнун мæ нæбал æн-диудта 'ма еу афони ба мæхуæдæг æригъал дæн. Ку 'ригъал дæн, уæд имæ дзорун:

– Тагъд æрхæссæ фезонæг, мах ба ести бахуæрæн!

Е мæмæ дзоруй:

– Ку сцæттæ 'й мæ фезонæг, уæд æй дæлæ гобати æрсагътон, дæлæ ухст дæр ма уоми 'й, еци сахат, тæрхъос, куд адтæй, уотæ фестадæй 'ма никъкъуæрдта.

Дзурд мæмæ гыгæ фæккастæй, стонг адтæн еуемæй, иннемæй ба имæ, а мæн сайунмæ куд æндеуй, зæгъгæ, хъæма фелвастон 'ма ин æй æ тæккæ зæрди рацавтон. Рамардæй, уæдта еу сахат рацудæй 'ма сагъæс кæнун байдæдтон:

– Ци кæнон нур, ме схæссæг дæр ку рамардтон, æнæ æхсæвæр дæр ку байзадтæн, уæд ма æз Нарти гъæумæ куд исæудзæнæн!

Уотæ фæммæстгун дæн 'ма мæ хъæма мæхемæ рахаттон: мæхе рамарон, зæгъгæ, куд ма исæудзæнæн Нарти гъæумæ! Уæд мæ зæрди æрифтудæй:

– Цæй, тæрхъос гобати кæми райгас æй, уоми лæхъуæн дæр райгас уодзæнæй 'ма 'й гобатмæ батулдтон. Лæхъуæн нибберигъта 'ма рабадтæй.

Дзоруй мæмæ:

– А-гиди, минкъий ма мæ ку бауагътайсæ, мæрдти Барастури кизги дин уосæн исгъуддаг кодтон, мæ хæццæ дæр рацудайдæ, фал мæ æнхæст нæ бауагътай.

Нæбал фæллæудтæн æма мæ хъæма фелвастон:

– Тагъд æдта мæ хъæмайæй рамарæ, мæхуæдæг имæ куд бацæ-уон, уотæ.

Е дæр мин хъæма тæккæ мæ зæрди рацавта. Мæрдтæмæ бацудтæн 'ма æцæгдзийнадæй Барастури кизги уосæн куд рахудтон, уотæ ба мæ гобатмæ батулдта, 'ма уоми дзурдæфтудæй мин байзадæй. Е æцæгдзийнадæй ке адтæй, уобæл мæнæ мæ енцег æрвади бафæрсетæ.

Тæрхони адæм æркастæнцæ 'ма загътонцæ:

– Хуарз тауæрæхътæ æркодтайтæ, фал уæддæр мæрдтæй некема æриздахтæй 'ма Сау робаси цар Сосланæн аккаг кæнæн.

Е дæр, Сау робаси цар æхе бацæй, уой ку базудта, уæд загъта:

– Е, уой мин дзæбæхæй ку равардтайайтæ, Сау робаси фидхуартæ, уæд уин хуæздæр н' адтæй! Нур ба уæддæр мæхе нæ бацæй!

Етæ дæр ин загътонцæ:

– Хуцау ди ма сбоз уæд! Уомæй ди ку тарстан 'ма нæ нур ба уæддæр ку рагъæр кодтай.

ЗÆРОНД УÆРХÆГ

Нартæмæ адтæй зæронд Уæрхæг. Нарти æмбес хай мулкæй дæр æма адæмæй дæр адтæнцæ Уæрхæги.

Уосæ ба нæ курдта Уæрхæг. Æ адæм к' адтæй, етæ ибæл авд сабати авд æмбурди æрцæнцæ æма ин загътонцæ:

– Уосæ ракорæ, Уæрхæг, кенæ ба де 'нхузон хъалмæ рандæ уодзинан!

Уæрхæг фæттарстæй æма æхе уосæ корунбæл исефтигъта. Дууадæс байагурдта фæндурдзæгъдгутæй, дууадæс ба кафгутæй, дууадæс хæтæлдзæгъдгутæй, дууадæс ба заргутæй, уотемæй Болат– Хæмицмæ ранæхстæр æй.

Болат-Хæмицмæ ба адтæй тъæрæбæл бадæг кизгæ.

Уæрхæг уой корунтæ исамадта. Бамийнæвар кодта Болат-Хæмицмæ 'ма, цидæр адтæй, и кизгæ нæ кумдта, зæронд лæгмæ куд фæццæуон, зæгъгæ.

Уæрхæг æрбадтæй е 'мбалти хæццæ кегъоги медæг. Е 'мбалтæ гъазтонцæ уоми, æхуæдæг ба сæ астæу бадтæй æма дини киунугути кастæй. Æ унæут кизгæ бауадæй æма ин радзурдта бадæг кизгæн:

– Ци фæйдтон?! Ци фæйдтон нæ хецауи хæдзари?! Ауæхæн дессаг ба нæма фæйдтон: уæртæ кегъоги адæм гъазунцæ, сæ астæу ба еу зæронд лæг бадуй æма дини киунугути кæсуй.

Бадæг кизгæ ракастæй къæразæй. Уæрхæг имæ киунуги тегъæ фæххатта æма и кизгæ фæстæмæ бахаудтæй. Еци фæдбæл и кизгæ барвиста æ фидæмæ, Болат-Хæмицмæ:

– Æз уомæй æндæр некæмæ цæун!

Уæрхæгæн е 'мбалтæ фæккиндзхон æнцæ 'ма 'й уотемæй, алай-булайæй, исхудтонцæ. Ци ибæл рацудæй, Хуцау зонуй, æма и кизгæ бауæззау æй. Уæрхæг ин æ бæнттæ нимайун байдæдта.

Е 'нгъуд ку 'рхъæрттæй, уæд ин райгурдæй лæхъуæн. Уæрхæг æй уормеги думæггаги кæрони батухта. Хуцауæй ин искурдиадæ лæвæрд адтæй 'ма искувта:

– Уæ, хуцаути мæхе Хуцау! Цалдæн аци биццеу тоги къубарæ феста, уалдæн ин мæлæт куд нæ уа, уотæ!

Ном ибæл исæвардта – Уæрхæги фурт Субæлци.

Уалдæнги Субæлци рацæппо-лæппо æй æма ин Уæрхæг ракурдта уосæ, æхе хузæн бонгини кизгæ.

Субæлци рандæ 'й къуæре балци.

Еу бон кæми адтæй, уоми Уæрхæг æ дууæ æфсорхъи раласта донмæ. Уотæ рæхги æ уæллæйти æрбацудæнцæ Соппæри æртæ фурти æма и дон ниллæкъун кодтонцæ. Дууæ æфсорхъи фæйнердæмæ раивазтонцæ æма раервазтæнцæ Уæрхæгæй.

Уæрхæг син загъта:

– Мæ лæхъуæн уин ами ку адтайдæ, уæд уин дессæгтæ фæууинун кодтайдæ!

Соппæри æртæ фурти имæ æрбацудæнцæ æма ин æ рагъæй гæрзæ растигътонцæ, æ уормег ба ин листæг къуæхтæ никкодтонцæ.

Уæрхæг къæдз-къæдзити бацудæй сæ хæдзарæмæ.

И æхсæвæ Субæлци æрхъæрттæй æма æ уатмæ бадзурдта. Æ уосæ имæ радзурдта:

– Цалдæн дин дуар æрбакæнон, уалдæн уоми бадæ!

Е имæ бадзурдта:

– Айгез æма Агузни æфсæдти хæццæ истухтон, хуфийни хузæн мæ никкодтонцæ æма мæлун!

Æ уосæ ин дуар æрбакодта, æ хъæппæлтæ ин фелваста, ни 'й хуссун кодта, æхуæдæгга ин æ царæй фиди 'хсæн ралæстæй æма сагъадахъи фæттæ гæр-гæргæнгæ ракалдæнцæ.

Субæлци уой адæбæл æ мадæй райгурæгау иссæй æма фæрсун райдæдта æ уоси.

– Цæй туххæй мин нæ кодтай дуар?

Уосæ ин загъта:

– Ду балци рандæ дæ, дæ фидæ ба дууæ æфсорхъи донмæ ралас-та æма ин Соппæри æртæ фурти æ дон ниллæкъун кодтонцæ. Хъал æфсорхътæ ниххурруттитæ кодтонцæ æма фæйнердæмæ ратудтонцæ.

Уобæл дæ фидæ бамæстгун æй æма сæмæ исдзурдта:

«Мæ фурт уин ами ку адтайдæ, уæд уин дессæгтæ фæууинун кодтайдæ!»

Етæ имæ уобæл баздахтæнцæ æма ин æ рагъæй гæрзæ рауагътонцæ, сæхуæдтæ ба ма имæ æрцудæнцæ, æма, мæ сувæллонæй ме 'стури уалдæн ци уормегбæл фæккустон, уой ин никкъуæхтæ кодтонцæ.

Субæлци æ хъæппæлтæ искодта фæстæмæ:

– Мæнæн ами ниххуссун аккаг нæ 'й!

Æма, æ фидæ Уæрхæги нæ фæйингæй, æ бæхбæл рабадтæй æма рандæ 'й Соппæри æртæ фуртей фæсте.

Етæ Соппæри мæри уосонгæ куд искодтонцæ, уотæ Субæлци сæ сæргъи балæудтæй 'ма син загъта:

– Корун уи, мæ фидæй мин ци гæрзæ рауагътайтæ, уой мин раттетæ!

Хестæр дзоруй кæстæрмæ:

– Цогæ æма и куйи бафснайæ!

Кæстæр рауадæй æма 'й сагъадахъæй фехста. Сагъадахъ Су-бæлцийæн æ зæрди сæри исæмбалдæй æма еу бæласæ равдузта.

Субæлци æ иуæнгтæй рафаста и бæласæ, æхуæдæг ба фехста Соппæри кæстæр фурти æма 'й фæттумбул кодта.

Хестæр дзоруй астæуккагмæ:

– Цогæуай, не 'рвадæ ку некæми зиннуй!

Астæуккаг рауадæй æма е 'рвади мардæй ку рауидта, уæд-та фехс-та Субæлций.

Фат æ зæрди сæри исæмбалдæй æма 'й еу бæласæй рахаста дуккагмæ, æма 'й ниффедар кодта. Субæлци бæласæбæл æ иуæнгтæй рахуæстæй 'ма и бæласи рафаста, сæрмæ 'рдо рагъавта, фæ 'й æхста, æма 'й фæттумбул кодта.

Хестæр рауадæй æма е 'рваддæлти ку рауидта, уæд Субæлций фехста. Фат æй дууæ бæласеми рахаста, æртиккаги ба 'й ниффедар кодта.

Субæлци æ иуæнгтæй бабæй бæласæбæл рахуæстæй æма 'й ратудта, уæдта 'й е дæр фехста, æма 'й фæттумбул кодта.

Уотемæй Субæлци æртей дæр бафснайдта æма æхуæдæг дæр нæбал фæразта, æма рахъан æй. Æ уодæй гъазта, мæлæт ба ин н' адтæй, цалинмæ тоги къубулойнæ фестадайдæ, уалдæн.

Мæрдтæмæ байгъустæй:

– Болат-Хæмиц, дæ хуæрифурт гъезæмарæ кæнуй!

Мæрдтæй рацæунвæткæ н' адтæй, медæгмæ бацæунæй фæстæмæ. Болат-Хæмиц æ дзабуртæн сæ фийтæ къелтæрдæмæ искодта, уотемæй рацудæй дуарбæл. Дуаргæстæ бабæрæг кæниунцæ æма медæгмæ фæдæй фæстæмæ æндæмæ фæд н' адтæй.

Болат-Хæмиц бахъæрттæй Субæлцимæ æма 'й æ мадæй райгурæгау искодта. Субæлци дæр уæд, æ фидæй ин ци гæрзæ рауагътонцæ Соппæри æртæ фурти, уой рахаста æма 'й æ фидæбæл банихаста.

Уотемæй е дæр исдзæбæх æй æма цæргæ байзадæнцæ нури уæнгæ.

НАРТИ УÆРХÆГ АЕМА АЕ ФУРТИ ТАУÆРÆХЪ

Уæрхæг Нарти астæу хъæбæр зæронди уæнгæ фæццардæй æнæ уосæй. Уæд Нарти фæсæвæд баунафæ кодтонцæ: «Уæрхæгæн æ фæсте байзайæггаг нæййес 'ма ин уосæ ракорæн; кæд ма нур дæр нæ бакома, уæдта 'й дортæй куд рамарæн, уотæ!»

Уæрхæгмæ еци унафи хабар кадæр бахаста 'ма мæзгитмæ фæццудæй, æма намаз кæнун райдæдта, ковун Хуцау-мæ:

– А, Хуцау! Мæ унафæ уотæ ку адтæй æма, мæ рамæлæти уæнгæ дæр уосæ нæ ракордзæнæн, зæгъгæ, гъенур ба ци кæнон? Уосæ ракорон, æма Хуцауи размæ мæ уасхæ ихæлгæ кæнуй. Ма ракорон 'ма Нарти астæу кадгинæй фæццардтæн нур ба мæ æгадæй ку рамаронцæ, уæд мæ ходуйнагдзийнадæ Нарти астæу байзайдзæнæй, фал мин кæд Нарти фæсæвæд Хуцауи арæзтæй уосæ корун кæнунцæ?

Уæд имæ Нарти фæсæвæди мийнæвæрттæ æрцудæнцæ 'ма ин загътонцæ: «Уæрхæг, Нарти æхсæн кадгинæй фæццардтæ. Нур ба дæ фæсте байзайæггаг цæмæй байзайа, уой туххæй Нарти фæсæвæди фæндæй уосæ ку ракорисæ, уотæ!»

Уæрхæг исарази æй уосæ ракорунбæл 'ма Нарти фæсæвæдæн загъта: «Майрæнбони алке æ рæвдзæй æрбацæуæд 'ма уин уæд зæгъдзæнæн, кумæ цæун гъæуй, уой».

Æхуæдæгга Уæрхæг мæзгитмæ бабæй бацудæй 'ма ковун рай-дæдта: «Хуцау, ниммин хатир кæнæ, уасхæ дин равардтон,

нур ба 'й фехалдтон, фал кæд дæхе арæзтæй æй, æндæра Нарти фæсæвæди зæрди цæмæй æрæфтудайдæ еци гъуддаг?!»

Майрæнбони имæ Нарти фæсæвæд сæ киндзхон рæвдзæй æрбацудæнцæ 'ма сæ Уæрхæг къуæрттæ-къуæрттæ фæккодта: фæндурдзæгъдуги хецæнæй, кафуги хецæнæй, бæхгинти хецæнæй, заруги дæр хецæнæй, æма сæ уотемæй цæун рæвдзæ æркодта.

Уæдта сагъæдахъи фат фехста Уæрхæг æма ауæдзæ хатгæ рандæ 'й фат, уæдта еу бæрзонди хонсари фарси ниффедар æй.

Еци сагъæдахъи фати ауæдзæбæл рацудæй Уæрхæг æ киндзхонти хæццæ. Уæрхæг æ киндзхонти хæццæ цæунбæл ку 'ссæй, уæд Нарти Аехсийнæ Сатана киндзхонтæн бафæдзахста, надбæл, зæгъгæ, уе 'нгæс бадардзинайтæ Уæрхæгмæ, 'ма дони хулуй ку кæна, уæд ма кæд æ мезунцъаг исфинкæ кæна, уæд ма ин зæнæг ес, æма уæд цæудзинайтæ, кæд нæбал исфинкæ кæна, уæдта раздæхдзинайтæ фæстæмæ.

Сæ фæдзæхстмæ гæсгæ 'й еу рауæн багъæуай кодтонцæ Уæрхæги 'ма æ дони хулуй хъæбæр исфинкæ кодта; киндзхонтæн сæ гъуддагмæ сæ зæрдæ фæррохсдæр æй æма уотемæй се 'нгъудуатмæ рандæ 'нцæ.

Цæй бæрцæ фæццудайуонцæ, уæдта сæбæл байзæр æй æма Нарти фæсæвæди æхсæвæуат искæнун фæндæ адтæй, фал син Уæрхæг загъта: «Цалинмæ мæ сагъæдахъи фатмæ рахъæртæн, уæдмæ нин æхсæвæуат искæнæн нæййес!» Цæун бабæй байдæдтонцæ, цæун, 'ма æхсæвæ еу афони ба, – Уæрхæги сагъæдахъи фат кæми ниннæхстæй, уордæмæ æрхъæрттæнцæ, 'ма син Уæрхæг загъта, не 'хсæвæуат, зæгъгæ, ами кæнгæ 'й!

Нарти фæсæвæд исхъаугъа кодтонцæ, ай будури æнæдон рауæн, зæгъгæ, куд ниллæууæн?

Уæрхæг æ сагъæдахъи фат къахун байдæдта 'ма дзæвгарæ ку искъахта, уæдта зæнхи бунмæ устур дуар байгон æй, 'ма Уæрхæг æ киндзхонти хæццæ зæнхи бунмæ еци дуарбæл ниццудæнцæ, 'ма уоми ба райгон æй дзенети дзæхæрадонæ. Дзенети дзæхæрадони Нарти фæсæвæди зæрдæ исрохс æй æма устур кафт исаразтонцæ. Дзенети цидæр адæм адтæй, етæ сæбæл еугурæй дæр æрæмбурд æнцæ. Сæ фæндури гъæрмæ сæмæ Болат-Хæмици кизгæ авд аз-гъунсти уæладзуги сæрæй ракастæй.

Нарти Болат-Хæмиц æма æ кизгæ раздæр рамардæнцæ 'ма мæрдти дзенети адтæнцæ, 'ма Уæрхæг мæрдтæмæ Хæмици кизги корунмæ фæццудæй. Уæрхæг Хæмици кизги куддæр рауидта, уотæ авд уæладзуги бунмæ иссудæй 'ма намаз кæнун райдæдта. Ковуй Хуцауæн, авд уæладзуги сæрмæ мин, зæгъгæ, асийнæ куд феста, уотæ!

Æстæмæй-астмæ фæккувта, уæдта ин авд азгъунсти сæрмæ асийнæ фестадæй æма 'йбæл Уæрхæг исхизтæй æ тæккæ сæрмæ; минкый ма 'й куд гъудæй сæрккаг уæладзугмæ исхъæртунмæ, уотæ ба имæ кизгæ æхуæдæг рауадæй æма 'ймæ дзоруй: «Минкый уотæ фæллæууæ, нуртæккæ дæмæ рацæудзæнæн мæ рæвдзæй!»

Уæрхæг æй уоми бахизта 'ма кизгæ алли хъумацæй æхе ку ра-рæвдзитæ кодта, уæдта имæ рацудæй, 'ма зæнхæмæ æрхизтæнцæ. Уотемæй зæронд Уæрхæг æма Болат-Хæмици кизгæ бафедудтонцæ 'ма лæг æма уоси æгъдауæй цæрун райдæдтонцæ.

Уæд сæмæ мæрдти Барастир фæззиндтæй 'ма син Нарти фæсæвæдæн æма Уæрхæгæн дæр загъта: «Сумахæн ами ун нæма æнгъезуй 'ма уæлæбæл дуйнемæ фæстæмæ цотæ!»

Нарти фæсæвæд Болат-Хæмици кизги мæрдтæй рахудтонцæ зæронд Уæрхæгæн æма уæлæбæл дуйнемæ иссудæнцæ, 'ма 'й Уæрхæги хæдзарæмæ исхудтонцæ.

Цæй бæрцæ рацудайдæ, уæдта Уæрхæгæн лæхъуæн райгурдæй 'ма 'йбæл ном исæвардтонцæ – Уæрхæги фурт минкый Цибалци.

Цибалци æхсæвæ райгурдæй, бонæ ба хор къæразгæй æрбакастæй 'ма хори тунæ Цибалций цæстæмæ нийарæзтæй.

Уæрхæг уой ку рауидта, уæд бахудтæй 'ма 'й æ уосæ рафарста: «Цæбæл ниххудтæ?»

Уæрхæг ба ин загъта: «Æнмæйæнттæй ин тарстæн 'ма нур ба уотæ æрцудæй: æдосæ Хорæн дæр кизгæ райгурдæй 'ма нур ба къæразгæй Цибалций цæститæмæ æрбакастæй, 'ма, гъе, уобæл ниххудтæн!»

Уæд Цибалци рагъомбæл æй 'ма Хори гъæуи биццеути хæццæ гъазун райдæдта. Еу кæми адтæй, уоми ба 'й Хори гъæуи биццеутæ раскъафтонцæ, «нæ сияхс», зæгъгæ, 'ма 'й Хори хæдзарæмæ бахудтонцæ.

Уоми ба Цибалци Хори кизгæ Адæдзейи хæццæ сæ кæрæдзей базудтонцæ, уæдта Цибалци уой дæр базудта, 'ма ин Хор æ кизгæ Адæдзейи-рæсугъди ке равардта, уой.

Уотемæй Цибалци Хори кизги хæццæ Хори хæдзари цæрун байдæдта лæг æма уоси æгъдауæй.

Цæй бæрцæ фæццардайуонцæ, уæдта, еу кæми адтæй, уоми ба Цибалци ниммæтъæл æй 'ма 'й æ уосæ Адæдзейи-рæсугъд фæрсуй, цæбæл мæтъæл дæ, зæгъгæ.

Уæд ин Цибалци загъта: «Ами мин цард хуарз кæд ес, уæддæр мæ мадæ 'ма фидæ мæ зæрди æфтуйунцæ 'ма мæ нæхемæ фæндуй».

– Мадта мæнмæ дæр уотæ хуæздæр кæсуй: гъæздуг цæгатай мæгур хæдзарæ хуæздæр æй 'ма дæ кæд фæндуй, уæд цæуæн дæ фиди хæдзарæмæ, нæхемæ.

Цибалци æма Хори кизгæ Адæдзе-рæсугъд Хори хæдзарæй сæхемæ цæун унафæ искодтонцæ, фал Адæдзе-рæсугъд æ фидæ Хорæн загъта: «Уæд мæ сæри хецауи фидæн ба ци фæххæссон хецайуагæн?»

Хор ба ин загъта, мæнæ ин аци æсхъæр хæссæ, зæгъгæ.

Еци æсхъæр ба уæхæн адтæй, 'ма е 'фцæкъуатай заргæ кодта, æ реутæй фæрсаг кодта, æ дустæй æрдзæф кодта, æ думæггæгтæй ба кафгæ кодта.

Уотемæй Цибалци æ уосæ Адæдзейи-рæсугъди хæццæ æ хæдзарæмæ æрцудæй, 'ма Уæрхæгæн ба хецайуагæн æ ностæ æрхас-та æсхъæр, Хор ин æхуæдæг ке равардта, уой.

Раги, еци дзамани æгъдау уотæ адтæй, 'ма лæг уосæ ку æрхонидæ, уæд ин афæй балци æнæ цæун н' адтæй 'ма Цибалци æ уоси, Адæдзейи-рæсугъди, сæ хæдзари ниууагъта, æхуæдæгка афæй балци рандæ 'й.

Уæрхæг дæр, æ ностæ ин ци æсхъæр æрхаста хецайуагæн, уой искæнидæ æ уæле 'ма нихæсмæ рацæуидæ. Уæхæн æсхъæр некæд фæууиндæ 'й æма адæм Уæрхæгбæл æмбурд кодтонцæ, 'ма 'ймæ кастæнцæ.

Уæд Соппæри æртæ фурти Уæлппи бæрзондæй ракастæнцæ 'ма Нарти гъæуи нихæсмæ ниууидтонцæ Уæрхæги, еци дессаг æсхъæр æ уæле, уотемæй. Хъæбæр фæддес кодтонцæ 'ма загътонцæ:

– Ци дессаг æсхъæр ес еци лæгъуз зæронд Уæрхæги уæле! Цæйтæ, цæуæн æма ин е схъæр дæр байсдзинан, уæдта ин

æ рагъæй дæр дууæ гæрзи рауадздзинан, æма сæ нæхемæ исхæсдзинан!

Соппæри æртæ фурти æрцудæнцæ Уæрхæгмæ æма ин е схъæр дæр байстонцæ, уæдта ин æ рагъæй дæр дууæ гæрзи рауагътонцæ, 'ма уотемæй сæхемæ исфардæг æнцæ.

Уæрхæг ба, е 'рагъæй ин дууæ гæрзи ку рауагътонцæ, уæд ма къæдз-къæдзи æ хуссæнуатмæ бацудæй 'ма нихъхъан кодта, 'ма уоми тумбулæй лæудтæй.

Уæд афæй æрхъæрттæй 'ма Уæрхæги фурт Цибалци æхсæвæ æнафони исхъæрттæй, 'ма æ уосæмæ дуар бахуаста.

Уосæ дæр имæ дзоруй: «Нæ дин байгон кæндзæнæн дуар, цалинмæ мин нæртон уасхæ раттай, ци дин зæгъон, уой куд бакæндзæнæ, уобæл».

Мæнкъæй Цибалци дæр имæ дзоруй:

– Дæттун дин нæртон уасхæ, тагъд байгон кæнæ дуар, мæлун!

Адæдзæ-рæсугъд дæр ин дуар фегон кодта 'ма Цибалци фæммеддуар æй: æ хъæппæлтæ фелваста 'ма æ фæрстæй фæттæ гæр-гæрæй æркалдæнцæ; æ фæрсти цар ницъцъæлæ 'й 'ма дзоруй æ уосæмæ, мæлун, зæгъгæ.

Æ уосæ Адæдзæ-рæсугъд дæр рагæпп кодта, æ хорæй авги уæхæн хуасæ фелваста, ра ин си ниуазун кодта æма Цибалци, фиццаг куд адтæй, уомæй дæр хуæздæр фестадæй.

Цибалци ку æрдзæбæх æй, уæдта Адæдзейи-рæсугъди фæрсуй: «Гъенур ба мин зæгъæ, уасхæ ми цæбæл курдтай, уой!»

Адæдзæ-рæсугъд ин загъта: «Соппæри æртæ фурти æрцудæнцæ 'ма дин дæ фиди зæрондæй æсхъæр раластонцæ, æ рагъæй ба ин дууæ гæрзи рауагътонцæ, 'ма уæртæ æ хуссæни тумбулæй лæууи, 'ма дæ фиди æфхуæрд куд райсай, уотæ!»

Цибалци сæумæй раги фестадæй 'ма æ готони рæвдзæй Соппæри æрдозæмæ фæццудæй, 'ма си хумæ кæнун райдæдта.

Соппæри æртæ фурти бабæй Уæлппи бæрзондæй ракастæнцæ сæ будуртæмæ 'ма Соппæри æрдози еу лæг ниууидтонцæ хумæ гæнгæ, 'ма хъæбæр ниддес кодтонцæ:

– Дессаг, е ка уа? Мах зæнхæ ка бандеудзæнæй æнæ бафæрсгæй?

Æма 'ймæ æртемæй дæр рацæй цудæнцæ. Ку имæ æрхæ-

стæг æнцæ, уæд æй бафæсмардтонцæ 'ма сæмæ сæ хестæр дзоруй: «Е ба Нарти зæронд бунмез, Уæрхæги фурт Цибалци ку æй, æма 'ймæ æртемæй ци цæуæн?»

Сæ кæстæрмæ дзоруй: «Уайгæ ду 'ма ин ци гъæуи, уой ин бакæнæ, мах ба еу мæнги цауæни рахæтæн!»

Дууæ хестæри цауæни рандæ 'нцæ, кæстæр ба Цибалцимæ æрхъæрттæй æма 'ймæ дзоруй:

– Куййæй ка райгурдæй, ду ке зæнхæбæл рахуæстæ, æнæ бафæрсгæй? Æвæдзи ду дæ фиди маст хатунмæ гъавис, фал дæмæ гъенур бæрæг уодзæнæй.

Фæгъгъæбесæй æнцæ. Рахуæцæ-бахуæцæ фæккодтонцæ, уæдта сæ дууæ дæр нæбал фæразтонцæ 'ма фæйнердæмæ рахъан æнцæ.

Цибалций æ уосæ ци хуасæй радзæбæх кодта, еци хуасæ ин æ хæццæ равардта 'ма ин загъта: «Ку исхъурмæ уай, уæд си еу баниуазисæ!»

Цибалци дæр еци хуаси авгæ æ дзиппæй фелваста 'ма си рахупп кодта, 'ма еци фæдбæл фæннæуæг æй, 'ма Соппæри кæстæр фурти рамардта.

Уалдæнги Соппæри дууæ хестæр фурти цауæнæй æрцудæнцæ, 'ма хестæр астæуккагмæ дзоруй: «Цоуай, рабæрæг кæнæ, нæ кæстæр æнсувæр ци бакодта Уæрхæги фуртæн, уой базонæ!»

Астæуккаг æнсувæр имæ ку 'рхъæрттæй, уæд бабæй уой хæццæ дæр фæгъгъæбесæй æнцæ 'ма бабæй ку 'рфæллæд æнцæ, уæд бабæй фæйнердæмæ рахъæнттæ 'нцæ. 'Ма бабæй Цибалци æ хуасæй раниуазта, фæннæуæг æй 'ма бабæй астæуккаг æнсувæри дæр рамардта.

Уæд имæ хестæр æнсувæр æхе рауагъта 'ма 'ймæ гъæрæй дзоруй: «Дæлæ куй! Уогæ ба мин мæ дууæ æнсувæрей дæр рамардтай!»

Цибалций хæццæ е дæр фæгъгъæбесæй-гъæбесæмæ æнцæ. Цæй бæрцæ фæххуæстайуонцæ, Хуцау зонуй, уæдта бабæй етæ дæр фæйнердæмæ рахъæнттæ 'нцæ. Цибалцимæ дæр æ хуасæй нæбал адтæй 'ма сæ дууæ дæр æрдæгмæрдтæй лæудтæнцæ хъантæй.

Уæд еци хабар мæрдтæмæ Болат-Хæмицмæ байгъустæй. Дæ хуæрифурт Соппæри дууæ фуртей рамардта, зæгъгæ, æртиккаг фурти хæццæ ба сæ кæрæдзей æрдæгмæрд-

тæ фæккодтонцæ 'ма сæ дууæ дæр хъæнттæй лæуунцæ.

Болат-Хæмиц еци хабар куддæр райгъуста, – буйнагин цъæфсæ раскъафта 'ма мæрдтæй уæлæбæл дуйнемæ исхизтæй, 'ма уайтæкки дæр Цибалций сæргъи æрбалæудтæй. Буйнагин цъæфсæй æй ракъуæрдта 'ма Цибалци, фиццаг куд адтæй, уомæй дæр ма хуæздæр фестадæй. Соппæри хестæр фурт ба ма æрдæгмардæй хъанæй лæудтæй 'ма 'ймæ Цибалци дзоруй: «Мæ фиди æсхъæр æма ин æ рагъæй ци дууæ гæрзи рауагътайтæ, етæ кæми æнцæ, уой мин бамонæ 'ма дæ нæбал рамардзæнæн».

Соппæри хестæр фурт ба ин загъта: «Дæ фиди æсхъæр æма ин æ рагъæй ци дууæ гæрзи рауагътан, етæ æнцæ уæртæ Тарæ-коми думæгмæ Соппæри устур лæгæти!»

Цибалцийæн Соппæри хестæр фурт ма уой ку радзурдта, уæдта бабæй уой дæр рамардта, æхуæдæгка Тарæ-коми думæгмæ Соппæри лæгæтмæ фæццудæй 'ма уордигæй æ фиди æсхъæр, æма ин æ фиди рагъæй ци дууæ гæрзи рауагътонцæ, уони рахаста.

Уæдта ин Болат-Хæмиц загъта: «Цæй нур ба цæуæн рахæтæн!»

Æма фæйнæ сауæнгебæл рандæ 'нцæ. Болат-Хæмиц цауæни рæуони мæрдтæмæ фæстæмæ никъкъуæрдта, Цибалци сæ бунатмæ саги марди хæццæ фездахтæй.

Болат-Хæмиц ку некæмибал зиндтæй, уæд æй Цибалци базудта, фæстæмæ мæрдтæмæ ке рандæ 'й, уой; æ буйнагин цъæфсæ дæр ин бунати ниууагъта. Цибалци саги мардæй, æсхъæрæй, æ фиди рагъи гæрзитæй, буйнагин цъæфсæй, – еугурæй дæр сæ рамбурд кодта 'ма æ хæдзарæмæ æрцудæй. Æ фидæ Уæрхæги рагъбæл, ци дууæ гæрзи си рауагътонцæ Соппæри фурттæ, уони февардта 'ма 'й буйнагин цъæфсæй ратьæпп кодта, 'ма Уæрхæг, фиццаг куд адтæй, уотæ фестадæй. Æ уосæ дæр ибæл ниццийнæ 'й: «Æгайти ма дæ фиди æфхуæрд райстай!»

Уотемæй Нарти Уæрхæги фурт Цибалци æма æ уосæ, Хори кизгæ Адæдзæ-рæсугъд, дзæбæх цæргæ байзадæнцæ Нарти æхсæн.

ÆХСАРÆ ÆМА ÆХСÆРТÆГ

Устур и Нартмæ бæрæгдæр адтæй дууæ муггаги: Бориатæ æма Æхсæртæгкатаæ.

Бориатæ адтæнцæ берæ муггаг, Æхсæртæгкатаæ ба адæмæй – минкъий, æхсарæй ба – итинг муггаг.

И дууæ муггаги Хуцау кæрæдземæ фæййерис кодта. Еу хатт кæми адтæй, уоми Бориатæ ниццудæнцæ Æхсæртæгкатаæмæ 'ма си нæлистæгæй муггаг нæбал ниууагътонцæ, Багъодзайæй фæстæмæ.

Е ба адтæй, еу, дæхуæдæг куд зонай, уæхæн нæбæззон, иругъд-гомау. Фал ма Æхсæртæгкатаен сæ уоститæй еу мæгури кизгæ æ цæгатмæ рандæ 'й зæрдæхсайгæй.

Ци рацудæй, Хуцау æхуæдæг зонуй, уæдта ин райгурдæй фазæнттæ – дууæ лæхъуæни. Нæмттæ сæбæл исæвардтонцæ Æхсарæ æма Æхсæртæг.

Рацæппо-лæппо æнцæ и биццеутæ, гъазунгъон фæцæнцæ æма æнгарти рафхуæриуонцæ. Етæ ба син рафедис кæниуонцæ, – кæмæй айтæ, уой ку нæ зонетæ, зæгъгæ.

Сæ мадæ дæр син радзубанди кодта: «Уæ муггаг – Æхсæртæгкатаæ. Ба ма уи изадæй Багъодза, зæгъгæ, еу, иннети ба Бориатæ ниццагътонцæ».

Дууæ лæхъуæни фæйнæ бæхи исефтонг кодтонцæ; цæун райдæдтонцæ æма Багъодзай дуармæ æрлæудтæнцæ. Багъодза сæ байуазæг кодта; иуазгутæ дæр ин сæхе бафæсмæрун кодтонцæ 'ма базонун кодтонцæ, етæ Æхсæртæгкати байзайæггæгтæ ке адтæнцæ, уой.

Багъодза дæр сæбæл ниццийнæ 'й, уæдта син æрдзурдта æ царди гъуддæгтæ 'ма иуазæги фæлхæнтæ.

Æризæр æй. Æхсæвæ и кæстæр Æхсарæ загъта: «Аци æхсæвæ и фæткъу бæласæ æз куд гъæуай кæнон, уотæ».

И фæткъу ба адтæй Багъодзайæн æ тургъи. Изæрæй тала рауа-дзидæ, æ деденæг рафадидæ, рафæткъу уидæ, сæумæмæ ба æзгъæлун райдаидæ.

Еу маргъ ин ибæл багъомпал æй 'ма 'й цæттæ кæнун нæбал уагъта. Æхсæвæ имæ æрцæуидæ 'ма 'й ниццæгъдидæ.

Багъодза дзурд равардта: «Изæрæй мæмæ кадæр цæуа, е æй гъæуай кæнун ку нæ бафæараза, уæд ин æ сæр куд æркæнон, уотæ».

Еци дзурдмæ гæсгæ сæдæ сæри æркодта 'ма сæ зилдæгæй æ кегъоги кæрæнтти хамеци мехтæбæл æрцавта. Уомæ гæсгæ Багъодза, цидæр адтæй, нæ арази кодта Æхсарæн, уотемæй ку нæ бафæраза, уæд мæхе фид ку бахуæрдзæнæн, зæгъгæ. Н' адтæй, уæддæр Æхсарæ не скоммæ кастæй 'ма æхсæвæ бæласи бунн бадун райдæдта. Фæббадтæй, бонивайæн æрдæмæ ба рафунæй æй. И маргъ æртахтæй æма ниццагъта и фæткъу. Багъодза дæр, цæмæй æ сомийæн æцæг адтайдæ, уомæй ин æ еу æнгулдзæ æркъуæрдта.

Дуккаг æхсæвæ ба гъæуай кæнун райдæдта Æхсæртæг.

Раст бонивайæни ба еу цидæр, маргъи хузи, и бæласæмæ æртахтæй 'ма 'й куд ниццагъта, уотæ ба 'й Æхсæртæг дæр фехста, 'ма 'й фæццæф кодта.

Е дæр нихъхъес-хъес кодта 'ма фæстæмæ рандæ 'й. Æхсæртæг еу бæласи сифæбæл тоги æртæх иссердта, ба 'й тухта, æ киси 'й ниввардта, сæумæ ба загъта Багъодзайæн: «Ме 'рвади дæумæ уадзун, æз ба цæун, ци ниццавтон, уой бабæрæг кæнунмæ».

Æ дууæ егарей хæццæ ранæхстæр æй. Алли рауæн дæр агурдта 'ма 'й некæми ирдта.

Уæдта еу хани гъæумæ бахъæрттæй. И ханæн ба æ кизгæ æ уодæй гъазта 'ма ибæл адæм æмбурдтæ кодтонцæ. И кизгæ ба адтæй, Æхсæртæг и 'хсæвæ ке ниццавта, е.

Æхсæртæг адæми кæронмæ бастадæй и тоги æртæх æ кисæй, бæласи сифæбæл, исиста, уомæй ин æ цæф байсарста æма и кизгæ æ мадæй райгурæгау иссæй.

Хан ин æй бийнонтæн равардта. Æхсæртæг ханмæ цæрун райдæдта. Адтæй цауæйнон лæг; æ дууæ егарей хæццæ фæццæуидæ 'ма уотемæй æхе сирди фидæй дардта. Уотемæй цардæй Æхсæртæг. Цауæни-еу ку цæуидæ, уæд ин ниффæдзæхсиуонцæ, еу комæй уотæ, уордæмæ ма бацо, зæгъгæ.

Еу бон Æхсæртæг фæххаттæй 'ма некæми неци иссердта, изæрæрдæмæ ба еци коммæ бафтудæй.

Уой медæгæ ба сæгтæ æруæзтæй хизтæнцæ, сæ астæу ба – уорс гъæуанз. Æхсæртæг фехста уорс гъæуанзи. Гъæуанз зелун райдæдта 'ма коми думæги еу æндзæри ниллæудтæй.

Нийимæ цудæй Æхсæртæг 'ма 'й и рæбун еу лæгæти бафснайдта. Æхсæвæ арт никкодта 'ма фезонæгæй дууæ ухсти байдзаг кодта.

Уæд имæ лæгæти хурфæй еу уосæ æрацудæй 'ма имæ дзоруй: «Мæ фонс мин цæмæн фæццагътай?» Æхсæртæг дæр ин загъта: «Дæ фонс нæ 'нцæ, фал æрацо 'ма ести бахуæрæ».

Уосæ исбадтæй арти фарсмæ, æхуæдæг ба ин æ егæрти хъури æ дзиккой халæ бабæттун кодта, æ сагъæдахъи кæронбæл ба æ уæдæртæ бакæнун кодта. Уæдта ухстæлтæмæ равналдта 'ма сæ æ гъæлæси бакалдта, уой фæсте ба Æхсæртæги хæццæ фæллæгæй-лæгмæ æнцæ. Уосæ ибæл фæхъхъæбæрдæр æй, буйнагин æхсæй æй æрцавта 'ма, æхецæн куд хуарз, уотæ 'й фестун кодта.

Æхсарæ æнгъæл кæсун райдæдта е 'рвадæмæ.

Уа, нæ уа, ку некæми зиндтæй, уæдта имæ агорæг рандæ 'й. Æма, цидæр адтæй, и ханмæ нихъхъæрттæй.

Маха дæ фесæфун æнгъæл ку адтан, зæгъгæ, ибæл ниццийнæ 'нцæ Æхсæртæги рæуаги.

Æхсæвæ 'й уатмæ бакодтонцæ. Æхсарæ балæдæрдтæй, е 'рвадæ ке фесавдæй, уой 'ма е дæр уосæй æхе астæу æ кард ниввардта.

Уосæ ибæл фæддес кодта. Æхсарæ 'ма Æхсæртæг æнхузæн адтæнцæ 'ма 'й нæ бафæсмардта.

И бонæ Æхсарæ цауæн райдæдта æ дууæ егарей хæццæ 'ма 'й Хуцау еци коммæ бахаста; рамардта е дæр еци уорс гъæуанз; еци лæгæти 'й бафснайдта; ниййарт кодта 'ма фезонгутæ исрæвдзæ кодта.

Уалæнги имæ лæгæтæй и уосæ æрацудæй, гъæртæ гæнгæ: «Мæ фонс мин цæмæн фæццагътай?»

– Дæ фонс нæ 'нцæ, фал рацо 'ма ести бахуæрæ!

– 'Ма мабæл дæ егæрттæ фæххуæцдзæнæнцæ, дæ сагъæдахъ ба мае ниццæвдзæнæй, 'ма маенæ дæ егæрттæбæл мае дзиккой халæ бафтауæ, дæ сагъæдахъбæл мае уæдæртæ бакæнæ!

Æхсарæ дæр ин æ дзиккой халæ артбæл багæлста, æ уæдæртæ ба ин къоли разилдта.

И уосæ имæ дзоруй: «Ци 'й е? Цæй цæх-цæх æй 'ма цæй тьуппитæ 'нцæ?»

– Цæститæ дæбæл нæ ес? Фезонгутæ цæх-цæх кæнунцæ. Тьуппитæ ба, æвæдзи, æруæзтæ дортæ зелунцæ 'ма уордæгæй цæуй.

Уосæй байруагæс æй, æрбацудæй, арти фарсмæ исбад-

тæй 'ма фæгъгъæбесæй æнцæ. Уосæ хъæбæрдæр кæнун райдæдта. Æхсарæ дæр æ егæрттæбæл фæгъгъæр кодта.

Егæрттæ фæллæбурдтонцæ 'ма уосæн е скъелти рафедар æнцæ, фат ба 'й фехста. 'Ма и уосæ рауæлгоммæ 'й, 'ма лихстæ кæнун райдæдта, мæ уод де 'уазæг, зæгъгæ.

– Ме 'рвадæ мин куд адтæй, уотæ фестун кæнæ 'ма дин хатир фæууæд!

Уосæ син буйнагин æхсæй сæ астæутæ æрцавта 'ма Æхсæртæг куд адтæй, уотæ фестадæй æ егæртти хæццæ. Уæдта Æхсарæ 'ма Æхсæртæг и уосæмæ баздахтæнцæ 'ма 'й фæрки-фæркгай никкодтонцæ.

Ханмæ æрцудæнцæ. Хан, дууæ 'рвадемæй ка ке сияхс адтæй, уой нæбал зудта. Æрæхсæвæ 'й 'ма лæхъуæн æ уатмæ бацудæй. Æ уосæ болат кæрдæн æриста 'ма 'й сæ астæу æривардта.

Æрбон æй 'ма лæхъуæнтæ сæ хæдзарæмæ ранæхстæр æнцæ, хан син лæвæрттæ дæр ракодта.

Надбæл Æхсæртæг гурусхæ кæнун райдæдта е 'рвадæбæл.

Æхсарæ сагъæдахъбæл фат исæнгон кодта 'ма загъта: «Кæд махмæ ести цъумурдзийнадæ æрхъæрттæй, уæд аци фат еуемæй фæццæуæд, дууемæй ба æриздæхæд 'ма мæ сæри астæу ниххæссæд, кенæ ба дууемæй æриздæхæд, 'ма мин мæ растдзийнадæ куд базонай ду, уой бакæнæд!»

Сагъæдахъи фат дууемæй æриздахтæй 'ма Æхсæртæгæн е 'нгулдзæ къохæй фæххаун кодта.

Æрваддæлтæ кæрæдзæбæл баууæндтæнцæ. Æхсæртæг æма Æхсарæй бабæй нæуæгæй исахидтæнцæ Æхсæртæгкати муггаг.

ÆХСÆРТÆГКАТÆ ÆМА БОРИАТÆ КУД ЦАРДÆНЦÆ, УОЙ ТАУÆРÆХЪ

Æхсæртæгкатæ 'ма Бориатæ адтæнцæ нæртон муггæгтæй æма цардæнцæ æзнагæй, сæ кæрæдземæ дардтонцæ мади уазал æма фиди хæран. Бориати Борæфæрнуги уосæ Алцри адтæй Æхсæртæгкати кизгæ, хуæрифурттæ дæр син сæмæ адтæй.

Æхсæртæгкати Урузмæгæн адтæй еунæг лæхъуæн, Айсана. Айсана алли бон дæр цауæни цудæй 'ма фæстæмæ саги марди хæццæ ку 'рцæуидæ, уæдта æ уæргътæ Курдалæгони дуармæ устур бадæнбæл февæридæ, æхуæдæгка ма еци фæлладæй дæр Курдалæгони устур дзæбокæй хъæстаргъ æртæ цæфи никкæнидæ.

Бориатæ Айсанамæ соцъа кодтонцæ 'ма 'йбæл марун унафæ ракодтонцæ. Еу бон кæми адтæй, уоми Бориатæ Курдалæгони дуармæ хъæбæр арф къахт искодтонцæ, æ сæр ба ин гъæмпæй бамбарзтонцæ.

Айсана еци изæрæй цауæнæй ку 'рцудæй æма Курдалæгони размæ ку 'рхъæрттæй, уæд еци къахти ниххаудтæй, æма уоми рамардæй.

Æхсæртæгкатæ, сæ лæг ку нæбал зиндтæй, уæдта 'й агорун райдæдтонцæ. Фæдæй хуарз ка æртаста, уæхæн куй сæмæ адтæй 'ма сæ хæдзарæй Айсанай фæд райста, 'ма сæ Курдалæгони дуармæ къахти сæргъи æрлæуун кодта, 'ма 'й уордигæй исистонцæ Айсанай мард; уæдта 'й Бориатæ ке рамардтонцæ, е дæр син исбæрæг æй.

Уæдæй фæстæмæ Æхсæртæгкатæ агорун байдæдтонцæ сæ тог райсунбæл Бориатæй.

Раги æгъдау уотæ адтæй æма дууæ муггаги ку фæттоггин уиуонцæ, уæд сæ еу иннемæй кизгæ ракоридæ, 'ма хуæрифурт æхсæнтæ исуиуонцæ, 'ма уотемæй се 'знаггадæ фехæлидæ.

Æхсæртæгкатæ кæд æфхуард адтæнцæ, уæддæр Бориатæн загътонцæ:

– Кенæ нин уæ фæсæвæдæй кизгæ раттетæ, кенæдта уин мах ратдзинан.

Бориатæмæ уæхæн кизгæ н' адтæй, фал син Æхсæртæгкатæ загътонцæ, мах уин, зæгъгæ, ратдзинан кизгæ! 'Ма Хæмици рехæ радастонцæ, ра 'й рæсугъдтæ кодтонцæ, уæдта 'йбæл кизги дарæс искодтонцæ, 'ма 'й лæгмæ равардтонцæ сæ хуæрифуртæн – Бориати Борæфæрнуги фуртæн. Кизги рæуони Бориатæ Хæмици æрхудтонцæ Борæфæрнуг æма Алцрий лæхъуæнæн.

Æхсæвæ еунæгæй ку байзадæнцæ Борæфæрнуги лæхъуæн æма Хæмиц кизги хузи, уæд æй Хæмиц рамардта, æхуæдæгка ралигъдæй Бориатæй æма сæхемæ иссудæй. Уотемæй Æхсæр-

тæгкатæ сæ тог райстонцæ Бориатæй, Борæфæрнуги лæхъуæн кæд сæ хуæрифурт адтæй, уæддæр æй рамардтонцæ.

Нæртон адæмæн искурдиадæ адтæй 'ма Алцри, æ лæхъуæни ин е 'нсувæртæ рамардтонцæ, зæгъгæ, уой ку базудта, уæд Æхсæртæгкатæмæ фæууадæй 'ма, æмбурд куд адтæнцæ Урузмæгæй, Хæмицæй, Сосланæй, æндæрæй, уотемæй сæ феййафта, 'ма сæ ралгъиста:

– Ардигæй æндæр бæстæмæ ледзæг куд фæууайтæ 'ма авд анзи уæ зæгъæн цъухæн загъд уæ арми куд нæбал æфтуйа, уе 'ргъæвагæ хуæцæнгарз æргъæвгæ куд нæбал кæна, уæ кæрдагæ кард кæрдгæ куд нæбал кæна, иуазæггади кæмæ бацæуайтæ, е ба иуазæг куд нæбал кæна!

Сослан иннетæй нæрæмондæр адтæй 'ма 'ймæ нæбал фæллæудтæй, 'ма 'ймæ е дæр дзоруй:

– Мадта дин мах æлгъист ба фæууæд уотæ, 'ма уæ Борæфæрнуги хæццæ нæл хæрæг æма силæ хæрæг фестун кæнæд, 'ма авд анзи Нарти нихæсæй куд нæ рацох уайтæ, уæдта нæл хæрæг кæмидæр уа, етæ ба дæбæл куд æримбурд уонцæ, æма дæбæл куд фæллæуеронцæ, адæм дæр уæ куд нæ зононцæ, ка айтæ, уой, уотемæй!

Уотемæй сæбæл сæ кæрæдзей æлгъист æрцудæй.

Æхсæртæгкатæ фæллигъдæнцæ æндæр бæстæмæ 'ма иуазæггади бацудæнцæ еу гъæуи Кæнти æлдармæ, Хуйæндагмæ. Кæнти æлдар Хуйæндаг сæмæ æндæмæ дæр нæ ракастæй, фал загъта:

– Уæртæ сæ кæркдонæмæ бакæнтæ!

Алцрий æлгъист сæбæл æнæ цæугæ н' адтæй 'ма авд анзи фæццардæнцæ Кæнти æлдар Хуйæндаги кæркдони.

Уæд еу хатт хисти гал æвгарстонцæ 'ма кард агурдтонцæ, 'ма сæмæ Сослан æ церхъ фелваста:

– Мæнæ 'й мæн кардæй равгæрдæтæ!

Сослани кард райстонцæ 'ма 'й гали æвгæрдæнбæл æрбадарæ-æрбадарæ фæккодтонцæ, 'ма син цар дæр нæ ниллук кодта, 'ма ин æ кард фехстонцæ. Сосланæн гъигæ куд н' адтайдæ, фал Алцрий æлгъист æ зæрдæбæл æрбалæудтæй 'ма уæд æ зæрдæ банцойнæ 'й.

Уæд хисти фингитæ исаразтонцæ 'ма дзорунцæ:

– Еске, – зæгъгæ, – ниххæлар кæнæд!

'Ма бабæй Урузмæг ралæуирдта:

– Æз сæ рахæлар кæндзæнæн!

Урузмæг финги сæргъи нирхуæстæй 'ма зæгъун æ арми нецибал бафтудæй. Алцрий æлгъист бабæй сæбæл уоми дæр æрцудæй.

Уæд бабæй гъæуи еу мардæн догъ уагътонцæ 'ма Æхсæртæгкатæ дæр сæ бæх еци догъи рауагътонцæ, 'ма син фæстаг байзадæй, æгирид æнæ хай, æртæ бони фæстагдæр ба исхъæрттæй, 'ма син сæ бæхбæл гириз кодтонцæ, уæхæн лæгъуз бæх, зæгъгæ, цæмæн рауагътайтæ догъи!

Уæд бабæй гъæуи хъабагъ ниссагътонцæ 'ма æндургин к' адтæй, етæ ибæл æрæмбурд æнцæ.

Хæмиц дæр е 'ндури хæццæ фелвæстæй 'ма загъта:

– Æз æй фехсдзæнæн раздæр!

'Ма Хæмицæн раздæр барæ равардтонцæ. Хæмиц дæр хъабагъи цъозмæ нийарæсæн кодта 'ма 'й фехста, 'ма цъоз нæ, фал хъабагъи гъæдæ дæр нæ фергъавта. Хæмиц хъæбæр ниммæтъæл æй, а дуйнебæл е 'ндурæй цæмæдæр багъавтайдæ, уомæн ин фæййевгъауæн н' адтæй, фал бабæй сæбæл уоми дæр Алцрий æлгъист æрцудæй.

Уотемæй Æхсæртæгкатæбæл – Урузмæг, Хæмиц æма Сосланбæл Алцрий æлгъиститæ еугурæй дæр æрцудæнцæ. Сæ авд анзей кæрон ку æрхъæрттæй, уæд Сослан æ церхъ фæрсинсад кæнун райдæдта 'ма ин загъта:

– Гал æвгæрдунмæ дæ дæтдзæнæн 'ма гали бæрзæй нæ, фал ма æвгæрдæгæн дæр æ зæнгтæ нæ рахаун кодтай, уæд мин додой дæ сæр кæнуй!

Сæ авд анзи фæййевгъудæнцæ 'ма Сослан фиццагдæр-фиццагдæр Кæнти æлдар Хуйæндагмæ фæммедæг æй, уомæй бал, зæгъгæ, фиццагдæр мæ маст райсон.

Кæнти æлдар Хуйæндаг Сослани куддæр рауидта, уотæ 'йбæл ниццийнæ 'й æма имæ дзоруй:

– Æгас цо, Сослан!

Фингæ ин æрбайаразун кодта 'ма 'й хъæбæр кадгин искодта. Сослан дæр имæ дзоруй:

– Авд анзи нæ хъæбæр æгадæй фæййидтай, фал мæ нур ба искадгин кодтай æма дин хатир фæууæд!

Уæд еу мардæн бабæй хист кодтонцæ 'ма си гал равгæрдунмæ кард агурдтонцæ. Сослан сæмæ æ церхъ фелваста 'ма сæмæ 'й равардта, фал син загъта:

– Уæхе ба си гъæуай кæнтæ!
 Галæвгæрдæг дæр ибæл гириз кодта:
 – А бабæй, – зæгъгæ, – еухаттикон кард æй!
 Æрбавгарста гали ‘ма æ бæрзæй нæ, фал ма æвгæрдæги зæнгитæ дæр рахаун кодта.
 Сослан дæр имæ дзоруй:
 – Нæ дин загътон, дæхе гъæуай кæнæ, – зæгъгæ.
 Уæд фингтæ исаразтонцæ ‘ма бабæй дзорунцæ:
 – Еске сæ ниххæлар кæнæд, – зæгъгæ.
 Урузмæг ниуазæн райста ‘ма фингтæ хæлар кæнун райдæдта, ‘ма ‘ймæ еугурæй дæр сæ гъæлæстæй нийгъустонцæ, уотæ цъухгин адтæй Урузмæг.
 Уæд гъæуи хъабагъ ниссагътонцæ ‘ма ‘йбæл æндургинтæ æмбурд кодтонцæ. Уæд сæмæ Хæмиц фелвæстæй ‘ма си раздæр æхсуни барæ ракурдта. Фæ ‘й æхста хъабагъи Хæмиц ‘ма еунæг еци æхстæн цъоз рагæлста. Еугуремæй дæр уæд байруагæс æй, Хæмицæй æндургиндæр берæ ке неке ес, е.
 Уæд хабар рацудæй, догъ ес, зæгъгæ, ‘ма Æхсæртæгкатæ дæр сæ бæх догъмæ æрластонцæ. Уоми бабæй сæбæл гириз кæнун байдæдтонцæ, – мæнæ бабæй еци бæх, зæгъгæ, еу анз догъи æртæ бони фæстагдæр ка иссудæй иннæ бæхтæй, е!
 Догъи рандæ ‘й ‘ма Сослан сæ бæхбадæгæн уотæ ниффæдзахс-та, дæ бæх, зæгъгæ, æртæ бони фæстæдæр бауорамдзæнæ, уæдта ‘й рауадздзæнæ æхе бæрагæ!
 Бæхбадæг дæр, Сослан ин куд загъта, уотæ бакодта; æртæ бони фæстæдæр æй бауорæдта æ бæхи, уæдта ‘й рауагъта æхе бæрагæ. Æхсæртæгкати бæх сæбæл уайтагъддæр еувæрстæ кæнун байдæдта. Ци бæхмæ исхъæртидæ, уомæн ба, кæмæн æ думæг ратонидæ, кæмæн æ барцæ, кæмæн æ гъостæ, кæмæн ба æ билæ, уотемæй иннæ бæхтæй æхсæз бони раздæр исхъæрттæй. Некæмæй ируагæс кодта, Æхсæртæгкати бæх иннæ бæхти хæццæ уадæй, е; еугурæй дæр уотæ æнгæлдтонцæ, ‘ма, кæд æй бæхбадæг хæстæг ескæми бауорæдта ‘ма уордигæй исуадæй, фал син бæхбадæг загъта:
 – Мæнæ уæ бæхтæ ку ‘ссæуонцæ, уæд æй базондзинайтæ, мæ бæх бæхти хæццæ уадæй, æви нæ.
 Уалдæнги æхсæз боней фæсте ба иннæ бæхтæ дæр еугай-дугайæй хъæртун байдæдтонцæ; кæмæн æ думæг тунд, кæмæн æ гъос, кæмæн æ барцæ, кæмæн ба æ билæ.

Алкедæр рафæрсидæ, мæ бæх ци кодта, зæгъгæ.
 ‘Ма бæхбадгутæ загътонцæ:
 – Æхсæртæгкати бæхбадæг æ бæх æртæ бони фæстагдæр бауорæдта, уæдта уайунахур бæх исмæстгун æй ‘ма ке исæй-йафидæ, уомæн ба, кæмæн æ думæг ратонидæ, кæмæн æ гъос, кæмæн æ барцæ, кæмæн ба æ билæ, уотемæй нæбæл фæййеувæрстæ кодта не ‘гæсебæл дæр.
 Æхсæртæгкати бæх, æнæ дайуагæй, фиццаги хай райста. Уотемæй Æхсæртæгкатаен сæ гъуддæгутæ алцæмæй дæр ку исрæвдзæ ‘нцæ, уæдта фæстæмæ æрбацудæнцæ Кæнти æлдар Хуйæндагмæ. Кæнти æлдар Хуйæндаг сæмæ фиццаг ци цæстæй кастæй, еци цæстæй сæмæ нæбал кастæй, фал сæ рафарста, цæмæн æрифтудайтæ ардæмæ æма уæ ци гъæуи, зæгъгæ.
 Сослан ба ин загъта:
 – Нæ æнтоггин Бориати хæццæ рагæй дæр цæрæн мади узал æма фиди хæранæй ‘ма ди нур ба мах дæуæй корæн æфсæдтæ Бориати фесафуни туххæй.
 Кæнти æлдар Хуйæндаг ба ин загъта Сосланæн:
 – Цотæ уæлæ айнæгмæ ‘ма ‘ймæ хатиаг æвзагæй исдзордзæнæ, ‘ма дин айнæги фарсæй дуар байгон уодзæнæй, æма си æфсæдтæ цæудзæнæй, ‘ма дæ цæй бæрцæ гъæуа, уой бæрцæ си рауадздзæнæ, фал син сæ разæй раздзæуæг рарветдзæнæ, ‘ма дин æй ме ‘фсæдтæ ку раййафонцæ, уæд уин уæ сæртæ куд æркæнон, уотæ, уæдта цал æфсæддони рауадзай, уой дæр ку нæ базонай, уæддæр уин уæ сæртæ куд æркæнон, уотæ!
 Æхсæртæгкатаен исарази æнцæ еци дзурдтæбæл æма рандæ ‘нцæ айнæгмæ. Сослан Урузмæги æрфæнбæл рабадун кодта ‘ма ин загъта:
 – Æфсæдтæ ку рауадзæн, уæд-еу сæ разæй уайдзæнæ æррæстæ нæхе гъæумæ!
 Айнæгмæ хатиаг æвзагæй исдзурдта Сослан ‘ма æ дуар фегон æй, ‘ма дуйней æфсæдтæ ракалдæй. Сосланæн банимайун дæр æ бон нæбал иссæй, уотæ берæ си рауадæй ‘ма сæбæл уæдта дуар фехгæдта. Урузмæг ба æрфæнбæл сæ разæй уадæй ‘ма ‘й æййафгæ дæр нæ кодтонцæ. Сосланæн сауæнгæ дæр æ мадзæлттæ кæнæг адтæй Сатана. Æхсийнæ хъумацæй æртикхæхуг хæлаф ракарста ‘ма ‘й кауæбæл райауигъта.

Сирдон, дуйнебæл ци нæ зудта, уæхæн н' адтæй, дæлуй-
монти хуæрифурт адтæй, æма, уомæ гæсгæ, Сирдон еци æр-
тикъахуг хæлаф куддæр рауидта, уотæ 'йбæл ниддес кодта
'ма загъта:

– Мæн ма сайтан цæмæн фæххонунцæ, айæ мæнæй сай-
тандæр æй; Сослан Кæнти æлдар Хуйænдаги æфсæдтæ ай-
нæгæй рауагъта сæдæ сæдæ мини, сæдæн æрдзæ сæ уæл-
дай, уонæй дæр æртæ къахи некæбæл ес, уæд æй а кæмæн
искодта?

Кæнти æлдар Хуйænдаг радзурдта 'ма 'й рафарста:

– Æфсæдти разæй раздзæуæг ка æрвист æй?

Сослан ба ин загъта:

– Мæ раздзæуæги мин де 'фсæдтæ нæ райафтонцæ.

– Уæд, цал æнцæ, уой ба базудтай?

– Мадта 'ма Сослан цæмæй Сослан æй, кæд уони банимай-
ун нæ фæразуй, уæд: сæдæ сæдæ мини, сæдæн æрдзæ сæ
уæлдай.

Раервазтайтæ, зæгъгæ, сæмæ дзоруй Кæнти æлдар Хуй-
ænдаг 'ма цотæ, зæгъгæ, 'ма мин ме 'фсæдтæн ци кæнун кæн-
тæ, уой син бакæнун кæнтæ!

Æхсæртæгкатæ Кæнти æлдар Хуйænдаги æфсæдти хæц-
цæ иссудæнцæ 'ма Бориати ниццагътонцæ, муггаг си æгирид-
дæр нæбал ниуагътонцæ.

Еци бонæй фæстæмæ Бориати кой фесавдæй, Æхсæртæг-
катæ ба сæ гъæуи цæргæ байзадæнцæ.

УРУЗМÆГ ÆМА Е 'НÆНОМ ФУРТ

Стонг анз Нарти адæмбæл ку скодта, стонг анз.

Сæ Авд нихæси ку сревæд æнцæ,

Рацæуæг, æзмæлæг ку нæбал фæууи

Устур Нарти гъæунги.

Нарти Сатанамæ ку ес авд медæггойни,

Авд медæггойни фидæй идзаг.

Никки имæ ку ес авд медæггойни,

Авд медæггойни уорсаг æма дзолæй идзаг.

Никки имæ ку разиннуй алли хуæрдæ-ниуæзтæ,

Алли хуæрдæ-ниуæзтæ авд анзей фагæ.

Авд нихæсеми федеуæг нигъгъæр кæнун кæнуй:

«О, Нарти адæм, фегъосетæ! Урузмæг уæ абони
Æхемæ хонуй, хинцгæ уæ кæнуй.

Цæунгъон ка 'й, е рацæуæд.

Цæунгъон ка нæ 'й, уой ба хæсгæ ракæнтæ

Урузмæги тургъæмæ».

Нарти адæм ку рамбурд æнцæ,

Цæунгъон ка 'й, етæ ку 'рцæунцæ, ка нæ 'й,

Уой ба сæ усхъити ку 'рхæссунцæ.

Фингитæбæл ку сбадунцæ. Уæд се 'хсæн

Урузмæг ку 'рбадуй.

Уæларвæй цæргæс ку 'ртæхуй,

Æма Урузмæги æ уæлнихти ку сесуй,

Денгизи сакъадахи устур дорбæл æй æрæвæруй.

Æ размæ лæгтæ рацæунцæ, медæмæ 'й бахонунцæ,

Кувд ин ку саразунцæ. Дууæ лæхъуæни

Æ уæлгъос лæуунцæ. Урузмæг раковуй:

«Дууæ лæхъуæнемæй ка фæффиццаг уа,

Ковæггаг уомæн, – зæгъуй, – махæн не 'гъдау

Уотæ ку æй». – Дууæ лæхъуæни дæр

Исуайунцæ. Раззаг ку схæццæ уй,

Уæд æ къах фæггуруй æма бахауй

Хъæмай циргъбæл. Хъæмай фий

Æ тæккæ зæрди уæд исмедæг уй.

Урузмæг никкæуй æма рацæуй.

Дорбæл ку сбадуй денгизи астæу,

Цæргæс бабæй æй æ уæлнихти

Исесуй æма æрæвæруй нæуæгæй

Нарти адæми астæу, æхе бунати.

«Нарти адæм, – зæгъуй Урузмæг, -

Ци уин радзорон? Рагон тауæрæхъ

Æви æригон хабар?» Етæ дæр зæгъунцæ:

«Ци нæ фегъустан, уæхæн хабар нæ гъæуй».

Куд адтæй, уой син радзоруй.

Æ уосæ Сатана æ дзиккотæмæ февналуй

Æма уотæ разæгъуй:

«О, зæронд æнамонд, дæ фурттæй ма

Еунæг е байзадæй, де 'нæном лæхъуæн,

Уой дæр рамардтай, уой дæр бахуардтай!»

Адæм фæххæлеу æнцæ сæ фур хъурмæй.
 Е 'нæном лæхъуæн мæрдти ку фæууй,
 Уæд Барастурæй фæндаг ракурый уæлæмæ:
 «Куд дæ рауадзон? – зæгъуй Барастур.
 – Еугур мæрдтæ дæр дæ фæдбæл цæудзæнæнцæ».
 Фесинмæ цæфхæдтæ æ бæхбæл
 Бакæнуй æма рацæуй æнæном лæхъуæн,
 Урузмæгбæл фембæлуи æма ин
 Разæгъуй: «Фонс кæнунмæ фæццæуæн исон,
 Нарти Стур фæзи дæ хездзæнæн».
 Урузмæг æрбацæуй æма нихъхъурмæ уй:
 «Минкый биццеутæ дæр ма мæ сæ хæццæ
 Фонс кæнунмæ хонунцæ!»
 Ма тæрсæ, Урузмæг, зæгъгæ, загъта Сатана,
 Æз Хуцауæй къæвда ракордзæнæн.
 Авд бони ци 'руара, уой бæрцæ æруаруй еу бонмæ.
 Ракæсуй Сатана хæдзари сæрæй æма
 Ниуинуй лæхъуæни цъæх зæлдæбæл бадгæй.
 Урузмæг лæхъуæнмæ бацæуй.
 Еумæ цæунцæ, Урузмæг разæй, лæхъуæн фæстегæй.
 Фал Урузмæги бæх нæ фæразуй арф мети цæун.
 «Айепп ма уæд», –
 Зæгъуй лæхъуæн æма æхе разæй фæккæнуй.
 Æ коми тулфæй лæхъуæни бæх мет тайун кæнуй
 Æма фæндаг урухгæнгæ цæуй.
 Ба 'й фæрсуй Урузмæг: «Кæми нæма адтæ?»
 Донбеттирæн æ бæхæргъæуттæмæ бацæунцæ.
 Гæс син адтæй æфсæнцъух берæгъ.
 Къагъд искæнунцæ; къагъди ниббадуй, æ бæх исуадзуй.
 Берæгъ бæхмæ æ гъæлæс хæлеуæй куд æрхæссуй,
 Уотæ 'й фехсуй æнæном лæхъуæн æма 'й рамаруй.
 Æ гъос ин æрлух кæнуй, æ дзиппи 'й ниввæруй.
 Фæдесон ку нæ зиннуй.
 Уæд æхуæдæг фæдесонæн гъæутæмæ бацæуй:
 «Фæдес, Донбеттир, и бæхæргъæуттæ фæттардæуй!»
 Адæм ибæл ходæгæй мæлунмæ,
 Кувди бадгæй, æрцудæнцæ.
 Лæхъуæни имæ раветунцæ, медæмæ ин зæгъуй.
 «Мæ бæхбæл мин хуæцун нæ бафæраздзинайтæ,

Дæхецæй устурдæрмæ бадзорæ».
 Æндæр лæг рацæуй, е тухгиндæр разиннуй,
 Ниффæдзæхсуй æнæном лæхъуæн: «Федар хуæцæ!»
 «Бæх æ гъос ку ратона, уæд ин æ цуппæртæбæл
 Хуæцун бафæраздзæнæн», – зæгъуй лæг.
 Фингæбæл æй æрбадун кодтонцæ,
 Ку бахуардта, уæд син загъта:
 «Кæд уи не 'руагæс кæнуй, уæд мæнæ
 Уæ гъæуайгæси гъос». – Æхе бæхбæл багæлста
 Æма ралигъдæй. Фонс сæ разæй фæккодтонцæ
 Урузмæги хæццæ.
 Фæдесонтæ сæмæ ку 'рхæстæг æнцæ,
 Фæдеси хæццæ тохун байдæдтонцæ,
 Уони дæр размæ нæбал рауагъта,
 Нарти Устур фæзæмæ æртардтонцæ фонс,
 Уоми ба биццеу загъта: «Аци фонс дæр
 Дæу уæнтæ, Урузмæг, фал мæбæл
 Ести схарз кæнæ, мæрдти размæ
 Кæдзосæй куд бацæуон, уотæ.
 Æз дæ фурт дæн, де 'нæном лæхъуæн».
 Æ бæх ниццæфтæ кæнуй 'ма ратæхуй.
 Урузмæгæн æ цæститæ донæй райдзаг æнцæ.
 Æма æ фæдбæл уайун байдæдта.
 «Дæ цæсгом ма мин фæййинун кæнæ!»
 «Нæбал ес мæнæн раздæхæн!»
 Лæууæ, куд дин загътон, уотæ бакæнæ».
 Ниллæудтæй Урузмæг. Е ба бацудæй
 Мæрдти дуармæ. Фал хор ранигулдæй,
 Æма ин бацæуæн нæбал адтæй,
 Хуцаумæ скувта 'ма дудзи хор ракастæй,
 Дзенетмæ бацудæй. Урузмæг дæр фонс
 Мæгуртæбæл байурста 'ма æ фуртбæл
 Æ мулк бахарз кодта еугурæй дæр.
 Устур хист дæр адæмæн уæдæй байзадæй.

Уодзанæй ма

КÆСГУТÆ ФИНСУНЦÆ

ТАГЪАТИ Еристу

НЕ 'ГЪДАУ АЕМА НÆ ФАРНÆ

(Цубуртæгондæй)

Зæронд газзеттæ кæсгæй, мæ размæ фæцæй Хоранти Валодяй финст «Кувд (ковун) æви гагидау» (газ. «Дигорæ», № 23, 2002 а.) æма бацудтæн нæуæгæй арф гъудити. Зундгин æма æгъдаугин адæймагмæ байгъосун æхуæдæг æй хæзна. Валодя ци гъудтæгутæбæл æрдзурдта, етæ махæн, гъай-гъай, байзадæнцæ нæ фиддæлтæй. Еци хуарз æгъдæуттæ нæ феронх кæнун æма хæссун махæн æй не 'стурдæр ихæстæй еу.

Куд зонæн, уотемæй нæ фулдæр æгъдæуттæ арæзт цæунцæ зиани æма цийни фæдбæл. Кæрæдзей дæр арæхдæр уинæн еци гъудтæгути.

Нæ арæхстдзийнадæ, не 'фсармæ, не 'гъдау ба бæрæг кæнунцæ фингæбæл.

Нæ рагфидтæлтæ алли гъудтаг дæр аразтонцæ фингæбæл. Еци дзамани адæм цардæнцæ минкый гъæутæй, зианмæ дæр, цийнæмæ дæр æгас гъæутæй æма кæмттæй хуæнхбæсти нæ цудæнцæ. Уæд хуæдтолгитæ нæ цудæй, æнцон н' адтæй фестæгæй цæун. Уæдта фингæбæл æгас адæм нæ бадтæнцæ. Хестæрти æгъдау адтæй фæдардæр, æ домундзийнадæ – карздæр. Уæлдай хæлхъой си нæ уидæ, хестæрмæ уæлæмæ неке исдзурдтайдæ, æ кувдбæл ин дуккаг аргъуд неке искодтайдæ, «амменæ» зæгъунæй уæлдай.

Рæстæг æйивгæ цудæй. Фулдæр адæм хонхи гъæутæй сæ цæрæн бунат райивтонцæ горæттæмæ æма будури устур гъæутæмæ. Хуæдтолгитæ исарæх æнцæ æма изолмæ цæун

нæбал æй зин. Уомæ гæсгæ радзорæн идæрдтæмæ, æрцæуы берæ адæм зианмæ дæр æма цийнæмæ дæр.

Фиццаг рæстæги кæд гъæубæсти адæм зиани фингæбæл нæ бадтæнцæ, идардæй æрцæуæг адæмæй уæлдай, уæд нур ба бадунцæ еугур адæм дæр. Уомæ гæсгæ берæ адæми бадти финги æгъдау хæссун фæззиндæр æй. Хестæри дзурд кæрæнттæмæ игъосгæ дæр нæ фæккæнунцæ. Нæхуæдтæ ба еу дууæ-æртæ рæнгъей фæсте финги æгъдау фæккæнæн хъæлæбай бун, хестæрмæ игъосæг нæбал фæууы. Уой уæлæнхасæн ба ма кæнæн дæргъвæтин бадт. Уотемæй ниуæзтгун фæуунмæ дæр идард нæй. Мæнмæ гæсгæ, цубурдæр бадт, уæлдайдæр ба – зиани фингæбæл, ку кæнианæ, уæд уайдæ аййевдæр. Е ба æй хестæрæй дæр берæ аразгæ.

Нæ рагфиддæлтæ сæдæгай æнзти размæ нæ финги æгъдау куд хастонцæ, уомæ гæсгæ кувдтити рæнгъæвæрд адтæй æма гъæуама уа хестæри барæ. Хестæр, зæгъуй, фиццагидæр иссеридæ Хуцауи ном, дуккаг ба – фингæ цæй фæдбæл конд уидæ, уой туххæй. Идарддæр ба хестæр финги æгъдау хаста, куд æй фæндадтæй, уотæ.

Куд ковун æмбæлуы?

Дигори: – зиани – рæнгъæ.

– цийни – кувд, гагидау.

Ири: – зиани – рæгъ

– цийни – сидт, гаджидау.

Феппайуынаг. Абайти Васо æ «историон-этимологон дзурдуати» исбæрæг кодта: «гагидау» – «тост» æй кæсгон дзурд, æ медес æй «киндзæхсæвæр», «гъæзтитæ», «зар»...

Малити Геуæрги æ поэмæ «Темур-Алсахъ»-и Кети адæм мийнаси фингæбæл фæндон бадтæнцæ æма уагътонцæ гагидау, уотæ дзоруй поэт.

Поэт Плити Грис æ номерæн «Гаджидау»-и фиццагидæр уотæ зæгъуй, мæнæ Уæлахези фингæбæл мæ рази ка бадуй, уой туххæй мæ фæндуй гагидау зæгъун.

«Гагидау» цийни фингæбæл цума хуæздæр федауй?

Зиани фингæбæл, уæлдайдæр е 'цæг бони (æ хъиамæти бони), рæнгъитæ гъæуама уа бæрцæ, уонцæ 6-8. Хестæр уа æхе барæ, цал рæнгъи уадза, е. Зæгъæн, 6 рæнгъи уонцæ уотæ:

1. Хуцауи туххæй.

2. Мардæн рохсаг зæгъуни рæнгъæ.

3. Æ фæсте ци бийнонтæ ниууагъта, уони цæрæнбон.
4. Ци мæрдтæмæ бацудæй, уони ном иссерун.
5. Æрцæуæг адæми, синхбæсти æма лæггадæгæнгути цæрæнбони туххæй.
6. Зиани мæрдти Мукалгабуртæбæл бафæдзæхсунцæ, бийнонтæ сæ бæркад еци бонæй фæстæмæ цийнити цæмæй харз кæнонцæ, Хуцаумæ уæхæн курдиати хæццæ исковун. Аци рæнгъи размæ ралух кæнун фæгъгъæуи косарти галеу гъос æма æй, дууæмбеси фæккæнгæй, цæнхæ ибæл æркæнгæй, сæрбæл æрæвæрун.

Цалинмæ хестæр рохсаг нæ зæгъа, уæдмæ хуæруйнаг ахуадæн нæййес. Уомæ гæсгæ ба дууæ фиццаг рæнгъи кæрæдзæбæл унгæг баст уонцæ. Фиццаг дзамани берæ гъæути рæнгъæ Хуцауи туххæй финги кæронмæ дæр нæ уагътонцæ, уой фæсте хæсдзæф зæгъиуонцæ рохсаг.

Рохсаги рæнгъæ зæгъун æнгъезуй уотæ: «Михал, бацудтæ де 'носон бæстæмæ, æма дин дæ бунат адгин уæд. Дæ зæнхи хай дæ рæвдауæд. Æ сикъит дин рæуæг æма фæлмæн уæд. Барастури иуазæг уо. Хæдзари харз, адæми цæстисуг, сæ къæхти хъиамæт дин хæлар уæд. Дæ бийнонтæбæл, дæ хæстæгутæбæл, æрцæуæг адæмбæл хуæрзауодæн фæккæнæ. Рохсаг уо».

Хуæздæр уайдæ æма хуæрнæги фингæбæл муггаг ниуазæнтæ ку нæ дæттиуонцæ, уæд. Зиани кæндæ æма ниуазæн кæрæдзæбæл нæ бадунцæ. Еци ниуазæн дæттуни бæсти (хæссунуи) хестæр гъæуама фæдздзора фусунти ахсгиагдæр нæлгоймæгтæмæ, æ рази сæ æрлæуун кæна, куд арæхсуй, уæхæн зæрдæфедаргæнæн дзурдтæ син зæгъа, сæ мардбæл ке фæрристанцæ æма ибæл гъигæ ке кæнунцæ. Ба син изадæй æ фарнæ, æма æй куд некæд феронх кæнонцæ.

Аци рауæн бийнonti ахсгиагдæртæн фæззæгъун кæнунцæ фиццаг хатт – рохсаг. Цалдæр боней размæ дæр ма æ бийнойнаг ка адтæй, уомæн сонтæй рохсаг зæгъун зунди нæма бацæуи, зæрдæ нæ фæккомуй, æма æй финги уæлгъос æфсарми фæрци фæззæгъун кæнунцæ рохсаг. Уæдта сæхецæн дæр фадуат фæууи мæрддзогойни адæмæн раарфæ кæнун.

Еудадзуг еци гъуддаг ку фæккæнунцæ, уæд арæх исхæлхъой унцæ, алке дæр æй фæйнæ хузи фæллæдæруй æма сæ дзурд кæрæдзæбæл нæ фæббадуй.

Гъуддаг гъæуама куд цæуа, уомæн æрхæссæн дæнцæ. Хестæр фæдздзоруи зиангун муггаги лæгтæмæ. Етæ ку рацæунцæ, уæд си дууемæ урдугистæг радтуй идзаг агувзитæ. Уонæй синхаг хестæр цубурæй раарфæ кæнуй æма сæ ниуазæнтæ радтунцæ бадти фиццаг æма дуггаг хестæрмæ. Етæ фестунцæ æма фæззæгъунцæ: ардигæй фæстæмæ хуарздзийнæдти цотæ. Абони зиангун айтæ, 'ма уæбæл хуæздæр рæстæг куд искæна, Хуцау уой зæгъæд.

Дууæ хестæри исбадунцæ æма сæ агувзитæ баниуазунцæ. Урдугистæг æркæнуй ниуæзтæ агувзи æма 'й радтуй бадти хестæрмæ, е ба зæгъуй: æз дзурди барæ дæттун финги бадти муггаги хестæрæн, 'ма е раарфæ кæндзæнæй æрцæуæг адæмæн. Дзурд ку фæууа финги хестæр, уæд исбаддзæнæй. Уæди уæнгæ урдугистæг рацæуæг лæгтæмæ дæр ратдзæнæй ниуазæнтæ.

Еци рæстæг финги хестæр дзоруи: «Сумахæн зæрдæфедаргæнæн дзурдтæ ка зæгъа, уонæй Хуцау исарази уæд. Уæ зæрдæ, адæми зæрдитæ ибæл ресунцæ, гъигæ кæнетæ. Фæстæмæ раздахæн ин нæбал ес. Ба уин изадæй æ фарнæ æма 'й макæд феронх кæнтæ».

Æрмæстдæр аци æгъдауи финги хестæр фиццаг дзурди барæ радтуй фингæбæл зиангунти хестæрæн, уой фæсте ба – дуггаг хестæрæн, кæци раарфæ кæнуй синхбæстæн – гъæубæстæн. Кенæ ба цæмæннæ æнгъезуй уотæ, æма фингæбæл зиангунти муггагæй хестæрæн ка фæббадуй, е раарфæ кæна муггаги номæй хъиамæтгун адæмæн, 'ма уæд ниуазæнтæ дæр мабал дæттонцæ.

Газзетти фæффинсунцæ зиани æгъдæутти фæдбæл æма беретæ бауайдзæф кæнунцæ кæстæртæн, хестæртæ, дан, нæма исистунцæ, уотемæй фингæй еугæйттæй истун райдайунцæ. Уæхæн кæстæртæ кæд арфиаг æнцæ, уæдта? Бийнonti цæрæнбони рæнгъи фæсте гъæуама æнæсдзоргæй исистуни барæ уа, финги бадтмæ гæсгæ, бунтон хестæрæй фæстæмæ алкæмæн дæр. Финги æгъдау хестæртæ кæронмæ рахъæртун кæндзæнæнцæ. Уотæ ку кæниуонцæ, уæд ниуæзтгунтæ æма æгадæгæнæн миутæ уодзæнæнцæ минкъийдæр.

Зиани бони фингæй ку фестунцæ æма тургъи арфæ ку фæккæнунцæ, е федауй. Уæд зианмæ æрцæуи æцæг æрцæуæг адæм: хæстæгутæ, синхæгтæ, гъæуккæгтæ, зонгитæ, горæттæй æма æндæр рауæнтæй.

«Устур Нихаси» дээр дзурдтонцæ, уæдта адæммæй беретæ дзорунцæ, дууинсæй бони нæмæ ке н' адтæй, уой туххæй, æма æй ниуадзæн, зæгъгæ. Исси аразæн киндзæхсæвæри бадт. Никки итингдæр ба дуккаг æма æртиккаг бонти кувди бадт кæнæн сæр æма бæрзæйбæл. Уой æфхуæрдбæл банимайæн нæййес кæдзос æгъдауæн?!

«Устур Нихаси» разамонгути æма æгъдæутти комитети иу-æнгти гъуди уотæ 'й, цæммæй берæ адæммæ мабал дзорæн, æрмæстдæр хеонтæмæ, еу синхагмæ, æма æй алке дæр кæнæд æхе хæдзари, 'ма тургъити, гъæунги мабал парахат кæнæн пьалаткитæ...

Беретæ ма зæгъунцæ уотæ дæр, æма 40-аг бони æма анзи хуæрнæги фулдæр æрцæунцæ хеонтæ, æма фингæй ку фестунцæ, уæд тургъи арфæ кæнун нæ федауй (хеонтæ кæрæдземæн арфæ кæнонцæ?). Арфитæ фингæбæл ку фæййевгъуйонцæ, уæд рæсугъддæр уодзæнæй, фулдæр адæм дæр сæ фегъоссæнæй. Анзи хисти ба ма бадти кæронмæ æртæ къерей дæр ку исковунцæ, æма ма уой фæсте арфи тæфирфæсмæ тургъи æрлаууæ, е бунтондæр нæ федауй.

Зиани бадти фингæбæл фæууй дугай кæрдзинтæ. Хестæри рази ба Хуцауи ном иссерунæн æрæвæрунцæ æртиккаг кæрдзин. Хестæр лæугæй сикъай хæццæ зиангун муггаги æма æрцæуæг адæми Хуцауи иуазæг бакæнуй. Сикъа лæууæгмæ радæттуй (е ба æй дæлдæр ескæмæ радтуй). Æртиккаг кæрдзин дæлдæр райсун кæнуй. Хестæр дуккаг сикъа райсуй рохс кæнунмæ.

Нур ба фиццаг рæнгъæ рауадзунцæ финги кæронмæ. Ами уотæ уайуй, æма адæм Хуцаумæ ковунцæ дууæ къереемæй.

Рæстæг дæр рацæуй, 'ма рохсаг нæма зæгъгæй, беретæ æрæвналунцæ фингæмæ.

Ахур гъуддаг æнцон ниуадзæн нæй. Уобæл дзорæг æй, фингæбæл ку рауадзæн рæнгъæ, тугъди ка фесавдæй, иннæ фидбилишти туххæй, æма син рохсаг фæззæгъæн, е. Нæ фиддæлтæ фæдзахстонцæ, æнæбари хай, ке дин хæлар кæнунцæ, уомæй макæмæн бакæнæ. Курухон лæгтæ зæгъунцæ, цæммæн иссæй содзаггаг марди хуæрнæг еумæйаг берæ адæмти мæрдтæн? Ци бахъæртдзæнæй еунæг сторæй æма фингитæмæ æрхаст фæллоинæй рамæлæг уодмæ? Цæммæн рохс кæнæн рамæлæги рохсаггæгтæй æцæгæлон мæрдтæн?

Мабал æфхуæрæн нæ мæрдти. Ниуадзæн син сæ рохсаггæгтæ сæхецæн.

Уобæл дзорæг æй, дууадæс анзи ауæхæн фарстатæбæл ка косуй æма тох кæнуй, еци «Устур Нихаси» æма æгъдæутти комитети архайд дæр. Адæми фæндуй, адæммæн еу æгъдау ку уайдæ, е. Уомæ гæсгæ æгъдæутти комитет бацæттæ кодта бæрæгуат еумæйаг æгъдæутти туххæй. Алли райони æма гъæути дæр арæзт æрцудæнцæ æмбурдтæ. Адæм сæ гъудитæ æма сæ фæндитæ бахастонцæ æма проектбæл исарази æнцæ.

Минкъий уæлдæр ке дзурдтан, уой туххæй киунуги уотæ загъд ес. Иристони берæ фидбилиз æма æнамонд хабæрттæ æрцудæй, адæм кæми фесавдæнцæ, етæ еугурæйдæр хаунцæ зæронд мæрдтæмæ. Уони кой гъæуй еумæйаг фингивæрди, коми кенæ гъæуй кувди. Ка рамардæй æма ке хуæрнæги фингæбæл бадæн, уоми уони кой кæнун нæ гъæуй. Цæммæн хæлар кæнæн, мæгур хæдзарæ ци ниуæзтæ æма хуæруйнагтæ æрцæттæ кодта, уони æгас зæнхи тумбули, тугъди æма æндæр рауæнти ка фæммардæй, уонæн.

Алайнаг адæми æхсæн æгъдæуттæ алкæми бунтон æмхузон н' æнцæ, зæгъæн, мæрддзогойнае зиани тургъæмæ ку фæццæуй, уæд Цæгат Иристон-Аланий нæлгоймæгтæ разæй фæуунцæ, силгоймæгтæ ба – фæстегæй. Хонсар Иристон ба силгоймæгтæ цæунцæ разæй, нæлгоймæгтæ ба – фæстегæй.

Еугурæй дæр фæццæунцæ рæнгъити, æнкъæйттæ-æнкъæйттæй, кæрæдзей фæсте. Тамати Таймураз куд зæгъуй, уотæ – дугæйттæй, цуппæргæйттæй, æхсæзгæйттæй æма уотæ идарддæр.

Нæ курухон лæгти гъудитæй испайда гæнгæй, æркæсæн аци схемæмæ:

Тæфирфæси цуд:

Дууемæй ку уонцæ, уæд хестæр цæуй рахез фарсæй.

Уотæ 'й нимайунцæ Сохити Махарбек, Тамати Таймураз æма иннетæ.

Мæнмæ гæсгæ ба хестæр гъæуама цæуа галеу фарсæй – зиани бæрæггæнæн.

Нæлгоймаг æма силгоймаг ку цæуонцæ, уæд силгоймаг уа рахезæрдигæй.

Дуууæ лæги æма силгоймаг, уæдта силистæг цæуй сæ дууей астæуæй.

Къох исесун фидтæлтиккон исафуйнаг æгъдæуттæбæл – еци ихæс сæхемæ алкæддæр истонцæ адæми раззагдæр минæвæрттæ, паддзахи доги æма уæлдайдæр ба советтон рæстæги тох цудæй, ка нæ гъæуй, еци æгъдæутти нихмæ.

Финсæг Дзасохти Музафер æ «Зæрдæйы фыстыти» куд зæгъуй, уотæ ирæд, уайсадун, тог есун, уосæ коруни рæстæги дуурдæмæ лæвæрттæ кæнун æма берæ æндæр æгъдæуттæ нæбал кæнæн, феронх æнцæ.

Рагон царди уæлдай æсхъеуæццæгтæ ма си байзайуй. Уосгорæй кизги хæдзарæ гал ку фæййагоруй, е, æвæдзи, ирæдæн æ къæдзелæ æй! Уæдта и лæвæрттæ дæр уотæ. Етæ адтæнцæ царди евгуд доги æстæлфæнтæ. Уайсадун, фудæбони марди æгъдæуттæ, етæ адтæнцæ æнамонди хуасæ.

Раги дзамани кафти фарнæ берæ адтæй. Нæ фиддæлтæмæ рагæй дæр кафун адтæй бæрзонд æвæрд. Е Нарти кадæнгитæй дæр бæрæг æй. Кафт æвдесуй адæми æгъдау æма æфсарæ.

Киндзæхсæвæри искæниуонцæ къæрцгъаст. Ерис бахуæрун – ниуазунбæл нæ адтæй, фал, ка рæсугъддæр ракафа, ка ба хуæздæр разара. Кафунмæ æгасæй дæр хъулай адтæнцæ. Нæзарагæ, нæ кафагæ лæхъуæн, кизгæ нæ ахедгæгомау кодта гъастмæрцæуæг адæми цæсти. Кегъæрей амундмæ гæсгæ æнæракафæн нæ уидæ. Нур дæр цæмæннæ æнгъезуй уотæ исаразун æма хестæрæй-кæстæрæй кафонцæ.

Киндзæхсæви нæхемæ фæндур дæр нæбал азæлуй. Рок-музыкæ – концерт исаразунцæ 'ма сæ гъæрæй адæм кæрæдзей нæбал фегъосунцæ.

Киндзæхсæвæр хæдзари нæбал кæнæн, фал байхуæрсæн зинаргъ ресторантæ, берæ адæм æрхонæн. Еугурей бон уотæ нæй. Киндзæ дæр æрбахонæн уосгори хæдзарæмæ нæ, фал ресторанмæ. Е æй нæ хуарз традицитæ ихалæг.

Киндзæхсæвæри косарт исфицунмæ 5 лæги фагæ 'й. Махмæ ба, уæлдайдæр берæуæладзугон хæдзæртти, æрæмбурд унцæ нæлгоймæгтæ еугурæйдæр æма сæ ахсгиагдæр фарста фæууы ливзæ искæнун, æма синх æрбадунцæ. Е æй æнæгъдау гъудтаг.

Рагон дзамани киндзæхæсгути æгъдау дæр адтæй фæткæбæл. Нур ба се 'рветун афонæ ку 'рцæуй, уæд киндзæхæсгу-

тæ бæрæг нæма фæуонцæ: ка фæццæудзæйæй æма æгъдау ка ратдзæнæй. Киндзæхæссæг гъæуама зона æ ихæсæвæрд, кæса, ке номæй цæуй, уой сæрмæ, уæдта муггаг æма æхебæл дæр гъуди кæна. Киндзæхæсгутæ нимад уонцæ. Арæх, ке фæффæндуй, етæ рандæ унцæ. Хуæдтолгитæ исберæ 'нцæ æма киндзæхонгутæ кумæ фæццæуонцæ, уордæмæ ниффардæг унцæ. Хестæрмæ, киндзæн æнсувæр зæгъгутæмæ нæ фегъосунцæ æма си хæлхъойтæ рауайуй.

Мадтæлон æвзаг æма æгъдæуттæ культури алли гъуддагæн дæр æнцæ бундор. Æвзаг... ци берæ дзубанди цæуй уобæл! Берæ дигорон æма ирон сувæллæнттæ хе 'взагбæл нæ дзорунцæ, скъолати æй ахур кæнунцæ куд фæсарæйнаг æвзаг. ЮНЕСКО-й хаст æрцудан, хъæбæр рæхги ци æвзæгтæ рамæлдзæнæй, уони номхигъдмæ.

Дзасохти Музафер зæгъуй: «Ирон æвзаг у нæ адæмы иугæнæг, сæ фарн, сæ кад, сæ намыс. Æвзаг куы амæла, уæд ын райгасгæнæн нал ис, фæлæ йыл аудæг куы уа... йæ фæхъæздыгдæр кæныныл, кусджытæ куы уа, уæд ын мæлæт нæй...»

Нур цума гъуддаг фæррæвдзæдæр æй, уотæ мæмæ кæсуй. Не 'ргом нæ мадтæлон æвзагмæ куд æздахæн, сауæнгæ нæ уæлдæр Хецауади уæнгæ, уотæ не 'рух нæ фиддæлти æгъдæуттæмæ дæр ку раздахианæ. Уæд нæ кæстæртæ дæр уотæ зæрдæхсайгæ бæргæ нæ уайуонцæ.

Хæдзари, скъолати фулдæр ку дзориуонцæ нæ рæсугъд æгъдæуттæ æма традицити туххæй. Дзорун æма кæнун гъæуама сæ кæрæдзей фæсте конд цæуонцæ. Уæд нæ фæлледдзæнæнцæ нæ фидтæлти фарнæ æма намус. Нæ фæсевæд нæхердигон киунугæ, газзеттæ, журналтæ куд арæхдæр кæсонцæ, уотæ хуæздæр зондзæнæнцæ æвзаг дæр.

Фулдæр дигорон бийнонтæ нæма рафинстонцæ дигорон сæйраг газет «Дигорæ», уæдта журнал «Ирæф».

Гъæддур курдиадæй уæмæ дзорун: гъæйтт-мардзæ, Дигоргоми цæргутæ, Ирæфи будури æма Дигори районти, горæтти æма иннæ рауæнти цæргутæ, æнæзийнадæй рафинсетæ нæ республики сæйрагдæр дигорон газет «Дигорæ» æма журнал «Ирæф»!

Алли дигорон бийнонтæ дæр сæ ку есонцæ, уæд е уодзæнæй хуарз æгъдау, фæдардæр кæндзæнæнцæ кæрæдзей нимайундзийнадæ, кæрæдземæн устурдæр аргъ кæнун.

Берæ æности дæргъи нæ фиддæлти æгъдæуттæ, зонундзийнаедтæ æма æууæнкæдзийнадæ фæсевæд истонцæ хестæртæй, косгæ æма дзоргæй. Культурæ бундортæ – фольклор, аййевадæ, царди уагæ, философи, эстетикæ, экологи æма æндæр хæзнатæуотемæй ирæзтæнцæ.

Нуриkkон дзиллон культурæ æй агрессивон, зин æй уомæй фæсевæди багъæуай кæнун. Дуйнеон компьютеризаци кæстæрти зийнадæ кæнун кæнуй киунугæ кæсунмæ. Дзиллон-хабархæссæг фæрæзнитæ тухæй гъарунцæ модæ – зартæ, кæфтитæ, наркотиктæ, ниуæзтæ æма зулун кæнунцæ фæсевæди зунд.

Фидибæстæйаг педагогикæ дзоруй, цæмæй æригон фæсевæди æргом æздæхт цæуа, адæм æности дæргъи хуарздзийнадæбæл ци нимадтонцæ, сæ царди бундор фæдар цæй фæрци адтæй, уоци хæзнатæмæ. Еци гъуддæгутæбæл еудадзугдæр дзурдтонцæ æхсæнади ирддæр минавæрттæ Песталлоцци, Каменский, Ушинский, Макаренко, Сухомлинский æма иннетæ.

Æгъдау махæн æй закъони æмуæзæ. Æгъдауи бундорбæл арæзт æнцæ хестæртæ 'ма кæстæрти рахастдзийнаедтæ: кæстæр хестæрæн аргъ кæнуй, не 'рбадуй æ рази, над ин радтуй, æ рази тамаку нæ думуй, карз ниуæзтæ нæ ниуазуй. Æнæгъдаудзийнадæбæл нимад æй хестæрæн дзурди барæ нæ дæттун, тузмæгæй имæ дзорун, кæстæр имæ фиццаг æ къох бадарун... Æнхус кæнун, иуазæгуарзондзийнадæ, силгоймаг гъæуай кæнун, æ ном, æ сæри кадæ ин бæрзонд кæнун æма æндæр хуарз гъуддæгутæ адтæнцæ æма æнцæ нæ адæмæн сæ уæлфæдзæхст, ахсгиаг ихæс.

Киунуги ахедундзийнадæбæл ма мæ фæндуй æрлæуун, æгæр сагъæссаг ке æй еци гъуддаг, уой туххæй.

Максим Горький дзурдта: «Книга – источник знаний». Нур куд æй нæ киунугæкæсуги гъудтаг? Гъуди кæнун уæхæн загъд: «СССР – самая читающая страна мира. Нур ба? Киунугæ кæсунцæ еугурæй 30%. Адæймаг киунугæ ку нæ кæса, уæд уотемæй исахургонд уодзæнæй? Уой хæццæ ба ма ирон финсгута киунугутæ дæр кæсæг нæбал ес, сагъæссаг дзубанди кæнуй Дзасохти Музафер.

Адæймаг, дзурдæн, деси бацæуй. Цæмæннæ ахур æма парахат кæнæн Нарти кадæнгитæ скъолати æма иннæ рау-

æнти? Нарти эпос хауй тæккæ хуæздæр дуйнейон фольклористики фæлдесондмæ. Берæ киунугутæ ку рацудæй уруссагау, иронау æма дигоронау дæр уой туххæй. Музафер куд зæгъуй, уотæ цæмæннæ исаразæн Нарти кадæнгити бундорбæл ахургæнæн киунугæ æма æй цæмæннæ базонун кæнæн скъолати еугур ахургæнуйнæгтæн дæр?

Æрæги, Къибирти Амурхан æма Скъодтати Эльбрус ке бацæттæ кодтонцæ, Нарти кадæнгитæ дигорон æвзагбæл, уой бундорбæл цæмæннæ æмбæлуи рауадзун ахургæнæн киунугæ дигоронау æма æй ахур кæнонцæ дигорон гъæути скъолати?

Еци фарстатæ кæмæ хаунцæ æма сæ аразун ке ихæс æй, етæ ка 'нцæ æма кæми æнцæ?

Бийнонти æхсæн (айдагъ уоми нæ) национ традицитæ (фæткитæ) æрлæмæгъ æнцæ. Нуриkkон цард фæсевæдбæл уотæ хæтуй. Æвзаг æма культурæ ку нæ зононцæ дигорон адæм, уæд син дигорон уæн нæййес. Еци гъудтаг, еци фарста идайгæ æй бийнонтæй, ахургæнæндæнттæй, уæдта ибæл еумæ косонцæ хецауадæ æма æхсæнадæ.

Бийнонти æхсæн дæр, гъæунги дæр, æхсæнади дæр, æгъдау хæссун нæ бон куд уа, еци хъаурæ нæмæ уæд! Гъæуама нæ дигорон-ирон æгъдæуттæ, традицитæ, уонцæ сæ гакки, фæлтæрæй-фæлтæрмæ сæ дæттæн турусайау.

Журнал «Ирæф»-и æрмæгæй æндæр мухурон орган ку пайда кæна, уæд
гъæуама бæрæггонд æрцæуа, ист кæцæй,æй, е.

Журналмæ ци къохфинститæ цæуй, уони редакци рецензи нæ кæнуй, уæдта сæ
автортæн фæстæмæ нæ дæттуй.

*Журнал зарегистрирован в Управлении Федеральной службы
по надзору в сфере связи, информационных технологий и массовых
коммуникаций по РСО-Алания.*

*Свидетельство о регистрации ПИ № ТУ 15-00110 от 10 декабря 2014 г.
Индекс издания – 73941*

*Учредитель и издатель:
Министерство культуры РСО-Алания.
362040. г. Владикавказ, ул. Джанаева, 20.*

*Адрес редакции: 362040, г. Владикавказ, пер. Соляной, 9.
Телефон: 53-14-32*

Сдано в набор 5. 08. 2016 г., подписано в печать 22. 10. 2016 г.
Дата выхода в свет 15. 11. 2016 г. Знак. инф. продукции 12+
Формат 60x80 1/16. Печать офсетная. Усл. печ. л. 19.
Заказ № Тираж 500 экз. Цена свободная.

Отпечатано с готовых депозитов в
ОАО "Издательско-полиграфическое предприятие им. В. А. Гассиева".
362021, г. Владикавказ, ул. Тельмана, 16
Тел.: 76-81-97. E-mail: ipp@hotbox.ru

© Ирæф, 4, 2016 г.

**Журналкæсгутæ!
Корæн уи, æма рафинсетæ уæхе журнал
«Ирæф» нæуæг 2017-аг анзæн!**